HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

Dombrády Lóránd
ELLENTÉTEK A MAGYAR POLITIKAI ÉS HADSEREGVEZETÉS KÖZÖTT AZ 1939-ES LENGYEL–NÉMET HÁBORÚ MEGÍTÉLÉSÉBEN

Borus József
VALÓBAN KÉSVE INDULT MEG 1941. JÚNIUS 22-ÉVEL A BARBAROSSA-HADMŰVELET?

Bonhardt Attila
A LENGYEL HADSZÍNTÉR MEGTEKINTÉSÉRE KIRENDELT KATONAI BIZOTTSÁG JELENTÉSE, 1939 OKTÓBER

3

102. ÉVFOLYAM • BUDAPEST • 1989

1098 157 S-3a

I. évfolyam. 1888. Márczius. Első szám.

HADTUDOMÁNYI KÖNYVTÁR

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT

A MAGYAR HADI TÖRTÉNETIRÁS FEJLESZTÉSÉRE.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

RÓNAI HORVÁTH JENŐ

HONVÉD SZÁZADOS,
A BIZOTTSÁG HELYETTES ELŐADÓJA.

Első füzet.

POLLAKTS

Kiadja a Magyar Tud. Akadémia hadtudományi bizottsága.

Budapest, 1888. Franklin-Társulat könyvnyomdája.

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

Az alapítás éve
1888

102. ÉVFOLYAM • BUDAPEST • 1989. 3. SZÁM

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Dr. Balogh Margit egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Természettudományi Kar (Budapest); *dr. Bonhardt Attila*, a Hadtörténeti Levéltár tudományos főmunkatársa (Budapest); *Borus József*, a történelemtudomány kandidátusa, az MTA Történettudományi Intézet tudományos főmunkatársa (Budapest); *Dombrády Lóránd*, a hadtudomány kandidátusa, a Hadtörténeti Intézet tudományos főmunkatársa (Budapest); *Eszényi József* őrnagy, főiskolai adjunktus, Killián György Repülő Műszaki Főiskola (Szolnok); *Juhász Bálint* ny. mérnök (Budapest); *Lengyel István*, a történelemtudomány kandidátusa, egyetemi docens, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar (Budapest); *Szabó Péter*, a Hadtörténeti Intézet tudományos munkatársa (Budapest); *dr. Szántó Mihály* alezredes, tanszékvezető-helyettes, Zrínyi Miklós Katonai Akadémia (Budapest); *Veress D. Csaba*, a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság tudományos főmunkatársa (Veszprém); *Zachar József* alezredes, a történelemtudomány kandidátusa, a bécsi Kriegsarchivban működő Állandó Magyar Levéltári Kirendeltség vezetője (Bécs).

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK
A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata

Szerkesztő bizottság:
Benda Kálmán, Bona Gábor, Farkas Márton, Godó Ágnes, Hetés Tibor, Liptai Ervin (a szerkesztő bizottság elnöke), Ölvedi Ignác, Szabó Miklós, Tóth Sándor, Urbán Aladár, Zachar József

Főszerkesztő:

Ács Tibor

Szerkesztő:

Csákvári Ferenc

Szerkesztőség:

Budapest I., Kapisztrán tér 2—4. Postacím: Budapest, Pf. 7. 1250.
Telefon: 569-522

A kiadásért felel a Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó főigazgatója

Kiadja:

a Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest VIII., Kerepesi út 29/b.
Postacím: Budapest, Pf. 22. 1440. Telefon: 331-170
Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 128,— Ft, negyedévre 32,— Ft.

Terjeszti:

a Magyar Posta. Előfizethető (külföldre is) bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest XIII., Lehel u. 10/A. — 1900 —, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Külföldön a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Pf. 149.) terjeszti.

Index: 25 371 HU ISSN 0017—6540

Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Grasselly István vezérigazgató

TANULMÁNYOK

DOMBRÁDY LÓRÁND

ELLENTÉTEK A MAGYAR POLITIKAI ÉS HADSEREGVEZETÉS KÖZÖTT AZ 1939-ES LENGYEL—NÉMET HÁBORÚ MEGÍTÉLÉSÉBEN

Amikor az ötven évvel ezelőtti szeptember 1-én a német csapatok megkezdték Lengyelország eltiprását, a magyar közvélemény elsősorban a lengyelekhez fűződő barátság és érzelmi kötődés aspektusából közelítette meg az eseményeket. Kevesen voltak, akik a német lépés jóvátehetetlenségére, egy újabb világégés nyitányára figyeltek, s ennek megfelelően értékelték a történteket. Az esemény nem volt váratlan, hiszen egy tudatosan előkészített és egész Európát izgalomban tartó háborús feszültség kirobbanásáról volt szó. A magyar kormány — elsősorban annak elnöke, Teleki Pál — a közvéleménynél szkeptikusabban nézte az események alakulását. A kényszerűen egyre inkább a német politikához közeledő magyar politikai vezetés számára létkérdés volt ekkor a Németországhoz való további, a magyar érdekekkel ellentétes csatlakozás buktatóinak kivédése, a még nyitott manőverezési lehetőségek megőrzése oly módon, hogy ugyanakkor ne égesse fel a revízió Tengely általi támogatásának hídját sem. A magyar érdekek ilyen megfogalmazását és képviseletét ekkorra már nemcsak a német birodalmi politikával való közvetlen konfrontáció veszélye határozta meg, hanem a magyar belső viszonyokat alakító politikai és társadalmi tényezők radikalizálódása, egymáshoz és a nemzetiszocialista Németországhoz fűződő alakuló viszonya is. Az 1939 nyarán kialakult helyzet megkívánta politikai cselekvés és következményeinek kül- és katonapolitikai megítélése az első, a szakítás lehetőségét is magában hordozó alkalomhoz vezetett a politikusok és a katonai vezetők közötti növekvő ellentét történetében. Ha ez ekkor az események alakulása következtében még nem is vezetett az ország további sorsát egyértelműen meghatározó tragikus döntésekhez, a német diplomácia számára újabb bizonyossággal szolgált a magyar politikai és katonai vezetés közötti nézetkülönbözőségek természetét illetően. A történtek tovább szűkítették a Teleki-kormány cselekvési körét, s veszélyeztették a Nyugathoz fűződő, már egyre ingatagabb kapcsolatainak létét.

Utassy Loránd alezredes, londoni magyar katonai attasé, 1939. június 9-én jelentette főnökének, Újszászy István ezredesnek, a vezérkar 2. osztálya vezetőjének, hogy beszélgetést folytatott Banfield ezredessel, a brit honvédelmi minisztérium közép-európai referensével a magyar—román viszony megítéléséről. Az angol ezredes megértőnek mutatkozott, amikor Utassy a románoknak a magyar kisebbséggel szembeni megengedhetetlen magatartásáról beszélt s arról a román részről tapasztalható teljes elzárkózásról, melynek egyik táplálója éppen az angol—francia támogatásban keresendő. Banfield azt javasolta, hogy a magyar kormány hívja fel a brit kormány figyelmét a békés egyezkedést akadályozó román magatartásra. A románoknak adott garancia csak egy erőszakos német támadás esetére ad biztosítékot.

Ők éppen a magyar—román ellentétek megegyezéses megoldását szeretnék elősegíteni. Őt magát elsősorban a kérdés katonai aspektusa érdekli, amiről tanulmányt is készített a kormány számára. Ez érinti Magyarország szerepét is egy esetleges, a délkelet-európai térségben bekövetkező háború esetére. „Magyarország semlegessége elsőrendű angol katonai érdek. Lengyelországnak hadianyaggal táplálása a Baltitengeren át nem valósítható meg, tehát csak a Dardanellák—Románia útvonal fog rendelkezésre állni. A Magyarországon felvonuló német erők könnyen átvághatják a keskeny román—lengyel közös határszakaszt, és ezzel Lengyelország teljesen elszigetelődik."[1] Ez természetesen nem csak az angol segítség elvágását jelenthette, hanem a lengyel szövetséges Románia kikapcsolását is.

A kérdés ilyen felvetése figyelmeztető volt a magyar kormány számára. Teleki megbízta Barcza György londoni magyar követet, hogy puhatolózzon a brit külügyminisztériumban. Barcza nem látta reménytelennek a helyzetet, mivel megítélése szerint az angoloknak már csak katonai stratégiai szempontokból sem lehet ellenére a magyar—román megegyezés. Attól tarthatnak ugyanis, hogy a németek egy Románia ellen indított támadás esetén a magyar közvéleményt Erdély visszaszerzésének reményével feltüzelve a katonai támogatás érdekében nagy nyomást gyakorolhatnak a magyar kormányra. „Nézetem szerint — írta Barcza — egy, a fenti értelemben itt tett lépéstől nagyon sokat az adott helyzetben ugyan nem várhatunk, de annak talán pro futuro értéke volna és reá adandó esetben itt később majd hivatkozhatnánk."[2]

Június 13-án Csáky István külügyminiszter Halifax brit külügyminiszter 8-i beszédére is reagálva kérte Barczát, jegyzékben mutasson rá: a Duna-völgyi megnyugvás egyik előfeltétele a magyar—román területi probléma rendezése. Cadogan külügyminiszterhelyettes a jegyzék átvételekor kijelentette Barczának: az angol biztosíték nem fogható fel úgy, hogy azáltal Románia szomszédaival szemben intranzigens magatartást tanúsíthat. Adatokat kért a magyar kisebbséggel szembeni román bánásmódról, a kisebbség helyzetének romlásáról. Hangsúlyozta annak változatlan szükségességét, hogy az ellentétek békés tárgyalások útján nyerjenek megoldást.[3]

Ez félreérthetetlen álláspont volt. Ellentétben állt a német birodalmi kormány háborús megoldásra utaló, fokozódó lengyelellenes fellépése nyomán keletkező, a magyar katonai vezetésnek a kormány fenntartásaival nem számoló, azt fölös óvatosságnak tartó véleményével. Az 1939 július elején Németországban járt, s ott Hitlerrel is találkozott Werth Henrik gyalogsági tábornok, a vezérkar főnöke, ugyanis a leghatározottabban hirdette a németek melletti kiállást, mint a revízió egyetlen, eredményekkel is biztató lehetőségét. Mindamellett egy lengyelellenes konfliktushoz történő közvetlen csatlakozást ő sem tartott gondoktól mentesnek. Ebben nemcsak a tisztikarban is élő tradicionális lengyel szimpátia játszott szerepet, hanem megfontolandónak tartotta, hogy a még felszereletlen hadsereget belevigye egy esetlegesen elhúzódó háborús konfliktusba. Ugyanakkor a távolmaradásból eredő konfrontáció megkockáztatását is veszélyesnek tartotta. A lengyel hadsereg erejének megítélése ugyanis, nem utolsósorban Lengyel Béla alezredes, varsói katonai attasé jelentései alapján, felértékelődött. Létszáma, elszántsága és nem utolsó sorban a várható szövetségesi támogatás következtében komolyabb tényezőnek tűnt a későbbiek során tapasztaltaknál.[4] Werth fenntartásait kevésbé motiválta a nyugati kapcsolatok stabilitásának a féltése, hiszen ő úgy ítélte meg, hogy a térségben jelen lévő és egyre erősödő befolyással bíró Németország és hadserege várható akcióit aligha

1 Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) K 64—82—27/b—562 Rp.
2 Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936—1945. Bp., 1962. (a továbbiakban: DIMK) IV. k 310. o. (191.)
3 Uo. 310. o. (187.) és 314. o. (191.)
4 Uo. 135. és 136. o.

tudják befolyásolni jelentősen az angol—francia erők. Németországi látogatása megerősítette ebben a hitében. Hitler kijelentései és a Wehrmacht erejének megítélése eloszlatták óvatosságát. Nem tartotta kizártnak, hogy egy német—lengyel háborús konfliktus esetén a magyar kormány a Romániával szembeni magyar területi követelések érvényesülését a német hadsereg fegyveres támogatása révén kényszerül érvényesíteni. Mindenesetre, Berlinből hazatérve, a fegyverkezés gyorsítását és a románok elleni felkészülést sürgette a miniszterelnöknél.

Az egyre feszültebb háborús helyzetben a magyar kormányra nehezedő nyomás keltette görcs oldásának szándéka vezette Teleki miniszterelnököt, amikor júliusban írt levelében, a Tengellyel egyébként összehangolt politika szándékának kinyilvánítása mellett, tudtára adta Hitlernek és Mussolininak: Magyarország nincs abban a helyzetben, hogy hadba lépjen Lengyelország ellen.

A címzettek várható és hamarosan be is következő heves tiltakozására számítva, annak hatását enyhítendő, a Teleki-megnyilvánulással szemben fenntartásokkal bíró Csáky július 26-án szükségesnek tartotta felhívni az olasz külügyminiszter figyelmét arra a már áprilisban kifejtett magyar álláspontra, mely egy német—lengyel konfliktus esetére Románia elleni magyar mozgósítást helyezett kilátásba.[5]

Hitler augusztus 8-án fogadta Csáky külügyminisztert, s a szemrehányások tömegét zúdította rá: érthetetlen a Teleki-levél és a Magyarországon keltett hangulat, hiszen ő nem is számolt a magyar részvétellel a Lengyelország elleni háborúban. Mindenesetre szükségesnek találta félreérthetetlenül Csáky tudtára adni, hogy a megváltozott helyzetben már nem lesz módjában a magyar revíziós törekvések támogatása. Csáky elértette a burkolt fenyegetést és bár erre felhatalmazása nem volt, ijedten kérte Hitlert, tekintse tárgytalannak az ominózus levelet.

Ezt követően, augusztus 18-án, Csáky Rómába sietett, hogy a szokásos módon az olaszoknál keressen megértést és támogatást a lengyel kérdésben tanúsított elutasítás kiváltotta feszült helyzetben. Felbátorította a német szándékok felől bizonytalan, s ennél fogva velük szemben bizalmatlanná váló olasz politika azon korábban kinyilvánított szándéka, hogy katonai felkészületlensége következtében távol kíván maradni egy esetleges háborús konfliktustól. A németektől szemlátomást tartó olasz vezetők nem sok vígaszt nyújtottak a magyar külügyminiszternek. Elutasították azt a felvetését is, hogy Olaszország támogassa egy, a Tengely és Magyarország közötti szerződés gondolatát. Csáky meggyőződhetett, hogy Ciano, de maga Mussolini is, mennyire bizonytalan a helyzet alakulását és a megteendő lépéseket illetően, ami mindkettőjüket tartózkodóvá teszi a magyar politikával szemben. Tartanak a nyugatiak beavatkozásától, ugyanakkor lehetségesnek tartják azt is, hogy az nem következik be, így Németország jó üzletet csinál, amiből nem tanácsos kimaradni. Félnek Hitler dühétől is, amennyiben valamilyen neki nem tetsző lépésre szánnák el magukat.[6]

Előtte hasonló benyomásokkal tért vissza Olaszországból Werth is. Őt Pariani tábornok, az olasz vezérkar főnöke hívta meg az olasz hadsereg Torino környéki nagygyakorlatára. A gyakorlat helyéből Werth a franciák elleni, a németekkel összehangolt felkészülésre gondolt, azonban a Parianival folytatott beszélgetés során kétségtelenné vált, hogy az olasz hadsereg vezetésének nincs elképzelése sem a németek terveiről. Így a két hadseregnek közös, összehangolt hadműveleti terve sem lehet. Werth azt is megérdeklődte olasz kollégájától, hogy az olasz—magyar együttműködés keretében készítsenek-e egy összehangolt hadműveleti tervet Jugoszlávia ellen. Pariani egyelőre legfeljebb egy megszállási terv elkészítését tartotta reálisnak.

Tárgyalásaik végén Pariani még az elől is elzárkózott, hogy megbeszéléseikről

5 Uo. 378. o. (240.)
6 *Ciano* naplója, 1939—1943. Bp., 1946. 130. o.

valamilyen jegyzőkönyv készüljön. Az lesz a legjobb, mondta, ha októberben hármasban leülnek a németekkel és sorra veszik az összes felvetődött kérdéseket. Itt megállapodhatnak a közös hadműveleti célokban, ami épp úgy irányulhat Franciaország, mint Románia ellen.[7]

Werth levonta a következtetést: nem születtek német—olasz katonai megállapodások. Az olasz katonai vezetés a politikusokhoz hasonlóan teljes bizonytalanságban van Németország szándékait illetően. A kormánynak az olasz kapcsolatokat erőltető politikája csak az általa egyre magasabbra értékelt német kapcsolatok építésének a gátja lehet. A Rómába futkosás csupán bizalmatlanná teszi az olaszokkal szemben közömbösnek mutatkozó német vezetést. Biztos volt azonban, hogy erről nem tudja meggyőzni a magyar politikusokat.

Tovább bonyolította a helyzetet az augusztus 23-án megkötött német—szovjet megnemtámadási szerződés. Hitler a hátát akarta biztosítani és szerződést ajánlott, amit a német tervekkel szemben bizonytalan szovjet kormány stratégiai előnyök és időnyerés céljából elfogadott. Teleki miniszterelnök számára egyértelmű bizonyossággá vált, hogy a háborús konfliktust a nyugat nem terelheti kelet felé. A háború Németország és a nyugati nagyhatalmak között elkerülhetetlen.

A közvetlen veszélyt azonban egyelőre a lengyel—német konfliktus jelentette, amelynek kitörése már csak napok kérdésének látszott. Teleki szükségesnek látta tudtára adni a brit kormánynak, hogy bár a magyar kormány saját jól felfogott revíziós érdekeit figyelembe véve semlegességi nyilatkozatot nem tesz, megtámadtatás esetén nem fog hadba lépni Lengyelország ellen.

Miközben Teleki és a kormány kétségbeesetten próbálta biztosítani semlegességének megőrzését az immár elkerülhetetlennek látszó háborúban, a katonai vezetés izgatottsága ellenkező tőről fakadt. Werth Németország erősödését olvasta ki az eseményekből. A német—szovjet szerződés elhárította a német—szovjet konfrontáció lehetőségét egy Lengyelország ellen hadjárat esetére, s egyben biztosítottnak látta Németország hátát is a korábbi szovjet közeledést elutasító nyugati hatalmakkal szemben. Ugyanakkor azt sem tartotta kizártnak, hogy Németország a nyugati és lengyel elkötelezettségű Romániával szemben esetleg szabad kezet ad Magyarországnak. Különösen áll ez, ha Románia katonai erőkkel is beavatkozik az eseményekbe. Werth szükségesnek tartotta megtenni a katonai előkészületeket és ehhez elnyerni a kormány hozzájárulását. Augusztus 23-án kérte a minisztertanács összehívását: döntsön a Romániával szembeni intézkedések folyamatba tételéről. Ezt az Erdélyben lévő román erők látható folyamatos erősítésével és a magyar határ közelében történő összpontosításával indokolta.[8] Már augusztus 20-a óta észlelhetők voltak román csapatmozdulatok a magyar határ felé. A légi felderítés pedig 23-án újabb jelentős román csapatok mozgásáról adott jelentést Erdély belsejéből a határ felé.[9] A jelentések szerint a román hadsereg létszáma augusztus 20 óta már elérte az 500 000 főt amiből Erdélyben 250 000 tartózkodott.[10]

A minisztertanács eleget tett Werth kérésének, aki még aznap utasítást adott a honvédség részleges mozgósítására, valamint a határ körzetében állomásozó csapatok készültségbe helyezésére.[11]

A magyar vezérkar különös figyelmet szentelt a Szlovákiában folyó német felvonulásnak is. Egy augusztus 24-i jelentés arról adott számot, hogy a már május óta Zsolna környékén tartózkodó két német hadosztályhoz augusztus 20-ig újabb három érkezett. Ezt az erőt a mozgósított 2. és 3. szlovák hadosztályok — utóbbi Mezőlaborc közelében — egészítik ki.[12]

7 DIMK IV. k. 397. o. (251.)
8 OL K 64—82—27/a—751/1939. Rp.
9 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Eln. vkf. 1939/4479.
10 HL Eln. vkf. 1. 1939/4438.
11 HL Eln. vkf. 1. 1939/4477.
12 HL Eln. vkf. 1939/4735.

Csáky ugyanakkor utasította Bárdossy Lászlót, a bukaresti magyar követet, hogy a magyar katonai lépéseknek a román felvonulás kiváltotta defenzív volta hangsúlyozása mellett érdeklődjön Gafencunál a román csapatmozdulatok céljáról: „Valószínűnek tartom, hogy Gafencu azt fogja válaszolni, hogy nem ellenünk irányul a felvonulás. Ez esetben próbálja színvallásra bírni, hogy ki ellen."[13]

Gafencu valóban igyekezett kitérni az egyenes válasz elől, azonnal letagadta a csapatmozdulatokat: „Május óta nem voltak újabb csapateltolások — mondotta. — Kéri, hogy a magyar kormány hamis információk alapján ne tegyen olyasmit, ami félrevezetésekre és hátrányos következményekre vezetne."[14] Végül elismerte, hogy bizonyos védelmi jellegű intézkedéseket valóban foganatosítottak. Ezt azonban a két hatalmi csoport között néhány napon belül esetleg kitörő háborúval indokolta, aminek következményeire mindenkinek, így Romániának is fel kell készülnie. Nyomatékosan hangsúlyozta Bárdossynak, hogy Romániának szándékában áll megvédeni magát, ha bárhonnan is pressziót gyakorolnak rá. Békülékenységét kinyilvánítandó megpendítette Bárdossy előtt: Románia készen áll Magyarországgal megnemtámadási egyezményt kötni.

Werth értesülve Gafencu megnyilvánulásáról, megjegyezte Csákynak: politikai és katonai szempontból egyaránt teljesen közömbös, hogy a román csapatok védő vagy támadó felvonulást hajtanak-e végre a magyar határon, preventív intézkedések feltétlenül szükségesek. A határ védtelenül nem maradhat.[15]

A magyar kormány augusztus 25-én adott válaszában elégedetlenségének adott kifejezést a román tájékoztatással szemben. Nem hamis feltételezésekre, de bizonyított tényekre alapozott, amikor panaszt emelt a magyar határ felé irányuló román felvonulás miatt. A kapott választ nem tartja kielégítőnek.[16]

Nem csak Bárdossy, de Sztójay Döme berlini magyar követ is utasítást kapott Csákytól: továbbítsa a magyar kormánynak a román lépésekkel kapcsolatos álláspontját a birodalmi külügyminisztériumba. Hangsúlyozza, hogy amíg magyar részről a tavaszi feszültséget követően leszerelték a mozgósított csapatokat, s ezt a román kormány tudtára adták, addig román részről ez nem történt meg. Az ezzel kapcsolatos magyar érdeklődésre magyarázatot nem adtak. Ez a magyar—román viszony normalizálódását akadályozta. Utóbbi napokban viszont a magyar kormánynak konstatálnia kellett, hogy újonnan mozgósított további román erők vonulnak fel a magyar határon. A magyar kormány ezzel kapcsolatban sem kapott megfelelő választ, ami arra kényszeríti, hogy védelmi intézkedéseket léptessen életbe. A magyar—román viszony további romlásáért a román kormányra hárítja a felelősséget.[17]

A Sztójay által közvetített magyar álláspont arra indította a német kormányt, hogy, azt felkérésként értelmezve, közben járjon Bukarestben, ami nem váltotta ki a magyar kormány osztatlan elégedettségét. Bárdossy augusztus 25-én küldött számjeltáviratából ugyanis Csáky arról értesülhetett, hogy a német külügyminisztérium magyarázatot kért a berlini román követtől a román mozgósítás okáról. A román kormány azonnal összefüggést talált a magyar tiltakozás és katonai intézkedések, valamint a német érdeklődés között, s igazolva látták katonai lépéseiket.[18] Teleki nem nagy örömmel vette tudomásul a román vélekedést, hogy Németország ily módon akar nyomást gyakorolni a lengyel szövetséges Romániára. Ez kompromittáló a nyugati hatalmak előtt, amit szeretett volna elkerülni. Ennek megfelelően Csáky, akinek a lengyel kérdésben képviselt óvatos irányvonalától a német lépés nem volt idegen, augusztus 26-án utasította Bárdossyt: „Fogalmunk sem volt

13 OL K 64—82—27/a—751/1939. Rp.
14 OL K 64—82—27/a—752/1939. Rp.
15 OL K 64—82—27/a—ad. 756/1/1939. Rp.
16 OL K 64—82—27/a—752/4/5/1939. Rp.
17 OL K 64—82—27/a—751/1939. Rp.
18 OL K 64—82—27/a—754/1939. Rp.

arról, hogy a németek is tesznek valamilyen lépést. A két lépés között semmilyen összefüggés nem áll fenn."[19]

Telekivel ellentétben a katonai vezetésnek nem volt ellenére a románok által feltételezett összefüggés, sőt kiaknázandó lehetőséget látott benne. Werth meg volt győződve, hogy a német külpolitikát és hadvezetést egyaránt nyugtalanítja egy esetleges közös lengyel—román fellépés lehetősége. A románok által kiprovokált magyar mozgósítás — egy lehetséges magyar, vagy a német hadsereggel közös támadás lehetősége, amitől a románok éppen tartanak és felvonulásuk okát képezi — mindenképpen alkalmas a román hadsereg északi irányú akcióképességének akadályozására, kedvére való a német politikának. Magyarország ezzel, ha áttételesen is, de Csáky korábbi ígéretének megfelelően passzív támogatójává válik a Lengyelország elleni német háborúnak. A vezérkar főnöke ezt úgy értékelte, hogy ha pillanatnyilag nincs is lehetőség egy, a német hadsereggel közös akcióra, de ez is jó pontokat jelenthet a későbbi együttműködés során; némileg ellensúlyozza a magyar politikának a lengyel kérdésben tanúsított merev álláspontját.

Egy olyan kényszerhelyzet kialakulását sem tartotta lehetetlennek, ami kiválthatja a románok elleni fegyveres fellépést. A román felvonulás folytatódása, támadó hadműveletekre alkalmas lovasdandár és gépkocsizó alakulatok megjelenése Erdélyben azt a feltételezést is megengedte, hogy Románia esetleg, feladva óvatosságát, Lengyelországgal szembeni szövetségi kötelezettségének megfelelő katonai lépésekre szánja el magát; egy magyar—német akciótól tartva esetleg megelőző hadműveletet kezdhet Magyarország ellen. Ez esetben viszont Magyarország számíthat Németország diplomáciai és főleg katonai támogatására. Egy ilyen helyzet nyilvánvalóan német—román konfliktussá szélesedne, ami feltehetőleg a román hadsereg teljes vereségéhez vezetne. A meglehetősen felkészületlen honvédség ugyan egyelőre alkalmatlan önálló támadó hadműveletek — egy ellentámadás — kezdeményezésére, de a német csapatok által támogatott akció jó lehetőséget teremthetne az Erdélybe való benyomulásra. A románok által kiprovokált hadjáratban való magyar részvétel a Nyugat ellenkezését sem válthatná ki. A gondolat Csáky külügyminisztertől sem áll távol.

Az események azonban nem a vezérkar főnökének elképzelései szerint alakultak. A Horthy elnökletével összeült Legfelső Honvédelmi Tanács augusztus 28-i ülésén Werth jelentette, hogy a magyar katonai intézkedések augusztus 28-án 0 órakor lényegében befejeződtek.[20] Csáky a megtett intézkedéseket a románok provokatív lépéseivel indokolta. A tanács úgy határozott, hogy további katonai lépések megtétele egyelőre szükségtelen. Werth a román mozgósítás változatlanul növekvő méreteire való tekintettel ezt nem tartotta helyesnek.[21]

A katonai előkészületek leállítása más lengyelbarát megnyilvánulásokkal együtt növelte a német politikai bizalmatlanságát.

Tiltakozni kényszerült a magyar kormány a nyugati sajtóban lábrakapott azon híresztelések ellen is, miszerint semlegességi nyilatkozatot kívánna tenni. Német részről mindenesetre jónak látták, hogy a kormányt érzékenyebben érintő lépéssel is tudtul adják: mindenképpen nagyobb szolidaritásra számítanak a lengyel kérdésben. Woermann külügyi államtitkár augusztus 28-án közölte Sztójayval, hogy Keitel leállíttatta a magyarországi hadianyagszállításokat mindaddig, amíg a magyar magatartás bizonytalan. A lépés a hadseregfejlesztés lassúsága miatt amúgy is elengedhetetlen, s azért a kormánypolitikát okoló magyar katonai vezetést célozta meg. Tette ezt abban a biztos tudatban, hogy tovább mélyíti a szakadékot a katonák és

19 OL K 64—82—27/a—754/1939. Rp.
20 HL Eln. vkf. 1. 1939/4507.
21 A Wilhelmstrasse és Magyarország, 1933—1944. Bp., 1968. *(Szerk.: Ránki György, Pamlényi Ervin, Tilkovszky Lóránt, Juhász Gyula)* 430. o. (249.)

a kormány között. Werth ismét igazolva látta, hogy a kormány németekkel szembeni kétértelmű politikája veszélyezteti a hadsereg felkészülését és így a revíziós célok megvalósítását is. Tekintettel a helyzet várható alakulására, ha kormánykörökben ennek nyíltan nem is adott hangot, szükségesnek tartotta a merev lengyel politika felülvizsgálatát. Általában nagyobb szerepet kell adni a katonai vezetésnek, hogy fokozott érvényt szerezzen a hadsereg érdekeinek, s ne gátolják szükségesnek tartott előkészületi intézkedéseiben.

A vészterhes augusztus végi napokban a német hadsereg befejezte felvonulását Szlovákiában is. Augusztus 28-án megkezdődött a német és szlovák csapatok felzárkózása a lengyel határra. A Szlovákiában összevont 5. német hadsereg magasabbegységei, a XVII., a XVIII. hegyi és a XIX. gépesített hadtestek — 10—12 német hadosztály —, valamint a két szlovák hadosztály befejezték a felkészülést a támadáshoz.[22] A szlovák repülőterekre újabb német légi kötelékek települtek. A felvonulás kiterjedt a Csorba-tótól keletre fekvő területekre is.[23] A felvonulás során a német hadsereg nem vette igénybe a magyar vasútvonalak egyikét sem.

Németország 1939. szeptember 1-jén megtámadta Lengyelországot. A magyar kormány azonnal bevezette a rendkívüli állapotot. A hadseregvezetés elrendelte a VI. hadtest felzárkózását a román határra, ahol védelemre rendezkedtek be. Románia az események hatására újabb korosztályok mozgósítását rendelte el.[24]

Alig lépték át a német csapatok a lengyel határt, Erdmannsdorff német követ máris jelentkezett Csákynál Ribbentrop üzenetével: a birodalmi kormány semmiféle fegyveres segítséget nem kér. Elvárja viszont, hogy a magyar kormány nem tesz semlegességi nyilatkozatot, s így nyitva hagyja maga számára az esetleges lehetőségek kihasználását. Csáky fellélegzett, s kérte Erdmannsdorffot, biztosítsa megbízóját a magyar kormány feltétlen hűségéről. Magyar semlegességi nyilatkozatnak még a gondolata sem merült fel.[25]

A magyar miniszterelnöknél és külügyminiszterénél nagyobb érdeklődést tanúsított Werth az üzenet azon részének, mely a kihasználható magyar „lehetőségekre" terelte a figyelmet. Ha a németek felkínálnak egy ilyen lehetőséget, ami Románia további magatartásától függ, akkor élni is kell vele. Az elmulasztott lehetőség miatti félelme vezette, amikor szeptember 4-én levelet írt és juttatott el Teleki miniszterelnökhöz. Ebben felhívta annak figyelmét, hogy a Szovjetunió csapatokat vont össze a lengyel és a besszarábiai határon. Ha Lengyelország elleni szovjet hadműveletekre kerül sor, Románia — kötelezettségének megfelelően — valószínűleg csapatokat küld Lengyelországba. Legalábbis Gafencu szeptember 1-jén így nyilatkozott. Ez esetben viszont számítani lehet arra — írta Werth —, hogy „Románia a keskeny román—lengyel határ kiszélesítése érdekében a Kárpátalján át támad, és ugyanakkor határát nyugat felé a Tiszáig tolja előre. Mindezt meg kell akadályozzuk. Ezért javaslom:

a) az összes határvadász alakulatok mozgósítását, nyugati határunk kivételével;

b) a keleti határnak, valamint egy későbbi általános mozgósítás után bekövetkező általános felvonulásunk biztosítása érdekében a már mozgósított erőink felvonultatását."[26] Felhívta a figyelmet a gyors cselekvés szükségességére, mert az alakulatok felvonultatása öt napot vesz igénybe.

Mire alapíthatta elképzelését a vezérkar főnöke? Nyilván arra gondolt, hogy az angol—francia hadüzenetet követően a szovjet hadbalépés siettetni fogja a lengyelek

22 HL Eln. vkf. 1. 1939/4507.
23 HL Eln. vkf. 1. 1939/4735.
24 A Wilhelmstrasse... 432. o. (251.)
25 Uo. 433. o. (253.)
26 OL K 64—81—24—848/1939. Rp.

megsegítését célzó többfrontos, összehangolt hadműveletek megindítását, aminek részese lehet az eddig mozdulatlan Románia hadserege is. Ez az elképzelés azonban meglehetősen merész gondolatmenetet feltételez, még akkor is, ha Werth a legkisebb lehetőség megragadásával is háborúzni akart. Alig volt elképzelhető, hogy a háború többfrontos világháborúvá válása esetén a megtámadtatástól rettegő, s mindazidáig mozdulatlan román hadsereg kétfrontos háborúba bonyolódik, azaz a Tiszáig történő előretöréssel, valamint a német hadseregnek a Kárpátalján és Szlovákián át történő hátbatámadásával kiprovokálja az együttes magyar—német ellenakciót, sőt ugyanakkor keleten megütközik a meginduló szovjet hadsereggel is. Ha a román kormánynak eredetileg szándékában állt is a lengyelek megsegítése, a hadjárat gyors német sikerei, az öt nap alatt már a hadműveleti mélységben előrenyomuló német csapatok, a lengyel hadsereg szervezetlen és kétségbeesett visszavonulása, ugyanakkor a nyugati hatalmak beavatkozásának késése, megfontolásra késztették. Elkerülte Werth figyelmét az is, hogy semmi jel nem mutatott arra, hogy a felvonulás során a német hadvezetés számolt volna Romániának a hadműveletekbe való bekapcsolódásával. Német csapatokat nem helyezett készenlétbe erre az esetre. A magyar mozgósítás tényét és a Besszarábia határán felvonuló szovjet erők jelenlétét elegendőnek tartották, hogy a románokat elrettentse a meggondolatlan lépésektől. A „lehetőségek" felvetését a németek mézesmadzagnak szánták a magyar éberség fenntartására. Werth és köre nem ismerte fel, hogy a német vezetés szándéka: kijátszani a két országot egymás ellen a német céloknak megfelelően. Romániát a magyar hadsereggel akarja sakkban tartani ugyan, de semmi érdeke nem fűződik ahhoz, hogy háború robbanjon ki a két ország között. Ez a komplikáció nem tartozik bele a német politikai és katonai tervekbe. A német diplomácia a katonákat használja fel az ingadozó és nyugat felé is békülékeny hangokat hallató, lengyelbarát magyar kormánnyal szemben.

Werth nem sokat törődött vele, hogy ellentétbe kerül a magyar kormánnyal, melynek elnöke kétségbeesett erőfeszítéseket tesz, hogy a magyar területi igények fenntartása és biztosítása mellett távol tartsa az országot a konfliktustól, aminek immár világháborúvá történő kiterjedéséhez nem fért kétség. Ez a szándék vezette szeptember 3-i Cianónak küldött levelének megírásában is. Kérte, hogy az olasz kormány támogassa továbbra is, bármely konfrontáció közepette, attól elválasztva, a Romániával szembeni magyar területi igények kielégítésének konferencián történő megoldását. Teleki, Werthtel ellentétben, a magyar igényeket csak a jelenlegi, vagy más konfliktusoktól elválasztva kívánta és látta. Mindamellett „a magyar kormány el van szánva — írta Teleki —, hogy a magyar—román területi kérdést nyugvópontra hozza, s a maga erejére támaszkodva »kicsikarására« minden kockázatot vállalni fog, ha nem kap biztosítékot, hogy Romániával szembeni követelését egy konferencián, mely talán egy-két évtizedre elintézi Európa sorsát, szintén elintézik."[27] Hangsúlyozta, hogy a magyar kormány csak végső esetben, ha kedvező elintézést nem kap, fog fegyverhez nyúlni. Erre kényszeríti a közvélemény nyomása.

A magyar kormányt meglepte a német diplomácia újabb akciója, amely nyitott kapukat látszott döngetni. Ribbentrop ugyanis szeptember 4-én váratlanul biztosítékokat kért és kapott Sztójaytól, hogy a magyar kormány a németek egyetértése nélkül nem kezd háborús akciót Románia ellen. A német külügyminiszter ugyanakkor meghívót adott át Csáky számára, látogassa meg a kialakult helyzet megbeszélése végett. A kormányt nyugtalanította és bizonytalanná tette ez a német megnyilvánulás, ugyanis Ribbentrop jól tudta, hogy a magyar kormány mindent megtett, hogy a konfliktustól távol maradjon.

Teleki és Csáky előtt aligha maradt rejtve: a német akció célja annak bizonyítása

27 OL K 64—82—27/b—800/1939. Rp.

a román kormány előtt, hogy csupán Németország fellépése akadályozza meg a magyarok fegyveres fellépését. El kellett mélyíteni a román kormány félelmét és fokozni a bizalmatlanságát a magyar kormánnyal szemben, s ugyanakkor növelni a bizalmat s a románbarát német diplomáciával szemben.

A német szándékokat erősítette egy szeptember 6-án kelt Sztójay-jelentés is. Ebben beszámolt egy Woermann külügyi államtitkárral folytatott beszélgetésről. A német diplomata elmondta, hogy bukaresti hír szerint az erdélyi magyar betörés küszöbön áll. Egy ilyen akciót a német kormány nem szívesen látna. Sztójay nem firtatta, hogy a bukaresti hírt milyen források és hiedelmek táplálják, hanem teljesen alaptalannak ítélte a román híresztelést, ami Románia Erdély, Dobrudzsa és Besszarábia miatti rossz lelkiismeretével kapcsolatos.[28]

A román kormány félelmére utalt, hogy szeptember 5-ét követően további pánikszerű román mozgósításokról érkeztek jelentések. A román hadsereg létszáma elérte a 650 000 főt. Erdélyben már 6 hadosztály, 1 gépkocsizó csoport, valamint 3—3 lovas, illetve hegyi dandár állt, mintegy háromszoros túlerőt képezve a magyar erőkkel szemben. A felvonult alakulatok magyar legénységét megbízható románokkal váltották fel. A román erők megszállták a határ menti területek azon részét is, melyek még fedetlennek látszottak. Alig fért ekkor már kétség ahhoz, hogy az itt lévő erők célja nem az — mint azt Werth feltételezte — hogy a lengyelek érdekében, velük összehangoltan támadást indítsanak; a felvonulást a magyaroktól való hisztérikus félelem indokolta. Ennek ébren tartásáról a német diplomácia gondoskodott.

A magyar kormány tiltakozott az újabb román erők felvonulása miatt. Csáky utasította Bárdossyt, közölje az ottani kormánnyal, a román felvonulás, szándékai ellenére, további védelmi intézkedésekre kényszeríti a kormányt. Ugyanakkor utasította a berlini és római követet is, hogy a tiltakozásról informálják a német és olasz kormányt. A magyar kormány támadó szándékot lát a csapatmozdulatok mögött, mégpedig arra számít, hogy a román csapatok „a kárpátaljai vasútvonalakat szeretnék esetleg megszállni, mivel a Lengyelországgal fennálló összeköttetéseik nem kielégítőek".[29]

A színfalak mögötti intrikákra Bárdossy is felhívta a figyelmet. A német követségtől bizalmasan értesült: a németek garanciát kértek a román kormánytól, hogy a Birodalom ellenségeit semmiképp sem támogatja. Ennek ellenében felajánlották a magyar—román határ biztosítását, akár Magyarország megszállása árán is. A német katonai attasé a királyt is igyekezett megnyugtatni. Ennek ellenére a románok félnek, hogy a magyarok a konfliktust provokálni fogják.[30]

A magyar kormány igyekezett enyhíteni a feszültséget, amiből már a katonák számára is nyilvánvalóvá vált, hogy az magyar részről nem aknázható ki. Csáky kérte Raoul Bossyt, a budapesti román követet, ne izgassa kormányát a magyar mozgósításról szóló hírekkel, inkább igyekezzen megnyugtatni. Kronológikusan bizonyította neki, hogy a mozgósítást ők kezdeményezték, amit az kénytelen volt elismerni. Ígéretet tett, hogy tájékozódni fog, s adott helyen kinyilvánítja megnyugvását a magyar kormány békés szándékai felől.[31]

A szeptember 7-i bizalmas Csáky—Ribbentrop találkozóról utóbbi kérésére nem adtak ki kommünikét. A német külügyminiszter személyesen akarta hallani Csákytól, hogy a magyar kormány a vele való előzetes megállapodás nélkül semmit sem tesz Románia ellen. Csáky nemcsak, hogy erre készségesen ígéretet tett, hanem buzgalmában még tovább is ment. Egy Romániával szembeni megnemtámadási szerződést is felajánlott. Ez a gesztus nem vágott bele a magyar kormány román politikájába.

28 OL K 64—82—27/a—815/1939. Rp.
29 HL Eln. vkf. 1. 1939/4570. és 4582.
30 OL K 64—82—27/a—832/1939. és 831/1939. Rp.
31 OL K 64—82—27/a—825/1939. Rp.

Feltehető, hogy Csákyt a valódi német szándékokról való megbizonyosodás szándéka vezette a propozíció megtételében. A várakozásnak megfelelően Ribbentrop szükségtelennek találta ezt a lépést.[32] Alig érkezett haza Csáky Berlinből, amikor megjelent nála Erdmannsdorff Ribbentrop üzenetével: az sem volna célszerű, ha a magyar kormány egy román részről jövő hasonló ajánlatot elfogadna. A bizalmatlan német külpolitika igyekezett mindkét oldalról biztosítani magát, nehogy az általa szított ellentét a két kormány kezdeményezése folytán kikerüljön az ellenőrzése alól.[33]

A szeptemberi napok eseményeinek Werthet is meg kellett győzniük arról, hogy a helyzet kihasználása katonai eszközökkel nem lehetséges. Németország erre már nem tart igényt. Ennek ellenére a háborút megelőző merev magyar elzárkózást, a lengyelek elleni fellépésnek még a gondolatától is, nem felejtették el illetékes német körök. A leállított hadianyagszállítások iránt érdeklődő Sztójayval közölték, hogy bár a zárlat politikai indoka megszűnt, a szállítási nehézségek továbbra is fennállnak.[34] A németek kiengesztelése tehát nem lesz könnyű. Werth és Bartha Károly táborszernagy, honvédelmi miniszter azon töprengtek, hogyan tudnák a kormány korábbi merev álláspontjától magukat elhatárolva a németeket rábírni a honvédséget sújtó zárlat feloldására. Gondjaik növekedtek, amikor a magyar—román viszony német óhaj szerinti helyes mederbe terelődését követően a német diplomácia elérkezettnek látta az időt, hogy a lengyel kérdésben önálló utat járó magyarokat olyan helyzet elé állítsa, amely alkalmas arra, hogy ismét bebizonyítsák, semmit sem hajlandóak tenni a szövetségi hűség és barátság érdekében.

Szeptember 9-én délután Ribbentrop váratlanul azzal a kéréssel fordult Csákyhoz, hogy a kormány másnaptól engedélyezze a német csapatszállításokat a Szlovákiát az Északkeleti-Kárpátokkal összekötő vasútvonal Kassa—Nagyszalánc közötti, magyar területen futó szakaszán.[35] A német kérést már egy nappal előbb nyomatékosította a német légierő. Ugyanis szeptember 8-án minden külön bejelentés nélkül megélénkült a légtér Észak-Magyarország határ menti területei felett. A német légikötelékek 12 berepülést hajtottak végre. Kisebb-nagyobb kötelékek keretében 90 bombázó repült át magyar terület felett. Kassa légterében például 17 és 18 óra között öt alkalommal tűntek fel német gépek. A figyelő őrsök 48 bombázó átvonulását regisztrálták.[36] Szeptember 9-én a délelőtti órákban 58 német gép repült át magyar terület felett.[37] A bevetésre menő gépek útjának délebbre tételét ugyan a harcoknak a Kelet-Szlovákiával szomszédos területekre való áttevődésével kívánták igazolni, azonban nem volt kétséges, hogy erődemonstrációnak szánták ezt az eladdig szokatlan lépést az engedetlen magyarok ellen.

A szeptember 10-én összeülő minisztertanács a nemzeti becsülettel össze nem egyeztethető súlyos következményekkel járó, a nyugati hatalmak hadüzenetét is kiváltható lépés gyanánt visszautasította a német kérés teljesítését. Ez nem lenne összeegyeztethető a magyar kormánynak a lengyel kérdésben adott korábbi állásfoglalásával. A magyar légtér megsértése miatt nem tiltakozott a minisztertanács.

A német kívánság jellege kétségtelen volt Werth és a katonák előtt. Félelemmel töltötte el őket, mivel visszautasítása nyomán újabb retorzióra számíthattak, s mindenképpen a magyar—német viszony romlására. A hadihelyzet áttekintése nem hagyott kétséget afelől, hogy német részről a kérésnek komoly katonai indoka nincs. A Szlovákiából támadó német csapatok már mélyen bent jártak Lengyelországban. A Homonna—Varannó körzetében csoportosuló XIX. német gépesített hadtest a Duklai-hágón át 9-én szintén megkezdte előrenyomulását.[38] Ribbentrop ez utóbbi

32 A Wilhelmstrasse... 438. o. (260.)
33 OL K 64—82—27/a—844/1939. Rp.
34 A Wilhelmstrasse... 437. o. (259.)
35 DIMK IV. k. 505. o. (379.)
36 HL Eln. vkf. 1. 1939/4609.
37 HL Eln. vkf. 1. 1939/4623.
38 HL Eln. vkf. 1. 1939./4735/7—10.

utánpótlásának biztosításával indokolta kérését. Az igazság azonban az volt, hogy a kért vasútvonal használata nem befolyásolta utánpótlásukat. A hadtest az összpontosítási térségbe való felvonuláshoz sem vette igénybe ezt a vasútvonalat. Nem kerülte el Werth figyelmét az Észak-Magyarország feletti — ugyancsak a XIX. hadtest hadműveleteinek támogatásával indokolt — légitevékenység figyelmeztető volta sem. Súlyosnak találta a helyzetet, ami nem egykönnyen rendezhető. A vasútvonal használatának engedélyezését épp ezért nem tartotta volna megbocsáthatatlan lépésnek. Ennek ellenére a lengyel kérdésben a kormányzótól és a közvéleménytől egyaránt támogatott kormánnyal szembeni fellépés most sem ígért eredményt. Még a hadseregben is bajos lett volna lengyelellenes hangokat hallatni. Ugyanakkor az események alakulása, a németek gyors előrenyomulása, ezzel szemben a nyugati hatalmak beavatkozásának késése megerősítette abban a felismerésben, hogy Németország az irányító erő a közép- és délkelet-európai térségben, amelyhez igazodni kell. A német—szovjet egyezmény elhárította azt az egyetlen erőt, amely térségben Németország útjába állhatna.

A Werth aggályaitól szintén nem mentes kormány, végiggondolva a kialakult helyzetet, megpróbált közbülső megoldást találni. Hajlandónak mutatkozott megengedni a kérdéses vasútvonal használatát, de csak abban az esetben, ha a szállítás zárt vagonokban történik, kísérők nélkül.[39] A németek azonban már nem óhajtottak élni az ajánlattal. A német diplomácia elérte célját. A kérés fontosságát a német hadsereg számára mi sem minősítette jobban, mint hogy könnyedén tudomásul vették a magyar visszautasítást. Ribbentrop már 10-én utasította Erdmannsdorffot: hozza a magyar kormány tudomására, hogy a visszautasított „német kívánság egyébként nem volt méltánytalan, és Magyarországon nem szabad elfelejteni: Németország gondoskodott arról, hogy a szóban forgó vasútvonal Magyarországhoz kerüljön".[40]

Ribbentrop azonban nem érte be ennyivel, hanem a szlovákokat is mozgósította a cél érdekében. Aligha képzelhető el, hogy a Tiso-kormány német ösztönzés nélkül fordult volna szeptember 10-én a magyar kormányhoz, hogy szlovák hadianyagok szállítását engedélyezze a németek elől elzárt vasútvonalon. A magyar kormány elutasította a kérést. Csáky közölte Erdmannsdorffal, hogy a magyar kormány „a szlovák eljárást támadó hadicselekménynek tekintené, s ennek megfelelően reagálna. Máris csapatokat indított útba a szlovák határra."[41] Csáky utalt a szlovák kormány hivatalos magyarellenes irredenta megnyilvánulásaira, melyek német indíttatásúak voltak, s összefüggést vélt találni e megnyilvánulások és a szlovák kérés között. Megemlítette azt a jelentést is, miszerint Kelet-Szlovákiában két szlovák hadosztály gyülekezik. Weizsäcker német külügyi államtitkár megcáfolta a gyülekező szlovák hadosztályokról szóló hírt, mondván, nem is igen létezik bevethető szlovák haderő. Ez nem fedte a valóságot.[42] A szeptember 13-i vezérkari helyzetjelentés ugyanis a németekkel együttműködő 2. és 3. szlovák hadosztálynak a harcokból való kivonásáról és Nagymihály — Tőketerebes körzetében való gyülekeztetéséről adott számot.[43]

Ribbentrop szeptember 14-én a német követ útján megüzente Csákynak, hogy milyen kellemetlen volt számukra a szlovák lépés. Ugyanakkor kellő óvatosságot tanácsolt a német védelem alatt álló Szlovákiával szemben. Nagyon rosszallja, hogy a magyar kormány katonai lépéseket is kilátásba helyezve reagált a szlovák kérésre. Minden szlovákellenes lépés Németországban megfelelő reakciót váltana ki.[44]

39 A Wilhelmstrasse... 440. o. (263.)
40 Uo. 440. o. (262.)
41 Uo. 441. o. (267.)
42 Uo. 443. o. (267.)?
43 HL Eln. vkf. 1. 1939/4654.
44 A Wilhelmstrasse... 444. o. (263.)

A német külügyminisztérium elérte célját. A magyar kormány elmarasztalhatóvá vált a jóbaráttal szembeni hálátlanság bűnében. Ez bármikor kijátszható ütőkártya lett a kezükben. Kellő hatással lesz a számukra mindig mobilizálható hadseregvezetésre és a szélsőjobbra. A húrt nem szükséges tovább feszíteni. A felizzott hangulatot azonban nem volt könnyű a régi mederbe terelni. A lengyel hadjárat még nem ért véget. A lengyel hadsereg katlanokba zárva kétségbeesetten védekezett. September 17-én a Szovjetunió megkezdte az intervenciót követően Lengyelországhoz csatolt nyugat-belorussziai és ukrajnai területek visszafoglalását. A német—szovjet megegyezés értelmében a két fél közötti konfrontáció veszélye nem fenyegetett. A szovjet hadsereg hadmozdulatai különösen izgatták a román kormányt, melynek területi ellentétei voltak a szovjet kormánnyal. A románok épp ezért tovább folytatták mozgósításukat, ami a német—román közeledés és garancia légkörében a magyar kormányra is igen rossz hatással volt. Romániában a hónap közepére a behívások mértéke már elérte az általános mozgósítás 75, majd 80%-át. A mozgósított létszám meghaladta a 800 000-et és az 1 millió felé közeledett. A magyarokkal szemben változatlanul bizalmatlan románok Erdélyben is növelték erőik számát. A jelentések már 15 hadosztályt, 4 hegyi dandárt és 1 lovas hadosztályt tartottak számon. A szovjet hadsereg megindulása a várakozással ellentétben nem eredményezte a román erők átvezénylését a besszarábiai határra. A román hadvezetés az ottani erősítéseket az újabb mozgósítási hullámmal oldotta meg.[45]

A magyar kormány félelmét növelte a németek ingerültsége a magyar területre érkező lengyel katonák és polgári menekültek befogadása miatt. A lengyelekkel szembeni szimpátia, a sorsuk miatti sajnálkozás az egész magyar közvéleményre, így a hadseregre is kihatott. Sónyi Hugó gyalogsági tábornok, a honvédség főparancsnoka kénytelen volt elmarasztalni a tisztikart, melynek elsősorban a fiatalabb tagjai a lengyelek mellett foglalnak állást és németellenes kijelentéseket tesznek.[46]

Lengyelország összeomlása és a háború befejeződése még nem oldotta meg a feszültséget, ami a háború következtében magyar—német és magyar—román viszonylatban keletkezett és tartósnak bizonyult. Németország elhatározta, hogy csak engedmények árán hajlandó oldani a megleckéztetett magyar kormánnyal szembeni feszült viszonyát. Szeptember 23-án Sztójay a bűnös magyar magatartás berlini visszhangjáról jelentett: „aktuális jelentőségénél fogva talán legsúlyosabban esik itt latba azon állásfoglalásunk, mellyel a német csapatoknak magyar területen való átvonulását nem engedtük meg, dacára annak, hogy a birodalmi kancellár hálját helyezte kilátásba."[47] Göringhez közel álló újságírókra hivatkozva pedig német vezető körök azon véleményét továbbította, hogy a magyarok a német—lengyel hadjárat befejezésekor teljesen Németország ellen fordultak. A magyar miniszterelnök és köre nem is leplezi németellenes beállítottságát.[48] Ellenőrizhetetlen forrásból származó kósza hírekkel, értesülésekkel is bőségesen ellátták az országot a különböző német, vagy velük kapcsolatban lévő magyar szervek. Egy magyarországi német katonai akció lehetőségének gondolata különösen alkalmasnak látszott, hogy a jövőben jobb belátásra bírja a renitens magyar kormányt. De ilyen hírnek számított az is, hogy a bécsi katonai térképészeti intézet, befejezvén a lengyel térképek nyomását, most Magyarországét gyártja nagy buzgalommal.

A német igények jövőbeni kielégítésének másik hatásos módja a szélsőjobboldal, de még inkább az amúgy is toleráns hadseregvezetés megnyerése volt. A német vezetés nagy figyelmet szentelt a Teleki és Werth közötti ellentétnek, ami a lengyel krízis során megmutatkozott.

A magyar—német „megbékélés" és a feszültség oldása döntő eszközének a gaz-

45 HL Eln. vkf. 1. 1939/4684.
46 HL Eln. vkf. 1. 1939/4998.
47 OL K 63—472 és 473. Szent-Iványi Domokos emlékirata, 233. o.
48 Uo. 232. o.

dasági engedmények bizonyultak. Ebben is elől jártak a katonák, akik a szeptember végi napokban, amikor a magyar—román viszony csak nehezen enyhült és további feszültségek magját hordozta magában, döntőnek tartották a németektől gátolt fegyverkezés bármily engedmények árán történő folytatását. Elengedhetetlen fontossággal bírt a gyorsított hadfelszerelési programban máris eltolódásokat okozó német hadianyagszállítások újbóli megindítása, sőt fokozása. A kiutat az adott helyzetből csakis az állandó növekvő német gazdasági kívánságok kielégítése jelenthette. Sztójay már szeptember 2-án, a zárlat kimondását követően javasolta a kormánynak, hogy jó lenne „az élelmiszer szállítások tekintetében mielőbb valami gesztust, illetőleg szerződésileg biztosított mennyiségen felül spontán többletet felajánlani. Talán előbb-utóbb úgyis kérni fogják, így azonban hangulatos benyomást tehetünk, amelynek kihatása nem maradhat el."[49] A németek már szeptember 19-én benyújtották a gazdasági kívánságlistát a kormánynak. Az élelmiszerszállítások és a márka árfolyamának emelését kérték. A kormány ennek teljesítését hadianyagszállítások megindításával és növelésével kívánta összekötni. A német fél ez elől azonban egyelőre kitért.

Az október 10-én tartott minisztertanácson a hadianyagzárlat okairól és feloldásának módozatairól folytattak vitát. Werth itt nyíltan a kormány cikcakk-politikáját tette felelőssé a történtekért. Ilyen politika mellett nem tud felelősséget vállalni a honvédség felszereléséért és harckészültségéért. Állítólag lemondását is szóba hozta, amit azonban azonnal elvetettek.[50]

Október 13-án Erdmannsdorff minden bizonnyal erre a minisztertanácsra hivatkozva jelenthette a külügyminisztériumnak: „Az én megfigyelésem szerint is feszültség van a kormány és a honvédség között. A honvédség elégedetlensége elsősorban Teleki miniszterelnök és Keresztes-Fischer belügyminiszter ellen irányul, akiknek joggal vetik szemükre, hogy a külpolitikai helyzettel szembeni beállítottságuk sem elég világos. A honvédség őket teszi felelőssé a német részről bevezetett hadianyagszállítási zárlatért. Vezérkari körökben épp úgy mint a nyilaskereszteseknél, már régóta szemlátomást ez a törekvés, hogy német hivatalos köröket végső soron a Teleki-kormány megbuktatására irányuló saját belpolitikai céljaik támogatására bírjanak rá... Az mindenesetre kétségtelen, hogy a honvédség Németországgal szembeni magatartása lényegesen pozitívabb, mint a miniszterelnöké és a kormánytagoké. A tisztikar idősebb korosztálya, amely a világháborút a mi oldalunkon harcolta végig, különösen a vezérkar nagyon befolyásos főnöke, Werth gyalogsági tábornok, megértik a Németországgal való feltétlen együtthaladás szükségességét. Magatartásukban jólesően különböznek az itt egyébként megfigyelhető megbízhatatlanságtól."[51]

A katonai vezetés akciója nem is maradt eredménytelen. Bartha a magyar—német gazdasági tárgyalások alatt kapcsolatba lépett Clodiusszal, aki elégedetten jelentette: „A hadianyagszállítások kérdését katonai szervekkel megvitattam. Megértéssel viseltetnek... azon fáradoznak, hogy Németországnak pozitív ellenszolgáltatásokat teremtsenek. A miniszterelnöknél és vezető polgári szerveknél kifejezetten síkraszálltak különböző német követelések teljesítéséért."[52] A „siker" teljes volt az 1940 januári tárgyalásokon: a magyar kormány felértékelte a márkát, s messzemenő engedményeket tett a német gazdasági kívánságoknak. A német vezetés jóindulata jeléül végre kegyeskedett feloldani a hadianyagszállítások tilalmát.

A lengyel krízis kiváltotta a magyar—német affér ezzel egyelőre, engedmények árán, elsimult. Időlegesen a román—magyar ellentét is veszített töltéséből, a robba-

49 DIMK IV. k. 471. o.
50 A Wilhelmstrasse... 454. o. (282.)
51 Uo. 455. o. (283.)
52 HL Eln. vkf. 1. 1939/5131.

nás lehetősége kitolódott. A lengyel kérdés során tovább osztódott magyar politikai és katonai vezetés; még képlékenyebbé vált a német politika céljai számára. Utóbbi, kihasználva a folyamatosan szított magyar—román feszültséget, a területi kérdés megoldásának megítélésében keletkezett belső ellentéteket, a magyar politikai színpad maradéktalan rendezőjévé vált, egymással zabolázva meg a rendezői utasításoknak engedelmeskedni vonakodókat.

Лоранд Домбради

ПРОТИВОРЕЧИЯ МЕЖДУ ПОЛИТИЧЕСКИМ И ВОЕННЫМ РУКОВОДСТВОМ ВЕНГРИИ В ОЦЕНКЕ ПОЛЬСКО—ГЕРМАНСКОЙ ВОЙНЫ 1939 ГОДА

Резюме

Накануне начала второй мировой войны отношения между Венгрией и Германией стали напряженными. Пал Телеки сообщил Гитлеру, что возглавляемое им правительство имеет намерение всеми способами удерживаться от возможного участия в возможном вооруженном конфликте между Польшей и Германией. Этого требовали как традиционная венгеро—польская дружба, так и интересы внешней политики Венгрии. С позицией правительства не соглашался начальник генерального штаба венгерской армии генерал пехоты Генрих Верт и возглавляемое им венгерское военное руководство. Венгерский генералитет надеялся хотя бы ценой взаимодействия с немцами реализовать свои территориальные претензии по отношению к румынам, бывшим союзниками поляков. Удерживая в страхе румын, венгерское военное руководство надеялось оказать дорбую услугу германской армии. Дипломатия Германии ставила целью наращивание напряженности между двумя странами с тем, чтобы использовать е; в области политики. Таким образом, когда после мобилизации в Румынии, проводившейся с середины августа 1939 года, и демонстрации в Трансильвании венгерское правительство предприняло аналогичные меры, немецкая дипломатия сумела заставить румынское правительство поверить в то, что Венгрия готовится напасть на Румынию и отговорить е; от этого может лишь вмешательство Германии. Для подкрепления этой идеи Риббентроп пригласил в Берлин министра иностранных дел Венгрии Иштвана Чаки и уведомил его о том, что в настоящей войне от венгерского правительства ничего не желают, лишь просят его удерживаться от вооруженных действий против Румынии. Правительство Венгрии, намеривавшееся любыми способами избежать конфликта с Румынией, почувствовало облегчение после такой декларации министра иностранных дел Германии, в то же время военное руководство обманулось в своих надеждах. Однако радость была преждевременной. Немецкая дипломатия уже на другой день визита Чаки, — получив от него обещание отказа Венгрии от каких бы то ни было действий против Румынии, — считала необходимым помимо экономических санкций выразить также свое недовольство венгерскому союзнику по поводу его пассивности в польском вопросе. Германия обратилась с просьбой к венгерскому правительству о разрешений использовать для перевозок, проводимых в целях пополнения германской армии, словацкой железнодорожной линии, проходившей по территории Венгрии. Венгерское правительство отказалось дать такое разрешение, что послужило поводом Риббентропу обвинить Венгрию в неблагодарности, что будет иметь свои последствия в будущем. Венгерское военное руководство оценило это как новый усугубляющий акт, который может оказать воздействие на дальнейшее складывание венгеро—германских отношений.

Германская дипломатия достигла своей цели. Ей удалось обострить венгеро—румынские отношения, и без того отравленные недоверием и неспособностью сближения. Одновременно с этим стабилизовались и противоречия между правительством Венгрии и венгерским военным руководством, которые в любое время можно было использовать в интересах Германии.

Lóránd Dombrády

GEGENSÄTZE ZWISCHEN DER UNGARISCHEN POLITISCHEN UND MILITÄRISCHEN FÜHRUNG BEI DER BEURTEILUNG DES POLNISCH-DEUTSCHEN KRIEGES VON 1939

Resümee

Das ungarisch-deutsche Verhältnis wurde am Vorabend des Ausbruches des Zweiten Weltkrieges gespannt. Pál Teleki hatte Hitler mitgeteilt, die von ihm geleitete Regierung wolle sich von einem eventuellen Waffenkonflikt zwischen den Polen und den Deutschen unbedingt fernhalten Das forderten sowohl die traditionelle ungarisch-polnische Freundschaft als auch die ungarischen außenpolitischen Interessen. Mit der Auffassung der Regierung waren der Generalstabschef, General der Infanterie Henrik Werth, und die unter seiner Leitung stehende ungarische militärische Führung nicht einverstanden. Sie erhoffen von der Zusammenarbeit mit den Deutschen — und sei sie eine militärische — die Möglichkeit, die Gebietsforderungen gegenüber den mit den Polen verbündeten Rumänen realisieren zu können. Wenn sie die Rumänen in Schach halten, damit erweisen sie der deutschen Armee einen guten Dienst. Die deutsche Diplomatie hatte das Ziel, die Spannung zwischen beiden Ländern zu erhöhen und politisch auszunützen. Deshalb machte die deutsche Diplomatie, als die ungarische Regierung auf die rumänische Mobilmachung seit Mitte August und auf den Aufmarsch in Siebenbürgen mit gleichen Schritten reagierte, die rumänische Regierung glauben, daß sich Ungarn auf den Angriff rüstete, von dem es nur durch deutschen Eingriff abgebracht werden könne. Zur Untermauerung von all dem bestellte Ribbentrop Außenminister István Csáky nach Berlin und teilte ihm mit, daß die Deutschen im laufenden Krieg von der ungarischen Regierung nichts weiter verlangten, als sich einer Waffenaktion gegen Rumänien zu enthalten. Die Regierung, die den Konflikt unbedingt vermeiden wollte, war nach der Erklärung des deutschen Außenministers erleichtert, aber die militärische Führung sah sich in ihren Hoffnungen enttäuscht. Die Freude der Regierung war jedoch verfrüht. Bereits einen Tag nach Csákys Besuch hielt die deutsche Diplomatie — im Besitz des Versprechens, daß die Ungarn auf jegliche Aktion gegen die Rumänen verzichten — für notwendig, ihre Mißbilligung wegen der Passivität des ungarischen Verbündeten in der polnischen Frage zum Ausdruck zu bringen. Sie wandte sich an die ungarische Regierung mit der Bitte, die Benutzung der ungarisches Gebiet passierenden slowakischen Eisenbahnlinie als Nachschubweg der deutschen Armee zu genehmigung. Die ungarische Regierung schlug aber auch diese Bitte ab, was Ribbentrop die Gelegenheit bot, sie der Undankbarkeit zu beschuldigen. Die ungarische militärische Führung bewertete das als einen neuen schweren Schritt, der sich auf die künftige Entwicklung des ungarisch-deutschen Verhältnisses negativ werde auswirken können.

Die deutsche Diplomatie hat ihr Ziel erreicht. Es gelang ihr, das ohnehin mißtrauische und der Annäherung unfähige ungarisch-rumänische Verhältnis noch mehr zu verschlechtern. Zur gleichen Zeit stabilisierte sich auch der Gegensatz zwischen der ungarischen Regierung und der ungarischen militärischen Führung, was den deutschen Interessen nur dienlich war und jederzeit zum Nutzen sein konnte.

BORUS JÓZSEF

VALÓBAN KÉSVE INDULT MEG 1941. JÚNIUS 22-ÉVEL A BARBAROSSA HADMŰVELET?

A második világháború történetének irodalmában meglehetősen széles teret foglal el a Szovjetunió ellen indított német támadás, a Fall Barbarossa körülményeinek vizsgálata. Számos munkában találunk részletes elemzést e támadás jellegéről, több szerző szerint „megelőző", ezért szükséges voltáról, és újra meg újra előkerül az az állítás, hogy az 1941 áprilisi balkáni hadjárat miatt a Szovjetunió megtámadása négy, sőt hat hetes késést szenvedett. Ezen állítások szerint tehát szerves összefüggés van a Görögország és a Jugoszlávia elleni háború, valamint a Szovjetunió elleni támadás megindításának időpontja között.

Jelen dolgozat a német balkáni hadjárat és a Barbarossa összefüggéseinek a vizsgálatára törekszik, nem térve ki a Szovjetunió megtámadását elhatározó német döntés jellegéről mindmáig folyó,[1] külön tanulmányt igénylő vita bemutatására. Ez a döntés akkor politikai volt, történelmi horderővel; mai politikai szempontú vizsgálata viszont egyértelműen félrevezető.

A második világháború történetéről az egyik legelső összefoglaló munkát a már életében hadtudományi klasszikusnak tekintett John Frederick Charles Fuller nyugalmazott angol vezérőrnagy írta, The Second World War címmel, 1947-ben. 1948-ban angolul, majd 1950-ben és újabb kiadásban 1952-ben németül[2] megjelent könyvében Fuller a Szovjetunió elleni német támadást nem külön fejezetben, hanem a III., „A német hadműveleti vonal változása" c. fejezet utolsó, 6. pontjaként tárgyalja, „Oroszország inváziója"-ként. Fuller közvetlenül e pont előtt beszéli el Kréta német elfoglalását, majd a 6. pont bevezető bekezdésében összegezi a megelőző eseményeket: a balkáni országok és Kréta meghódítását, Rommel előnyomulását Líbiában, a német cselszövéseket Irakban, Szíriában és Perzsiában, végül a Németország és Törökország között Ankarában 1941. június 18-án aláírt barátsági[3] szerződést. Ezek „nyilvánvalóvá tették, hogy a közép-kelet lesz a további támadó hadműveletek színhelye". Mindez valójában csak eszköz volt Hitlernek háta és jobbszárnya fedezésére, mielőtt véglegesen megváltoztatta hadműveleti vonalát. „Lehetséges, hogy ezek késleltették Oroszország elleni inváziójá, valószínűbb azonban, hogy miután a német főparancsnokság újból a megsemmisítő hadászat mellett döntött, lényeges volt, hogy a kezdő támadás a legkedvezőbb oroszországi időjárásnál induljon meg — ez június közepe táján van."

1 L. erre *R. Augstein* cikkét: Die Sowjet-Union — „keine Landmacht", a *Spiegel* 1988. 27. sz.-ban *Hartmut Schustereit:* Vabanque. Hitlers Angriff auf die Sowjetunion 1941 als Versuch, durch den Sieg im Osten den Westen zu bezwingen (Bonn, 1988.) című könyvéről. A támadás jellegéről részletes vita kezdődött az *Europäische Wehrkunde* c. folyóirat 1985. évf.-ban.

2 The Second World War. 1. kiad., 1948. június; 2. 1948. dec.; 3. jav. 1954. aug.; ez újranyomva 1962-ben New Yorkban jelent meg. Németül: Der Zweite Weltkrieg, Wien.

3 Fuller „treaty of mutual assistence"-t ír — tévesen. Meglepő, hogy ezt a hibát sem az angol, sem a német kiadásokban nem javították, 1962. kiad. 115. o. — A „Freundschaftsvertrag" szövegét közli: Akten zur deutschen auswärtigen Politik (a továbbiakban: ADAP) Serie D, XII. k., Göttingen, 1969. 876—877. o.

Fuller egy azidőtájt Berlinben ténykedett svéd újságíróra, Arvid Fredborgra hivatkozva azt állítja, hogy az eredeti időpont június 12. volt, de „a magyarok vonakodása miatt" változtatni kellett, ezért a határidő június 22-ére módosult. Megállapítása szerint nem valószínű, hogy a támadás a Kreml számára politikai meglepetés lett volna, de teljesen bizonyos, hogy harcászati meglepetést jelentett.[4]

Az angol tábornok tehát már 1947-ben megállapította, hogy a Szovjetunió elleni német támadás kezdetének meghatározásában az időjárás fontos szerepet játszott. Ennek ellenére, vagy éppen ezért, meglepő, hogy a későbbiekben az időjárási tényező jelentőségét — Fuller alapján, vagy tőle akár függetlenül — alig vették figyelembe. Jól mutatja ezt a német Kurt v. Tippelskirch munkássága, aki a második világháború kezdetén vezérőrnagyként a Heer (a szárazföldi csapatok) vezérkarában szolgált, 1940. június 6-án altábornagy lett, 1941 januárjában a 30. gyaloghadosztály parancsnoka, 1942. augusztus 27-én gyalogsági tábornok. 1944. július 30-án a német 4. hadsereg helyettes parancsnoki beosztásában a Wehrmacht 539. katonájaként megkapta a vaskereszt lovagkeresztjéhez a tölgyfalombot, és a 21. hadsereg parancsnokaként Észak-Németországban 1945. május 2-án az angolok előtt letette a fegyvert.[5]

A bonni Athenäum kiadó felszólítására v. Tippelskirch 1950 elején hozzáfogott a második világháború történetének megírásához. Az 1951-ben megjelent munkát[6] 1956-ban követte a második, átdolgozott kiadás, ugyancsak az Athenäum gondozásában. A jó 600 oldal terjedelmű, 10 külön térképpel és 55 szövegvázlattal illusztrált könyv 13 fejezetre tagolódik. „A német támadás a Szovjetunió ellen" c. V. fejezet külön pontban előbb „A katonai és a politikai előkészületek"-et ismerteti, azután a Vörös Hadsereget, a német támadás megindulását, a határ menti csatákat, majd a háború további eseményeit, az 1941/42 telén bekövetkezett „orosz ellencsapás"-sal bezárólag.[7]

A Szovjetunió elleni katonai és politikai előkészületeket tárgyalva v. Tippelskirch hivatkozik Hitler 1940. december 18-án kelt, 21. sz., Fall Barbarossa megjelölést viselő utasítására. Az utasítás bevezető részében — többek között — ez áll:

„A Szovjetoroszország elleni *felvonulást* valószínűleg nyolc héttel a hadművelet tervezett kezdete előtt fogom megparancsolni.

Azokat az előkészületeket, amelyek hosszabb nekifutási időt igényelnek — amennyiben ez még nem történt meg — már most meg kell kezdeni, és 41. 5. 15-ig befejezni."[8]

Nem szó szerint idézve a Barbarossa-utasítás ezen két mondatát, v. Tippelskirch így folytatja: „Ezzel kitűzték azt a legkorábbi időpontot, amikor a hadműveletek megkezdődhettek. Ez a tavaszi sáros időszak végén volt."[9]

Itt tehát már van egy időpontunk, május 15-e, Hitler, a Wehrmacht főparancsnoka utasításából, és ismerjük v. Tippelskirch ehhez fűzött állítását, miszerint ez a tavaszi sáros időszak vége azokon a területeken, ahol a támadás megindítását tervezték. Ennek az időpontnak és a hozzá fűzött állításnak a részletesebb elemzése előtt szükségesnek tartom megjegyezni: v. Tippelskirch semmiféle forrást vagy adatot nem közöl arra vonatkozóan, hogy honnan veszi, mire alapozza a tavaszi sáros időszak végének május közepére tételét. Ilyen forrás, hivatkozás hiányában lehetséges, hogy fordított okfejtéssel van dolgunk, azaz a Barbarossa-utasításban

4 *Fuller*, 1962. 115. o.

5 v. Tippelskirch életrajzi adatai *W. Keilig:* Das deutsche Heer 1939—1945. Gliederung, Einsatz, Stellenbesetzung. Bad Nauheim, é. n., 211/341. o., ahol a hadosztályparancsnoki kinevezés évszáma tévesen 1942. L. még *E. Lenfeld—F. Thomas:* Die Eichenlaubträger 1940—1945. Wiener-Neustadt, 1983. 564. o.

6 Geschichte des Zweiten Weltkriegs. Bonn, 1951.

7 A 2. kiad.-ban a 171—216. o. — A továbbiakban ezt a kiadást idézem.

8 *W. Hubatsch* (kiad.): Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939—1945. Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht. Frankfurt/M., 1962. (A továbbiakban: *Hubatsch:* Weisungen.) 84. o.

9 *v. Tippelskirch*, i. m. 173. o.

nem azért szerepel a május 15., mert ekkorra valóban véget ér a sáros időszak, hanem, ha egyszer az utasításban május 15. szerepel az előkészületek befejezésének végső határidejeként, akkor erre az időpontra nyilván véget kellett érnie a tél végi, tavasz eleji olvadás előidézte állapotnak.

A vonatkozó irodalomban — ismereteim szerint — eddig senki nem vizsgálta meg, miért éppen május 15. szerepel Hitler utasításában. De nem tért vissza erre az időpontra a későbbiekben sem a Wehrmacht, sem az OKH vezetése. És mit jelenthetett valójában az utasításban az „előkészületek befejezése" május 15-ig? Egyfelől a háborúknak, különösen a második világháborúnak a története bizonyítja, hogy az előkészületek befejezésére kitűzött határidő nem jelenti feltétlenül, magától értetődően e befejező időpontnak a támadás kezdetével való azonosságát. Másfelől, ha a támadás kezdetét a német vezetés valóban május közepére tervezte, és az utasítás szerint a felvonulásra a parancsot „valószínűleg" nyolc héttel a támadás tervezett kezdete előtt szándékozta kiadni, akkor hol van ez a parancs; illetve miután ilyen parancsot nem adtak ki, akkor jogos a kérdés: miért nem?

E kérdés megválaszolásához mindenekelőtt Franz Halder naplójegyzeteit kell elővennünk. Halder, aki tüzérségi tábornoki rangban 1938. augusztus 27-én lett a Heer vezérkarának főnöke, és a győztes nyugati hadjárat után, 1940. július 19-én, közvetlenül 56. életévének betöltése után vezérezredessé lépett elő, 1939. augusztus közepétől napról-napra, gondosan, naplót vezetett. Ennek szövegét Hans-Adolf Jacobsen 1962—1964-ben Stuttgartban három kötetben közzétette.[10] Az 1942. szeptember 24-ig, Halder leváltásáig vezetett napló — természetesen német szemszögből — alapvető forrása a második világháború 1942 őszéig terjedő történetének.

Nem nyolc héttel 1941. május 15-e előtt, hanem alig egy hónappal a 21. sz. utasítás aláírását követően, január 16-án Halder bejegyezte naplójába, hogy a Barbarossa felvonulási utasítás „munkában".[11] Újabb két hét elteltével, január 31-én délelőtt Walther v. Brauchitsch vezértábornagy, a Heer főparancsnoka a lakásán Halder részvételével megbeszélést folytatott a Szovjetunió elleni támadásra időközben kijelölt három hadseregcsoport-főparancsnokkal, Gerd v. Rundstedttel, Fedor v. Bockkal és Wilhelm Ritter v. Leebbel. Ez a három tábornok a franciaországi hadjárat után, 1940. július 19-én v. Brauchitschcsal és Wilhelm Keitellel egyetemben vezértábornagyi rangot kapott, mégpedig a fenti sorrendben.[12]

A megbeszélést közös ebéd követte, Haldernek a naplóját kiadásra előkészített Hans-Adolf Jacobsen számára tett közlése szerint „nyomott hangulatban".[13] Ugyanezen a napon írta alá v. Brauchitsch az OKH 050/41 sz. titkos parancsnoki ügy jelzésű utasítását a Barbarossa-felvonulásról.[14] A terjedelmes, a feladatot, az ellenséges helyzetet, a szándékot, a hadseregcsoportok, a hadseregek és a páncéloscsoportok feladatait részletesen ismertető utasítás a keltezésen kívül nem tartalmaz semmiféle más dátumot, sem a felvonulás, sem a támadás tervezett, vagy várható megkezdését illetően. Szövegében csupán egyetlen időponti utalás található és ez szó szerinti átvétel a Barbarossa-utasítás első mondatából, hogy tudniillik előkészületeket kell tenni „Szovjetoroszországot gyors hadjáratban leküzdeni már az Anglia elleni háború befejezése előtt".

Ha szemügyre vesszük a 21. sz. Barbarossa-utasítást, és v. Brauchitsch ehhez kapcsolódó felvonulási rendelkezését, láthatjuk, hogy az első a Wehrmacht, a második pedig a Heer főparancsnoksága megjelölését viseli. Kérdés, miért nem az OKW,

10 Halder életrajza *W. Keilig* i. m. 211/117. o. — Az 1963-ban megjelent II. k.-re l. H.-A. Jacobsen előszavát, VI—VIII. o.

11 *Halder*, II. k. 246. o.

12 Hitler, Göring — aki ugyanekkor „birodalmi marsall" lett — és az új vezértábornagyok fényképe *H. Bergschicker:* Deutsche Chronik 1933—1945. Ein Zeitbild der faschistischen Diktatur. 2. kiad. Berlin, 1982. 297. o.; a rangsorolás: *W. Keilig:* Rangliste des deutschen Heeres 1944/45. Friedberg, é. n., 13. o.

13 *Halder*, i. m. 264. o., jegyzet.

14 Az utasítás teljes szövege *Halder*, II. k. függelékében, 463—469. o.

a Wehrmacht főparancsnoksága adta ki a felvonulási utasítást is, miért nem Hitler írta ezt alá? Nemegyszer ennél kisebb jelentőségű parancsot is ő írt alá.

Kérdésünkre a választ Walter Warlimont: A német Wehrmacht főhadiszállásán 1939—1945 c., 1962-ben megjelent könyvében találjuk meg. Az 1894-ben született Warlimont 1913-tól teljesített katonai szolgálatot; 1929 májusától egy évig a gazdasági mozgósítást tanulmányozta az Amerikai Egyesült Államokban, 1936-ban alezredesi rangban a német birodalmi hadügyminiszter katonai meghatalmazottja volt Franco mellett. 1938-ban lett ezredes, majd az év szeptemberében az OKW honvédelmi osztályának vezetőjévé nevezték ki. Novembertől megbízottként ellátta a Wehrmacht vezetési hivatala (a későbbi vezetési törzs) főnökének tisztét is. A háború kitörésétől e hivatal, illetve törzs helyettes főnöke volt, 1944 szeptemberéig, 1944. április 1-jétől tüzérségi tábornoki rangban.[15]

Warlimont könyve a szerző előszava szerint a személyes élményanyagon túl részben addig nyilvánosságra nem hozott parancsokon és más iratokon, szolgálati és személyes naplókon, emlékiratokon és a hitleri helyzetmegbeszélések[16] gyorsírásos jegyzőkönyvein alapul, és többéves gyűjtőmunka eredménye. Saját bevallása szerint ő az egyetlen túlélő, aki 1938 őszétől 1944 szeptemberéig megszakítás nélkül a Wehrmacht vezetési törzséhez tartozott.[17]

Közvetlen főnökével, Alfred Jodl vezérezredessel ellentétben Warlimont nem volt Hitler kritikátlan rajongója. Munkája elsőrendű, nálunk nem kellően méltatott, nem eléggé használt forrása a második világháború történetének. Szemléletesen tárja elénk az OKW és az OKH viszonyát, nem egy esetben rivalizálását, a különböző, Hitler által nemcsak megtűrt, hanem egyenesen és szándékosan szított cselszövéseket. Megtudjuk tőle, hogy a Wehrmacht legmagasabb törzse a Fall Barbarossa, „a második világháború legnagyobb hadjárata" előmunkálataiban 1940 július végétől december elejéig alig vett részt. Képviselőjét nem vonták be a Heer vezérkarának 1940 őszén tartott nagy kelet-hadijátékaiba, és a 21. sz. utasítás kiadása után is megmaradt a Heer vezető szerepe a keleti hadjárat előkészítésében.[18]

Ez a magyarázata annak, hogy az OKW, ezen belül a vezetési törzs iratanyagában keveset találunk a Fall Barbarossa előkészítésére vonatkozóan. Ami mégis előfordul, az inkább a Heertől származik, mint ezt az OKW hadinaplójának vonatkozó részei is bizonyítják.[19]

De térjünk most vissza v. Tippelskirch május 15-éjéhez. Ez a nap 1941-ben csütörtökre esett, és ha ettől nyolc hetet visszaszámolunk, akkor a megfelelő csütörtök március 20.; tehát ezen a napon, vagy valamikor ilyentájt kellett volna kiadni a felvonulási parancsot, kezdő és befejező időpont megjelölésével. A későbbiekben majd látni fogjuk, hogy a tényleges felvonulás nyolc hétnél jóval hosszabbra nyúlt. Március második feléből konkrét felvonulási parancsnak sehol nincsen nyoma. Nem említ ilyent sem Halder a naplójában, nem szerepel ez a Wehrmacht főparancsnokságának már idézett hadinaplójában, de a második világháború történetének részletes német kronológiájában sem.[20]

Kiterjesztve a kutatást az említett, v. Brauchitsch által 1941. január 31-én aláírt általános felvonulási parancsnál konkrétabb, időpont megjelöléseket is tartalmazó

15 *W. Warlimont:* Im Hauptquartier der deutschen Wehrmacht 1939—1945. Grundlagen, Formen, Gestalten. Frankfurt/M., 1962. Katonai pályafutásának adatai uo. 570. o.; l. még *W. Keilig:* Das deutsche Heer. I. m. 211/356. o.

16 Az 1939. szeptember első napjaiban bevezetett helyzetmegbeszéléseken elhangzottakat 1942 őszétől állandóan gyorsírók jegyezték. A több mint 100 000 oldalnyi szöveg fennmaradt töredékét *H. Heiber* adta ki: Hitlers Lagebesprechungen. Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen. Stuttgart, 1962. A könyv ismertetését l. *tőlem:* Az 1944—45. évi magyarországi harcok a nyugatnémet irodalomban. *Világtörténet*, 1965. 7—8. sz., 77. o.

17 L. erre *Warlimont* előszavát, i. m. 13—15. o.

18 Uo. számos helyen, és különösen a 150. o.-tól.

19 Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab). I. k. l. August 1940—31. Dezember 1941. Összeáll. és magy. *H.-A. Jacobsen.* Frankfurt/M., 1965. (A továbbiakban: OKW KTB.)

20 *A. Hillgruber—G. Hümmelchen:* Chronik des Zweiten Weltkrieges. Militärische und politische Ereignisse auf allen Kriegsschauplätzen. Frankfurt/M., 1966.

dokumentumokra, lényeges támpontokat találunk március második feléből három fontos megbeszélés anyagában: 17-én, 27-én, végül 30-án.

Március 17-én 15 órától 20.30-ig Hitler tartott megbeszélést v. Brauchitsch, Halder és az akkor még ezredesi rendfokozatot viselő, de már az OKH vezérkarának hadműveleti osztályát vezető Adolf Heusinger részvételével.[21] Ezen Hitler — Halder részletes naplófeljegyzése szerint — előbb az általa 1940. december 13-án aláírt,[22] a Görögország elleni támadást Marita fedőnévvel elrendelő utasításból adódó feladatokkal foglalkozott, a hadművelet céljával, a megszállandó területekkel. Ekkori elgondolása szerint csupán a görög terület egy részét szállták volna meg. Összegezésként Halder ezt írta naplójába:

„A Marita végrehajtásáért bevetett erőkkel a Barbarossa végrehajtásában nem lehet többé számolni."[23]

A megbeszélés további részében Hitler részletesen nyilatkozott a Barbarossa-hadművelettel kapcsolatban, számba véve a más országok bevonható erőit, és kitérve az egyes hadseregcsoportok, különösen a Dél Hadseregcsoport bevetésére. Konkrét időpontokat ezen a megbeszélésen sem határoztak meg, ilyeneket nem találunk sem Halder naplójában, sem a szóba jöhető irodalomban.

A következő, jelen téma szempontjából — is — lényeges megbeszélés március 27-én volt a birodalmi kancellária épületében, a belgrádi államcsíny hírére Göring, Keitel, Jodl, és Hitlerhez beosztott több tiszt, majd később v. Brauchitsch, Halder, Heusinger, Joachim v. Ribbentrop külügyminiszter és más személyek részvételével, 13.30 és 14.20 között. Hitler az egybehívottak előtt bejelentette, hogy nem várva be az új jugoszláv kormány esetleges lojalitási nyilatkozatait, elhatározta „Jugoszláviát katonailag és mint államképződményt szétzúzni". A támadás megkezdődik, mihelyt készen állnak a szükséges eszközök és csapatok.

Katonai támogatást kell követelni Jugoszlávia ellen Olaszországtól, Magyarországtól, bizonyos vonatkozásban Bulgáriától is. A hadjáratot „kérlelhetetlen keménységgel" kell viselni, „villámakcióban" megvalósítani. Ez kellő mértékben elriasztja Törökországot, „és kedvező értelemben befolyásolja a későbbi hadjáratot". Az előkészületeket meg kell gyorsítani, és akkora erőket bevetni, hogy a jugoszláv összeomlás a legrövidebb idő alatt bekövetkezzék. Ez után Hitler kijelentette:

„Ebben az összefüggésben a Barbarossa-vállalkozás kezdetét négy héttel el kell halasztani."[24]

Sajnos nem tudjuk, közölte-e Hitler a részvevőkkel, mihez, melyik időponthoz képest tartja szükségesnek ezt a négyhetes halasztást — ez az értekezlet jegyzőkönyvéből nem derül ki.

Végül a bennünket érdeklő harmadik megbeszélés március 30-án, vasárnap délelőtt 11 órakor kezdődött Berlinben a szárazföldi csapatok, a légierő és a haditengerészet magasabb parancsnokainak és vezérkari főnökeinek részvételével. Az értekezlet első részét voltaképpen Hitler csaknem két és félórás beszéde töltötte ki. Ebben ő az 1940. június 30. utáni helyzetből indult ki, és az Oroszországgal szembeni feladatokat a haderő szétverésében, az állam felosztásában határozta meg, szokása szerint egyik témáról a másikra ugorva át. Kíméletlen keménységre van szükség — mondta —, a bolsevizmust ki kell irtani.

A megbeszélés rövid ebédszünet után a jugoszláv helyzettel, valamint a Barbarossa előkészületeivel folytatódott. A hadseregcsoportok főparancsnokai és más magasabb parancsnokok sorra ismertették elképzeléseiket a hadjáratról, időpontok megjelölése nélkül.[25]

21 *Halder*, II. k. 318. o. Heusinger adatai *W. Keilig:* Das deutsche Heer. I. m. 211/133. o.
22 *Hubatsch*, Weisungen, 81—83. o.
23 *Halder*, II. k. 319. o.
24 A megbeszélésről l. az Eckhard Julius Christian vk. őrnagy által készített jegyzőkönyvet. ADAP Serie D 307—309. o.
25 *Halder*, II. k. 335—338. o. és *H. Greiner*: Die Oberste Wehrmachtführung 1939—1943. Wiesbaden, 1951. 370—373. o.

Az 1941. március 17-i értekezlettel kapcsolatban említett 20. sz., Marita-utasításra visszatérve hangsúlyozni kívánom, hogy ezt Hitler 1940. december 13-án írta alá, kerek öt nappal korábban a Barbarossa-utasításnál. Lehetséges, hogy ennek a sorrendnek pusztán technikai oka volt, az viszont teljesen nyilvánvaló, hogy e két OKW-utasítás megszövegezőinek mérlegelniük kellett a két hadjárat egymáshoz való viszonyát, a Görögország ellen tervezett háború hatását a hónapokkal későbbi támadásra a Szovjetunió ellen. A sorrend világosan kiderül a Marita-utasítás 2. pontjából, mely szerint a következő hónapokban Romániában létrehozandó, egyre erősebb csoportosításnak „a kedvező időjárás beállta után, előreláthatóan márciusban" Bulgárián át meg kell indulni az Égei-tenger északi partja, szükség esetén az egész görög szárazföld birtokbavételére.[26]

Nyilvánvaló, hogy ebben az 1940. december 13-án aláírt utasításban még nem eshetett szó a későbbi, tehát a Szovjetunió elleni tervekről. Annál feltűnőbb viszont, hogy az öt nappal később keltezett Barbarossa-utasításban egyetlen szó, semmiféle utalás nincs a Görögország ellen ekkorra már elhatározott támadásról, arról, hogy ez a hadművelet előidézheti-e a Szovjetunió ellen szükséges erők valamiféle csökkenését, vagy a felvonulás, végső soron a támadás időpontjának valamiféle módosulását, késését.

A Görögország, majd a Szovjetunió elleni támadást elrendelő két utasítás ismeretében vegyük most röviden szemügyre a sorrendben korábbi Marita-támadás megvalósulásának időpontjait. Ezt a hadműveletet kétségtelenül a Görögország ellen a német szövetséges előzetes értesítése nélkül 1940. október 28-án kora reggel indított olasz támadás váratlan és gyors kudarca tette szükségessé.[27] Ezt azonban csak a közvetlen, a kiváltó oknak tekinthetjük, mivel a német „tancsapatok" romániai megjelenésétől, október második felétől, tehát még az olaszok görögországi vállalkozása előtt, számítani kellett angol légiakciókra a romániai olajvidék ellen.[28]

Ezt a lehetséges veszélyt tovább növelte az olaszok meggondolatlan támadása. Halder naplójából tudjuk, hogy Hitlert nagyon bosszantották Olaszország görögországi üzelmei.[29] Joggal tartott tőle, hogy az olasz támadásra a britek ellenintézkedésekkel válaszolnak. Ez nyomban be is következett; miután a görög kormány még az olasz támadás bekövetkezte előtt megadta hozzájárulását, e támadás másnapján, október 29-én brit csapatok birtokba vették Kréta szigetét, melyen tengeri és légi támaszpontot rendeztek be. Az erről érkező hírre Hitler november 5-én utasította v. Brauchitsch tábornagyot; dolgozzák ki a Bulgáriából az Égei-tenger partjára végrehajtandó előretörés tervét.[30]

Az OKH vezérkara haladéktalanul munkához látott és Heusinger ezredes már november 7-én jelenthette az első elképzeléseket. Az előkészületek során két lehetőséggel számoltak. Ha a csapatok és az eszközök szállításához igénybe vehetik a jugoszláviai vasútvonalakat, akkor összesen hat hét szükséges a felvonulás befejezéséig, egyébként tíz. Egyidejűleg elkészült a 18. sz. utasítás, melyet Hitler november 12-én írt alá. Ez az utasítás a hadviselés általános irányelveit tartalmazta a legközelebbi időszakra, és egyik utolsó pontja előirányozta a görög szárazföld Égei-tengertől északra eső része birtokba vételének előkészítését, hogy „ezzel előfeltételek teremtődjenek német légikötelékek bevetésére a Földközi-tenger keleti részében, különösen azon angol légitámaszpontok ellen, amelyek a román olajvidéket fenyegetik".[31]

26 *Hubatsch*, Weisungen, 81. o.
27 L. erre a Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3., Der Mittelmeerraum und Südosteuropa. Von der „non belligeranza" Italiens bis zum Kriegseintritt der Vereinigten Staaten c. kötetét. Stuttgart, 1984. — különösen a második rész III. fejezetét: Mussolinis Überfall auf Griechenland oder der Anfang der italienischen Grossmachtstellung, 347. s köv. o.
28 *H. Greiner*, i. m. 188. o.t
29 *Halder*, II. k. 158. o., 1940. 11. 1-i bejegyzés.
30 *Hillgruber—Hümmelchen*: Chronik, 22. o.; *Halder*, II. k. 164. o., 1940. 11. 4-i bejegyzés; *H. Greiner*: i. m. 239. o.
31 *Halder*, II. 170—171. o.; *Hubatsch*, Weisungen, 67—71. o., az idézet: 70. o.

Hitler 1940. november 18-án berchtesgadeni házában, a Berghofban fogadta Borisz bolgár királyt és igyekezett rávenni a görögök elleni közreműködésre. Borisz azonban érezhető tartózkodással közölte, hogy az időjárás és az utak állapota a bolgár—görög határvidéken március eleje előtt nem tesz lehetővé nagyobb csapatmozdulatokat. Ugyanezen a napon Halder bejegyezte naplójába, hogy a bolgárok állítása szerint ezen a terepen február vége előtt semmit sem lehet csinálni.[32]

Éppen ezért meglepő, hogy a Heer vezérkara hadműveleti osztályának egyik csoportvezetője, az akkor még őrnagyi rangban levő Reinhard Gehlen[33] által november 25-én előterjesztett felvonulástervezet szerint Görögország ellen az I. lépcső 1941. január 16-án indulna meg, Bulgária déli határát a gépesített alakulatok január 23-án, két gyalog- és két hegyihadosztály február 2-án érnék el és a támadás február 11-én kezdődnék meg, „tekintettel a keleti hadműveletre",[34] tehát egyértelműen a Barbarossára.

A Délkelet-Európára vonatkozó német tervek előkészítésének folyamatában Eberhard Kinzel alezredest, a Heer vezérkara 12. osztályának vezetőjét november 12. után útba indították Romániába és Bulgáriába. Útjáról visszaérkezve, november 26-án jelentette Haldernek Bulgária és Románia politikai és katonai helyzetét. Megállapítása szerint a Balkán-hegységen át 5 használható út vezet délre. Keskeny, kanyargós utak, a hidak részben nagyon gyengék. A járművek csak egyesével haladhatnak, a hidakon éles kanyarok vannak.

„*Időjárás:* December 15-étől április közepéig hófúvások. Nincsenek hóekék!"[35]

1940. december 5-ének délutánján v. Brauchitsch és Halder négyórás megbeszélést folytatott Hitlerrel, melynek egy részén jelen volt Fritz Brand tüzérségi tábornok is, az OKH tüzérségi szemlélője. Halder feljegyzései szerint áttekintették az egész európai helyzetet. A naplóban a Marita többször előfordul, egy-egy mondatban. Először a Törökországgal foglalkozó pontban, akként, hogy az előkészítendő Marita-hadművelet „semmiféle veszteséget nem jelent egyéb terveinkre". A következő pont szerint megvalósítását március elejére vagy végére tervezik, és négy hetet vehet igénybe. Végül — ez utolsó mondattól részben eltérően — úgy kell előkészíteni, „hogy az ellenség területére a bevonulás március elején végbe mehessen".[36]

Haldertől részben eltérően jegyezte fel ennek az 1940. december 5-i megbeszélésnek a lényegét Helmuth Greiner, az OKW hadinaplójának vezetője: „A Heer főparancsnoka kifejtette, hogy a vállalkozást nem lehet a március elején meginduló hóolvadás előtt megvalósítani, és hogy a végleges parancsot december közepén ki kell adni, mivel a felvonulás 78 napot vesz igénybe. A hadművelet időtartamát nem lehet biztosan felmérni, de legalább három-négy héttel kell számolni; a csapatok visszaszállításához további négy hét, és felfrissítésükhöz azután még bizonyos idő kell."[37]

Helmuth Greiner feljegyzései több vonatkozásban lényegesek. Igaz, 11 évvel fiatalabb volt v. Brauchitschnál, és 8 évvel Haldernél, és aktív katonai szolgálata 1920 áprilisában véget ért. Nem szerzett vezérkari képesítést, de hadtörténészként dolgozott az 1918. évi összeomlástól kezdve; jelentős részeit ő írta az első világháború történetét feldolgozó hivatalos, 12 kötetes német munkának. 1939 augusztusában, még a háború kitörése előtt az OKW-hoz vezényelték, a „küszöbönálló lengyel hadjárat hadinaplójának írására". Munkamódszerét 1951-ben maga ismertette az OKW hadinaplóját kiadásra előkészítő munkacsoporttal. Közlése szerint a Hitlernél tartott megbeszéléseken ugyan nem vehetett részt, de ezekről megkapta

32 *H. Greiner*: i. m. 240. o.; *Halder*, II. k. 188. o.
33 Gehlen adatai *W. Keilig*: Das deutsche Heer. I. m. 211/96. o. — Gehlen 1942 tavaszán az Abteilung Fremde Heere Ost főnöke lett, itt lépett elő ezredessé, majd vezérőrnaggyá.
34 *Halder*, II. k. 193. o.
35 Uo. 175., ill. 194—195. o.
36 *Halder*, II. k. 212—214. o.
37 *H. Greiner*: i. m. 242. o.

a Jodl tábornok vezérkari tisztje által készített, és maga Jodl által szerkesztett jegyzőkönyveket. Személyesen ott volt viszont a Wehrmacht vezetési törzsének megbeszélésein, esténként pedig a kiváló emlékezőtehetségű, lelkiismeretes tisztnek tartott Warlimont tábornoktól részletes és kendőzetlen tájékoztatást kapott a helyzetről, Hitler motívumairól és gondolatmenetéről, munkatársainak, valamint a haderőnemek főparancsnokságainak és magasabb parancsnoki szerveinek, a Wehrmacht főparancsnoksága egyéb hivatalainak és osztályainak felfogásáról. Feljegyzéseinek megítélésében azt is tekintetbe kell venni, hogy Keitellel, Jodllal és még számos velük egyetértő tiszttel ellentétben Greiner, Warlimonthoz hasonlóan, nem tartozott Hitler kritikátlan rajongói közé, és nemzetiszocialista-ellenes beállítottsága miatt 1943 áprilisában maga Hitler rendelte el haladéktalan eltávolítását a főhadiszállásról.[38]

Katonai és történelmi ismeretei, továbbá az általa ismert és felhasznált óriási mennyiségű, fontos forrásanyag alapján Greiner megalapozott és sokoldalú áttekintést szerzett, adatai, úgyszintén megállapításai, csaknem kivétel nélkül helytállók. Amit az 1940. december 5-i megbeszélés alapján ír a Görögország elleni felvonulásnak, a hadjáratnak, a csapatok visszaszállításának és felfrissítésének várható időtartamáról, az mindenképpen igazolja Halder már idézett, 1941. március 17-i naplóbejegyzésének helyességét, azaz hogy a Maritához felvonultatott erőkkel a Szovjetunió ellen nem lehet többé számolni.[39]

Emlékezzünk vissza: 1940. november 7-én Heusinger ezredes a Görögország elleni felvonulás időtartamát tíz hétben határozta meg abban az esetben, ha ezt Románián és Bulgárián át kell megvalósítani. Egy hónap elteltével ez az időszükséglet már 11 hétre, 78 napra növekedett. Ennek a 78 napnak a megítélésénél figyelembe kell vennünk, hogy a Maritához legfeljebb 24 hadosztály[40] odaszállítását tervezték; viszont az igénybevehető út- és vasúthálózat elégtelensége nem tette lehetővé a gyorsabb ütemet. A jugoszláviai vasutak 1940. november 7-én még esetleg lehetőként szerepelt igénybe vételéről napokon belül kiderült, hogy arra nem lehet számítani.[41] Ezért kellett 10—11 hetes szállítási időtartammal számolni; ráadásul Bulgária — ellentétben a készséges Magyarországgal és Romániával — ismételten vonakodott a német kívánságok teljesítésével kapcsolatban.

A német és a bolgár vezérkar képviselőinek többszöri tárgyalása után 1941. február 28-án a németek végre megkezdhették Dél-Romániában, Giurgiunál a hídverést a Dunán, itt vonult át március 2-án a német 12. hadsereg Bulgáriába. Az időjárás kedvezőtlen volta, az úthálózat elégtelensége következtében a Görögország elleni hadművelet megindítását végül is április elejére kellett halasztani.[42]

Néhány nappal e támadás megkezdése előtt azonban valóságos bomba robbant Belgrádban. Március 26/27. éjszakáján a jugoszláv vezérkar volt főnöke, Dusan Szimovics repülőtábornok vezetésével egy tiszti csoport eltávolította a németbarát, a háromhatalmi egyezményt két nappal korábban aláírt kormányt. A belgrádi német követ, Viktor v. Heeren erről tudósító táviratát 27-én 11 óra 55 perckor vették Berlinben.[43]

Alig egy óra elteltével, 13.10-kor Hitler már azt közölte Sztójay Döme magyar követtel, hogy „Németország figyelni fogja a fejleményeket Jugoszláviában, és

38 L. minderre *H.-A. Jacobsen* bevezetőjét az OKW KTB I. kötetéhez, 29E s köv. o., továbbá *Greiner* saját bevezetését, 7. s köv. o.
39 L. jelen dolgozat 306. o., 23. lj.
40 Ez a szám szerepel a Marita-utasításban, *Hubatsch*, Weisungen, 82. o.
41 Hitler 1940. 11. 12-én aláírt 18. sz., a legközelebbi időre vonatkozó utasítása már nem számol a jugoszláv vasút igénybevételével. L. *Hubatsch*, Weisungen, 70. o.
42 *Halder*, II. k. 296—298. o.; az egészre Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg i. m. 3. k. 427—431. o.
43 A távirat ADAP Serie D XII. k. 303/304. o.

rendszabályokat foganatosít". Katonai előkészületeit gyorsan megteszi, és célszerű, ha Magyarország is folyamodik bizonyos katonai rendszabályokhoz.[44]

A Hitler—Sztójay megbeszélésről készített német feljegyzésből nem derül ki, hogy a magyar követ egyáltalán meg tudott-e szólalni Hitler szokásos monológja közben, vagy ez után. Saját, más időpontot tartalmazó jelentése szerint Sztójay kérdést tett fel Hitlernek, és beszélgetett is vele.[45] Német forrásokból tudjuk, hogy a találkozás mindössze 15 percig tartott, mert 5 perccel később, tehát 13.30-kor megkezdődött a már ismertetett[46] megbeszélés a jugoszláviai helyzetről.

Halder naplófeljegyzése szerint déli 12 órakor kaptak telefonon értesítést a kancellári hivatalból, és az értekezlet Hitlernél 13 órakor kezdődött. Halder 16 órakor érkezett vissza az OKH-hoz, itt előbb a hadműveleti osztállyal, majd a szállítási főnökkel, a vezérszállásmesterrel és v. Brauchitschcsal megbeszélte az új, a Jugoszlávia elleni hadművelet vezetésének lehetőségeit és következményeit a Barbarossára vonatkozóan, valamint az új hadműveletekhez szükséges felvonulás időszükségletét és az erők tagolódását.[47]

Az OKW vezetési törzsénél Hitler utasításai alapján lázas munka kezdődött, melynek eredményeként még a nap folyamán írásban rögzítették a 25. sz. utasítást a Jugoszlávia elleni hadműveletről. Kétirányú támadást terveztek, egyfelől Fiume—Grác, másfelől Szófia térségéből a Belgrád általános irányba és ettől délre. Az utasítás készítői felismerték, milyen lehetőséget kínál Jugoszlávia déli részének birtokba vétele az ebből a térségből Görögország ellen indítható támadásra.[48]

A gyorsított előkészületek és a szükséges erők szállításának jó megszervezése révén április 6-án Bulgáriából a német 12. hadsereg megkezdte a Jugoszlávia és a Görögország elleni támadást. Az ekkor még a 12. hadseregnek alárendelt 1. páncéloscsoport XXXXI. gépesített hadteste felvonulóban volt Temesvárhoz, innen a támadás csak április 11-én indult meg.[49] Ugyancsak tartott még a másik német hadsereg, a 2. felvonulása osztrák, illetve magyar területre. Április 6-ával kezdődően ezért ez a hadsereg csak kisebb vállalkozásokat hajtott végre; hídfőállásokat foglalt későbbi támadásához. Így április 7-én sértetlenül birtokba vette a barcsi Dráva-hidat.[50]

Április 10-én azután támadásba lendült a német 2. hadsereg is. A jugoszláv haderő ismételten próbálkozott ellenállással, de páncélelhárítás és páncélos erők hiányában, a németekéhez képest összehasonlíthatatlanul gyenge légierejével, nem sokat tudott elérni. A görög hadsereg jóval szívósabban és részben eredményesebben harcolt, főleg a bolgár határtól délre húzódó, valamennyire még tovább nyugatnak is terjedő Metaxas-vonalban; de végeredményben szintén sikertelenül. Április 16-án a jugoszláv 2. hadsereg Szarajevóban kapitulált, majd másnap, 17-én 21 órakor Belgrádban a jugoszláv kormány meghatalmazottai aláírták a másnap délben életbe lépő fegyverszünetet. A görög fegyverletételre április 21-én került sor.[51]

Amint a jugoszláv összeomlás kirajzolódott, nyomban megkezdődött a feleslegessé vált német hadosztályok visszaszállítása, még a fegyverletétel előtt. A német

44 L. erre Walter Hewel követ feljegyzését, ADAP Serie D XII. k. 304—306. o., magyarul: A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933—1944. Budapest, 1968. 560—561. o.

45 A megbeszélés után Sztójay Budapestre repült. Még ezen a napon itt keltezett jelentése: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. V. k. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjárattól a Szovjetunió megtámadásáig 1940—1941. (Összeáll. *Juhász Gyula*) Budapest, 1982. 966—968. o.

46 L. jelen dolgozat 309. o.

47 *Halder*, II. k. 330—331. o.

48 *Hubatsch*, Weisungen, 106—108. o.

49 L. általában: Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3. k. 460. s köv. o.; a XXXXIX. gépesített hadtest, ennek alárendeltségében a „Reich" SS-hadosztály támadására *O. Weidinger*: Division Das Reich. Der Weg der 2. SS-Panzer-Division „Das Reich". Die Geschichte der Stammdivision der Waffen-SS. II. k. Osnabrück, 3. kiad. 1983. 337. s köv. o.

50 *v. Tippelskirch* (i. m. 148. o.) és több más szerző azt állítja, hogy a Dráva-hidakat már április 1-jén elfoglalták. A német 2. hadsereg hadinaplója szerint április 6. előtt semmiféle harccselekményre nem került sor. Az 1941. 3. 28—4. 24-i időszak hadinaplója Bundesarchiv/Militärarchiv Freiburg, RH 20—2/130.

51 A német 2. hadsereg id. hadinaplója; *Halder*, II. k. 374—375. o.; végül a görög fegyverletétel miatti olasz—német nézeteltérésről számos dokumentum ADAP Serie D XII. k. 535. o.-tól

2. hadsereg hadinaplójának bizonysága szerint már április 13-án leállították két gyaloghadosztálynak a hadsereghez szállítását. 14-én délután pedig Halder vezérezredes közölte Maximilian Freiherr v. Weichs vezérezredes hadseregparancsnokkal, hogy két hadtestparancsnokságot, egy hegyi és egy könnyű gyaloghadosztályt, továbbá két további gyaloghadosztályt „más alkalmazásra" kivonnak a hadseregtől. Ezeket a kötelékeket meg kell állítani, illetve visszairányítani gyülekezési körleteikbe.[52]

Ez a más alkalmazás természetesen a Szovjetunió elleni támadást jelentette; ennek előkészületei április utolsó napjaitól állandóan szerepelnek Halder naplófeljegyzéseiben. Ismertetésük előtt azonban szükséges még néhány megjegyzést fűzni az 1941 áprilisi német hadjárathoz, amelyről akkor még nem sejthették, hogy ez lesz a hitleri Wehrmacht utolsó villámhadjárata.

Az kétségtelen tény, hogy a Balkánon a háború tüzét az 1940 október végén Görögország ellen indított olasz támadás lobbantotta fel. Az olaszok szégyenletes kudarca miatt a német vezetés kénytelen lett segítséget nyújtani szövetségesének. A második világháború történetének ismeretében azonban ma már tarthatatlan lenne azt állítani, hogy ha az olaszok nem kezdenek hozzá a könnyű zsákmánynak vélt Görögország elleni hadműveletekhez, akkor a Balkánt elkerülhette volna a háború. Ha el is fogadjuk Andreas Hillgrubernak a hatvanas évek közepén megfogalmazott véleményét, miszerint Hitler 1939 szeptemberétől következetesen törekedett távol tartani a háborút Délkelet-Európától[53], ebből még nem következik az, hogy emellett ő, Hitler mindvégig ki is tartott volna, sem pedig az, hogy ez mindvégig sikerült is volna neki.

Warlimont tábornoktól tudjuk, hogy Jodlnak sikerült rávenni Hitlert, „kínáljanak fel az olaszoknak a Szuezi-csatorna elleni támadásukhoz páncélos erőket". Így hagyta jóvá Hitler 1940. augusztus 12-én a szárazföldi erők és a haditengerészet főparancsnokságának szóló írásbeli megkeresést az olasz szövetségesnek nyújtandó esetleges segítséggel kapcsolatban[54].

Ugyancsak 1940 augusztusában, 17-én kelt Keitelnek Hitler előző napi utasítása alapján az a parancsa, melyben 10 gyaloghadosztálynak keletre, 2 páncéloshadosztálynak pedig a főkormányzóság délkeleti részébe helyezését rendeli el, azzal a céllal, „hogy szükség esetén biztosítva legyen a gyors beavatkozás a román olajvidék védelmére". Két nappal később, augusztus 29-én, az OKH már jelentette az OKW-nak a román olajvidék megszállása előkészítésének megindítását, továbbá a 13. gépesített hadosztály Bécs térségébe való áthelyezését, hogy csatlakozzék a már ott lévő 2 páncélos hadosztályhoz, a XXXX. hadtest kötelékében[55].

Túlságosan messzire vezetne ehelyütt a Romániával kapcsolatos német katonai intézkedések bemutatása. Egyrészt az irodalom eléggé egységes annak megítélésében, hogy a német csapatok Romániába küldése az olajvidék biztosításán túlmenően, inkább ezt is megelőzően, a Szovjetunió elleni felvonulás részét képezte. Másrészt nyilvánvaló, hogy a britek az olasz támadás nélkül is megjelentek volna a Balkánon, légitámaszpontokat létesíteni a román olajvidék elleni támadások céljára[56] — mint azt Hitler, nem alaptalanul, feltételezte. Mindebből viszont az következik, hogy a Balkán szükségszerűen hadszíntérré vált volna a görögországi olasz támadás nélkül is, legfeljebb valamivel később.

Kérdés persze, hogy mennyivel később? Katonai szemmel tekintve nyilvánvaló, hogy a Szovjetunió elleni hadjárat már 1940 július végén megkezdett előkészítése

52 A német 2. hads. id. hadinaplója.
53 *A. Hillgruber:* Hitlers Strategie. Politik und Kriegführung 1940—1941. Frankfurt/M., 1965. 335. o.
54 *W. Warlimont:* i. m. 124. o., — ahol ő a Wehrmacht vezetési törzsének 1940. 7. 30-i helyzetmegítéléséből idéz.
55 OKW KTB I. k. 971., ill. 49. o.
56 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3. k. 419. o.; *H. Greiner:* i. m. 188. o.

során szükségessé vált gondoskodni e támadás jobbszárnyának biztosításáról. Halder naplójából tudjuk, hogy ők 1940 októberében három alkalommal is foglalkoztak a Jugoszlávia elleni katonai tervekkel. 12-én Heusinger és Hellmuth Reinhardt vezérkari alezredes, a Heer általános hivatala törzsének főnöke Jugoszlávia németek lakta területeinek a XXXX. hadtest általi birtokba vételéről tett előterjesztést. 15-én Heusinger az előkészületekről beszélt; 18-án ugyanő a jugoszláviai bevonulás kidolgozására kapott utasításról[57].

Nem kevésbé érdekes Heusinger október 26-án, az olasz támadást csak két nappal megelőzően v. Brauchitschnak Halder jelenlétében tett előterjesztése:

„Ha valami egészet kell tenni, Krétát és Egyiptomot egyidejűleg kell intézni. Ehhez, ha lehetséges, Bulgáriát és Törökországot, utóbbit szükség esetén erőszakkal venni rá a Szíriába a Boszporuszon át vezető út átengedésére. Egy ilyen gondolatmenetbe talán beleillik Olaszország katonai kényszere Görögországra."[58]

Lehetne még tovább sorolni a tényeket, de már az eddig elmondottakból is világos, hogy a Balkán az 1940 októberi olasz támadás nélkül is minden bizonnyal hadszíntérré vált volna, legkésőbb 1941 tavaszán. A belgrádi puccsról értesülő Hitler dühét az váltotta ki, hogy nyilvánvalóvá vált: a háromhatalmi egyezményt aláíró jugoszláv kormány megdöntése mindenképpen zavarja, vagy teljesen lehetetlenné teszi a Szovjetunió ellen tervezett felvonulás jobbszárnyának általa elképzelt és valóban szükséges biztosítását.

De okozott-e valamilyen késést ebben a felvonulásban a Jugoszlávia elleni támadás? A valóságban nem, mert ez a német támadás nem növelte, hanem ellenkezőleg, csökkentette a görögországi hadműveletre szánt időt. Csökkentette azáltal, hogy a bolgár területről nyugati irányba kiinduló német erők több oszlopban Jugoszláviába törtek be, részben Nis felől Szkoplje felé, részben közvetlenül e város irányába, illetve délebbre, Prilep felé. Így ezeket a csapatokat nem tartóztatta fel a Metaxas-vonal, nem kellett nekik több napos erődharcokat vívni, utána nem szorultak az amúgy is túlzsúfolt északkelet-görögországi utakra, hanem kedvezőbb körülmények között közelíthették meg Albániát, illetve támadhattak lényegesen gyorsabban Thesszaloniki irányába[59]. Ha mindezeket az erőket, az 1. páncéloscsoport részeit görög területen vetik be, a hadjárat jó néhány nappal elhúzódott volna.

Az április 23-án Thesszalonikiban aláírt görög fegyverletétellel a harcok nem értek azonnal véget; a görög szárazföld teljes elfoglalása április 30-ig, a szigeteké — Kréta kivételével — május 3-ig tartott. Kréta szigetének birtokba vétele az április 25-én aláírt, 28. sz. utasítás[60] alapján május 20-án kezdődött el. A hadművelet a Merkur fedőnevet kapta. A Krétát védő brit és görög csapatok, a helyi lakosság támogatásával, a németek által nem várt ellenállást tanúsítottak, ezért a bevetett mintegy 22 000 német katonából 6580 fő elesett, megsebesült vagy eltűnt. Karl Gundelach, a második világháborúban a Luftwaffe, 1956-tól a nyugatnémet Bundeswehr tisztje, a Krétáért vívott harcokról 1960-ban megjelent alapos tanulmányában megállapítja, hogy ezek a harcok nem késleltették a Szovjetunió elleni támadás megkezdését, nem befolyásolták döntően az 1941. évi hadjárat kimenetelét[61].

Visszatérve most már a Barbarossa-hadművelet előkészítésére, még egyszer szükséges hangsúlyozni, hogy a felvonulás egész tervét az OKH vezérkara dolgozta ki, ez vonta be az előzetes munkálatokba a légierőt és a haditengerészetet, ugyanakkor a Wehrmacht vezetési törzsének mindebben szinte semmi része nem volt. Igaz, Jodl 1940 nyarán megbízta e törzs honvédelmi osztályát, vizsgálja meg külön tanul-

57 Okt. 12., 15. és 18., *Halder*, II. k. 134., 140., 143. o.
58 Uo. 151. o.
59 *K. v. Tippelskirch:* Der Deutsche Balkanfeldzug. *Wehrwissenschaftliche Rundschau*, 1955. 62. o.
60 *Hubatsch*, Weisungen, 115/116. o.
61 *K. Gundelach:* Der Kampf um Kreta 1941. Entscheidungsschlachten des zweiten Weltkrieges. Frankfurt/M. 1960. 95—134. o., hatása 133. o.

mányban a Szovjetoroszország elleni hadművelet alapvető tényezőit, mégpedig azzal a kifejezett céllal, hogy ismertessék meg vele [Jodllal] a földrajzi és a katonai adottságokat, mielőtt a Heer vezetői előterjesztenék javaslataikat Hitlernek[62].

A Jodl által kívánt tanulmányt javarészben Bernhard v. Lossberg vezérkari alezredes készítette el, „Operationsstudie Ost" megjelöléssel, és szeptember 15-én lett vele készen[63]. A Lossberg nevével ismertté lett tanulmányt először Lev Bezimenszkij szovjet történész tette közzé[64]; a „Kelet tanulmányterv"-et az ő munkáiból idézik különböző munkákban, így a közelmúltban a „Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg" 4. kötete első részének IV., „A háború katonai koncepciója" c. fejezetében[65].

Az időjárási viszonyok hatásával, a hadjárat megindításának célszerű időpontjával v. Lossberg tanulmánya nem foglalkozik, de nem találunk ezekre utalást Bezimenszkijnél sem. Hasonlóképpen kell megítélnünk Erich Marcks vezérőrnagynak, a német 18. hadsereg vezérkari főnökének Halder utasítása alapján 1940. augusztus elején készített „Operationsentwurf Ost" c. elgondolását. Ez a „Kelet hadműveleti-tervezet" v. Lossberg tanulmányától részben eltérően tartalmaz időpontokat, és részletesebben foglalkozik a szükségesnek ítélt erőkkel is.

Marcks vezérőrnagy szerint a Szovjetunió elleni hadjáratot négy hadműveleti szakaszban kell végrehajtani. Kiindulva abból, hogy a fő cél Moszkvának, a Szovjetunió politikai és gazdasági központjának a birtokbavétele, Marcks a támadás főirányát a Pripjaty-mocsaraktól északra tervezte. Az első szakaszban mintegy 400 km-es előretöréssel számolt, a Dnyeper—Dvina vonalig, mintegy három hét alatt. Az itt feltételezett 100—200 km mélységű szovjet védőállás áttörésére 2—4 hetet irányzott elő.

A harmadik szakasz Moszkva és Leningrád elfoglalása, és betörés Kelet-Ukrajnába, 400 illetve 300 km megtétele, a harckocsik és a gépjárművek szükséges felfrissítésével együtt 3—6 hét alatt. Végül a negyedik szakasz, amikor már csak szórványos ellenállással kell számolni, üldözés a Donig, a Volga középső és a Dvina északi folyásáig, gyorscsapatokkal és a gyaloghadosztályok „vasúti előnyomulásával", 3—4 héten belül. Ily módon az egész hadjárat időszükséglete 9—17 hét.

Ugyanilyen optimistán ítélte meg Marcks az erőviszonyokat. Szerinte a Japán, Törökország és Finnország által lekötött szovjet erők leszámítása után a Vörös Hadseregnek Németországgal szemben 96 gyalog- és 23 lovashadosztálya, továbbá 28 gépesített dandára marad. Ezzel az erővel szemben fölényt biztosít a német 24 páncélos-, 110 gyalog- és hegyi-, 12 gépesített és 1 lovashadosztály, összesen tehát 147 hadosztály[66].

És mi volt a valóság? Az egyik oldalon az OKW 1941. június 21-i kimutatása szerint ezen a napon a Szovjetunió ellen a tartalékokkal és a biztosító erőkkel együtt ténylegesen 145 német hadosztály vonult fel, illetve állt készenlétben[67]. Itt tehát nem mutatkozott lényeges eltérés; a másik oldalon annál inkább. A szovjet hadosztályok számát az OKH vezérkara 1941. június 22. előtt rendkívül kevésre becsülte.

Utána viszont lényegesen módosult a kép. A német vezérkar elhárítási és felderítési szerve, az Abwehr keleti idegen hadsereg osztályában a Szovjetunió ellen folyta-

62 *W. Warlimonti:* i. m. 150—151. o.

63 OKW KTB I. k. 82. o., 1940. 9. 18-i bejegyzés. *Warlimont* téved, amikor azt állítja — i. m. 151. o., jegyzetben —, hogy Lossberg a tanulmányt csak nov. közepe után terjesztette elő.

64 *L. Bezimenszkij:* A titkos Barbarossa-dosszié. Uzsgorod—Budapest, 1975. 212—213. o.; a tőle 1968-ban Stuttgartban megjelent Sonderakte „Barbarossa". Dokumente, Darstellung, Deutung c. könyvhöz, valamint a Sonderakte Barbarossa. Dokumentarbericht zur Vorgeschichte des deutschen Überfalls auf die Sowjetunion — aus sowjetischer Sicht. Hamburg, 1973 c. könyvhöz nem jutottam hozzá.

65 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 4. k. 230—233. o.

66 Uo. 220—225. o., a számok 223. o.

67 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 4. k. Beiheft, Schematische Kriegsgliederung, Stand: B-Tag 1941. (22. 6.).

tott három és félhónapos háború tapasztalatai alapján készült összeállítás szerint a német arcvonal előtt 260 lövész- és gépesített, 50 páncélos- és 20 lovashadosztályt állapítottak meg, a szovjet arcvonalakon 20 további hadosztályt; azaz összesen 390 szovjet hadosztályról tudtak 1941. október 7-én[68].

De nem bizonyultak helyesnek Marcks vezérőrnagy Haldertől megadott számai a német hadosztályok összetételét illetően sem. A Szovjetunió megtámadásához nem lehetett 24 német páncéloshadosztállyal számolni, mivel a valóságban 20 ilyen hadosztály volt. Ezek közül egy, a 15. ekkor már az észak-afrikai hadszíntéren harcolt. A keleti fronton a három német hadseregcsoportba 17 páncéloshadosztályt osztottak be, kettőt pedig az OKH tartalékként visszatartott. További gyorsköteléket jelentett a 13 gépesített hadosztály, köztük 3 Waffen-SS-hadosztály, és 3 gépesített dandár, ebből egy szintén a Waffen-SS-hez tartozott[69].

Eddigi háborús tapasztalataik alapján a németek a Barbarossában is döntő szerepet szántak a páncélos és a gépesített, tehát a gyorsanmozgó alakulatoknak. Érdekes és tanulságos képet mutat a balkáni hadjárat ebben a vonatkozásban. A Bulgáriából támadó német 12. hadsereg négy páncéloshadosztályt vetett be, a 2. és a 9. páncéloshadosztályt közvetlen, az 5. és a 11. páncéloshadosztályt pedig az 1. páncéloscsoport alárendeltségében; a 2. hadsereg pedig kettőt, a 8. és a 14. számút. Ez így összesen „csak" hat hadosztály lenne, de ide kell még számítanunk az L. hadtest 16. páncéloshadosztályát, mely Bulgáriában maradva nem került harcba, továbbá a Romániában állomásozó 13. páncéloshadosztályt, mely formailag kiképzési, a valóságban azonban biztosítási feladatot látott el. Ezekhez végül hozzá kell vennünk a 4., a 12. és a 19. páncéloshadosztályt, melyeket ugyan tartaléknak szántak, de bevetésre készen álltak; szállításukat a hadműveletnek a németek számára kedvező alakulása miatt az OKH már április 12-én leállította[70]. Végeredményben tehát az Európában levő 19 német páncéloshadosztályból a Balkánon ténylegesen harcolt hat hadosztály, azaz 31,6%, ott, vagy a közelben volt kettő, és be lehetett volna vetni még további hármat. A balkáni hadjárat ilyenformán 11 német páncéloshadosztályt érintett, azaz az összesnek 57,9%-át!

Ezek a számok több kérdés feltevésére ösztönöznek. Mindenekelőtt arra, szükség volt-e valóban a hat páncéloshadosztály bevetésére és további öt készenlétben tartására? Hitler már idézett március 27-i kijelentése, miszerint *politikailag* fontos a kérlelhetetlen keménység, a villámakció Jugoszlávia ellen, azt bizonyítja, hogy elsősorban politikai, erkölcsi hatás elérésére törekedett. Katonailag viszont kérdés, nem lehetett volna-e — és ez mindenekelőtt a Görögország elleni támadásra vonatkozik — kevesebb páncélos- és több gépesített hadosztály bevetésével ugyanazt az eredményt elérni? A keskeny és kanyargós hegyi utakon, gyenge hidakon a gépesített hadosztályok könnyebben mozogtak, tehát mindenképpen előnyben voltak a páncéloshadosztályokkal szemben. A Metaxas-vonal áttöréséhez nem kellettek páncélosok; a betonerődökkel a német ágyúk és a zuhanóbombázók is csak többnapos harc árán boldogultak.

Ha viszont azt mondjuk, hogy katonailag szükség volt ennyi német páncélosra Görögország és Jugoszlávia harcban történő elfoglalásához, akkor szükségszerűen felvetődik: hogyan remélte a német politikai és katonai vezetés minden eddiginél összehasonlíthatatlanul erősebb ellenfele, a Vörös Hadsereg térdre kényszerítését egy többezer km szélességű arcvonalon a bevetett 17 páncéloshadosztállyal, és természetesen a légierővel, egyéb hadosztályai mellett? Nyilván lehetségesnek vélte

68 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 4. k. 501. o.

69 Uo., táblázat a 270. o.-on, ebben tévesen 21 páncéloshadosztály szerepel, holott az Észak-Afrikában bevetett 5. könnyű hadosztályt csak 1941. augusztus 1-jével szervezték át páncéloshadosztállyá, 21. számmal. L. még a 67. jegyzetben id. Schematische Kriegsgliederungot.

70 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3. k. 450. és 452. o., táblázatok.

ezt, mert sem a balkáni hadjárat utáni hetekből, sem a Barbarossa elejéről nem ismerünk ellenkező jellegű adatot, vagy véleményt.

A gépesített — németül mot., azaz motorisierte — gyaloghadosztályok számának növelése 1940 őszén kezdődött, amikor a már meglevő kettő[71] ilyen hadosztály mellé további hetet állítottak fel[72]. Ezzel a gyors alakulatok arányát növelték; az új felállításokat az eddigi hadjáratokban zsákmányolt hadianyag is lehetővé tette. Három új gépesített hadosztályt ilyen, jórészt Franciaországban zsákmányolt gépkocsikkal szereltek fel[73].

1941 tavaszán a Heernek tíz gépesített gyaloghadosztálya, továbbá egy, a „Grossdeutschland" nevet viselő ilyen ezrede volt. A gépesített erőkhöz kell számítani továbbá a három gépesített Waffen-SS hadosztályt, és az SS-Leibstandarte „Adolf Hitler"-t, ami egy gépesített, megerősített ezrednek felelt meg. Felszereltségéből következően a „Grossdeutschland"-ezreddel együtt legalább hadosztályként lehetett számba venni. 1941 tavaszán tehát kereken 14 gépesített gyaloghadosztály állt a német hadvezetés rendelkezésére. Közülük a Balkánon bevetésre került a „Reich" SS-hadosztály és az SS-Leibstandarte, továbbá a „Grossdeutschland"-ezred, a 16. és a 60. hadosztály[74], összesen négy hadosztálynyi erő. Ez az akkor fennállt gépesített gyaloghadosztályok 28,6%-a. Tartalékban volt még egy további gépesített gyaloghadosztály, melynek szállítását április 12-én szintén leállították. Így a balkáni hadjárathoz a gépesített gyaloghadosztályok 35,7%-át mozgatták meg.

A balkáni hadjáratban bevetett, illetve az ehhez számításba vett német páncélos és gyors alakulatok egymáshoz viszonyított arányából nyilvánvaló, hogy a német hadvezetés azt mindenekelőtt a páncéloshadosztályokra alapozta, másodsorban pedig a gépesített gyaloghadosztályokra. De milyen mértékben alkalmazta a többi gyaloghadosztályt, hozzájuk sorolva a könnyű, és a terep jellege miatt nélkülözhetetlen hegyihadosztályokat?

A két német hadsereg alárendeltségébe összesen 19 gyalog-, könnyű és hegyi hadosztály tartozott, míg további négy gyaloghadosztály a már említett tartalékot alkotta[75]. Miután ténylegesen 18 gyaloghadosztályt vetettek be, ez azt jelenti, hogy Balkánon harcba került gyaloghadosztályok száma csak 50%-kal múlta felül a páncélos- és gépesített gyaloghadosztályokét. Az itt összesen számításba vett 23 gyaloghadosztály a Szovjetunió ellen bevetett három hadseregcsoportnál és az OKH tartalékában volt 103 ilyen hadosztálynak, hozzájuk számítva a megszálló csapatokat is, csupán 22,3%-a.

A német tartalékok Balkánra való szállításának ismételten említett leállítása közvetlenül a felvonulás túlméretezettségének a felismeréséből fakadt, hatásában pedig a Szovjetunió elleni felvonulás folytatását, ennek meggyorsítását szolgálta. A ténylegesen harcba került gyors alakulatok kivonása a Balkánról lényegében május közepéig, a gyalog- és a hegyihadosztályoké május végéig megtörtént[76]. A „Reich" Waffen-SS hadosztály útba indítása a Bánátból és Belgrádból április 24-ével kezdődött; május elsején a hadosztály valamennyi alakulata megérkezett Linz—Traunsee térségébe, felfrissítésre és kiképzésre[77]. A jóval messzebbre jutott SS-Leibstandarte május 3-án részt vett Athénban a német 12. hadsereg parancsnoka, Wilhelm List tábornagy által fogadott díszszemlén, utána Larissza környékén pi-

71 A korábbi négy gépesített hadosztályból kettőt a franciaországi hadjárat idején páncéloshadosztállyá szerveztek át; így jött létre a 2. és a 13. gyaloghadosztályból a 2. és a 13. páncéloshadosztály. *F. Wiener:* Die deutsche Panzerwaffe 1917—1959. I. rész. Feldgrau, Panzerkennblätter, Serie V.
72 *W. Keilig:* Das deutsche Heer. I. m. 101/II/3. és 4. o.
73 *F. Wiener:* i. m.
74 L. a 70. jegyzetben id. táblázatokat.
75 Uo.
76 Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg 3. k. 481. o.
77 *O. Weidinger:* i. m. 350—352. o.

hent, majd innen május 17-én kiindulva, vasúti és országúti szállítással június 5-én Brünn—Wischau térségébe érkezett[78].

Közben természetesen már javában folyt a felvonulás a Szovjetunió elleni hadjárathoz. 1941. február 19-én Rudolf Gercke altábornagy, a Heer vezérkara szállítási osztályának főnöke jelentette Haldernek, hogy a teljes Barbarossa felvonuláshoz több mint 15 000 vasúti szerelvény szükséges, és naponta további 96 szerelvény a folyamatos ellátáshoz. Ez alkalommal már megtárgyalták a III. és a IV. lépcső felvonulási tervét is[79]. Ugyancsak Gercke március 3-án jelentette, hogy a felvonulás a terv szerint halad. Az I. lépcsőből március 14-ig 2500 szállítmány indult el; ugyanekkor elrendelték, hogy a III. lépcső szállítása csak az OKW parancsára kezdődhet meg[80].

Március 16-án Halder a 4. hegyihadosztállyal kapcsolatban előbb azt jegyezte fel, hogy „ha 5. 15. Barbarossa, akkor ne küldjük többé Bulgáriába!" A Barbarossára vonatkozóan pedig ugyanekkor: „a Heer tudja az 5. 16. időpontot tartani, ha a Marita III. lépcső 4. 10-én megkezdheti a felvonulási mozdulatot"[81]. Halder ezen két mondata azért érdekes, mert egyszerre előkerül bennük a május 15., illetve 16. — és méginkább azért, mert ekkor a vezérkar még nem számolt olyan késéssel, amit a görögországi hadjárat idézett volna elő.

Miután a már említett március 17-i megbeszélésen Hitler a korábbi tervekhez képest módosított elhatározását közölte Görögország teljes elfoglalásáról, és emiatt Halder nem számolt a Barbarossához a Marita-hadművelet erőivel[82], a következő napon újabb megbeszélést tartott Heusingerrel. Ezen tisztázódott, hogy május 16-ig a Dél Hadseregcsoport alárendeltségébe tartozó valamennyi gyors köteléket a Kárpátoktól északra levő térségbe tudnak szállítani, továbbá a „Wiking" SS-hadosztályt[83].

A Barbarossa-felvonulás több ok folytán ekkor még lassan haladt. A német vezetés tudta, hogy több tucat hadosztályának a Szovjetunió nyugati határa közelében való megjelenését nem lehet tartósan titokban tartani. Éppen ezért elterjesztette azt a hírt, hogy ezeket a csapatokat a Nagy-Britannia ellen tervezett partraszállásra összpontosítják, azért itt keleten, hogy erről az angolok ne szerezzenek tudomást. Ez egyúttal — mint Greiner találóan megállapítja — a Szovjetunió félrevezetését is célozta[84].

Ez utóbbi félrevezetés végső eredményét tekintve, teljesen sikerült. Zsukov és több más szovjet katonai vezető emlékirataiból tudjuk, hogy Sztálin egyszerűen nem volt hajlandó hitelt adni a német támadás előkészületeiről szóló, több forrásból származó jelentéseknek, mert provokációtól tartott. A németek azonban nem provokációra, hanem támadásra készültek. Helyesen jellemezte Sztálint Alekszander Nyekrics 1941. június 22. című, 1965-ben megjelent könyvében úgy, hogy minden ilyenhírt gyanakvással fogadott, senkinek nem hitt, de bízott a megnemtámadási szerződésben, vagyis bízott Hitlerben[85].

Március 25-én Halder azt rögzítette naplójában, hogy április 20-ig „rendkívül gyengén" állnak a Szovjetunióval szemben. Ekkor viszont annyi hadosztály érkezik a határra, „hogy többé semmiféle veszély nem áll fenn"[86]. Áprilisban még csak 45 hadosztály állt a Szovjetunióval szemben, májusban viszont már 75[87].

78 *R. Lehmann:* Die Leibstandarte. I. k. Osnabrück, 1977. 426—432. o.
79 *Halder*, II. k. 285. o.
80 Uo. 298., ill. 311. o.
81 Uo. 314—315. o.
82 L. jelen dolgozat 306. o., 23. lj.
83 *Halder*, II. k. 322. o.
84 *H. Greiner:* i. m. 151. o. és Haldernél számos helyen.
85 A könyv magyarul Így történt címmel 1967-ben jelent meg, 171. o.
86 *Halder*, II. k. 328. o.
87 A felvonulási lépcsők adatai *B. Mueller-Hillebrand:* Das Heer 1933—1945. II. k. Die Blitzfeldzüge 1939—1941. Das Heer im Kriege bis zum Beginn des Feldzuges gegen die Sowjetunion im Juni 1941. Frankfurt/M., 1956. 108—109., táblázatok 110—111. o.

Még a Görögország és a Jugoszlávia elleni támadás előtt, április 4-én, a vezérkar tábori szállítási osztályának egyik tisztje jelentette Haldernek, hogy a Barbarossa-felvonulás 4. hulláma előreláthatóan május 20-án indul és június 20-ig tart majd[88].

Április végére már véglegesen kialakult a Barbarossa-felvonulás menetrendje, ezt Halder a 30-án 15 órakor v. Brauchitschnál tartott megbeszélésen jelentette Hitlernek. Eszerint a harmadik, 17 hadosztályból és a hátországból és nyugatról kikerülő lépcső szállítása a szokványos menetrend szerint április 8-ától május 5-éig tart; a 9 hadosztályból és a nyugatról kivont csapatokból álló 4/a lépcsőé a leggyorsabb ütemben május 23-tól június 2-ig; végül a 12 páncélos és 12 gépesített hadosztályból álló 4/b lépcsőé a birodalomban, nyugatról és délkeletről ugyancsak a leggyorsabb ütemben június 3-tól 23-ig. Ez időpontokhoz Halder még hozzáfűzte:

„Gyorsítás szállítási okokból és a felfrissítés szükségessége miatt nem lehetséges. Nem tudjuk időben odaszállítani: 2 páncélos hadosztályt (2. és 5.), 1 gépesített hadosztályt (60.)."[89]

Ezen az április 30-i értekezleten tehát véglegessé vált, hogy a Barbarossa-hadműveletet csak június 20. után tudják megkezdeni, de néhány hadosztály még erre az időpontra sem érkezik be a megindulási körletbe. Nem véletlenül hangsúlyozta Halder az összes erő „szükségességét a Barbarossához". Az értekezletet elemző Hillgruber állítása szerint Hitler ezen a napon vette először tervbe a június 22-ét a támadás kezdetének határidejéül[90].

1941. június 22-ének Barbarossa-napként történt első számba vétele április 30-án már önmagában is cáfolja pl. azt az állítást, hogy Hitler március 27-én „rögzítette" a támadás napját június 22-re[91]. És méginkább cáfolja azt, hogy május 15-e lett volna a korábbi, konkrétan megjelölt időpont. Április 30-án június 22. sem szerepelt még végleges időpontként. A Heer vezérkarának hadműveleti osztálya május 28-án írásban kérte az OKW-től a támadás kezdetére kijelölt nap — június 22. — „lehetőség szerinti betartását, vagy csak néhány nappal történő elhalasztását, hogy semmiféle lehetőséget ne adjunk az ellenfélnek átcsoportosításra, védelmi készültségének javítására, vagy megelőző rendszabályokra"[92].

A hadműveleti osztály javaslatára másnap, május 29-én Hitler elhatározta, hogy az előkészületeket „a kitűzött napra" be kell fejezni. Június 6-án jóváhagyta a Barbarossa „időrendi táblázat"-át, végül a hadseregcsoport-, hadsereg- és páncéloscsoport-parancsnokokkal június 14-én tartott utolsó megbeszélés után három nappal, 17-én kiadta a végleges parancsot: június 22-én hajnali 3 óra 15 perckor kezdődjék meg a támadás a Szovjetunió ellen[93].

Mindez, tehát a támadás június 22-i időpontjának ilyen fokozatos létrejötte, az általam ismert irodalomban egyetlen munkában, Andreas Hillgruber 1965-ben megjelent könyvében szerepel kellő részletességgel. Ugyanakkor meglepő, hogy a csaknem 20 évvel későbbi, Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg reprezentatív sorozat IV., Der Angriff auf die Sowjetunion című kötetében egyáltalán nem esik szó a balkáni hadjárat következtében végrehajtott változtatásokról, módosításokról, arról, hogy miért éppen június 22. lett a végleges időpont, de nem foglalkoznak a szerzők az időjárás hatásával, vagy szerepével sem[94].

Utal viszont az időjárás szerepére Heinrich Uhlig ugyancsak 1965-ben, tehát Hillgruber könyvével azonos évben napvilágot látott „Hitler befolyása a keleti hadjárat tervezésére és vezetésére" című tanulmányában. A balkáni hadjáratot és Kréta el-

88 *Halder*, II. k. 344. o.
89 Uo. 387. o.
90 *A. Hillgruber:* Strategie, 508. o.
91 *Juhász Gy.:* Magyarország külpolitikája 1919—1945. Budapest, 1969. 234. o.
92 OKW KTB I. k. 411. o.
93 *Hillgruber:* i. m. 507. o.; OKW KTB I. k. 401. o.; *Halder*, II. k. 455. o.; *Hillgruber:* i. m. 508. o.
94 L. e munka első részének IV., Die militärische Konzeption des Krieges gegen die Sowjetunion fejezetét.

foglalását egyetlen bekezdésben ismertetve megállapítja, hogy ez több időbe és erőbe került, mint amennyit a keleti támadásra való tekintettel el lehetett viselni. Az anyag elhasználódása csökkentette a szűkös készleteket. Ennyire terjedelmes mellékhadszínterekre a takaró személyi vonatkozásban, mindenekelőtt azonban anyagban, túl rövid volt. Ez után így folytatja:

„Később felvetették, hogy a szokatlanul rossz tavaszi időjárás a Szovjetunió elleni támadást amúgy is késleltette, és a Dél Hadseregcsoport jobboldali átkarolását megbénította volna. Ezek először is nagyon problematikus állítások, másodszor utólagos érvelések."[95]

Uhlig, sajnos, egyetlen szóval, vagy mondattal nem részletezi, miért tartja problématikusnak az időjárás késleltető, sőt bénító hatására vonatkozó állításokat. Abban igaza van, hogy ez utólagos érvelés, de ha a korabeli dokumentumokban, hadinaplókban nem szerepel az időjárási viszonyok jelentősége, attól még tény marad az, hogy az 1940/41. évi tél kemény volt, ismételt havazásokkal még áprilisban is. Ennek folytán a tavaszi olvadás elhúzódott, számos helyeken árvizet okozott.

Mindmáig Hillgruber az egyetlen, aki kimondja — egyszer lábjegyzetben, egyszer szövegben —, hogy 1941. június közepe előtt nem kezdődhetett meg a Szovjetunió elleni támadás. „A halasztás döntő okát abban kell látni, hogy a tavaszi áradások csak június közepétől tették volna lehetővé a sikert ígérő támadás kezdetét."[96] Hangsúlyozza, hogy „az időjárási viszonyok rendszerint nem engedtek meg június közepe előtt Kelet-Európában nagyszabású hadműveletet"[97].

A Szovjetunió nyugati határvidékeinek 1941 tél végi, tavaszi időjárási viszonyairól, a sáros időszak végéről, a terep és az utak állapotáról végső képet csak a szovjet időjárás- és útjelentések ismeretében lehetne alkotni. A Heer vezérkara hadműveleti osztályának egyik akkori tisztje, Alfred Philippi „Az 1941—42 évek hadjáratának tervezése és menete" című részletes tanulmányában elfogadja ugyan a balkáni hadjárat öthetes késést okozó hatásáról szóló állítást, de nyomban hozzáteszi: „Természetesen a késői tavasz következményei áradásaikkal és erősen eliszaposodott folyóvölgyeikkel a hadművelet korábbi kezdetét májusban tetemesen megnehezítették volna. Az elvesztett hetek tehát nem csupán a balkáni vállalkozás terhére mentek."[98]

A „megnehezítés" szó jelentését természetesen többféle módon lehet értelmezni. Günther Blumentritt, aki 1941 júniusában ezredesi rangban a Közép Hadseregcsoport kötelékében támadó, Günther v. Kluge vezértábornagy parancsnoksága alatt álló 4. hadsereg vezérkarának főnökeként személyes tapasztalatokat szerzett az ottani időjárási és útviszonyokról, a háború után leírta, hogy 1941-ben a tavaszi sáros időszak a szokásosnál hosszabb ideig tartott, és a német 4. hadsereg előtt a Bug folyó annyira meg volt áradva, hogy az átkelés a hadsereg rendelkezésére álló műszaki eszközökkel nem lett volna lehetséges[99].

Blumentrittnél alacsonyabb, hadtestparancsnoki, tehát a csapathoz közelebbi szinten látta a támadás kezdetének és a terep jelentőségének problémáját Hermann Geyer gyalogsági tábornok, a német IX. hadtest parancsnoka. Az 1882-ben született Geyer 1913-ban került a német nagyvezérkarhoz. Az I. világháború végén százados, akinek képességeiről Erich Ludendorff elismerően írt. 1932-ben vezérőrnagy, 1934-ben altábornagy, 1935-ben hadtestparancsnok, 1936-ban gyalogsági tábornok,

95 *H. Uhlig:* Das Einwirken Hitlers auf Planung und Führung des Ostfeldzuges. Vollmacht des Gewissens, II. k. Frankfurt/M.—Berlin 1965. Az idézet: 217. o.

96 *Hillgruber:* i. m. 505. o., jegyzet.

97 Uo. 506. o.

98 *A. Philippi:* Die Planung und der Verlauf des Feldzuges der Jahre 1941—42. Der Feldzug gegen Sowjetrussland 1941 bis 1945. Stuttgart, 1962. 49. o.

99 Blumentritt adatai *W. Keilig:* Das deutsche Heer, 211/32. o.; l. róla még *B. H. Liddell Hart* véleményét: Sie Strategie einer Diktatur. Aufstieg und Fall deutscher Generale. Zürich, 1949. 160. o. — Moskau c., a müncheni Institut für Zeitgescheichtében levő kéziratát id. *Hillgruber:* i. m. 506. o., jegyzetben.

1939. április 30-ával nyugállományba került. Négy hónap múlva, a II. világháború kezdetével a IX. hadtest élére került; hadteste 1940 szeptember végétől Oppelnben, 1941 április végétől Varsó környékén, itt a Bugtól 120 km-re állomásozott.

Geyer a második világháború német tábornokainak idősebb, komoly haditapasztalatokkal rendelkező, kritikára képes csoportjához tartozott. Az 1941 decemberi válságot követő nyugdíjazása után, tehát az eseményekhez közel írta le élményeit, „A IX. hadtest a keleti hadjáratban 1941" címmel. A Szovjetunió elleni akcióra az 1941 június közepét követő napokra kellett készen lenniük. Ez az időpont az időjárás miatt is kedvező volt. „Májusban és június első felében még túlságosan nedves lett volna, az utak túlságosan sárosak, a vizek túlságosan szélesek és túlságosan mélyek.

Később gyakran esett szó arról, hogy messzebbre jutottunk volna, ha négy vagy öt héttel korábban indulunk. Ekkor, vélték némelyek, több időnk lett volna, ezért több területet nyertünk volna.

Azt hiszem, aki így gondolkozik, félreismeri a jó hadászat lényegét. Akkor az orosz is már májusban nyíltan és több nyomatékkal mozgósíthatott volna, és vonultatta volna fel erőit. Késleltető harcászatot alkalmazhatott volna több sikerrel, tehát több időnyeréssel, mivel a terepnehézségek számunkra májusban és június elején lényegesen nagyobbak lettek volna. Nemcsak a gyalogos csapatok, hanem a gépesítettek is sokkal lassabban haladtak volna előre."[100]

A Barbarossa-támadás időpontja körülményeinek megítélésében tehát döntő jelentőségűnek tartom az időjárási tényező szerepét. Utalni kívánok arra, hogy ugyancsak időjárási viszonyok határozták meg egy évvel később, 1942-ben a nyári nagy támadás kezdetét. Ehhez nem volt szükség az 1941. évihez hasonló méretű felvonulásra Európa különböző részeiből, a támadás mégis később indult, mint 1941-ben, csak június 28-án. Az e támadást elrendelő, Hitler által 1942. április 5-én aláírt 41. sz. utasítás kimondja, hogy „a cselekvés törvényét ismét magunkhoz kell ragadnunk, amint időjárási és terepviszonyok erre feltételeket kínálnak"[101].

Az időjárás és a terep figyelembe vétele szükségességének ilyen hangoztatásában nyilván tükröződtek az 1941. évi tapasztalatok, melyeket a Heer vezérkarának hadműveleti osztálya foglalt írásba. Ez az irat v. Brauchitsch 1941. december 8-án kelt parancsa: „Utasítás a keleti haderő feladataira 1941/42 telén". A parancs X. pontja a hadműveletek folytatásáról kijelenti:

„*Időbeli támpont*ként számításba lehet venni, hogy a tél után rendszerint a hadműveleti lehetőségek a keleti front *déli* részén már *áprilisban*, a keleti terület *középső* és *északi* részén csak május végén, június elején vannak adva."[102]

Az eddigiekből következik:

1. A Barbarossa-hadművelet megindításának számos munkában tényként állított „késését" nem a balkáni hadjárat idézte elő; késés valójában nem létezett.

2. A Szovjetunió elleni német felvonulás csak 1941 június közepe után fejeződött be; és a balkáni hadjárat nélkül sem lehetett volna lényegesen előbbre hozni.

3. Sem a német vezetés 1941-ben, sem pedig a témával foglalkozó szerzők túlnyomó többsége nem vette figyelembe az időjárási tényezők szerepét, azt, hogy a terep- és útviszonyok miatt 1941 június közepe előtt lehetetlen lett volna megkezdeni a Barbarossa-hadműveletet.

A Szovjetunió elleni német támadás előkészítésének és megindításának van még egy további, általános tanulsága. A tervezés, az előkészítés különböző mozzanatait

100 *H. Geyer:* Das IX. Armeekorps im Ostfeldzug 1941. Neckargemünd, 1969,. 28—29. o.
101 *Hubatsch*, Weisungen, 183. o.
102 A titkos parancsnoki ügy, főnöki ügy, csak tiszt által jelzetű, 1693/41 g. Kdos./Chefs. sz. Weisung für die Aufgaben dess Ostheeres im Winter 1941/42 terjedelmes iratot közli OKW KTB I. k. 1076—1082. o., az idézet az 1082. o.-on.

ma vizsgálva világos, hogy a hitleri Németország politikai és katonai vezetői addigi sikereiktől megszédülten, azokat túlértékelve, irreális, teljesíthetetlen célt tűztek maguk elé. Az észak-afrikai beavatkozás, a balkáni hadjárat, a Szovjetunió elleni felvonulás megmutatta, hogy a katonai erő elégtelen, a vasúti, országúti és tengeri szállítás kapacitása úgyszintén. Nem véletlen, hogy a német haditengerészet, részben a szárazföldi erők vezetése is, a Barbarossa helyett a Nagy-Britannia ellen a Földközi-tenger keleti medencéjében és az ezt övező szárazföldön folytatandó harcot szorgalmazta — sikertelenül.

Йожеф Боруш

ДЕЙСТВИТЕЛЬНО ЛИ УЖЕ С ОПОЗДАНИЕМ НАЧАЛОСЬ ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ПЛАНА БАРБАРОССЫ 22 ИЮНЯ 1941 ГОДА?

Резюме

Значительная часть историков, изучающих историю второй мировой войны, утверждает, что нападение Германии на Советский Союз было сделано с опозданием на несколько недель вследствие проведения военных операций на Балканах в апреле 1941 года. В настойщей статье детально анализируются условия военной кампании на Балканах и моменты подтягивания немецких войск к советской границе.

Приказ об операции против Греции, проводившейся под кодовым названием «Марита», был подписан Гитлером 13 декабря 1940 года, а «план Барбароссы», разработанный в целях войны против Советского Союза, был подписан пять дней спустя, то есть 18 декабря 1940 года. Помощь итальянцам и главным образом приказ о проведении операции «Марита» таким образом предупредили окончательное решение о развязывании войны против Советского Союза.

В приказе от 18 декабря 1940 года говорилось, что выдвижение войск против Советского Союза должно быть закончено до 15 мая 1941 года. На основании этого многие исследователи считают, что первоначально этот срок должен был быть началом осуществления «плана Барбароссы,» Однако это утверждение является ошибочным; германская армия вследствие недостатка транспортных мощностей не смогла бы завершить подтягивания войск к границам Советского Союза до 15 мая 1941 года, даже и в том случае, если бы она не ввязалась в эту неизбежную кампанию на Балканах. Фактом является и то, что наступление против Югославии, решение о котором было принято после получение вести о мятеже в Белграде 27 марта 1941 года, в действительности ускорило ход немецкой операции против Греции.

Историческая литература едва нализирует климатические условия в западных районах Советского Союза. Фактическое положение в 1941 году, а также подготовка немцев к наступлению 1942 года, начатое 28 июня, подтверждают, что действительные военные операции в этом районе до середины июня никоим образом начать было бы невозможно, то есть «план Барбароссы» не смог быть приведенным к осуществлению в мае 1941 года.

József Borus

BEGANN DIE OPERATION „BARBAROSSA" AM 22.6.1941 TATSÄCHLICH ZU SPÄT?

Resümee

Ein bedeutender Teil der Autoren, die sich mit der Geschichte des Zweiten Weltkrieges befassen, behauptet, daß der deutsche Angriff auf die Sowjetunion im April 1941 infolge des Balkanfeldzuges um mehrere Wochen verspätet gestartet wurde. Vorliegende Studie untersucht eingehend die Umstände des Balkanfeldzuges und die Momente des deutschen Aufmarsches gegen die Sowjetunion.

Die Weisung zum Feldzug gegen Griechenland unter dem Decknamen „Marita" wurde von Hitler am 13.12.1940, und die zum Angriff „Barbarossa" auf die Sowjetunion fünf Tage später, am 18.12., unterschrieben. Die Operation „Marita", die den Italienern helfen, vor allem jedoch den rechten Flügel des Angriffs auf die Sowjetunion sichern sollte, wurde also früher verordnet, als der endgültige Beschluß getroffen war, den Krieg gegen die Sowjetunion zu beginnen.

In der Weisung vom 18.12. stand, daß der Aufmarsch gegen die Sowjetunion bis zum 15.5.1941 abzuschließen sei. Aufgrund dessen meinen viele Autoren, daß dies das ursprüngliche Datum

für den Beginn der Operation „Barbarossa" gewesen wäre. Diese Annahme ist jedoch falsch. Die deutsche Armee hätte den Aufmarsch wegen der unzulänglichen Transportkapazität bis zum 15.5.1941 selbst in dem Fall nicht beenden können, wenn es nicht zu dem unvermeidlichen Feldzug auf dem Balkan gekommen wäre. Es ist auch eine Tatsache, daß die deutsche Operation gegen Griechenland durch den — auf die Nachricht des Belgrader Militärputsches vom 27.3.1941 beschlossenen — Angriff auf Jugoslawien in Wirklichkeit beschleunigt wurde.

In der Literatur sind die Witterungsverhältnisse in den westlichen Geieten der Sowjetunion kaum untersucht. Die wirkliche Situation im Jahre 1941, ferner die Vorbereitungen der Deutschen für den Angriff im Jahre 1942, der am 28.6. eröffnet wurde, beweisen, daß richtige Operationen in diesem Raum vor Mitte Juni keinesfalls hätten eingeleitet werden können, also hätte die Operation „Barbarossa" nicht im Mai 1941 gestartet werden können.

KÖZLEMÉNYEK

ESZÉNYI JÓZSEF

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉG ALTISZTI KARA, 1922—1941

Politikai tisztogatás az altiszti karban.
A forradalmak utáni igazolási eljárások

A Tanácsköztársaság leverése után hamarosan megkezdődött a hadsereg altiszti karának politikai jellegű felülvizsgálata.[1] Az altiszti kar politikai jellegű megszűrését alapvetően az igazoló bizottságok végezték el. Ezek felállítására már Szegeden kiadták a megfelelő intézkedéseket.[2] A bizottságok csak igazolt személyekből állhattak. A cél a „kommunista rendszer exponált híveinek eltávolítása" és a hadsereg sorainak megtisztítása volt. A bizottságok eljárás alá vontak minden altisztet, akiknek kötelessége volt kérni önmaguk ellen az eljárás lefolytatását.[3]

Az altiszteknek számot kellett adniuk a proletárdiktatúra alatti szolgálatukról, általános magatartásukról. Az eljárás alá vontaknak válaszolniuk kellett többek között olyan kérdésekre, hogy „Kiről tud adatokat, kik mindkét forradalom alatt kiválóan szerepeltek ... Az 1918. októberi forradalom óta kik voltak elöljárói ..., miért vállalt szolgálatot a kommunizmus alatt."[4] stb. Felkutatták azokat, akikről kiderült, hogy a forradalmakban részt vettek. Ezeket eltávolították a hadseregből vagy a felelősségrevonás különböző mértékét alkalmazták velük szemben.

A HM arra is intézkedett, hogy „a forradalmak idejében tanúsított kétes magatartásuk miatt a hadseregből (csendőrségből) elbocsátott altisztek, polgári állami és közigazgatási szolgálatban ne alkalmaztassanak".[5] A forradalmi tevékenység miatt elbocsátott személyekről készített jegyzékeket valamennyi minisztériumnak megküldték, és listát állítottak össze azokról is, akik 1918-ban és 1919-ben bizalmi tisztséget töltöttek be a hadseregben. Az intézkedések a hadsereg megbízhatóságát kívánták elősegíteni és sok ezer személyt érintettek.

Az igazolások során a hadseregben nagyarányú tisztogatást hajtottak végre és a fegyveres erőkből gyakorlatilag eltávolítottak mindenkit, aki nem volt megfelelő szemléletű. A bizottságok „a) teljesen megbízhatók, b) politikailag még nem tisztázottak és c) politikailag és egyébként rovott múltúak" kategóriákban hozták meg döntéseiket. A b) osztályozásúakat felmentették állásukból és ügyüket kivizsgálták. A c) kategóriájúakat elbocsátották, majd letartóztatták és bíróság elé állították. Az igazoló bizottságok döntése ellen fellebbezésnek helye nem volt.[6]

Az állandó ellenőrzés, az adminisztratív eszközök széles körű alkalmazása, az iga-

1 A tiszti állomány igazolási eljárásával kimerítően foglalkozik *Mikics Lajos:* Politika, úriság és becsület Horthy tisztikarában. *Szociológiai füzetek*, 26. szám, 1981. 45—54. o.
2 *Rendeleti Közlöny*, 1919/52. sz.
3 *Rendeleti Közlöny*, — 1919/57. és 1919/72. sz.
4 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) HM eln. 10. 1920. — 104370.
5 HL HM eln. 10. 1920. — 73344.
6 *Hetés Tibor—Morva Tamásné* (szerk.): Csak szolgálati használatra! Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez, 1919—1938. Bp., 1968. 115—118. és 160. o.

zoló eljárások, a volt kommunisták és a kommunistagyanúsak elleni kíméletlen eszközök alkalmazása hozzájárult ahhoz, hogy az altisztek többségét, mint az ellenforradalomhoz hű elemet tartották nyilván, akikre elsősorban számított a hadsereg felső vezetése.

A hadseregben az altisztek helyzete kétféleképpen rendeződött: a „véglegesen felvett altiszt" megjelölés gyakorlatilag hivatásos altisztet jelentett. Mivel a békeszerződés által engedélyezett létszám nem tette lehetővé minden „igazolt" altiszt szolgálatban tartását, ezért a hadseregen belül az altisztek rejtése érdekében bevezették[7] a „rangosztály nélküli közigazgatási alkalmazottak" (a későbbiekben: „RONKA") rendszerét. E helyeken az előremenetel — hasonlóképpen a hivatásos altisztekéhez — várakozási időhöz, valamint különböző, kötelező vizsgák letételéhez volt kötve. A „ronkák" polgári ruhában látták el szolgálatukat, de hatáskörük, illetményük és juttatásaik megegyeztek a hivatásos altisztekéivel. A „ronka" állománycsoportot a háborúba való belépés idején törölte el a katonai vezetés[8], hiszen ekkor már nem volt szükség a létszámok rejtésére.

Az altiszti kar anyagi helyzete

„Az igazgatási személyzetet az engedelmességre két olyan eszköz kényszeríti, amely a személyes érdekekre apellál: az anyagi ellenszolgáltatás és a társadalmi megbecsülés."[9] E megállapításból kiindulva láttam szükségesnek felvázolni az altisztek jövedelmi viszonyait és társadalmi megbecsültségét.

1926-ig az infláció komoly nehézséget okozott; a korona romlása, vásárlóértékének csökkenése nehezítette az altisztek megtartását. Ezért a katonai vezetés — a pénz romlásának megfelelően — időszakonként rendeletekben szabályozta az altiszti fizetéseket. Meg kell említeni a lakáspénzek többszöri folyamatos emelését, az egyszeri segélyeket, a kedvezményes tüzelőakciókat stb.[10] is.

Az infláció felszámolása, a pengő bevezetése a katonai vezetésnek lehetővé tette, hogy olyan életfeltételeket biztosítson az altiszti karnak, amelyek jóval felülmúlták a lakosság többségét kitevő parasztság, munkásosztály és a kispolgárság egyes rétegeinek életszínvonalát. A havi illetmények összefoglaló táblázatából (1. sz. melléklet, 343. o.) kitűnik, hogy a fizetések folyamatosan követték a pengő vásárlóértékének romlását.

A családi pótlék rendszere megengedte, hogy a feleség ne legyen kénytelen kereső foglalkozást űzni, ugyanakkor több gyermek vállalása esetén is kompenzálta az ebből származó életszínvonalcsökkenést (2. sz. melléklet, 344. o.). A társadalom többi, megközelítőleg hasonló státuszban lévő rétegei közül családi pótlékra csak az „egyéb állami altisztek" voltak jogosultak 1939-től.[11] A gyári munkásságnál szintén 1939-ben vezették be a gyermekenkénti 5 pengő nagyságú „gyermeknevelési pótlékot."[12]

Az altisztek részére lakbérhozzájárulásként meghatározott összeget fizetett a honvédség. Hat lakbérosztályt határoztak meg, s az állomáshelyek mindegyikét lakbérosztályba sorolták. A lakáspénzre csak a nős altiszt tarthatott igényt. Az összeg nagysága az altiszt rendfokozata, a lakbérosztály és az eltartott személyek számának függvényében változott. (3. sz. melléklet, 345. o.). Figyelembe véve, hogy a nős, gyermektelen altisztek számára a társadalmi állásuknak megfelelő lakásnagyság egy szoba, konyha, padlás, fáskamra volt[13], a lakáspénz bőven fedezte a lakbér

7 *Honvédségi Közlöny*, 1922/14.; 1925/13. és 1926/28. sz.
8 *Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1941/49. sz.
9 *Max Weber:* Állam, politika, tudomány. Bp. 1970. 382. o.
10 *Honvédségi Közlöny*, 1920/19., 23., 37. sz.; 1921/27., 51., 57. sz.; 1922/12., 27., 33., 35., 43., 60., 62. sz.; 1923/1., 19., 21., 22., 24., 30., 32., 35., 37., 41., 42., 43., 44., 46., 47., 48., 50., 51. sz.; 1924/2., 4., 7., 9., 10., 15., 17., 18., 19., 29. sz.; 1925/20., 27., 31. sz.
11 *Honvédségi Közlöny*, 1939/4. sz.
12 Magyar gyári munkásság. Szociális helyzetkép. (Szerk.: *Rézler Gyula*) Bp., 1940. 63. o.
13 *Turcsányi Gyula:* Gazdászat — közigazgatási és illetményadatok. Bp., 1940. 13. o.

összegét. Ugyanakkor lakáspénzre az egyéb állami altisztek csak 1933-tól voltak jogosultak[14], a gyári munkások pedig egyáltalán nem részesültek ebben a juttatásban.

Hogy a hivatásos katona munkájával járó gyakori mobilizáció ne jelentsen anyagi megterhelést a családnak, s az altiszt ilyen esetekben is állásának megfelelő életmódot folytathasson, bevezették a különböző pótlékok rendszerét. (4., 5., 6. sz. melléklet, 346. o.)

Az altisztek számára teljes, a családtagoknak pedig fél-fél étkezési pénz járt[15], de munkanapokon az altiszt a természetbeni juttatást vette igénybe.

A polgári ruha viselését megtiltották az altiszteknek[16], mindenütt egyenruhában voltak kötelesek megjelenni. Ruházati ellátásuk a legénységi állományúakéval volt egyenlő, amit térítésmentesen szolgáltattak ki részükre. Ruházatukat állandóan cserélhették, mivel a legénység ellátása — kiadás, javítás, tisztítás stb. — a szolgálatvezető altiszt feladatkörébe tartozott, s így biztosítva volt az altisztek számára a megfelelő, jó minőségű felszerelés.

Jelentős kedvezmény volt a teljesen ingyenes orvosi, fogorvosi, kórházi és gyógyszerellátás[17], valamint a MÁV és a HÉV vonalaira érvényes félárú utazási igazolvány az altisztek és családtagjaik részére.[18]

A vitézségi érmek után az alábbi pótdíjakat fizették:

1. Legénységi Arany Vitézségi Érem után havi 20 P,
2. I. o. Legénységi Ezüst Vitézségi Éremmel legalább háromszor kitüntetettnek 10 P,
3. I. o. Legénységi Ezüst Vitézségi Éremmel legalább kétszer kitüntetettnek havi 5 P pótdíj járt.[19]

Kedvezményt jelentett az is, hogy a tényleges szolgálatban állók járandóságai adó alól mentesültek.

A nyugdíjasok számára lehetővé tették, hogy kétévi nyugdíjuknak megfelelő kamatmentes kölcsönt vegyenek fel[20], melyet a havi nyugdíj egyharmadának megfelelő havi részletekben kellett törleszteni. A kölcsön összege kb. 3000—5000 P, amely elég volt valamilyen kisvállalkozás (trafik, műhely stb.) beindítására.

Az altiszti családok számára egész évben rendelkezésre állt a két altiszti üdülő, ahova kétévenként beutalót kérhettek. Az üdülési díjakat a következő táblázat mutatja[21]:

Havi illetmény, ill. nyugellátás összege	*TÉRÍTÉSI DÍJ PENGŐBEN NAPONTA*		
	Hévíz	*Balatonaliga*	
		családfő	*családtag*
1 P-től 100 P-ig	1	1	0,70
101 P-től 150 P-ig	1,10	1,10	0,80
151 P-től 200 P-ig	1,20	1,20	0,90
201 P-től 250 P-ig	1,30	1,30	1

Megjegyzés:
1. A fürdő-, ill. strandjegyek térítésmentesek.
2. Gyermekeknek 6 éves korig ingyenes;
   6 éves kortól 10 éves korig napi 0,70 térítés jár;
   10 év felett a családtag térítési díját fizetik.

14 *Honvédségi Közlöny*, 1933/1. sz.
15 *Honvédségi Közlöny*, 1920/19. sz.; 1922/13. sz.
16 *Honvédségi Közlöny*, 1920/48. sz.
17 *Rendeleti Közlöny*, 1920/43., 55. sz.; 1921/57. sz. *Honvédségi Közlöny*, 1929/3. sz.; 1934/18., 22. sz.
18 *Rendeleti Közlöny*, 1921/57. sz.; *Honvédségi Közlöny*, 1934/12. sz.
19 *Honvédségi Közlöny*, 1934/17. sz.
20 *Honvédségi Közlöny*, 1930/20. sz.
21 *Magyar Katonai Szemle*, 1934/3. sz., 250. o.

Az altisztek gyermekeit a Honvédségi Jóléti Alap ingyenesen üdültette július és augusztus hónapban 4—4 hét időtartamú turnusokban. 1927—1941 között összesen 3125 gyermek vett részt ingyenes üdülésben.[22]

Összehasonlítottam a honvéd altisztek fizetését az egyéb állami altisztek, a gyári munkások és a mezőgazdasági népesség jövedelmeivel.

Az egyéb állami altisztekkel való összevetésből kitűnik, hogy a honvéd altisztek lakáspénze és családi pótléka kb. másfélszer nagyobb, a fizetések alsó határánál a különbség nem számottevő, a felső határnál viszont kb. másfélszer nagyobb a honvéd altisztek fizetése.

A gyári munkásság fizetéseivel való összevetés kb. 1,5—2-szeres, a mezőgazdasági munkások és a törpe- illetve kisbirtokosok jövedelmével való összehasonlítás viszont kb. 1,5—12-szeres arányt mutat a honvéd altisztek fizetése javára.

Érthető tehát, hogy miközben a földnélküli paraszt ok és munkások éhbérért dolgoztak, vagy munkanélküliség következtében éheztek és a diplomások ezrei szükségmunkát végeztek, a Honvéd Altiszti Folyóirat a következőket közli: „...diplomás emberek százai örülnének, ha bekerülhetnének a hivatásos altisztek soraiba. Anyagi helyzetünk alkalmat ad a megfelelő társadalmi szint eléréséhez is".[23]

Az altiszti kar presztizse

A fentebb ismertetett anyagi juttatások mellett igen fontos az altiszti pályával együttjáró „társadalmi megbecsülés" is. Az altiszti kar viszonylag nagy társadalmi tekintélye a hadsereg hivatásos állományának mesterséges társadalomfelettiségéből adódott, amit a rendszer ideológiája minden lehetséges csatornán kifejezésre juttatott. Itt nagy fontosságúak a civil társadalmat is átszövő militarizmus sokszínű megjelenési formái:

— A hadsereg, mely „elsöpörte a bolsevizmust" — állítja az ideológia —, arra hivatott, hogy visszaszerezze az elcsatolt területeket: egyáltalán a hadseregre olyan dicső feladatok várnak, hogy a nép, a társadalom megbecsülése méltán illeti meg stb.

— A keresztény-nemzeti ideológia a hadsereget hangsúlyozottan nevezte nemzeti hadseregnek. A rendszer emellett tudatosan ápolta a magyar katona első világháborús „dicsősége", a „magyar hősi kultusz", a „harcias magyar katonai szellem" mítoszát.

— Az állam a hadsereg presztizsét jogi védelemmel is erősítette. A hadsereg gyalázását, miként a kormányzógyalázást, az állam jogrendje politikai bűntettnek minősítette, összefüggésbe hozta az „állami és társadalmi rend felforgatását célzó" cselekményekkel (1921: III. tc.). Sok büntetőeljárás folyt le a hadsereg megsértése, gyalázása stb. címeken.

— A leventeintézmény[24] és a Cserkész Szövetség[25] fontos szerepet töltött be az ifjúság katonai előképzésében, katonás szellemben való nevelésében.

— Kiépült a bajtársi egyletek, lövészkörök, sportkörök hálózata, melyek vezetői volt tisztekből, altisztekből verbuválódtak.

— A korszak társadalmának sajátos produktuma a Vitézi Rend[26]. Ez a cím a rendszer címei között — mint ismeretes — előkelő helyet foglalt el, arisztokraták,

22 *Honvédségi Közlöny*, 1927/11.; 1928/8.; 1929/12.; 1930/17.; 1931/10.; 1932/8.; 1933/5.; 1934/5.; 1935/6.; 1937/8.; 1938/7.; 1939/11. sz.; *Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1940/6.; 1941/11. sz.

23 *Kugler István* ht. szakaszvezető: A honvéd altiszt mint katona és mint magánember. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1934/3. sz., 57. o.

24 *Gergely Ferenc—Kiss György:* Horthy leventéi. A leventeintézmény története. Bp., 1976.

25 *Gergely Ferenc:* A magyar cserkészmozgalom (1919—1933.) *Történelmi Szemle*, 1983/2. sz., 85—96. o.; *uő.:* A cserkészmozgalom válságának elmélyülése (1933—1936.) *Pedagógiai Szemle*, 1980/7—8. sz., 681—690. o., *uő:* A cserkészmozgalom válságának elmélyülése II. *Pedagógiai Szemle*, 1981/7—8. sz., 660—669. o.

26 *Hetés Tibor—Morva Tamásné:* i. m. 508—510. o.

magas rangú katonatisztek, sőt értelmiségiek is büszkén viselték. Minden jel arra mutat, hogy a totális katonai diktatúra hívei a rendszer egyfajta új elitjének kiépítéséhez kezdtek.[27] A cím (és esetleg földbirtok) adásának indoka az első világháborúban tanúsított „vitéz" magatartás, vagy hőstett volt. A címet az államfő személyesen adta át, állami szintű ceremónia keretében, a lovaggá ütés szertartásának megfelelő rituális külsőségekkel. Az altisztek közül 1926. január 1-jén 392 fő, a létszám 7,64%-a volt a Vitézi Rendnek tagja[28], 21-en pedig még a vezetőségben is képviseltették magukat.[29]

Az altiszt kiemelt társadalmi megbecsültséggel és jogokkal rendelkezett, de magatartását nem választhatta meg szabadon — egyénisége csak az előírt formákban fejeződhetett ki. A státuszjegyei alapján (az egyenruha és tartozékai) egyfajta reprezentatív nyilvánosságot képviselt.[30] „A reprezentatív nyilvánosság kifejezése a személy jelképeihez van kötve: hatalmi jelvényekhez (fegyverek, jelvények), habitushoz (öltözet, hajviselet), taglejtéshez (köszöntési forma, mozdulat) és retorikához (a megszólítás formája, általában a formaszerű beszéd) egyszóval a »nemes« viselkedés szigorú kódexéhez." — írja Habermas.[31] Nincs a katonai alaki előírásoknak oly eleme, mely e logikába be ne illeszkednék. A hatalmi jelvény: az egyenruha, a rendfokozat, az ezüst kardbojt, az állandóan viselt oldalfegyver, a jelvények, kitüntetések. A habitus egységesen szabályozott, az öltözet, hajviselet szabványos, előírt, kötelezővé tett formáiban. Az előírt taglejtések: a tisztelgés, a fegyverfogások stb. Az előírásszerű beszéd és megszólítások: ld. „alázatosan jelentem", katonai terminológia, katonás kifejezésmód. Ezek a külsőségek, jelek, szimbólumok, életmód és viselkedés kifejezték az altiszt helyzetét a társadalomban, illetve a hadseregben, és megalapozták identitását.

„A honvédaltiszti tábori barna zubbonynak, az ezüstcsillagoknak, az ezüst kardbojtnak hagyományokon alapuló parancsoló tekintélyét semmiféle józabású zakó nem tudja pótolni."[32]

Mivel véleményem szerint a rangjelzés volt az altiszt társadalomban és a katonai hierarchiában elfoglalt helyének legfontosabb látható jele — s egyben biztosítéka —, ezért a következőkben az altiszti állomány előléptetési szabályaival foglalkozom.

A 7. sz. mellékleten (347. o.) feltüntettem az előléptetéshez szükséges várakozási idő változásait. A táblázatról leolvasható, hogy a vezetés csak a kurzus vége felé tudta megoldani az előmenetel problémáját. Nevezetesen azt, hogy az altiszt 1922-ben 11 év szolgálati idővel már „kifutotta magát", nem volt tovább előlépési perspektívája. A másik probléma, hogy az egyes rendfokozatokon belül nem volt fizetési fokozat szerinti továbbdifferenciálás (kivéve a tiszthelyettesnél: 1—2—3. fizetési fokozat).[33]

Abból a célból, hogy az anyagi megkülönböztetés az altiszti rendfokozatoknál is érezhető legyen, 1924-ben lehetővé tették „...az altisztek legkiválóbbjai számára a rangosztályba nem sorolt alhadnagyi rendfokozatot"[34], amelynél három fizetési kategóriát határoztak meg. Ezt az intézkedést követte 1925-ben[35] az altiszti rendfokozat megváltoztatása. Megszüntették a főtörzsőrmesteri rangot és helyette tiszthelyettes elnevezéssel úgyszintén három fizetési fokozatot vezettek be. Az előresorolások a magasabb fizetési fokozatokba minden kategóriánál 3 év után történhettek.

27 *Caesar Sgardelli:* A nemzet hálája. *Az őrszem*, 1943/9. sz., 1. o.
28 HL HM eln. 10. 1926. — 10553.
29 Uo.
30 *Jürgen Habermas:* A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Bp., 1971. 14—26. o.
31 Uo. 18. o.
32 *Caesar Sgardelli:* A honvéd altisztikar állástekintélye. *Az őrszem*, 1933/4. sz., 1. o.
33 HL HM eln. 10. 1922. — 8281.
34 *Honvédségi Közlöny*, 1924/26. sz.
35 *Honvédségi Közlöny*, 1925/13. sz.

A fenti rendelkezések értelmében az altiszti rendfokozatok eképpen alakultak:
alhadnagy, 1—2—3. fizetési fokozat;
tiszthelyettes, 1—2—3. fizetési fokozat;
törzsőrmester (tüzérségnél főtűzmester), 1—2. fizetési fokozat;
őrmester (tüzérségnél tűzmester), fokozat nélkül.

Az 1942-es Előléptetési Szabályzat a várakozási időket majdnem duplájára emelte, kitolva ezzel az alhadnagyi rendfokozat első fizetési fokozatának elérését 29 évre. Így már kellő rendfokozatbeli „kifutás" volt biztosítva az altisztek számára.

Nagy jelentőséggel bírt az „altiszt" megnevezés megváltoztatása „honvéd tiszthelyettesi karra"[36]. Az altisztek régi sérelme nyert orvoslást ezáltal, tudniillik, hogy a megnevezésük megegyezett a különböző alantas munkát végző polgári altisztekével.[37]

A „tiszthelyettesi kar" elnevezés bevezetése után gratulál a volt „altiszteknek" a Honvéd Altiszti Folyóirat egyik szerkesztőségi tagja[38]: „Az új megnevezés bevezetése alkalmával a tisztikar is melegen üdvözli a tiszthelyettesi kart és osztozik abban az örömben, amelyet a Legfelsőbb Elhatározás megjelenése alkalmával érez."

A háborúba való belépés után pedig a vezetés — valószínűleg a krónikus tiszthiány miatt — lehetővé tette az altisztek számára az addig felettük elérhetetlen magasságban álló tisztikarba való bejutást is.[39] Létrehozták a „főtiszthelyettesek" állománycsoportját, mely az „alantos tisztekkel" megegyező privilégiumokat élvezett. Az ebbe az állománycsoportba való bejutást igen szigorú feltételekhez kötötték[40], melyekkel itt nem kívánok foglalkozni.

Az altiszti rendfokozatokban való előmenetel nem csak várakozási időhöz, hanem különböző vizsgák letételéhez, általános feltételekhez és minősítési kritériumokhoz is kötve volt.

1. *Általános feltételek*[41]:
   — erkölcsi megbízhatóság,
   — testi és szellemi rátermettség,
   — szakmai tudás,
   — a magasabb szolgálati beosztásra való alkalmasság,
   — igazolt keresztény származás,
   — előző rendfokozatban eltöltött szolgálati idő,
   — vitézségi kitüntetések,
   — harctéri szolgálat tartama,
   — a forradalmak alatt szerzett hazafias érdemek.
2. *Minősítési kritériumok*[42]:
   (az altiszteket közvetlen elöljárójuk évente köteles volt minősíteni, ami bekerült a személyi anyagaik közé):
   Előléptethetők:
   — őrmesterré a legalább „megfelelő" minősítésűek;
   — törzsőrmesterré, akiknek az utóbbi 6 évben legalább 4 „jó" és legfeljebb 2 „megfelelő" minősítésük van;
   — tiszthelyettessé, akiknek az utóbbi 6 évben legalább 4 „igen jó" és 2 „jó" minősítésük van;
   — alhadnaggyá, akiknek az utolsó 9 évben legalább 7 „kiváló" és 2 „igen jó" minősítésük van.

36 *Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1941/49. sz.
37 *Merényi Mihály* törzsőrmester: A honvédaltiszt és a társadalom. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1941/1. sz., 72. o.; *Mühlheiszler Károly* számvevő főmester: Tiszthelyettesi kar. *Az őrszem*, 1927/3. sz., 6. o.
38 A „tiszthelyettesi kar" megnevezés jelentősége. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1941/10. sz., 72. o.
39 *Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1943/37. és 1944/20. sz.
40 Uo.
41 B—4. Előléptetési Szabályzat. Bp., 1942. 10—12. o.
42 *Honvédségi Közlöny*, 1930/25. sz.

3. Minden előlépésnél bizottság előtt szakmai és katonai vizsgát kellett tenniük.[43]
4. Alhadnaggyá történő előlépés előtt a leendő alhadnagy házasságát „állásszerűség" szempontjából fokozott mértékben ismét el kellett bírálni.

Az altiszti kar kasztszerű elzárkózása az „alsó" társadalomtól.
A nősülés szabályai és a társaság megválasztásának elvei

A hadsereg az állam eszköze. Politikai rendeltetése egyik lényegi tulajdonsága. Hivatásos állománya — akár bevallja az adott rendszer, akár nem — politikai célokat szolgál. Az altiszt az államhatalom reprezentánsa, képviselője. Ez is magyarázza, hogy vele szemben az állam magas politikai és erkölcsi követelményeket támaszt, hogy magatartását szigorúbban szabályozza, mint a többi állampolgárét. Az altiszt állásbeli kötelességei sok olyan kérdésre is kiterjednek, melyekben a társadalom civil tagja elvileg szabad döntés előtt áll. Ez úgy valósul meg, hogy a hadsereg jogi intézményeinek, szabályzatainak illetékessége átfogja tagjai magánéletének jelentős szféráját is. Írott és íratlan szabályok érvényesültek a feleség és a baráti társaság megválasztásában. E szabályok betartása biztosította — az itt nem részletezhető más társadalmi mechanizmusokkal együtt —, hogy az altisztek viszonylag zárt társadalmi csoportot alkotva elkülönültek az „alsó" társadalomtól.

A Nősülési Szabályzat pontosan előírja, hogy a honvédség és a csendőrség hivatásos altisztjei házasságkötésük előtt kötelesek nősülési engedélyt kérni. Leírja az „állásszerű"[44] házasság feltételeit, az eljárás módját, az engedélyezésre jogosult parancsnok szervezeti hierarchiában elfoglalt helyét.

Az „állásszerű" házasság feltételei[45]:

a nősülendő

a) legalább 4½ éve ténylegesen szolgál,
b) legalább 25½ éves,
c) jó minősítésű,
d) rendezett anyagi viszonyok között él,
e) megélhetésének anyagi feltételei kellőképpen biztosítva vannak;

az ara

a) szeplőtelen hírnevű,
b) feddhetetlen erkölcsű,
c) szerény igényű, vallásos és házias,
d) a nősülni szándékozó állásának megfelelő műveltségű,
e) az altiszti állásnak megfelelő, nagyszülőkig bezárólag tiszta keresztény származású,
f) tisztességes és nemzeti szempontból megbízható családból származik.

Az ara „szeplőtelen hírnevét", valamint a nősülendő állásának megfelelő társadalmi műveltségét és származását az illetékes lelkészi hivatal által kiállított és a rendőrhatóság által megerősített bizonyítvánnyal kellett igazolni.

Az altisztek esetében a „megélhetés anyagi feltételeinek biztosítottsága" tulajdonképpen a tiszti „kauciónak" felelt meg, de korántsem jelentett akkora anyagi megterhelést a leendő menyasszony szüleinek, mint a tisztek nősülésénél.[46] Ám még

43 B—4. Szabályzat. Előléptetési határozványok. Bp., 1926. 8. o.
44 Az „állásszerűségről" bővebben *Mikics Lajos:* i. m. 112—117. o.
45 A—57. Szabályzat, Bp., 1913. 13. o. (Kiegészítve a 17883/eln. 10. — 1937. sz. HM rendelettel); *Praviczki András* őrmester: Nősülési emlékeztető. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1942/11. sz., 80—89. o.
46 *Mikics Lajos:* i. m. 116. o.

mindig biztosította, hogy az altiszt a jobbmódú gazdák, iparosok, kereskedők, altisztek és kishivatalnokok[47] lányai közül válasszon magának feleséget.

A „megélhetés anyagi feltételeinek biztosítottságát" kimerítette: vagy a menyasszony nevére írt családi ház (saját lakás), vagy az ara keresete, vagy rendszeres anyagi támogatás a lány szülei részéről (amelynek legkisebb összege a honvédség normái szerinti havi étkezési pénz). Az egy szoba- és konyhabútor, valamint a kelengye biztosítása ezen felül kötelező volt. Az anyagi támogatásra az „örömapa" főszolgabíró által hitelesített nyilatkozatban kötelezte magát, s ezt csatolni kellett a nősülési kérvényhez.

A kérvény beadása után az alakulat parancsnoka altiszti gyűlést hívott össze, ahol az altiszti kar döntött a házasság „állásszerűségének" kérdésében[48]. Az altiszti gyűlés „igen" döntése esetén továbbították a kérvényt az engedélyezésre jogosult (vegyesdandár-, 1939. januárja után: hadtest-) parancsnokhoz.

A vitézi címmel rendelkezők esetében az eljárás még bonyolultabb volt: az előbb leírt tortúrát megelőzően az illetékes Vármegyei Vitézi Széktől kellett nősülési engedélyt kérni — és kapni.

Ha bármelyik előfeltétel hiányzott, a nősülést nem engedélyezték és az elutasított kérelemmel kapcsolatban fellebbezést benyújtani nem lehetett. Ha valaki engedély nélkül kötött házasságot, azt a szabályzat szerint eltávolították a hadseregből, és 1—6 hónapig terjedő fogházzal büntették. Maguk az altisztek több cikkben foglalkoznak az „ideális feleség" jellemző tulajdonságaival.[49] E cikkekben a praktikus tulajdonságokról esik szó, szépségről és szerelemről nem tesznek említést sem.

Az eddigiekből világosan kitűnik, hogy az altisztek főként a kispolgárság elég szűk és viszonylagos pontossággal körülírt rétegéből választották-választhatták feleségüket. Ez biztosította — a vezetés céljainak megfelelően —, hogy az altiszt nem nősült „rangon alul", és garanciát adott a megfelelő életszínvonal fenntartására is. Az eljárás bonyolultsága és a — lányos apa részéről — jelentős anyagi kiadások ellenére az altiszttel kötendő házasság „jó partinak" számított az alsóbb rétegekbe tartozó lányok számára.[50]

A következőkben a kasztjellegű elzárkózás másik mechanizmusát, a „társaság megválogatását" fogom áttekinteni.

A források alapján a társaság kiválasztására vonatkozóan a következő főbb mutatókat találtam: a társadalmi állás, műveltségi szint, erkölcsösség, hazafiasság és mértékletes életmód. Önmagukhoz méltónak a szintén állami alkalmazásban álló tisztviselőket, tanítókat és az egyéb fegyveres testületek altisztjeit tartották.[51]

Óvták őket az alantas társaságtól és a kétes hírű szórakozóhelyek látogatásától is.[52]

Az elkülönülés megkönnyítésére a helyőrségi székhelyeken és a nagyobb városokban Altiszti Kaszinókat hoztak létre. A kaszinókban a „Honvéd Altiszti Folyóirat" és „Az őrszem" cikkírói szerint színvonalas, pezsgő élet folyt. Sportolás, ismeretterjesztő előadások, táncmulatságok, kirándulások stb. szervezése szerepelt a kaszinók repertoárjában.

Az alantas társadalmi rétegekkel való érintkezésben alapelv volt a korlátozott

47 *Deményi Antal:* Az önképző altiszt iránytűje. Bp., 1941. 310. o. E könyv — mely négy kiadást élt meg a kurzus alatt — kizárólag az altisztek számára íródott. Valóban az „iránytű" szerepét töltötte be, mert leírja a kívánatos magatartási és cselekvési mintákat, melyek követésével garantáltan előrehaladhatott az érvényesülés útján. Meleg ajánló sorokat írt róla a *Honvédségi Közlöny* 1932/13. sz., a *Magyar Katonai Szemle* 1933/3. sz., *Az őrszem* 1932/7. sz., a *Csendőrségi Közlöny* 1933/13. sz., a *Csendőrségi Lapok* 1933/7. sz., a *Honvéd Altiszti Folyóirat* 1935/1. és 1942/5. száma.

48 *Caesar Sgardelli:* Altisztek nősülésének felülbírálása. *Az őrszem*, 1929/3. sz., 1. o.

49 *Vitéz Pálffy István* tiszthelyettes: Altisztek nősülése. *Az őrszem*, 1927/6. sz., 7. o.; *Bernhardt János* honv. i. s. tisztviselő: A feleség szerepe a honvédaltiszt életében. *Az őrszem*, 1931/11. sz., 2—3. o.; *Tóth Miklós* koronaőr őrmester: A honvédaltiszt és a nősülés. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1935/6. sz., 90—92. o.; *Darvasi János* törzsőrmester: Hogyan rendezze be az altiszt a magánéletét? *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1941/7. sz., 78—83. o.

50 *Deményi Antal:* i. m. 310. o.

51 *Bujáki Imre* törzsőrmester: Az altiszt a társadalomban. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1940/12. sz., 62—68. o.; *Kovács Gyula* tűzmester: Tanulj, hogy nevelni tudj. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1940/10. sz., 72—76. o.

52 *Horváth Lajos* tiszthelyettes: Az altiszt magatartása és öltözködése nyilvános helyeken. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1941/6. sz., 81—83. o.

interakció és a kimért, tartózkodó magatartás. „Érintkezésében az altiszt tanúsítsa azt a rátartiságot, mellyel hivatása tekintélyének tartozik, de óvakodjék a gőgtől, mely mögött rendesen nagy adag tudatlanság rejtőzik."[53]

A magasabb állású személyekkel szemben pedig a tökéletes alárendelődés, alázat és kritikátlan engedelmesség kellett, hogy jellemezze az altisztet.[54] Szemléletesen és tömören fogalmazza ezt meg Deményi Antal: „Vitának katonák között, még a magánéletben sincs helye. Fölfelé nem lehet, lefelé pedig nem szabad. A vita úgyis meddő szószaporítás lenne, másrészt teljesen ellenkezik a katonás felfogással. Iktasd elveid közé: inkább kétszer helyeselni, mint egyszer — feleselni."[55] Ezek a megállapítások összecsengenek Durkheim megfogalmazásával, mely szerint az altiszti funkció az, amely legjobban igényli az alárendelődés és passzivitás készségét. Szerinte a lemondási készség és a személytelen beállítottság annál erősebb, minél hosszabb ideje tart az idomítás.[56] Mivel a m. kir. honvédségben az altiszti kategóriába tartozók viszonylag hosszú szolgálati idővel rendelkeztek, az előbbi megállapítása egyértelműen vonatkozik ezek csoportjára is.

Az alantas helyzetű rétegek úri fensőbbséggel való lenézését, megvetését Weis István is említi egyik munkájában. Okát abban látja, hogy a kishivatalnoki léthelyzet is úri hivatásnak számított[57], és így a formaruhás altisztek különbeknek érezhették magukat a munkásoknál és parasztoknál.

Látjuk tehát, hogy a kasztjellegű elzárkózás mechanizmusai a kurzus egészén át meghatározták az altiszti kar társadalmi érintkezéseinek lehetséges körét és milyenségét.

Az altisztképzés változásai. Konfliktusok az altiszti karban

A katonai vezetés számára a hadseregfejlesztés minden periódusában gondot okozott a megbízható és egységes hivatásos altiszti kar létrehozása, számbeli növelése, s a korszerű háború követelményeinek megfelelő tudással rendelkező altisztek kiképzése. A békeszerződés engedélyezte hadseregben az 1920-as évek elején zömmel olyan altisztek vállaltak továbbszolgálatot, akik az első világháborút végigharcolták. Ez az emberanyag a megbízhatóságot illetően megfelelő volt, de nem rendelkezett mindazokkal a tulajdonságokkal, amelyeket a katonai vezetés megkövetelt tőle. Ezek közül a legfontosabbak a következők voltak: legyen jó vezető, kiképző és nevelő, továbbá vívja ki a társadalom különös megbecsülését tudásával, magatartásával és jellemével.[58]

E követelmények hiánya abból adódott, hogy korábban a hivatásos altisztek kiválasztása a csapatokra volt bízva. Az első világháború előtti időszak altisztjeinek hivatása főként a belszolgálat ellátásában merült ki: a fegyelem és belrend fenntartása, a parancsok végrehajtásának aprólékos ellenőrzése, anyagkezelés és karbantartás volt az altiszt fő feladata. Mint kiképző vajmi kevéssé jött számításba. A fontosabb szolgálati ténykedéseket az alosztálynál szolgáló tisztek látták el. Harcvezetésben csak mint rajparancsnok vehetett részt, önálló vezetőként — az akkori felfogásnak megfelelően — csak igen kivételesen, különös egyéni rátermettség esetén alkalmazták.[59] A követelmények alacsony foka az altiszttől nem igényelt különleges felkészültséget. Alapkövetelményként csak az írás-olvasást szabták meg. A hiányzó ismereteket a katonai kiképzés, illetve az altisztképzés során pótolták. Mindez

53 *Vitéz Barakonyi Ágoston:* A szolgálatvezető részletes és az altiszt általános kötelmei. Veszprém, 1943. 2.
54 Uo. 1. o.
55 *Deményi Antal:* i. m. 92. o.
56 *Emile Durkheim:* Az öngyilkosság. Bp., 1982. 220. o.
57 *Weis István:* Hazánk társadalomrajza. Bp., 1942. 85., 128. és 156. o.
58 *Császár László:* Az altisztképzés. *Magyar Katonai Szemle*, 1939/2. sz., 69—78. o.
59 Uo. 70. o.

érthető volt ebben az időszakban, mivel a csapatok technikai ellátottsága és a fegyvernemek közötti együttműködés nem volt olyan magas színvonalú, mint a háború utáni időszakban.[60]

A csapattestek rendelkezésére álló emberanyag erkölcsileg általában megfelelő és megbízható volt. A békeidőszak négy-, három-, illetve kétéves tényleges szolgálata lehetővé tette, hogy altiszteknek a legmegfelelőbb katonákat válasszák ki. Ám nem csak a kiválasztás, hanem az altisztek kiképzése is a csapatokra volt bízva. A több évtizedes nyugalom, a nagyobb katonai megrázkódtatások nélküli fejlődés lehetővé tette, hogy a hadseregvezetés továbbszolgáló rendszer alapján képezze ki altisztjeit.

Ilyen altiszti karral kezdte meg az ellenforradalmi rendszer katonai vezetése a hadsereg kiépítését.

A vezetés — a jövőre gondolva — a meglevő altiszti káderállomány felfrissítésére és utánpótlására is törekedett. Azokból a tisztesekből, akik e pályára jelentkeztek, igen nagy gonddal és alapos nyomozó munkával válogatták ki a rendszer számára a legmegbízhatóbbakat. Ezeket azután a csapatoknál szervezett altiszti tanfolyamokon képezték ki. A csapattesten belüli altisztképzésnek egyaránt voltak előnyei és hátrányai. *Előnyként* jelentkezett, hogy saját elgondolásuknak megfelelően képezték ki őket. *Hátrányt* jelentett viszont, hogy a csapatok a kiképzést nem központi terv szerint hajtották végre, és ebből adódóan hadseregszinten nem volt biztosítva a kiképzés egyöntetűsége. E hátrányt súlyosbította, hogy az engedélyezett kis tiszti létszámból a csapatok nem tudtak állandó altisztképző keretet biztosítani. Gyakorlatilag ez azt jelentette, hogy az altiszti tanfolyamokon a kiképzést azok irányították, akiket az adott időszakban a csapatparancsnokságok éppen nélkülözni tudtak.

A katonai vezetés, látva a hibákat, az egységes hivatásos altiszti kar létrehozása érdekében, 1924-ben megszervezte az első központi altisztképző iskolát Örkényi Magyar Királyi Altisztképző és Nevelő Iskola elnevezéssel.[61] Az első évfolyamra pályázat útján lehetett jelentkezni.[62]

A jelentkezőknek felvételi vizsgát kellett tenni. A felvételin nem volt magas a mérce: szöveg írása tollbamondás után, rövid olvasmány tartalmának felmondása és a négy számtani alapművelet végzése egész számokkal ezerig.

Egyéb feltételek:

— 6 elemi iskolai vagy 2 polgári iskolai végzettség;
— kifogástalan erkölcsi magaviselet;
— a korhatár 14—18 év;
— magyar állampolgárság;
— testi alkalmasság.[63]

Az iskola alapvető feladatának megfelelő számú és minőségű csapataltiszt kiképzését tekintették. A növendékek két irányú kiképzésben részesültek: katonai szolgálat terén elméleti és gyakorlati kiképzést, általános műveltség terén pedig elméleti képzést kaptak. Biztosítani kívánták, hogy a végzett növendékek egyrészt csapataltisztként, másrészt 12 évi szolgálat után honvédségi tisztviselőként is alkalmazhatók legyenek. A hazafias és erkölcsi nevelésre különös gondot fordítottak. A tanulmányi időt négy évben határozták meg. Ez idő alatt a növendékeknek teljes (és ingyenes) ellátást biztosítottak.[64] Az első évfolyamra felvehető növendéklétszám 154 fő volt.[65]

Az iskola csak egy évig működött Örkényben. Az 1925—1926-os kiképzési év már Jutason kezdődött a Magyar Királyi Jutasi Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézetben.[66]

60 *Vitéz Révy Kálmán:* Az egységes hivatásos altisztikar. *Magyar Katonai Szemle*, 1935/8. sz., 34—47. o.
61 HL HM eln. 1. 1924. — 8773.
62 *Honvédségi Közlöny*, 1924/15. sz.
63 HL HM eln. 1. 1924. — 8773.
64 *Honvédségi Közlöny*, 1924/15. sz.
65 HL HM eln. 1. 1924. — 8773.
66 *Honvédségi Közlöny*, 1926/7. sz.

Az új helyen megindult kiképzés már több oldalú volt. A katonai vezetés elvetette azt az elgondolást, hogy mindenoldalú katonai kiképzést adjon a növendékeknek. Bevezették a fegyvernemi képzést. Ebből adódóan változás történt a kiképzés rendszerében is. Az első évfolyamra felvett növendékek gyalogsági kiképzést kaptak.[67] Ezt követően válogatták ki a növendékeket a többi fegyvernemhez: lovasság, tüzérség, utász, összekötő, autó-vonatszolgálat. (A gyalogsághoz felvett fiatalok képzése változatlan maradt.)[68] A felvételi vizsga anyagában is változás történt, mert az egyes fegyvernemek magasabb előképzettséget kívántak a jelöltektől. Ebből adódóan a pályázók most már az elemi, illetve középiskolai végzettségük szerint külön csoportokban vizsgáztak.[69] Ekkor már a hat elemivel rendelkezőknek sem volt matematikából elégséges a négy alapművelet elvégzése ezerig, hanem a gyakorlati életből vett feladatokat is meg kellett oldaniuk.[70]

Az iskola kiképzési tapasztalatai alapján a következő években a felvételi vizsgák követelményei egyre magasabbak lettek. Ez érthető, hiszen a haditechnika fejlődése, számos új támadó- és védőfegyver megjelenése, magasabb tudást követel meg a későbbi csapataltisztektől. Bevezették a képességvizsgálatot is, ami kiterjedt a látásra (szemmérték, látás a terepen nappal és éjjel), a figyelemre (helyzetkép, betűkihúzás stb.), emlékezés (szavakra, formákra), testi ügyesség (hajlékonyság, kitartás stb.).[71]

A katonai iskola eredményes befejezése egyben a középiskola négy osztályának elvégzését is jelentette.[72]

A végzett növendékek tanulmányi eredményüknek megfelelően léptek elő tisztesekké. Szakaszvezetővé, aki jeles, tizedessé, aki jó, őrvezetővé, aki elégséges összeredménnyel végzett.[73]

A négyéves altisztképzőt végzettek az előléptetéseknél előnyben részesültek a csapatok által nevelt tisztesekkel és altisztekkel szemben. Míg az utóbbiaknak az előléptetésükhöz különböző szintű bizottságok előtt elméleti és gyakorlati vizsgát kellett tenniük, addig az iskolát végzetteknek csak az alhadnagyi rendfokozatba való előléptetéskor kellett bizottság előtt vizsgázni.[74]

Az iskolát végzettek számára az előléptetéshez előírt várakozási időt is kedvezőbben határozták meg. (7. sz. melléklet, 347. o.). Az előléptetés egységesítése csak 1931-ben történt meg[75] HM rendelettel, ami módosította az 1926-os „Előléptetési Határozványokat".

A Jutasi Altisztképző és Nevelő Intézet, majd később a Magyar Királyi „Kinizsi Pál" Honvéd Altisztképző és Nevelő Intézet[76] kiképzési rendszere nem váltotta be a katonai vezetés reményeit. Ennek következtében 1931-ben megkezdték az előkészületeket az intézet átszervezésére.[77]

A vezetés felismerte az altisztképzésben megmutatkozó ellentmondásokat. A csapataltisztképző intézet *előnyeit* a következőkben lehet összefoglalni: a kiképzés már központi elképzelés és irányítás alatt történt. Az intézet megfelelő középiskolai végzettséget is adott. Mivel az ifjúkor határán lévő fiatalokat vették fel, politikai, világnézeti és a korral járó egyéb tapasztalatlanságuk folytán könnyen nevelhetők voltak. Fenntartás nélkül elfogadták és magukénak vallották a rendszer ideológiáját.

Ennek az iskolarendszernek azonban megmutatkoztak a *hátrányai* is: a növendé-

67 *Honvédségi Közlöny*, 1925/13. sz.; 1926/14. sz.
68 Uo.
69 Uo.
70 *Honvédségi Közlöny*, 1927/15. sz.; 1928/9. sz.; 1929/10. sz. és 1930/12. sz.
71 *Honvédségi Közlöny*, 1927/7. sz.
72 Uo.
73 HL HM eln. 10. 1925. — 40053.
74 B—4. Szabályzat. Előléptetési határozványok. Bp., 1926. 11. o.
75 HL HM eln. 1. 1931. — 113200.
76 *Honvédségi Közlöny*, 1930/2. sz.
77 *Honvédségi Közlöny*, 1931/10. sz.; 1932/8. sz.

kek minden katonai előképzettség és csapatszolgálat nélkül kerültek az iskolára. 18—20 évesek voltak, amikor első csapatbeosztásukat elfoglalták. Elméleti kiképzésük a kor követelményeihez képest megfelelő volt ugyan, de oktatási és módszertani tapasztalatokkal lényegében nem rendelkeztek. Így a csapatokhoz csak azt vitték magukkal, amit az iskola gyakorlati kiképzése adott-adhatott számukra. Hátrányként jelentkezett az is, hogy azonos korúak voltak a legénységi állománnyal, amiből néha aztán súlyos konfliktusok is adódtak. Tekintélyük megóvása érdekében nemegyszer visszaéltek beosztásukkal és rendfokozatukkal, s ez igen sokszor durvasághoz, kegyetlenséghez vezetett.

A vezetés gyakorlati intézkedésekkel akart javítani a helyzeten. Az 1932. április 20-i Vezetési Értekezleten határozat született a „Kinizsi Pál" Csapataltisztképző és Nevelő Intézet átszervezéséről.[78] Ezzel kapcsolatban 1934-ben adták ki a konkrét HM rendeletet, ami részletesen szabályozza az átszervezés miként jét, a létszámot, a felvétel rendjét stb.[79] Ennek értelmében az iskolára felvett növendékeket olyan csapattisztesekből toborozták, akik legalább három éve már alakulatnál szolgáltak. A képzés ideje két évre csökkent. A „civil" tananyag a polgári fiúiskolák első és második osztályának anyagát ölelte fel, s e két osztály elvégzéséről végbizonyítványt kaptak.[80] A végzett növendékeket a második év végén díszes külsőségek között avatták őrmesterré.

Az iskola nevét is megváltoztatták: Magyar Királyi „Kinizsi Pál" Honvéd Csapataltisztképző Iskola lett az új hivatalos megnevezés.

Az iskola kiképzési célkitűzései[81], mivel ezeket már a háborúra való felkészülés követelményei határozták meg, újszerűek:

— Olyan altisztek képzése, akik háború esetén mint, szakaszparancsnokok, önállóan meg tudják oldani a reájuk bízott feladatokat;

— békében a belszolgálat ellátásán túl az újonckiképzést teljes értékűen, önállóan tudják vezetni, képesek legyenek az alosztálynál szolgálatot teljesítő tiszteket helyettesíteni és a legénység nevelésében a tiszteket támogatni;

— meg kell adni a feladatok ellátásához szükséges általános műveltséget. Ennek érdekében a kiképzési anyag elsajátításán kívül a polgári iskola két osztályát is el kellett végezni a két év alatt;

— erős, ügyes, fizikai fáradtságot, nélkülözést elviselni tudó katona képzése, hogy az altiszt hivatását mind békében, mind háborúban be tudja tölteni.

A nevelési célok[82] kevésbé újszerűek:

— A rendszerhez való hűség és feltétel nélküli áldozatvállalás;

— a tisztikarhoz való hűség, vak engedelmesség, a parancsok gondolkodás nélküli végrehajtása.

Ilyen követelményeknek csak azok az emberek feleltek meg, akik már a csapatszolgálatuk ideje alatt bebizonyították megbízhatóságukat, rátermettségüket.

Az iskolára való vezénylés önkéntes jelentkezés alapján, a 3 évi csapatszolgálat letöltése után vált lehetségessé. A csapattesteknél szelektáló vizsgákon bírálták el, hogy a jelentkező rendelkezik-e azokkal az ismeretekkel és adottságokkal, amelyek alapján várható, hogy az iskola elvégzése után alkalmas lesz az altiszti állás betöltésére. A csapatok e vizsgákat komolyan vették, mert az iskola elvégzése után az általuk vezényelteket kapták vissza. Az így kiválasztott jelöltek a honvédség központi képességvizsgáló intézetében újabb vizsgán estek át.[83] A vizsgálaton a legalább jó eredményt elért jelentkezők kerülhettek vezénylés útján az iskolára. A kiválasztás

78 *Hetés Tibor—Morva Tamásné:* i. m. 410. o.
79 HL HM eln. 1. a. 1934. — 108881.
80 Uo.
81 *Császár László:* Az altisztképzés. *Magyar Katonai Szemle*, 1939/2. sz., 69—78. o.
82 Uo.
83 *Varga István* törzsőrmester: A Képességvizsgáló Intézet. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1936/5. sz., 47—50. o.

az iskolán tovább folytatódott, mégpedig két irányban. Egyrészt önkéntes formában, amikor a növendék maga kérte a csapathoz való visszavezénylését, mert úgy látta, hogy nem tud eleget tenni a kiképzési követelményeknek, másrészt az iskola tisztikara is végzett szelektálást, amelynek során a nem megfelelőket eltávolították az iskoláról.

Az iskola szervezése a fegyvernemi kiképzés követelményeit szem előtt tartva a következőképpen alakult:

— Iskolaparancsnokság.

— 1 gyalogzászlóalj, három puskás századdal és egy nehézfegyver alosztálykerettel, ahol a gyalogság és a kerékpáros alakulatok, valamint a gépkocsizó gyalogság növendékei,

— 1 gyorsosztag, ennek keretében a lovasság és a páncéljárműves csapatok növendékei,

— 1 tüzérosztag, ennek keretében a tábori és légvédelmi tüzérség növendékei,

— 1 műszaki és híradó osztag, ennek keretében a műszaki és a híradó csapatok, valamint a csapatárkász és csapattávbeszélő alakulatok növendékei nyertek kiképzést.

A kiképzésben a gyakorlati szempontok érvényesültek. Különösen nagy figyelmet fordítottak arra, hogy a növendékek a tűzfegyverek kezelését és használatát tökéletesen elsajátítsák. A fegyvernemi növendékek tűzvezetői kiképzést is kaptak. Követelmény volt, hogy a fegyvernemen belül rendszeresített minden fegyvert kezelni tudjanak. Így pl. a puskás alosztálynál tanuló növendékek a gyalogsági fegyverismeretekben — mint kezelők, oktatók és tűzmesterek — tökéletes és alapos kiképzést kaptak. A gyalogsági nehézfegyverekhez (géppuska, aknavető, páncéltörő ágyú stb.) mint kezelők, kifogástalan kiképzést nyertek, sőt szükség esetén a nehézfegyverek kezelésének oktatásánál mint oktatókat is fel lehetett használni őket. Arra is törekedtek, hogy a különböző harceszközök megismertetésével megadják a fegyvernemi együttműködés alapját raj-, illetve szakaszkötelékben.

A kiképzés téli és nyári időszakra tagozódott. A téli időszak októbertől márciusig tartott. Ez idő alatt az általános katonai tantárgyakból, valamint a polgári iskola tananyagából tartották a tantermi foglalkozásokat. Mivel az oktatóvá és nevelővé való képzés gyakorlatiasan történt, a foglalkozások egy részét ebben az időszakban is a terepen tartották meg.[84]

A nyári kiképzési időszak áprilistól augusztusig tartott, s a vezetővé, szakaszparancsnokká stb. való kiképzést szolgálta. Ekkor tanulta meg a növendék a gyakorlatok keretében alkalmazni mindazt, aminek csak az elméleti alapját kapta meg a téli kiképzés folyamán.

A nyári időszak augusztusban komplex gyakorlattal zárult. A növendékek ezen a gyakorlaton — a ludovikásokkal együtt — gyorscsapatok, repülők stb. bevonásával adtak számot az egész kiképzési évben tanult anyag elméleti és gyakorlati elsajátításának fokáról.

A komplex gyakorlat többek között azt a célt is szolgálta, hogy a jövendő tisztek és altisztek már az iskolai kiképzés idején közelebb kerüljenek egymáshoz.

A nyári kiképzési időszakban egy bizonyos időre csapatokhoz vezényelték a növendékeket, hogy mint gyakorló oktatók és parancsnokok, megtanulják alkalmazni az iskolán tanultakat. Az idegen terephez való szoktatást szolgálták a kihelyezések, amit minden fegyvernemnél megtartottak.

A növendékek az elméleti és gyakorlati tudnivalók többségét a szabályzatokból sajátították el. De meg kell említeni, hogy az iskola saját kiadású tankönyveket is használt, amelyeket az iskolán tanító tisztek és tanárok írtak. Ilyen volt például

84 *Almási Mihály* törzsőrmester: Jutas. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1940/1. sz., 82—86. o.

Horváth Andor: Tereptan a jutasi csapataltisztképző iskola számára; Szatlmayer János: A magyar nyelvoktatás Jutason; Demény Attila: Jellem, önnevelés stb. Ezek a tankönyvek egyszerűen voltak szerkesztve. A példák és a leírt módszerek könnyen érthetőek és világosak voltak, figyelembe vették a növendékek iskolai előképzettségét. A tankönyvek mellett szemléltető ábrákkal ellátott kiképzési segédleteket is kiadtak.

A testnevelés, sportolás fontos helyet foglalt el a kiképzés tematikájában. A növendékek szakképzett oktatók vezetésével úszás, atlétika, cselgáncs, síelés, lovaglás stb. sportágakban nyertek alapos kiképzést. Előszeretettel rendeztek sport- és katonai terepversenyeket, s a legjobb helyezést elérteket benevezték a hadsereg-sportversenyekre. El kell ismerni, hogy az iskola nevelői e területen jelentős eredményeket értek el. Erről számtalan írás tanúskodik a Honvéd Altiszti Folyóiratban.

Az iskola anyagi ellátottsága a körülményekhez képest jó volt. A kiképzés biztosítása érdekében műszaki és közelharcpálya, gépkocsi-, távíró- és távbeszélő-géptermek, fizikai és természettani szertár, lovardák, hajtópálya állt a növendéki állomány rendelkezésére, s így lehetővé vált az elméleti és gyakorlati tudnivalók alapos elsajátítása.

A nevelési célkitűzések következetes gyakorlati megvalósítása igen fontos helyet foglalt el az iskola életében. A megbízhatóságra, a másodpercnyi pontosságra, a kínosan precíz rendre és a vakfegyelemre való nevelés érdekében a napi élet és a kiképzés minden adandó lehetőségét felhasználták.[85]

Az alosztályparancsnokok kül- és belpolitikai tájékoztatókat tartottak.[86] A nemzeti ünnepek alkalmával parádés díszelgéseket és ünnepségeket rendeztek. A vallási nevelést is fontosnak tartották. Protestáns imaterem, valamint római katolikus kápolna volt az iskola területén. A különböző katonai védőszenteket is megünnepelték. E szentek névnapját hazafias előadás és mulatság keretében ülték meg, ahová meghívták a többi fegyvernem képviselőit is.

A növendékek részére szabadságot biztosítottak a kiképzés fáradalmainak kipihenésére. A tanulmányi szüneteket a növendékek otthon tölthették, családjuk körében (összesen 30 nap[87]).

A névadó Kinizsi Pál külön kultusz tárgya volt. Dr. Rácz Béla főlelkész, az iskola protestáns hallgatóinak lelkipásztora ezt írta róla: „A magyar faj katonai felsőbbrendűségének megtestesítője volt ... Kinizsiben népünk éppen azt az embert láthatta meg, akiben összesűrítve találta mindazt a vonást, ami lelke eszményképe volt: szegény származás, elképesztő katonai virtus, a nemesek, főrendek fölé való emelkedés, saját emberségéből."[88] Kinizsinek Jutas községben szobrot emeltek és minden év november 29-én katonai díszelgéssel egybekötött ünnepségen emlékeztek meg az iskola névadójáról.[89] A Kinizsi-tradíciók ápolására külön múzeumot rendeztek be az iskolán és időszakonként ellátogattak a nagyvázsonyi Kinizsi-várba is. Állandóan visszatérő gondolat Kinizsi Pállal kapcsolatban, hogy szegény jobbágyból lett azzá, amivé lett.[90] Azt a gondolatot, hogy jobbágyból is lehetett hadvezér, nem véletlenül plántálták a többségében szegényparaszti származású növendékek fejébe. Természetesen a katonai vezetés a háború kezdetéig még a lehetőségét[91] sem latolgatta annak, hogy a legtehetségesebb altisztekből tiszteket képezzen, csupán arra törekedett, hogy a leendő altiszteket ily módon is magához láncolja.

Az altisztképzés eredményességét a katonai szakirodalomban több helyen bírál-

85 Uo.
86 *Császár László:* Az altisztképzés. *Magyar Katonai Szemle*, 1939/2. sz., 77. o.
87 HL HM eln. 1. a. 1934. — 108881.
88 *Dr. Rácz Béla:* Kinizsi Pál. Jutas, 1940.
89 Kinizsi nap Jutason. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1940/4. sz., 78—82. o.
90 *Ruttkay Árpád* irodamester: Kinizsi Pál. *Az őrszem*, 1930/2. sz. 1. o.
91 *Radnóczi Antal:* Csapataltisztek átvétele csapattiszti állományba. *Magyar Katonai Szemle*, 1941/2. sz., 421—428. o.

ták a szakírók. A bírálatok szerint az iskola nevelési célkitűzéseit nem — vagy csak részben — sikerült megvalósítani.

A cikkírók mindannyian problémaként vetik fel az altisztképzéssel kapcsolatban, hogy nem nevel önállóságra és nem kelti fel a művelődés utáni igényt.

Az altiszti kar nem volt egységes. A fellelt dokumentumok alapján úgy tűnik, hogy az érdekellentétek két csomópontban sűrűsödtek össze:

a) A csapatnál szolgáló idősebb, iskolát nem végzett altisztek bizonyos előítélettel fogadták az iskoláról kikerült altiszteket, mert féltették az állásukat, beosztásukat a fiataloktól.[92] Lenézték őket, mert attól tartottak, hogy tapasztalatlanságukból adódó baklövéseikkel lejáratják az altiszti kar tekintélyét. Az a gyakorlati tapasztalat, amivel az idősebb altisztek rendelkeztek, lehetővé tette, hogy nem egy esetben nehéz helyzetbe hozzák a legénység előtt a fiatal altiszteket. Az utóbbiak jobb elméleti képzettség birtokában más területen járatták le az idősebb bajtársaikat.

b) További problémaként jelentkezett az irodai munkát végző és a csapataltiszti teendőket ellátó altisztek közötti konfliktus. Az irodai altiszt csinált végeredményben igazi altiszti karriert. Hiába írta az egyik altiszt, hogy az „...iroda-altiszt, aki ma irodában teljesít szolgálatot, valamikor csapatnál kezdte pályafutását, s legtöbb esetben három-négyévi csapatszolgálat után került irodába."[93] Mindez nem oldotta meg az ellentéteket. Az irodán dolgozó altiszt fizikailag nem volt úgy igénybe véve, mint a csapataltiszt. Pihenése, munkaideje viszonylag normálisnak volt tekinthető. Ezzel szemben a csapataltiszt a nagyobb fizikai megterhelés miatt előbb vált alkalmatlanná és más beosztásba helyezése tehertételt jelentett a katonai vezetés számára. Sérelmes volt a csapataltiszteknek az is, hogy az altiszti karon belül nem ők voltak a hangadók, annak ellenére, hogy ők voltak többségben. Az irodai altiszt ismerte legjobban az altiszti karra vonatkozó rendeleteket. Tájékozottabb, jobban értesült volt, mint a csapataltiszt, és ezt az előnyt fel is használta a maga javára.

Az altiszti kar társadalmi összetétele

A magyar királyi honvédség hivatásos állományának származását eddig két jelentősebb munka vizsgálta. Az első[94], amely — bár csak érintőlegesen — e témakörrel foglalkozik, egy szerzőpáros munkája. Vizsgálják a Ludovika Akadémia végzős növendékeinek adatait 1920 és 1940 között.

A második műben Szakály Sándor a katonai elit adatait elemzi igen sokoldalúan.[95]

E két munka adatai alapján nyugodtan kijelenthetjük, hogy a hivatásos tisztek döntő többsége a hivatalnok-tisztviselő-alkalmazotti rétegből származott s — a közhiedelemmel ellentétben — nem az arisztokráciából.

A hadsereg hivatásos állományának másik — bár létszámában kisebb — jelentős csoportja eddig kívül maradt a vizsgálódások körén.

Kutatómunkám kezdetén — olvasmányaimból kiindulva — az volt a hipotézisem, hogy az altisztek döntő többsége a mezőgazdasági népesség legalsó rétegéből került ki. Erdei Ferenc[96] is azt írja: „Altisztnek, hivatalszolgának, csendőrnek, rendőrnek, úgy futnak a szegényebb parasztok, mint gyermek a játék után."

A Hadtörténelmi Levéltárban a *HM Eln. 10. osztály* anyagai foglalkoznak az altisztek ügyeivel. Ezen iratok között találtam egy jelentéssorozatot[97] minden alakulat

92 *Tornyi Győző* testőr-törzsőrmester: A megérdemelt tisztelet. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1939/7. sz., 82—84. o.; *Caesar Sgardelli:* Csapataltiszt. *Az őrszem*, 1933/10. sz., 1. o.

93 *Béres Benedek* törzsőrmester: Csapataltiszt. irodai altiszt. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1935/11. sz., 82—85. o.; *Fekete János* törzsőrmester: Csapataltiszt — irodai altiszt. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1940/7. sz., 86—88. o.

94 *Godó Ágnes—Sztana Béla:* A Horthy-rendszer katonai ideológiája. Bp., 1965. 204—207. o.

95 *Szakály Sándor:* A magyar katonai elit 1938—1945. Bp., 1987. 77—78. o.

96 *Erdei Ferenc:* Parasztok. Bp., 1973. 173. o.

97 HL HM eln. 10. 1926—10553.

parancsnokától a HM 10. osztály számára, melyek az altisztek következő adatait tartalmazzák: név, rendfokozat, *hivatásos állományba vétel előtti foglalkozás*, családi állapota és gyermekeinek száma. A vaskos dosszié feldolgozásából nyertem a következő adatsort, amit a polgári kereső férfi népesség foglalkozási adataival[98] hasonlítok össze.

	Polgári kereső férfi népesség foglalkozás szerinti megoszlása (1930)		*Az altisztek előző foglalkozása (1926. jan. 1.)*	
	N	%	N	%
Őstermelés	1 529 768	55,24	2993	58,37
Bányászat, kohászat	30 879	1,12	17	0,33
Ipar	688 274	24,85	1267	24,70
Kereskedelem	124 345	4,49	333	6,49
Hitel	3 193	0,12	—	0,00
Közlekedés	87 739	3,17	73	1,42
Közszolgálat és szabadfoglalkozás	58 922	2,13	191	3,72
Napszámosok	40 056	1,45	34	0,66
Cselédek, szolgák	10 139	0,35	37	0,72
Hivatalnokok	171 624	6,20	103	2,01
Egyéb foglalkozások	24 275	0,88	81	1,58
ÖSSZESEN	2 769 214	100,00	5129	100,00

Megjegyzések (a táblázat első oszlopához):
1. Az őstermelők számából levontam az 50 hold feletti birtokosok és bérlők számát;
2. A „bányászat-kohászat" és a „hitel" létszámából levontam az önállók számát;
3. A kereső férfi népesség összlétszámából levontam a véderő létszámát és a nyugdíjasoktőkepénzesek létszámát.

Az első — azonnal szembetűnő — jellegzetesség, hogy *az altisztek foglalkozási struktúrája szinte tökéletes pontossággal leképezi a polgári szféra foglalkozási szerkezetét.* Ha jól meggondoljuk, ez nem meglepő. Hiszen a táblázat első fele egy elmaradott, fejletlen iparral és mezőgazdasággal rendelkező társadalmat tükröz. Az ország gazdasági fejlettsége pedig egyfelől meghatározza a hadsereg technikai színvonalát, s a káderek szükséges és lehetséges szakképzettségét, másfelől determinálja a rekrutáció bázisát is.

A második lényeges jellemző, hogy az altisztek 83,07%-a *paraszt* volt, vagy valamilyen *kisiparos, illetve annak alkalmazottja.* (Az itt — terjedelem miatt — nem

98 Az 1930. évi népszámlálás. VI. rész. Magyar Statisztikai Közlemények, Új sorozat, 114. k. Bp., 1941. 180—182. o.

közölhető részletes adatok szerint, az altisztek közül — „bezupálásukat" megelőzően — csak 10 fő volt gyári munkás!)

Úgy tűnik, hogy szignifikáns eltérés csak a hivatalnokok esetében van, a civil szféra javára. Erre logikusnak látszó magyarázat, hogy a hivatalnoki lét magasabb presztizzsel járt a társadalomban.

Eredeti hipotézisem nem igazolódott teljesen, mivel a paraszti származást én jóval nagyobb arányban vártam.

Következtetéseim érvényességét rontja — bár szerintem nem kérdőjelezi meg — a fellelt adatbázis foghíjas volta. Olyan lényeges adatok, mint születési hely, előző lakóhely, szülők foglalkozása, szülők vagyoni helyzete, nem szerepeltek a feldolgozott iratanyagban. A tiszti és altiszti állomány származásának összehasonlítása így csak kisebb fenntartásokkal fogadható el, mivel — az idézett művekben — a tisztek esetében az apák foglalkozását vizsgálták.

Nézzük, hol helyezkedik el az altisztek csoportja Erdei Ferenc társadalomképében[99].

„A többségük paraszteredetű vagy vidéki-falusi kisiparosféle származék, ... nem úri réteg ez, azonban az alsó tagozata az ilyen értelmű fölső társadalomnak: nemzeti alsó osztály ... munkaviszonya a tisztviselőéhez hasonlóan állandósított és intézményesített. Tehát havi fizetést kap, nyugdíja van, szóval egzisztenciája alacsonyabb szinten ugyan, de éppúgy biztosított, mint a tisztviselő középosztályé. ... Egész tevékenysége éppen úgy, mint tudata, ebbe a társadalomszerkezetbe kötik. ... Ilyenformán egész létében kötött kispolgárság, amely eltérően az igazi kispolgárságtól, egy konzervatív társadalomszerkezet fegyelmébe illeszkedik bele, tehát nemzeti kispolgárság."

Látjuk, hogy az Erdei által felsorolt fő jellemzőknek az altisztek tökéletesen megfelelnek, tehát a *nemzeti kispolgárság* szerves részét alkotják.

Arra vonatkozóan, hogyan definiálják az altisztek helyüket a társadalomban, már ezt megelőzően is történtek utalások (nősülés, társaság megválasztása). Ezt próbáltam meg pontosabbá tenni.

Az írásos anyagból kitűnik, hogy az altisztek saját foglalkozásukat még *úri pályának*[100] tartják, mely *középosztályi*[101] helyzetet biztosít számukra. Sőt az egyik cikkíró — teljes komolysággal — értelmiségiként[102] definiálja helyzetét!

Az altisztek tehát foglalkozásváltásukat felfelé való mobilitásként élték meg, és helyzetüket magasabbra értékelték a valóságosnál is.

Az altisztek életmódja

Életmódjukról, életvitelükről kevés írásos anyag áll rendelkezésre. Ezek feldolgozásával próbáltam viszonylag pontos képet nyújtani.

Losonczy Ágnes[103] szerint a kispolgár értékei: családcentrikusság, felfelé törekvés, az emberek becsülésének elnyerése, az anyagiak jó beosztása és a biztonságra törekvés.

A Honvéd Altiszti Folyóirat ilyen tárgyú cikkei is az egyszerűségre[104], becsületességre[105], családcentrikusságra és takarékosságra[106] ösztönzik az altiszteket. Óvják

99 *Erdei Ferenc:* A magyar társadalom a két háború között (1.) *Valóság*, 1976/4. sz., 52. o.
100 *Deményi Antal:* i. m. 147. o.
101 *Vitéz Both Vilmos* őrmester: Az altiszt önképzésének szükségessége és eszközei. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1941/4. sz., 71—76. o.
102 *Merényi Mihály* törzsőrmester: A honvédaltiszt és a társadalom. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1941/1. sz., 70—73. o.
103 *Losonczi Ágnes:* Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben. Bp., 1977. 175—184. o.
104 *Darvasi János* törzsőrmester: Hogyan rendezze be az altiszt magánéletét. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1940/2. sz., 70—73. o.
105 *Tóth Miklós* őrmester: A honvédaltiszt és a becsület. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1935/1. sz., 58—61. o.
106 *Marosvölgyi Attila* őrmester: Mit vár a nemzet a honvédtiszthelyettestől? *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1942/12. sz., 62—65. o.

őket a fényűzéstől, nem ajánlják a túl nagy lakást és a cselédtartást[107], mert az is sok pénzbe kerül; a nagytakarítást viszont célszerűnek tartják takarítónővel végeztetni. A lakás berendezésénél pedig az *otthonosság, egyszerűség, kényelem, tisztaság* és *rend* a kulcsszavak.

Bourdieu[108] szerint a kispolgár a lehető legkevesebbre, ha ugyan nem egykére korlátozza gyermekeinek számát, engedelmeskedve ezzel a felemelkedési vágyával kapcsolatos kényszereknek. Kutatásaim során magam is az előzővel egybecsengő megállapításokra jutottam. A következő táblázat a családonkénti gyermekszámot mutatja[109] 1926. január 1-jén. Sajnos a levéltári anyagból nem derül ki, hogy a nős, gyermektelen altisztek rövid ideje, vagy esetleg már hosszú évek óta gyermektelenek.

Nős	*Gyermektelen*	*Gyermekek száma*							
		1	2	3	4	5	6	7	8
N = 4033	1268	1079	942	469	174	67	22	9	3
% 100,00	31,45	26,76	23,36	11,63	4,31	1,66	0,54	0,22	0,07

A táblázatból látható, hogy a nősök 31,45%-ának nincs gyermeke, és 50,12%-ának 1 illetve 2 gyermeke van.

A táblázat adataiból könnyen kiszámítható a családonkénti átlagos gyermekszám: 1,39. A társadalomban [110] ugyanakkor az átlagos gyermekszám 1920-ban 2,29, 1930-ban 2,21.

Weis István gondolataival azonosulva, magam is úgy vélem, hogy „...a kistisztviselő és altiszt is érzelmileg és *megvalósítható életszokásaiban*, vágyaiban főnökeihez idomul..."[111]

A következő idézet az altiszt napi időbeosztásáról ad tájékoztatást: „Reggel 5 órakor kel, 6 órára a laktanyába megy és 11 óráig a foglalkozáson vesz részt. 11—14 óráig ebédszünet. Az altiszt hazamegy és 12 órára megebédel. Ebéd közben és utána még 1/2 óráig elbeszélget családjával. 12 óra 30—13 óráig kiolvassa a napi újságot. 13—13 óra 30-ig esetleges otthoni külső dolgainak néz utána, majd 14 órára visszatér a laktanyába és 17 óráig újra a foglalkozáson vesz részt. A parancskihirdetés után 18 órára ismét hazatér."[112] Látjuk, hogy ez az időbeosztás — a hosszú ebédidő, s a déli otthoni tevékenység — erősen hasonlít a hivatalnoki réteg időbeosztásához.

Az altisztek számára is érvényesek voltak — mint a középosztálynál — a látogatási szokások kötelező normái.[113] A következő alkalmi látogatások voltak szokásosak:

a) áthelyezéskor: a régi helyőrségben búcsúzásul; az új helyőrségben: bemutatkozásul;
b) kinevezéskor, előléptetéskor: bemutatkozásul az új rendfokozatban, illetve hatáskörben;
c) szívesség, pártfogás esetén: köszönő látogatás;
d) beteglátogatás;
e) halálesetkor: részvétlátogatás;
f) szerencsekívánó látogatás.

107 *Gutai Ferenc* törzsőrmester: A mai kor honvédaltisztje. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1941/7. sz., 78—83. o.
108 *Pierre Bourdieu:* A kispolgár fenomenológiája. *Valóság*, 1976/5. sz., 116—118. o.
109 HL HM eln. 10. 1926. — 10553.
110 *Rédei Jenő:* A születések és halálozások alakulása a XIX. és XX. században Európában és Magyarországon. Bp., 1960. 123. o.
111 *Weis István:* Hazánk társadalomrajza. Bp., 1942. 128. o.
112 *Bujáki Imre* törzsőrmester: Az altiszt a társadalomban. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1940/12. sz., 62—68. o.
113 *Deményi Antal:* i. m. 218. o.

A látogatások közül — helyhiány miatt — csak a bemutatkozó látogatást ismertetem Deményi Antal könyve alapján.

Amikor az áthelyezett altiszt lakása kész volt a viszontlátogatók fogadására, akkor kellett bemutatkozó látogatásokat eszközölni, elsősorban az elöljárók (tiszteknél nem!), majd a bajtársak családjánál. E látogatások nem tarthattak tovább 8—10 percnél, és illett viszonozni nyolc napon belül. Vasárnap illetve ünnepnapon nem illett látogatást tenni. Nősök nősökhöz feleségükkel, nőtlenekhez egyedül mentek látogatóba. Nőtlen altiszt látogatását csak a férj viszonozta. Kisebb helységekben általában délután 5—6, Budapesten 6—7 óra között illett a látogatást lebonyolítani.

Hasonló részletességgel, aprólékosan vannak leírva a többi látogatásforma szabályai is.

A magyar királyi honvédség nevelési elvei. Az altisztek szerepe a legénység nevelésében

A magyar katonai ideológusok szerint a hadseregnek, mint nemzetnevelői intézménynek fő feladata, hogy valamennyi nemzetnevelő intézménnyel együttműködve a nemzetet küzdő szellemben nevelje. Legyen a militarista szellem hordozója és terjesztője, a hadseregen belül teremtsen egységes és oszthatatlan harci szellemet; a hadsereg keretein kívül pedig hozzon létre olyan katonai jellegű szervezeteket, amelyeken keresztül az egész fegyverfogható lakosság kiképzését és harci szellemét irányítani, illetve befolyásolni tudja. Úgy vélték, a hadsereg szervezettségénél és centralizált vezetésénél fogva az egyik legilletékesebb szervezet arra, hogy az egész népet a testi és lelki fegyelmezettség, a kötelességtudás és a győzelembe vetett hit szellemében nevelje.[114]

Az erkölcsi nevelést a kiképzés szerves részének tekintették. Kihangsúlyozták azt az igazságot, hogy nem sokat ér az a hadsereg, amelynek nincs egységes erkölcsi felfogása. A hadseregben folyó erkölcsi nevelésnek tehát arra kell irányulnia, hogy kialakítsa az egységes erkölcsi felfogást. Ebből kiindulva a hadsereg kiképzését két irányúnak tekintették: testi és erkölcsi (szellemi) kiképzés. A testi kiképzés elé azt a feladatot állították, hogy az emberek fizikai erejét fejlesztve, sulykolásszerűen begyakoroltassák azokat a fogásokat, amelyek szükségesek a fegyverek és a haditechnika kezeléséhez, a harc megvívásához.

Az erkölcsi nevelés feladata, hogy a harc céljának eléréséhez szilárd, egységes erkölcsi morált teremtsen. Kovácsolja ki mindazokat a tulajdonságokat és erényeket, amelyek a harcos katonát minden helyzetben a legnagyobb erőkifejtésre, a legeredményesebb ellenállásra és legjobb teljesítményre képesítik. Ezek alapján az erkölcsi nevelés célját szintén két irányúnak tekintették. *Egyrészt* politikai szempontból a harc céljának megértetésére és az ezen alapuló hősiesség kialakítására, az egységes erkölcsi morál kifejlesztésére törekedtek, *másrészt* a kimondottan katonai szempontból szükséges erkölcsi tulajdonságok kialakítására.[115]

A fenti nevelési célok elérése érdekében a HM kötelezővé tette különböző erkölcsi példák iskolázását az alábbi címszavakkal: „Isten, istenfélelem; a Haza, hazaszeretet; a Hadúr, a bajtárs, a becsület, önfeláldozás; elöljáró, engedelmesség, a tetterő; a Haza belső ellenségei; iszákosság, öncsonkítás."[116]

Szorosan vett katonai szempontból fontos erkölcsi követelménynek tartották, hogy kialakítsák az olyan katonai tulajdonságokat, mint a fegyelmezettség, a küzdőkészség, a harci szellem, az elszánt, de okos bátorság, a szívós kitartás, az önfeláldozó

114 *Székely Ákos:* A legénység erkölcsi nevelése. Szeged, 1922. 9. o.
115 *Lorx Viktor* vk. ezredes: Milyen legyen a magyar hadsereg tisztikara? „Védelmi Tanfolyam Füzetek". Bp., 1920.
116 Segédlet az alosztályparancsnokok számára. I. rész, 1. füzet. Bp., 1941. 26. o.

bajtársiasság, a dicsőségvágy, az önállóságra való törekvés, a fürgeség és leleményesség. E katonai tulajdonságok kialakítása alapjának a tekintélyen alapuló fegyelmet tartották. Ezért úgy vélték, hogy mindenekelőtt a fegyelem kialakításával kell kezdeni a fenti erkölcsi tulajdonságok kiművelését. A tekintélyen alapuló fegyelem megteremtése legbiztosabb eszközének az emberek vallásos érzésének a fölkeltését látták, mert szerintük a vallás az alapja az eszményi fegyelemnek, hiszen a vallásosság tisztán önfegyelem, márpedig az önfegyelem a hadsereg fegyelmének az alapja.

Kiemelten kezelték a hazafias katonadalok betanítását, és minden alkalmat megragadtak a nótázásra. A vezetés — támaszkodva a hagyományokra — tovább éltette a dalkultúrát, felhasználva, mint jelentős fegyelmező eszközt.[117] Az énekeltetett dalok tartalmilag kifejezték a rendszer politikai törekvéseit: az irredentizmust és a nacionalizmust. Néhány dal címe a 20-as évekből: Nem veszhet el Magyarország sohasem; Horthy-induló; A magyar nemzeti hadsereg toborzó dala; Keresztény himnusz stb.

A legénységet nacionalista szellemben nevelték, s érvelésük sarkalatos pontja, hogy a társadalmi bajok okának egyedül a trianoni békét jelölik meg.

A legénység meggyőzésénél apellálnak a lakosság nagy többségének nyomorára, és felcsillantják az anyagi felemelkedés útját: az elszakított területek visszaszerzését.[118]

Következő lépés a háború szükségességének az elfogadtatása a sorállománnyal. Két katonai szerző így fogalmazta meg ezt a feladatot: „Meg kell teremteni a nemzet szellemi egységét abból a célból, hogy a nemzeti célkitűzés megvalósítását magában hordozó háború *elkerülhetetlenül szükséges voltát* az összes társadalmi rétegek megértsék."[119]

A főbb nevelési elvek ismertetése után lássuk, milyen szerepet töltött be a legénység nevelésében az altiszti kar?

A 8-as számú mellékletből (347. o.) kitűnik, hogy abban az altisztek, a hadseregen belüli arányukat figyelembe véve, nagy szerepet játszhattak . Jelentőségüket növelte, hogy közvetlenül érintkeztek a legénységgel, és „összekötő kapocsként"[120] szolgáltak a legénység és az elérhetetlen magasságban lévő tisztikar között. Zömmel ők vezették a legénység kiképzését és tőlük függött a különböző materiális és „szimbolikus" javak elosztása is.

A kommunistaellenesség a 30-as évek elején — a magyar munkásmozgalom nagy megmozdulásai nyomán — még fokozottabbá vált a hadseregben. Az altiszti kart messzemenően felhasználják ebben a munkában is. A Honvéd Altiszti Folyóiratban egymás után jelentek meg cikkek „A bolsevista agitátor", „A nemzeti öntudat ébredése", „Alárendeltjeink megismerése nemzetvédelmi szempontból", „Az agitátornő", „Olvasmányainkról", „Bűnös-e vagy áldozat" stb. címekkel. E cikkekben módszereket és útmutatásokat adtak az altiszteknek, hogyan kell „leleplezni" a kommunista agitátorokat. A sorállományú legénység tanult, intelligens és munkáselemei mindegyikében agitátort gyanítottak.

„Nemzetvédelmi" szempontból az altisztek feladata volt alegységüknél a besúgóhálózat kiépítése és irányítása. Az egyik cikkből idézek, melyben a szerző módszertani tanácsokat ad társainak:

„Hogy megfigyeléseinket minél eredményesebbé tehessük, építsük ki »Bajtársi hálózat«-unkat alosztályainknál. Erre a célra vegyük igénybe legjobb nemzetvédelmi tiszteseinket. Ez nem könnyű dolog, nagy körültekintést, kitartást, ügyességet és időt kíván.

E nemzetvédelmi bajtársi csoportunkat úgy építsük ki, hogy minden legénység-

117 *Farkas Dezső:* A Magyar Nemzeti Hadsereg nótáskönyve. Bp. 1920.
118 *Székely Ákos:* i. m. 45—46. o.
119 *Dr. Bán Mihály—Dr. Rakolcai László:* Korszerű honvédelem. Bp., 1941. 56. o.
120 *Borbáth Ödön* ezredes: Az altiszt hivatása és kötelessége a hadseregben. *Magyar Katonai Közlöny*, 1920/2. sz., 118—125. o.

szobában legyen emberünk, mert csak úgy tudjuk a teljes megfigyelést bevezetni alosztályainknál.

Ügyelni kell arra, hogy e munkatársainkkal való érintkezésünk ne váljon rendszeressé. Természetes érintkezési lehetőségeket kell keresni, mert azt feltűnés nélkül lehet felhasználni. Úgy adjuk a megbízatásokat, illetve fogadjuk a jelentéseket, hogy azt ne hallhassák avatatlanok."[121]

A nemzetvédelmi szolgálatban legeredményesebb altiszteket kitüntették, vagy dicséretben részesítették érdemeikért.[122]

A szépirodalmi művekben sokat írtak a m. kir. honvédség altiszti karának durvaságairól, embertelenségeiről, kegyetlen kiképzési módszereiről. Mindebben sok igazság van.

A kiképzés jelentős része a csapataltisztekre hárult. Az akkori kiképzés módszertani elvei a monoton gyakorlást tartották legmegfelelőbbnek: „...sulykolni kell mindazt, amit a katonának minden alkalommal és egyöntetűséggel, mintegy gépiesen kell végrehajtani."[123] — írta az egyik gyakorlati szabályzat. Ebből adódóan hírhedtek voltak a csapataltisztek által vezetett alaki, illetve harcászati foglalkozások. Nem csak azt tartották szem előtt, hogy a katona megismerje fegyverének hatását és megtanulja annak kezelését, hanem azt is, hogy a katona álmából riasztva is hibátlanul elmondja, hogy fegyverének hány alkatrésze van és szétszedését illetve összerakását milyen sorrendben kell elvégezni.

Naponta órákig gyakorolták az alaki mozgást. Ebből adódóan a legénység csak azt érezte a kiképzésen, hogy mindez haszontalan és hiábavaló.

A durvasághoz, a kegyetlenséghez az is hozzájárult, hogy az érvényben lévő Szolgálati Szabályzat nem biztosított fegyelmi fenyítő jogkört az altiszteknek. A Szolgálati Szabályzat 650/2. pontja a következőket rögzíti: „A fegyelmi fenyítőhatalom nem a rendfokozatokhoz, hanem a szolgálati álláshoz van kötve ... ennek értelmében a csapatoknál a legénységi állomány feletti fenyítő hatalom az alosztályparancsnokoknál kezdődik."[124] Ugyanennek a szabályzatnak a 38/1. pontja előírja: „...a csapat harcképességét veszélyeztető fegyelmezetlenségnek és ingadozásnak szükség esetén az erőszakos eszközök legerélyesebb alkalmazásával kell véget vetni!"[125] Ha az altiszt úgy látta, hogy a fegyelmezetlenség veszélyes az alosztály harcképességére, abban a pillanatban alkalmazta az erőszakos eszközöket, mégpedig a *legerélyesebb* formában.

Ez ismeretes volt mind a tisztek, mind a felsőbb vezetés előtt, sőt a tisztek számára kiadott nevelési segédletekben is elítélőleg nyilatkoztak erről.[126] De végeredményben a szabályzatok és segédletek ellentmondásos volta adott felmentést, kibúvót a durvaság vádja alól az altisztek számára.

A „Vigyázzlépés oktatási segédlet" például többek között a következőket írja elő: „...Ha a honvéd nem tudja nyújtva tartani a térdét, guggoltatni kell és hirtelen fel kell rántani a testét ... ha fölemeli a sarkát csökönyösen, úgy *a gyakorló ember nyakára egy másik embert kell ültetni és így az alapgyakorlatot — a menetet — csináltatni kell.*"[127]

Az altisztek tagadják a durva bánásmódot, ők szükséges „szigorról" beszélnek, amikor a cél „a Haza érdekében" szentesíti az eszközt.

Az altiszti kar „nevelői ráhatásáról" így vélekedik a Ludovika Akadémia egyik tanára, a katonai nevelés elismert szakértője:

121 *Komlósi Imre* főtörzsőrmester: Tiszthelyettes a nemzetvédelmi szolgálatban. *Honvéd Altiszti Folyóirat*, 1942/4. sz., 79—86. o.
122 Hírek. *Az őrszem*, 1929/12. sz., 12. o.; Hírek. *Az őrszem*, 1931/2. sz., 4. o.; *Honvédségi Közlöny*, 1931/6. sz.; Hírek. *Az őrszem*, 1933/2. sz., 6—7. o.
123 Kivonat a Magyar Királyi Honvédség gyakorlati szabályzatából. Bp., 1939. 5. o.
124 A—32. Szolgálati Szabályzat. I. rész. Bp., 1931. 404. o.
125 Uo. 25. o.
126 Uo. 37. o. Segédlet az alosztályparancsnokok számára.
127 Vigyázzlépés oktatása. Segédlet. Jutas, 1941. 4. o.

„Nem tetszeleghetünk azzal a gondolattal, hogy majdan altisztjeinket az európai kultúra osztályosává tettük ... míg a *tiszt* elsősorban *szellemi fölényével* éri el a nevelői ráhatást, addig az *altisztnél* a *kimagasló testi erő, ügyesség* és *fáradhatatlanság* jön elsősorban számításba."[128]

A rendfokozat nélküli legénységi állomány ki volt szolgáltatva a csapataltisztek kénye-kedvére. Közülük sokan visszaéltek kiváltságos helyzetükkel.

A visszaéléseket tessék-lássék módon egy-egy rendelettel intézték el. Gyakorlatilag nem alkalmaztak súlyosabb megtorlásokat (hadbírósági eljárást, fogdafenyítést stb.). A „botlásokat" elnézték, szemet hunytak felette, mivel érdemi változást az alosztályok tiszti és altiszti gárdája nem is akart elérni.

Összességében megállapítható, hogy az ellenforradalmi rendszer — kiindulva a dolgozó tömegek féken tartásának és egy új háború kirobbantásának szükségleteiből — sikerrel kötötte magához a hadsereg e jelentős rétegét a kurzus végéig. Helyesen látta meg az altisztek meghatározó szerepét a legénység nevelésében, jellemük formálásában.

Folyamatosan tökéletesítve az altisztképzést elérte, hogy képzettségük a kornak megfelelő színvonalon álljon, meghaladva ezzel a hadsereg technikai színvonalából adódó tényleges szükségleteket is. Jelentős volt az altisztekre való nacionalista, irredenta, soviniszta szellemű ráhatás. Ezt főleg célirányos politikai tájékoztatók tartásával és az altiszteknek szóló folyóiratok (Az őrszem, Honvéd Altiszti Folyóirat) ideológiai felügyeletével valósították meg. Nagyvonalakban ezek a tényezők magyarázzák, hogy az altiszti kar zöme a rendszer hű kiszolgálója maradt, egészen a háborús összeomlásig.

MELLÉKLETEK

1. számú melléklet

A HONVÉD ALTISZTEK HAVI ILLETMÉNYE

Rendfokozat	*Fizetési fokozat*	*ILLETMÉNY (PENGŐBEN)*							
		1927. jan. 1-től	*1927. nov. 1-től*	*1933. márc. 1-től*	*1938. jan. 1-től*	*1940. nov. 1-től*	*1941. máj. 1-től*	*1941. dec. 1-től*	*1943. júl. 1-től*
Alhadnagy	1	211,60	240	232,50	240	252	262	275,50	367
	2	203,60	230	223	230	241,50	251	264	353
	3	193,20	220	213	220	230,50	239,50	251,50	338
Tiszthelyettes	1	158,40	180	174	180	190	198,50	210	288
	2	142,40	165	159,50	165	174	181,50	191,50	266
	3	131,40	150	145,50	150	157,50	164	172,50	243
Törzsőrmester	1	111,20	130	126	130	136,50	142	149,50	216
	2	103,20	120	116	120	126	131	137,50	201
Őrmester	—	90,20	105	101,50	105	110	114,50	120,50	181
		G—10. szabályzat, II. fejezet. Bp., 1926. 12. o.		*Honvédségi Közlöny*, 1933/2. 18. o.	*Honvédségi Közlöny*, 1937/25. 252. o.	*Turcsányi Gyula:* Gazdászat, — közigazgatási és illetményadatok Bp., 1940. 10. o.		*Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1941/58. 679. o.	*Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1943/30. 469. o.

128 *Saád Ferenc:* Katonai nevelés. Pécs, 1940. 91. o.

2. számú melléklet

HONVÉD ALTISZTEK CSALÁDI PÓTLÉKA

Rendfokozat	*Feleség után*	*GYERMEKENKÉNTI CSALÁDI PÓTLÉK*				
		Első	*Második*	*Harmadik*	*Negyedik*	*Ötödik és e feletti*
		gyermek után				
1927. január 1-től[1]						
Alhadnagy	13,60	13,60	13,60	13,60	13,60	13,60
Többi altiszt	12,40	12,40	12,40	12,40	12,40	12,40
1938. január 1-től[2]						
Alhadnagy	13,60	13,60	13,60	18	18	18
Többi altiszt	12,40	12,40	12,40	16,50	16,50	16,50
1939. január 1-től[3]						
Alhadnagy	18	18	18	18	24	24
Többi altiszt	16,50	16,50	16,50	16,50	22	22
1941. május 1-től[4]						
Alhadnagy	18	18	18	24	24	24
Többi altiszt	16,50	16,50	16,50	22	22	22
1941. december 1-től[5]						
Alhadnagy	40	40	40	50	60	70
Többi altiszt	30	30	30	40	50	60
1942. október 1-től[6]						
Alhadnagy	48	48	48	58	68	78
Többi altiszt	36	36	36	46	56	66
1943. július 1-től[7]						
Alhadnagy	60	60	60	70	80	90
Többi altiszt	45	45	45	55	65	75

1 *Turcsányi Gyula:* Gazdászat, — közigazgatási és illetményadatok. Bp., 1935. 10. o.
2 *Honvédségi Közlöny*, 1937/16. 145. o.
3 *Turcsányi Gyula:* Gazdászat, — közigazgatási és illetményadatok. Bp., 1940. 10. o.
4 *Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1941/24. 299. o.
5 *Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1941/58. 143. o.
6 *Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1942/51. 580. o.
7 *Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1943/30. 469. o.

3. számú melléklet

LAKÁSPÉNZEK A HONVÉD ALTISZTEK SZÁMÁRA (PENGŐBEN)

Rendfokozat	*LAKBÉROSZTÁLY*											
	I.		*II.*		*III.*		*IV.*		*V.*		*VI.*	
	1—2	*3—*	*1—2*	*3—*	*1—2*	*3—*	*1—2*	*3—*	*1—2*	*3—*	*1—2*	*3—*
	fő után családi pótlékban részesül											
1927. január 1-től[1]												
Alhadnagy; tiszthelyettes	34,80	40,60	31,30	36,53	27,84	32,48	24,34	28,42	20,88	24,34	17,38	20,29
Törzsőrmester; őrmester	29,00	34,80	26,10	31,30	23,20	27,84	20,29	24,34	17,38	20,88	14,50	17,38
1927. május 1-től[2]												
Alhadnagy; tiszthelyettes	37,66	43,91	33,91	39,58	30,08	35,16	26,33	30,75	22,58	26,33	18,83	21,91
Törzsőrmester; őrmester	31,41	37,66	28,25	33,91	25,08	30,08	21,91	26,33	18,83	22,58	15,66	18,83
1927. augusztus 1-től[3]												
Alhadnagy; tiszthelyettes	40,58	47,33	36,50	42,58	32,41	37,83	28,41	33,08	24,33	28,41	20,25	23,66
Törzsőrmester; őrmester	33,83	40,58	30,41	36,50	27,00	32,41	23,66	28,41	20,25	24,33	16,91	20,25
1927. november 1-től[4]												
Alhadnagy; tiszthelyettes	43,50	50,66	39,08	45,66	34,75	40,58	30,41	35,50	26,08	30,41	21,75	25,33
Törzsőrmester; őrmester	36,16	43,50	32,58	39,08	29,00	34,75	25,33	30,41	21,75	26,08	18,08	21,75
1928. május 1-től[5]												
Alhadnagy; tiszthelyettes	46,33	54,08	41,75	48,66	37,08	43,25	32,41	37,83	27,83	32,41	23,16	27,00
Törzsőrmester; őrmester	38,66	46,33	34,75	41,75	30,91	37,08	27,00	32,41	23,16	27,83	19,33	23,16
1928. augusztus 1-től[6]												
Alhadnagy; tiszthelyettes	49,25	57,50	44,33	51,75	39,41	46,00	34,50	40,25	29,50	34,50	24,58	28,75
Törzsőrmester; őrmester	41,08	49,25	36,91	44,33	32,83	39,41	28,75	34,50	24,58	29,50	20,50	24,58
1928. november 1-től[7]												
Alhadnagy; tiszthelyettes	55,08	64,25	49,58	57,83	44,00	51,41	38,50	44,91	33,00	38,50	27,50	32,08
Törzsőrmester; őrmester	45,91	55,08	41,25	49,58	36,66	44,00	32,08	38,50	27,50	33,00	22,91	27,50

1 *Honvédségi Közlöny*, 1927/3. 47. o.
2 *Honvédségi Közlöny*, 1927/11. 96. o.
3 *Honvédségi Közlöny*, 1927/17. 147. o.
4 *Honvédségi Közlöny*, 1927/24. 181. o.
5 *Honvédségi Közlöny*, 1928/7. 45. o.
6 *Honvédségi Közlöny*, 1928/14. 106. o.
7 *Honvédségi Közlöny*, 1928/22. 151. o.

4. számú melléklet

NAPIDÍJ A HONVÉD ALTISZTEK RÉSZÉRE

Rendfokozat	*1921. jan. 1-től*	*1922. jan. 1-től*	*1927. jan. 1-től*	*1942. júl. 1-től*	*1943. júl. 1-től*
Alhadnagy	90 K	150 K	8 P	10 P	12 P
Tiszthelyettes	90 K	150 K	8 P	10 P	12 P
Törzsőrmester	90 K	135 K	6,50 P	8 P	10 P
Őrmester	90 K	135 K	6 P	8 P	10 P
	Honvédségi Közlöny, 1921/27. 153. o.	*Honvédségi Közlöny*, 1922/13. 89. o.	*Turcsányi Gyula:* Gazdászat, — közigazgatási és illetményadatok. Bp., 1935. 10. o.	*Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1942/34. 367. o.	*Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1943/33. 543. o.

5. számú melléklet

PÓTDÍJAK A HONVÉD ALTISZTEK RÉSZÉRE (PENGŐBEN)

Rendfokozat	*1927. január 1-től*		*1943. február 1-től*		*1944. március 1-től*	
	Vezénylési, karhatalmi és munkapótdíj	*Gyakorlati és menetpótdíj*	*Vezénylési, karhatalmi és munkapótdíj*	*Gyakorlati és menetpótdíj*	*Vezénylési, karhatalmi és munkapótdíj*	*Gyakorlati és menetpótdíj*
Alhadnagy; tiszthelyettes	2,50	1	2,50	2,50	3	3
Törzsőrmester; őrmester	2	1	2	2	2,40	2,40
	Turcsányi Gyula: Gazdászat, — közigazgatási és illetményadatok. Bp., 1935. 10. o.		*Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1943/12. 168. o.		*Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1944/11. 158. o.	

6. számú melléklet

KÖLTÖZKÖDÉSI ÁTALÁNY A HONVÉD ALTISZTEK RÉSZÉRE

Rendfokozat	*1927. jan. 1-től*		*1943. júl. 1-től*	
	1 v. 2 fő	*3 v. több fő*	*1 v. 2 fő*	*3 v. több fő*
	után családi pótlékban részesülő (pengőben)			
Alhadnagy	150	200	185	250
Tiszthelyettes	120	160	150	200
Törzsőrmester	100	120	125	150
Őrmester	100	120	125	150
	Turcsányi Gyula: Gazdászat, — közigazgatási és illetményadatok. Bp., 1935. 10. o.		*Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1943/33. 543. o.	*Honvédségi Közlöny* (Szabályrendeletek), 1943/33. 543. o.

7. számú melléklet

A RENDFOKOZATOK KÖZÖTTI VÁRAKOZÁSI IDŐK AZ ALTISZTEK ELŐLÉPTETÉSÉNÉL (ÉV)

Rendfokozat	*Egységesen*	*Altisztképző iskolát végzettek*	*Csapatok által kiképzettek*	*Egységesen*
Alhadnaggyá	—	12	15	29
Tiszthelyettessé	11	8	12	—
Főtörzsőrmesterré	9	—	—	20
Törzsőrmesterré	7,5	6	8	12
Őrmesterré	5,5	3	5	6
	HL HM eln. 10. 10.1922—8281	B—4 Szabályzat. Előléptetési határozványok Bp. 1926.		B—4 Előléptetési Szabályzat Bp., 1942.

8. számú melléklet

AZ ALTISZTI LÉTSZÁM ARÁNYAINAK VÁLTOZÁSA A HADSEREGBEN

Év vagy költségvetési év	*Az altisztek*		*Hadsereg összlétszáma*
	létszáma	*létszáma a hadsereg összlétszámának %-ában*	
1922. jan. 1.[1]	8 470	18,28	46 338
1926. jan. 1.	5 129[2]	9,93	51 666[3]
1932.[4]	5 475	9,42	58 133
1934/35.[5]	4 832	7,41	67 969
1937/38.[6]	5 928	6,97	85 000
1938/39.[7]	7 553	6,38	118 297
1941/42.[8]	12 533	5,44	230 249

1 *Hetés Tibor—Morva Tamásné:* Csak szolgálati használatra! Bp., 1968. 470. o.
2 HL HM eln. 10. 1926. — 10553.
3 *Hetés Tibor—Morva Tamásné:* i. m. 292. o.
4 HL HM eln. 1. 1932. — 109 793.
5 *Bognár Károly:* Magyarország felkészülése és részvétele a II. világháborúban. *Honvédelem*, 1974/2.sz., 113. o.
6 Uo.
7 Uo.
8 *Godó Ágnes—Sztana Béla:* A Horthy-rendszer katonai ideológiája Bp., 1965. 144. o.

VERESS D. CSABA

A M. KIR. 101/3. HONI VADÁSZREPÜLŐ SZÁZAD TÖRTÉNETE 1944. május 1.—1945. május 16.

A század megalakulásától az első harci bevetésig 1944. május 1—30.

Az amerikai 15. hadászati légi hadsereg és a brit 205. bombázó csoport 1944. április 3-án délelőtt megindította légitámadás-sorozatát a magyarországi célpontok ellen. A támadások részét képezték a Földközi-tengeri Szövetséges Légierő Parancsnokság (MAAF) által — 1943. június 10-től — megkezdett Kombinált Bombázó Hadműveletnek (Combined Bomber Offensive = CBO), amely POINTBLANK fedőnéven volt ismeretes. A magyarországi célpontok elleni támadás tizedik napján, 1944. április 13-án délelőtt az amerikai 15. hadászati légi hadsereg kötelékei — többek között — súlyos csapást mértek az 1944. március 10-e óta szervezés alatt álló magyar honi légvédelem legfontosabb bázisára, a ferihegyi repülőtérre. A bombatámadás jelentős veszteségeket okozott a magyar honi vadászvédelem ott állomásozó kötelékeinek: a 2/1. (kolozsvári), az 1/1. (szolnoki) vadászrepülő századoknak, valamint a Repülőkísérleti Intézet (RKI) romboló századának. Mintegy hetven repülőgép semmisült meg a repülőtéren, de érzékeny veszteségeket szenvedtek el az amerikai bombázó- és kísérővadász csoportok ellen harcba vetett magyar vadászkötelékek is.

A súlyos csapás a magyar honi vadászvédelem sürgős átszervezését tette szükségessé. Április második felétől megkezdték a m. kir. 101. honi vadászrepülő osztály felállítását a Veszprémtől északra — az 1936—1938 között — kiépített repülőtéren. A m. kir. 101. honi vadászrepülő osztályt (parancsnok vitéz belényesi Heppes Aladár repülő őrnagy) már meglévő három vadászrepülő századból alakították meg: a kolozsvári 2/1. századból alakult meg a 101/1., a volt szolnoki 1/1. századból a 101/2. és a mátyásföldi 4/I. vadász pótosztály 5/3. századából a 101/3. vadászrepülő század. (A 101/3. vadászrepülő század hajózó állományának névsorát lásd a függelékben.) Mindhárom század a — magyar Dunai Repülőgépgyár Rt. Csepel—Horthyligeti üzemei által (német licenc alapján) gyártott — egymotoros és együléses Messerschmitt Me—109. G. 6. b. típusú vadászrepülőgéppel volt felszerelve. A gépek Daimler-Benz DB 605 folyadékhűtésű motorjai (1800 LE) maximálisan a 675/km/óra sebességre voltak képesek; a csúcsmagasság 12 ezer méter, a hatótávolság 580 km volt. A gép fegyverzete 2 db 20 mm-es MG—151 gépágyú volt. A 101. honi vadászrepülő osztály (majd ezred) 1944. május 1-jétől szeptemberig 400 db ilyen gépet kapott. A gépek a V—801-től terjedő lajstromszámot viselték.[1]

1 *Csanádi—Nagyváradi—Winkler:* A magyar repülés története. 2., bővített kiadás. Budapest, 1977. 265—266., 354. o.

A 101. honi vadászrepülő osztály a Honi Légvédelmi Parancsnokság alárendeltségében 1944. május 1-jétől szeptember 25-ig látott el honi légvédelmi szolgálatot.[2]

A m. kir. 101. honi vadászrepülő osztály (majd szeptember 19-től ezred) bevetési könyve csak súlyosan megcsonkított formában — 1945. február 20-tól kezdődő bejegyzésekkel — maradt fenn napjainkra. Az osztály (illetve ezred) 1944. május 1-jétől 1945. február 19-ig terjedő tevékenysége csak szórványos iratokból tanulmányozható. Ezért igen jelentős az, hogy a közelmúltban előkerült — dr. Haynal Tamás körorvos (Köröstarcsa) magángyűjteményéből — az m. kir. 101. honi vadászrepülő osztály 101/3. vadászrepülő századának bevetési naplója, illetve a század anyakönyve. Ezzel lehetővé vált, hogy hogy legalább a 101/3. vadászrepülő század részéről rekonstruálható legyen a 101. honi vadászrepülő osztály (illetve ezred) tevékenysége 1944. május 10-től. (Ugyanis ez a napló is csonka, s csak május 10-től tanulmányozható!)[3]

Az 1944. május 10-i (szerdai) bejegyzések szerint az időjárás felhős volt. A 101/3. vadászrepülő század (pk.: Bejczy József hivatásos repülő főhadnagy) ezen a napon 16 db üzemképes repülőgéppel rendelkezett. A nap folyamán még épültek a barakkok, illetve a repülőtér alsó végén lévő tölgyesben négy — egyenként 3—3 gép befogadására alkalmas — szilánkvédő falakkal ellátott ún. „karám" (box) készült el. A délelőtti órákban légiriadó volt. Az amerikai 15. hadászati légi hadsereg kötelékei délnyugati irányból több útvonalon és több hullámban repülték át az ország légterét, de csak szórványos bombaledobásokra került sor.

A délutáni órákban az — eddig csak Messerschmitt Me—109 E típusú gépeken repült — repülőgépvezetők megkezdték gyakorló repüléseiket Me—109 G típusú új gépeiken. Egymást követően két raj (4—4 gép) gyakorolt 1—1 órát: elsősorban a gyors felfejlődést és a fordulókat gyakorolták. A naplóíró feljegyezte, hogy a nap folyamán a veszprémi repülőtérre érkezett Szolnokról a 101/2. vadászrepülő század is.[4] Másnap, május 11-én borult és esős volt az időjárás, 500 méteres felhőalappal. A század hajózói a Balatonalmádiban lévő Balatoni Yacht Clubban (BYC) rendezték be szálláskörletüket. A borús, párás, felhős idő is hozzájárult, hogy május 24-ig ellenséges légitámadás nem volt, legfeljebb az éjszakai órákban zajlottak le felderítő és átrepülések. Május 12-én is esett az eső, a felhőalap mintegy 300 méteres magasságban húzódott. A század gépei az esőtől felázott talajon mélyen besüllyedtek a sárba. Május 13-án a délutáni órákra az eső elállt, az idő kitisztult, mire a gépek kigurultak a repülőtér régi, füves részére. A gépek mozgatása során a V—791 jelű repülőgép légcsavarja leért a földre. Az előrebillent gép légcsavarja által eldobott kő kiütötte Dékány Gyula szakaszvezető jobb szemét. Gyors műtéti beavatkozásra a katonát azonnal Székesfehérvárra szállították.

Május 14-én az újra meginduló esőzés miatt eseménytelenül telt el a nap: a század a nap folyamán repülőtérvédelmi készültséget adott. Másnap, május 15-én is esett az eső, s 30—1000 méter között változott a felhőalap. Az üzemképes és bevethető gépek száma tizenhat volt. A délutáni órákban két raj felszállási gyakorlatokat végzett.

Május 16-án az időjárás továbbra is felhős-párás maradt, a felhőalap 1000 méteren húzódott. Egy gép meghibásodása miatt az üzemképes gépek száma tizenötre csökkent. A délelőtt folyamán raj-, majd a délutáni órákban század-kötelékrepülést gyakoroltak. A következő napokban továbbra is a század adta a repülőtér védelmi

2 Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL). A 101. vadászrepülőezred-parancsnokság iratai. 1944—1945. (a továbbiakban: 101. v.rep.e.pság. iratai). Évi zárójelentés (1945. 01. 14.).

3 Itt kell köszönetemet kifejezni *dr. Hajnal Tamásnak* (Köröstarcsa), a kéziratos napló tulajdonosának és *Brandt Gyulának*, aki felhívta erre figyelmemet.

4 A továbbiakban a 101/3. vadászrepülő-század naplója képezi a tanulmány alapját. Amennyiben más forrás adatainak közlésére kerül sor, az külön lábjegyzetben szerepel.

készültséget. Május 17-én az időjárás továbbra is kedvezőtlen volt. Műszaki problémák miatt a század üzemképes repülőgépeinek száma tizenháromra csökkent. Május 18-án, a változatlanul felhős-párás légköri viszonyok ellenére, a 101/3. vadászrepülő század 3 óra 33 perces kötelékrepülést végzett a Veszprém, Körmend, Szombathely, Veszprém útvonalon. Május 19-én — miközben a repülőgépvezetők fel- és leszállási gyakorlatokat végeztek, a délelőtti órákban ellenséges átrepülések miatt légiriadót rendeltek el, s a század 15 perces készültségre kapott parancsot. Május 20—21-én továbbra is párás-felhős volt az időjárás. Mindkét napon légi lövészetet tartott a század. A következő két napon sem változott az időjárás.

A folyamatos gyakorlások miatt több gép meghibásodott. Ebből adódóan május 22-én tizenegy, 23-án tíz gépre csökkent az üzemképes és bevethető repülőgépek száma. Annak ellenére, hogy május 24-én továbbra is felhős, széllökéses volt az időjárás, délelőtt 10 óra 10 perctől — nagy ellenséges kötelékek berepülése miatt — a század tíz gépét startkészültségben tartották. Az amerikai kötelékek ellen azonban csak a 101/1. vadászrepülő századot vetették harcba. A bombázókat kísérő 60—70 amerikai vadászrepülőgép a magyar vadászokat szétszórta és visszatérésre kényszerítette.

Május 25—26—27—28—29-én — a változatlanul felhős, párás és szeles időjárási viszonyok között — több ízben rendeltek el a századnak készültséget a Graz—Bécs légtérben megjelenő amerikai kötelékek miatt, de bevetésre nem került sor. Május 30-án, kedden kiderült az idő, s a felhőalap 2500 méterre emelkedett. A nap folyamán a század 14 db gépe volt üzemképes és bevethető állapotban a műhelyszázad munkájának jóvoltából. Reggel 6 órától 30 perces készültséget rendeltek el, majd ezt követően 8 óra 45 perckor, illetve 9 óra 10 perckor rendeltek el startkészültséget. A bevetési parancs — az egész 101. honi vadászrepülő osztály számára! — délelőtt 10 óra 51 perckor hangzott el. Ez volt az osztály első együttes bevetése 32 géppel, melyből a 101/3. vadászrepülő század tizenkét géppel szerepelt. Az osztálykötelék 7000 méteres magasságban a Tihanyi-félsziget felett gyülekezett. Annak ellenére, hogy ellenséges repülőgépeket nem észleltek a légtérben, az osztályt Szombathely irányába vezényelték. A 8800 méteren repülő osztály Körmend és Szombathely légterében elvesztette a 101/1. vadászrepülő századot. A zavart a rádiófegyelem teljes hiánya okozta: mindenki összevissza rádiózott és beszélt az éterben. Az osztály visszatérése után Heppes Aladár őrnagy, osztályparancsnok hadbírósággal fenyegette meg azokat, akik a továbbiakban indokolatlanul rádióznak és beszélgetnek a bevetés alatt. A parancsnoki dorgálást követően a veszprémi repülőteret a magyarországi német vadászrepülő erők parancsnokhelyettese látogatta meg. Ő viszont mindennel meg volt elégedve. Örömét fejezte ki, hogy az osztály viszonylagosan rövid idő alatt lábra állt, s már 32 géppel startolhat. További sikert és jó leszállást kívánt.

Harci bevetések a 101. honi vadászrepülő ezred megalakulásáig 1944. június 1—szeptember 25.

Június első hete továbbra is felhős, párás és szeles maradt. A század 15—16 gépével naponta készültségben volt. Az egyetlen jelentős esemény június 5-én történt: délután 16 óra 30 perctől a század tizenhat gépével — és a teljes osztállyal együtt — gyakorlórepülést hajtott végre 2000 méteren Budapest felett.

Június 8—12 között változatlanul eseménytelenül telt el a 101/3. vadászrepülő század ideje. Június 12-én, hétfőn — a megélénkülő ellenséges berepülések miatt — a század reggel 6 órától 30 , majd 15 perces készültségben volt. Déli 12 óra 25 perctől két géppár (négy gép) ülőkészültségi parancsot kapott, majd 12 óra 30 perckor a két

géppárt utasították egy — a légtérben feltűnő — ellenséges felderítőgép leküzdésére. Az amerikai felderítőgép azonban elmenekült. Délután 18 óra 30 perctől a század egyik raja a Balaton északi csúcsánál — 500 méteren — felzárkózott egy Junkers Ju—52-es szállítógéphez, s azt Belgrád felé biztosította.

Június 13-a eseménytelen nap volt, a következő napon pedig a század átesett a tűzkeresztségen. Június 14-én, szerdán reggel 7 órától 30 perces készültséget rendeltek el, majd 8 óra 45 perctől az egész 101. honi vadászrepülő osztályt 15 perces készültségbe rendelték. Fél óra múlva, 9 óra 16 perckor start, majd 9 óra 55 perckor ülőkészültségbe rendelték az osztály mindhárom századát, mivel az ország légterében az amerikai 15. hadászati légi hadsereg 560 bombázó- és 250 kísérő vadászrepülőgépe jelent meg.[5] A magyar 101. honi vadászrepülő osztály összesen harminc géppel — ezen belül a 101/3. vadászrepülő század tizenöt repülőgéppel — harci bevetésre kapott parancsot. A 101/3. vadászrepülő századot 10 óra 25 perckor indították azzal az utasítással, hogy Győr felett gyülekezzen, s ott zárkózzon fel a német 8. honi vadászrepülő hadosztály egy Messerschmitt Me—410-es kötelékének védelmére. Miközben az amerikai bombázókötelékek Budapestet és a pétfürdői olajfinomítót bombázták, a magyar vadászrepülőgépek az amerikai kísérővadászokkal csaptak össze. A 101/3. vadászrepülő század a Vértes-hegység felett — 5—6000 méter magasságban — került harcba 40—50 amerikai P—38-Lightning típusú kétmotoros, kéttörzsű kísérő vadászrepülőgéppel. A légi harcban a 101/3. vadászrepülő század — saját veszteség nélkül — hét amerikai vadászgépet lőtt le. A bevetési könyv adatai szerint egy—egy amerikai gépet lőtt le Pávai-Vajna György repülő hadnagy és v. Molnár László repülő hadnagy Pusztavám északi légterében; egy-egy amerikai vadászgépet semmisített meg Debrődy György repülő hadnagy (Dudar K), Dániel László repülő hadnagy (Pusztavám DK, Lippakút), Bélaváry Pál repülő hadnagy (Vérteskozma), Podoba Illés továbbszolgáló repülő szakaszvezető és Takáts Pál továbbszolgáló szakaszvezető.[6] Utólag — miután a 103. légvédelmi tüzérosztály igazoló bizottsága nem igazolta — a 101. honi vadászrepülő ezred 1945. február 5-i 27. sz. ezredparancsa Podoba Illés és Takáts Pál légi győzelmét törölte.[7] A légi harc során a 101/3. vadászrepülő század pilótáit a légi harcok során még csak sérülések sem érték. Jelentéktelenek voltak a gépsérülések is: Bejczy József főhadnagy századparancsnok gépe a bal szárny felületén egy géppuskatalálatot kapott; Podoba szakaszvezető gépének pedig bal csűrőjét ellőtték. Bejczy főhadnagy és Pászthy István repülő hadnagy fegyverzete a harc közben nem működött. Mátyás János hivatásos repülő őrmester — a hűtővíz felforrása miatt — kénytelen volt kiválni a harcból. Bélaváry Pál hadnagy V—801 jelű gépe a visszatéréskor, illetve a leszálláskor összetört (bal futója kitört). Megjegyzendő, hogy az osztály másik két százada összesen három amerikai gépet lőtt le, s egy pilótájuk életét vesztette.

A június 15-i eseménytelen nap után, 16-án, pénteken zajlott le a 101. honi vadászrepülő osztály — és ezen belül a 101/3. vadászrepülő század — második legsúlyosabb csatanapja. A reggeli órákban a század tizenegy bevethető repülőgéppel rendelkezett. A várható amerikai légitámadás miatt már 6 órakor elrendelték a 30 perces, majd 7 óta 20 perctől a 15 perces készültséget. Startkészültségre 8 óra 40 perckor kaptak parancsot. Délelőtt 9 óra előtt délnyugati irányból az amerikai 15. hadászati légi hadsereg 638 bombázó- és 290 kísérő vadászrepülőgépe hatolt be Magyarország légterébe. Néhány perccel később, 9 óra 10 perckor a magyar 101. honi vadászrepülő osztály 28 repülőgépe bevetési parancsot kapott; az osztálykötelékben a 101/3.

5 *Heppes Aladár:* Visszaemlékezés a Magyar Légierők 1944-es harcaira 40 év távlatából. *Magyar Szárnyak*, XIII. évf., 1984., 13. sz. (Oshawa, Ontario, Canada) 14. o. (1. sz. melléklet.)
6 HL 101. v.rep.e.pság. iratai. Tiszti és bizalmas parancsok: Légierők bizalmas parancsa; 63. sz. parancs (1944. szept. 23.); Légigyőzelmek igazolása. 1944. jún. 14. (Itt részletezve a lelövések helye.)
7 HL 101. v.rep.e.pság. iratai. 27. sz. ezredparancs (1945. 02. 05.).

vadászrepülő század tizenegy gépével vett részt. Pávai-Vajna György hadnagy visszaemlékezése szerint a 101/3. vadászrepülő század az osztálykötelék bal szárnyán látott el vadászbiztosítást, s Tihany légterén át, 8000 méter magasságban repültek déli irányba.[8] Kaposvártól 20 km-re északra — nagyjából Somogyvár légterében — 6000 méteren csaptak össze 80—100 amerikai P—38 Lightning és P—51 Mustang kísérővadásszal. A kibontakozó légiharcban a 101/3. vadászrepülő század pilótái nyolc amerikai repülőgépet lőttek le: hat P—38 Lightningot, egy P—51 Mustangot és egy B—17 Boeing Flying Fortress négymotoros bombázót. A légigyőzelem jelentések utólag nem bizonyultak pontosnak és megbízhatónak, mert a jelentett lelövések közül csak ötöt igazoltak: Bejczy József főhadnagy századparancsnok (egy P—38 Lightning: Értény ÉNy — Tamási Ny); Mátyás János őrmester (egy P—38 Lightning: Értény ÉNy — Tamási Ny); Debrődy György hadnagy (egy P—38 Lightning: Kapoly Balatonföldvár DDK); Kovács Pál hivatásos repülő őrmester (egy P—38 Lightning: Balatonkereki—Gyugypuszta, Balatonföldvár D); Karátsonyi Mihály repülő hadnagy (egy P—38 Lightning: Iszkaszentgyörgy halastó mellett.) Nem igazolták a század bevetési könyvében szereplő lelövések közül az alábbiakat: Huszár András repülő zászlós (P—38 Lightning); Karátsony Mihály hadnagy (B—17 Boeing Flying Fortress), Ajben János repülő szakaszvezető (P—51 Mustang) légi győzelmeit.[9] A légi harcban — a század állományából — életét vesztette Pászthy István hadnagy. Egyes visszaemlékezések szerint, miután az amerikai P—38 Lightning kísérővadász gépek túlereje szétszórta a 101/3. vadászrepülő századot, egyéni harcok alakultak ki a magyar és amerikai pilóták között. Az első harci bevetését végző Karátsonyi hadnagy elé váratlanul becsúszott egy Lightning. A magyar pilóta minden fegyveréből tüzet nyitott, majd függőleges zuhanással igyekezett kitörni az amerikai vadászgépek tömegéből. Földközelben repült Veszprém felé, amikor rádiójában hallotta Pászthy István hadnagy segítségkérését. Karátsonyi azonnal hívta őt, válasz azonban már nem jött. Pászthy sebesülten ugrott ki gépéből, de ejtőernyője a zuhanó gépbe akadt, és magával ragadta a mélybe. Karátsonyi ekkor hallotta Heppes őrnagy osztályparancsnok parancsát, hogy a századok Balatonalmádi felett gyülekezzenek.[10] A század bevetési napló adatai szerint egy pilóta — Pávai-Vajna György hadnagy — fejsérülést kapott. A sebesülés részleteiről Pávai-Vajna az alábbiakban emlékezett vissza: „Kb. 10 óra tájban hallottam a rádión az osztályparancsnok parancsát a Tihany fölött 4000 méteren való gyülekezésre. Jelentettem, hogy az üzemanyagom és a lőszerem is fogytán van. Leszállásra és újratöltésre kaptam parancsot." A továbbiakban leírta, hogy már megközelítette a veszprémi repülőteret, ahol váratlanul négy amerikai Lightning támadta meg. A földközelbe szorított magyar vadászgép — lángoló motorral — hasra szállt. Pávai-Vajna kiugrott az égő roncsból, s gyalogosan igyekezett menekülni. A négy amerikai vadászgép egymás után többször lecsapott a földön égő magyar vadászrepülőgépre, illetve a közelében fekvő magyar pilótára, s gépágyúsorozatokkal igyekeztek megsemmisíteni. Az amerikai gépek végül is eltávoztak, s Pávai-Vajna hadnagy kisebb homloksérüléssel túlélte a harcot.[11] A 101/3. vadászrepülő század összveszteségе a légiharcban egy halott és egy könnyű sebesült volt. Lelőtték három Me—109-es vadászrepülőgépüket, melyek 100%-ban megsemmisültek (V—826, V—818, V—817), s a V—786 jelű gépnek lelőtték a szárnyvégét.

Június 17-től 24-ig eseménytelenül teltek a napok. A 101/3. vadászrepülő század ezekben a napokban 8—9 üzemképes és bevethető repülőgéppel rendelkezett.

8 *Pávai-Vajna György:* Lelőttek... *Magyar Szárnyak*, XIII. évf. 1984. 13. sz. 58. o.
9 L. a 6. sz. jegyzetet.
10 *Gaál Gyula:* Fehér kereszt és fehér csillag. *Magyar Szárnyak*, XIII. évf. 1983. 12. sz. 39. o. V. ö.: *Magyar Szárnyak*, VII. évf. 1944. 17. sz. szept. 1. 4—6. „A Pumák egy napja".
11 L. a 8. sz. jegyzetet.

1944. június 25-től július 24-ig nincs feljegyzés a 101/3. vadászrepülő század bevetési naplójában. Így ezt a hiátust csak szórványos anyagokkal tölthetjük ki.

Június 26-án az amerikai 15. hadászati légi hadsereg 677 bombázó- és 300 kísérő vadászrepülőgépe hatolt be az ország légterébe. A 101. honi vadászrepülő osztály mindhárom százada bevetési parancsot kapott, s a délelőtti órákban Sopron—Pápa légterében heves légi harc bontakozott ki. A 101/3. vadászrepülő század csak egy légi győzelmet jelentett: Takáts Pál továbbszolgáló repülő szakaszvezető Rábacsanak légterében egy P—51 Mustang vadászgépet lelőtt. A század ugyanakkor súlyos veszteségeket szenvedett el: az osztály három halottjából ketten — Ajben János szakaszvezető és Podoba Illés szakaszvezető — a 101/3. vadászrepülő századból vesztették életüket.[12]

Másnap, június 27-én újra 331 amerikai bombázó és 100 kísérő vadászrepülőgép támadta Magyarországot és bombázta Budapestet. A 101. honi vadászrepülő osztály 24 géppel került bevetésre, melyben nyolc géppel szerepelt a 101/3. vadászrepülő század is. A bevetés eredményei ismeretlenek. Június 30-án újra 450 amerikai bombázó és 160 kísérő vadászrepülőgép támadta — a Balaton légterén át — Budapestet. A 101. honi vadászrepülő osztály mindhárom századával — huszonnégy géppel — megtámadta az amerikaiakat. Támogatásukra harcba vetették a 8. német honi vadászrepülő hadosztály 17 gépét is. A magyar—német kötelék Zalaegerszeg és Tapolca légterében ütközött meg az amerikaiakkal. A 101/3. vadászrepülő század három légi győzelmet jelentett. Azonban csak Huszár András zászlósét fogadták el, aki Tapolcától DK-re, Nemesvitánál lőtt le egy B—24 Liberator mintájú négymotoros bombázót, amely a műút és a vasút között zuhant le és személyzetével együtt elégett. A Bejczy József főhadnagy, századparancsnok által jelentett egy B—24 Liberatort és egy P—38 Lightning vadászgépet, valamint a Kovács Pál őrmester által közölt P—38 Lightning vadászgép lelövését a bizottság nem fogadta el.[13]

Egy napi nyugalom után, július 2-án reggel az amerikai 15. hadászati légi hadsereg 712 bombázó és 300 kísérő vadászrepülőgépe támadott újra Budapestre. A 101. honi vadászrepülő osztály újra mindhárom századával — összesen tizennyolc géppel — felszállt a veszprémi repülőtérről. A bevetést követően, a 101/3. vadászrepülő század három légi győzelmet jelentett, azonban csak Debrődy György hadnagyét ismerték el, aki egy P—51 Mustang vadászgépet lőtt le a pilisvörösvár—csobánkai út felett. Dániel László hadnagy és Boldizsár László repülő szakaszvezető jelentéseit — egy-egy P—38 Lightning lelövéséről — nem fogadták el. A 101/3. vadászrepülő század egy embert — Takács Pál szakaszvezetőt — vesztett. (Az osztály összes emberveszteségе három halott volt.)[14] Néhány napi nyugalom után, július 7-én reggel az amerikaiak újra támadtak 560 bombázó és 250 kísérő vadászrepülőgép bevetésével. A 101. honi vadászrepülő osztály ismét mindhárom századával — összesen 34 géppel — felszállt. A 101/3. vadászrepülő század Komárom légterében támadott meg egy amerikai bombázóköteléket, s három lelövést jelentett. Debrődy György hadnagy és Huszár András zászlós Megyercs felett közösen lőtt le egy négymotoros B—17 Flying Fortress bombázót; Molnár László repülő hadnagy pedig egymaga két négymotoros B—24 Liberator bombázót lőtt le Kolozsnéma légterében. A századnak veszteségei nem voltak.[15]

Július 8-án délelőtt az amerikai 15. hadászati légi hadsereg hatvan négymotoros

12 L. az 5. és 6. jegyzetet.
13 L. a 10. jegyzetet; HL 101. v. rep.e.ság. iratai. 27. sz. ezredparancs (1945. II. 5.).
14 L. a 6. jegyzetet; HL 101. v.rep.ság. iratai: 27. sz. ezredparancs (1945. II. 5.); Veszteségkimutatás (1945. I. 9. 101) I. v.rep.oszt.ság.).
15 L. az 5. és 6. jegyzetet.

bombázógépe bombatámadást hajtott végre a veszprémi repülőtér ellen. Miután a századok kitérőrepülést hajtottak végre, gépveszteségeik nem voltak. A 101/3. vadászrepülő századnak csak egy tisztje — dr. Rádonyi Kálmán zászlós — halt meg a repülőtéren a bombatámadás során. Az osztály állományából összesen egy tiszt, egy orvos és tizenegy legénységi állományú katona halt meg; a repülőtér személyzetének teljes vesztesége viszont mintegy nyolcvan ember volt.

A július 9-től beálló kedvezőtlen időjárási és légköri viszonyok miatt 13-ig bevetési szünet volt. Július 14-én újra 430 amerikai bombázó és 150 kísérő vadászrepülőgép támadta Budapestet. A 101. osztály ebben az esetben is mindhárom századával — tizenhat géppel! — került bevetésre. Sem légi győzelmet, sem veszteséget nem jelentettek. Két nappal később, július 16-án újra 380 amerikai bombázó és 150 kísérő vadászrepülőgép támadta — Nyugat-Magyarország légterén át — Bécset. A 101. vadászrepülő osztály tizenkét gépének bevetésével megtámadta az amerikaiakat. A 101/3. vadászrepülő század egy légi győzelmet jelentett: Bejcsy József főhadnagy, századparancsnok Kenyeri légterében lelőtt egy B—24 Liberator bombázót, amely nagy magasságban felrobbant és teljes személyzetével együtt megsemmisült.[16] Július 17—25 között nyugalom honolt az ország légterében. (Július 24-től újra folytatódik a 101/3. vadászrepülő század bevetési naplója!)

Július 26-án az idő derült volt, a felhőtakaró 6000 méteren húzódott. A 101/3. vadászrepülő század hét üzemképes és bevethető géppel rendelkezett. A délelőtti órákban az amerikai 15. hadászati légi hadsereg kötelékei ausztriai célpontokat támadtak. A 101. honi vadászrepülő osztályt — két német vadászrepülő osztály támogatására — mindhárom századával harcba vetették. Az összecsapások során — Ausztria felett — Molnár László repülő hadnagy egy amerikai P—38 Lightning vadászgépet lelőtt.[17] A bevetési napló adatai szerint a századnak veszteségei nem voltak. Valószínűleg üzemanyaghiány miatt két gép visszatéréskor nem érte el a veszprémi repülőteret: Molnár László hadnagy V—848 jelű gépével Szombathelyen, Huszár András zászlós V—842 jelű gépével pedig a győri repülőtéren kényszerleszállást hajtott végre.

Másnap, július 27-én reggel újra nagytömegű amerikai kötelékek jelentek meg az ország DNy-i légterében. A 101. vadászrepülő osztály mindhárom századával — köztük a 101/3. vadászrepülő század hét gépével — felszállt a veszprémi repülőtérről. A magyar kötelék Balatonfüred légterében zárkózott fel a német 8. honi vadászrepülő hadosztály egyik egységéhez. A magyar osztály Székesfehérvár—Tata légterében — 7000 méteren — szemből és felülről támadott meg egy nyolcvan bombázóból álló amerikai köteléket. A rácsapás során négy amerikai négymotoros B—24 Liberator bombázót lőttek le, ebből hármat a 101/3. vadászrepülő század pilótái: Debrődy György hadnagy Mór felett, Molnár László hadnagy Csákvár légterében, Karátsonyi Mihály hadnagy pedig Szabadbattyánnál lőtt le egy-egy bombázót. Ezt követően a magyar kötelék új rácsapásra gyülekezett. Molnár László hadnagy rádión helyzetjelentést kért a „Sziklától" (a budapesti Mente utcai irányító központtól) az amerikai vadászkötelékekről. A válasz szerint a kísérővadászok nyugat felé távoztak. Ekkor megszólalt egy másik hang, azt állítva, hogy az előző információ hazugság. Erre az első hang közölte, hogy a második hang hazudik! Mikor a magyar vadászok az irányító központtól gyülekezési körzetet kértek, az a Balaton egyik pontjának légterét jelölte meg. Egy-két perc múlva egy újabb — ismeretlen — hang módosítást tett, s egy duna menti község légterét adta meg. Az első hang ekkor újra megszólalt, s közölte, hogy az amerikaiak azonos hullámhosszon igyekeznek a magyar

16 L. a 6. jegyzetet.
17 Uo.

vadászokat tőrbe csalni. Ez volt az első eset, hogy az amerikai bombázókról — e célra kiképzett és magyarul jól beszélő rádiósok — a magyar vadászvédelmet megzavarni igyekeztek. Miközben az említett rádiózás folyt, váratlanul megjelentek az amerikai vadászkötelékek, s Székesfehérvár északi légterében újabb légi harc bontakozott ki. Az összecsapásban a magyar osztály — ebben az esetben is saját veszteség nélkül — két amerikai P—51 Mustang vadászgépet lelőtt, ebből egyet a 101/3. vadászrepülő század pilótája, Kovács Pál hadnagy Csákvár légterében. A bevetés végén a 101/3. vadászrepülő század veszteség nélkül tért vissza a veszprémi repülőtérre, csak egy gép vágódott hasra a leszálláskor, komolyabb sérülés nélkül.[18]

Kétnapi szünet után, július 30-án délelőtt újra mintegy 300 amerikai repülőgép támadta Budapestet és a zalai kőolajmezőket. A borult időben — a 101. honi vadászrepülő osztály kötelékében — a 101/3. vadászrepülő század mind a hat bevethető gépével felszállt. A század bevetési könyve sem légi győzelmet, sem veszteséget nem említ. Más források szerint Molnár László és Dániel László hadnagyok, illetve Kovács Pál őrmester és Boldizsár László szakaszvezető egy-egy B—24 Liberator bombázó lelövését jelentette. Azonban utólag ezeket a 27. sz. ezredparancsban (1945. febr. 5,) nem fogadták el.

Július 31-étől augusztus 6-áig — a felhős, borult, zivataros időjárási és légköri viszonyok miatt — amerikai légitámadások nem voltak, s a bevetési napló adatai szerint a 101/3. vadászrepülő század nem hajtott végre bevetést. Augusztus 7-re az idő kiderült, s csak helyenként jelentkeztek gomolyfelhők. A század ezen a napon tíz üzemképes és bevethető repülőgéppel rendelkezett. A reggeli órákban az amerikai 15. hadászati légi hadsereg 357 bombázó és 171 kísérő vadászrepülőgépe hatolt be az ország légterébe. A 101. honi vadászrepülő osztály tizennégy — más adatok szerint tizennyolc — géppel szállt fel. A 101/3. vadászrepülő század kötelékét Molnár László hadnagy vezette. A parancs szerint Győr felé repültek, ahol csatlakoztak egy — tizenhárom Me—410-es — német nehézvadász csoporthoz. Az egyesített kötelék DK—D-i irányba fordult. A magyar vadászok biztosítási feladattal hátul és felül kísérték a német alegységet. Amint Székesfehérvár légterébe értek, váratlanul megpillantottak egy — 353 négymotoros bombázóból álló — amerikai köteléket. Molnár hadnagy ekkor parancsot adott a póttankok ledobására. Röviddel ezután Debrődy hadnagy — a Nap felől és mintegy 1500 méteres magassági fölénnyel — négy közeledő vadászgépet észlelt. Jelzésére a „Szikla" megnyugtatta Molnár hadnagyot, hogy ezek német magassági vadászok. Hamarosan harminc gépre növekedett a Nap felől közeledő kötelék száma, s a légtérben tömegesen megjelenő vörösen izzó nyomjelző lövedékek csíkjai bebizonyították, hogy azok nem német, hanem amerikai P—51 Mustang vadászok. Miután a — magyar kötelék által kísért — német nehézvadász csoport is észlelte a túlerejű amerikai támadást, délnyugati irányba kitörtek, s ezzel a magyar vadászcsoport a Balaton—Tapolca—Sümeg légtérben magára maradt. A nagyerejű amerikai vadászkötelék koncentrált támadást indított a 101/3. vadászrepülő század ellen. Percek alatt több magyar vadászgép találatokat kapott. A kötelékbe beosztott 101/1. vadászrepülő századhoz tartozó egyik gép zuhanni kezdett, de pilótájának — Benkő Lajos repülő hadnagynak — sikerült ejtőernyővel földet érnie. A 101/3. vadászrepülő század egyik pilótája — Nyemecz János tartalékos repülő zászlós — is kiugrott égve zuhanó gépéből, de ejtőernyőjén ereszkedve gépfegyverlövéseket kapott, s halálos sérülésekkel ért földet. Még élve szállították a sümegi kórházba, ahol azonban meghalt. Molnár László hadnagy Káld felett ugrott ki égő gépéből, s szintén ereszkedés közben kapott halálos lövéseket. Érdekfeszítően írta le az eseményeket a 101/3. század egyik pilótája, Tobak Tibor repülő hadnagy:

18 L. a 6 és 10. jegyzetet.

„8000 métert Győr magasságában elértük, amikor a Párductól (ez volt a nap folyamán a földi irányító központ fedőneve. — V.D.Cs.) új parancs érkezett: feladatunk a német nehézvadászok biztosítása! A németek már látnak minket, jelezte a Párduc, mert nem voltunk (ti. a németekkel) azonos sávra hangolva... Laci (Molnár László hadnagy. — V.D.Cs.) nagy bal ívben a Balaton irányába repülő németek mögé kanyarította kisded csapatunkat. Alattunk voltak a németek cca 6000 és 7000 között... Hát ezek a nehéz vadászok éppen olyan G—6-osok voltak, mint mi, csak három ágyús kivitelben, póttankkal, század ékalakzatban és pontosan tizenketten. Kétszer is megszámoltam őket. A Balaton keszthelyi sarkánál járhattunk, amikor a magasságunkat szépen veszítve, lekeveredtünk 6000 m-re, és valaki beleordított a rádióba: »fölöttünk kondenzek!« A kondenzeket én is észrevettem, amikor a németek ÉNy-i irányba fordultak, mi utánuk és a Nap pontosan mögöttünk. Közben a rádióban: »fölöttünk Mustángok!« Laci: »Párduc, azonnal kérek engedélyt emelkedni és szembefordulni! Mustangok felettünk! Értesítsék a németeket! Összes Pumák! Póttankot ledobni! Géppuskákat, gépágyúkat bekapcsolni!« A másodpercek perceknek tűntek. A németek, mintha iskolát repülnének. Most már elfajult a szöveg: »a pifkék (ti. a németek) nem látják az amikat!...« Drámai volt a hangulat, de csak a három parancsnok beszélt. Főleg Laci. Legalább négyszer kért parancsot a kiválásra és a szembefordulásra. A válasz mindig az volt, hogy azok nem Mustangok, hanem német felderítő gépek. Parancsot végrehajtani, a német egységet biztosítani! (...) Molnár Laci úgy rávágta a »not« (szükség V.D.Cs.) teljesítményt, hogy jó 50 méterre elmaradtam tőle (Tobak Tibor hadnagy Molnár László hadnagy géppárja volt — V.D.Cs.), de ezt a távolságot már tartottam. A németek előttünk repültek, még mindig póttankokkal kb. 600 méterre és 100—200 m-rel alacsonyabban. Laci melléjük akart repülni, és a parancsot a végsőkig teljesítve, jelezni akarta a Mustangokat. Már közelebb voltam a németekhez, Laci még közelebb, és ekkor Laci billegni kezdett, és rövid sorozatokat lőtt a németek elé, hogy vegyék észre magukat. Ebben a pillanatban apró villanásokat láttam Laci gépének törzsén, és kis füstpamacsokat. Laci gépe kissé felhúzott, majd élesen jobbra bedőlve, a föld felé húzott fehér és fekete, egyre növekvő füstöt húzva maga után. (De nem lánggal égett.) És ekkor tűztenger hátulról. Egy kockás mintázatú farokrész, csillogó géptest, jellegzetes hassal, jobbra tőlem 10 méterrel és legalább 80—100 km/óra, sebességgel túllő rajtam. Ez lőtte le Lacit, villan belém a felismerés, hátra se nézek és látom, hogy beszalad a revikörömbe! Nincs messzebb 50 méternél, minden fegyverből tűz! Méghozzá más is lő, látom a sok találatot és a Messerek nyomjelzőit, de azt is, mi történt velük. A Mustang nem gyullad ki, de meredeken lefordul, én utána, de már látom, hogy ez bekapta. Alattam elég nagy település, távolabb a Rába. Jánosházától DNy-ra vagyok, és ekkor fényjelző lövedékek süvítenek el a kabinom mellett. Nem kapok találatot, de botot előre feketedésig, negatív szögben zuhanok és csavarom, lépem a teljes gázzal zuhanó gépet..."

A 101/3. vadászrepülő század bevetési könyve tömören regisztrálta az eseményeket: „Tíz gépből négy nem tért vissza. Fölényes Mustang támadás hátulról. Karátsonyi hadnagy, Nyemecz zászlós, Molnár hadnagy lelőve; Nánási hadnagy benzinhiány miatt kényszerleszállt; a visszatért hat gépből kettő javításra szorul a találatok miatt. Karátsonyi hadnagy égési sebeket szenvedett el (a szombathelyi kórházba vitték); Nyemecz zászlós súlyos lövéssérüléssel a sümegi kórházban." Tobak Tibor fentebb idézett visszaemlékezésében leírta, hogy Tóth Lajos hadnagy (az 1. századtól), majd utána Nánási Kálmán repülőhadnagy egymást követően egy grófi kastély parkjában hajtottak végre kényszerleszállást.[19]

19 L. a 10. jegyzetet; „A Kék—11-es": Az első... 1944. augusztus 7. *Magyar Szárnyak*, XII. évf. 1983. 12. sz. 59—60. o.

Augusztus 8-tól 22-ig a 101/3. vadászrepülő század nem hajtott végre harci bevetést, annak ellenére, hogy a 15. hadászati légi hadsereg változatlan hevességgel támadta a magyarországi célpontokat. Ebben a két hétben a század gépállománya 5 gép volt, majd augusztus 9-én, egy kitérőrepülést követően, a leszálláskor a V—861 jelű gép futóműve becsuklott és a gép megsérült. Augusztus 10—11-én új gépek érkeztek be a győri repülőgépgyárból: Messerschmitt Me—109 G—6 a típusok, melyek a 2 db MG—131-es 13 mm-es nehézgéppuska mellett 1 db MK—108-as 30 mm-es gépágyúval voltak felfegyverezve. Az új gépek a W—021, W—026, W—027, W—029 lajstromjelet kapták. Augusztus 14-én Kenyeriből újabb két gép érkezett, melyek a W—023, W—030 jelzést kapták. Az új gépekkel augusztus 17-én kezdték meg a gyakorló repüléseket.

Augusztus 20-án délelőtt D—DK—K—Magyarország ellen nagyarányú amerikai légitámadások zajlottak le. A teljesen derült időben 08 óra 50 perckor a 101. honi vadászrepülő osztály mindhárom százada bevetésre kapott parancsot. Ennek során a 101/3. („Drótkefe" fedőnevű) vadászrepülő század volt a vezérszázad nyolc bevethető gépével. A felszállást követően rövidesen a század két gépe műszaki hiba miatt visszatért és leszállt. A bevetés 1 óra 50 percig tartott, de az osztály sem a németekkel, sem az ellenséggel nem találkozott. A bevetési könyv szerint délután is volt még egy bevetés, de találkozás az ellenséggel ekkor sem volt. Augusztus 21-én újabb nagy amerikai légitámadás zajlott le, s a teljesen derült időben, 09 óra 10 perckor a 101. honi vadászrepülő osztály mindhárom százada újra bevetési parancsot kapott. A 101/3. század nyolc géppel szállt fel, de Erdész Károly repülő szakaszvezető — műszaki hiba miatt — a W—023 jelű géppel rövidesen visszatért és leszállt a repülőtéren. Az osztály támadást intézett a hajdúböszörményi repülőteret bombázó amerikai kötelékek ellen. Nánásy Kálmán hadnagy egy B—24 Liberator lelövését jelentette. Ezt azonban utólag — a 27. sz. ezredparancsban (1945. február 5) — nem fogadták el. Augusztus 22-én újra 530 amerikai bombázó és 250 kísérő vadászrepülőgép hatolt be az ország légterébe.[20] Délelőtt folyamán — derült időben — csak a 101/3. század hajtott végre bevetést öt géppel (egy azonban műszaki hiba miatt rövidesen visszatért.) A kötelék ellenséggel nem találkozott, s harc nélkül visszatért. A délutáni órákban a század három gépét vetették be repülőtérbiztosításra. Délután 13 óra 15 perc körül a köteléket amerikai repülőgépek támadták meg. A század bevetési könyve szerint 13 óra 15 perckor Kiskomárom légterében amerikai vadászgépek lelőtték Kovács Pál őrmestert, aki életét vesztette. Géppárját, Hoy Tibor repülő szakaszvezetőt is megtámadta négy amerikai P—51 Mustang vadászgép. A légi harcban — 13 óra 20 perckor — Hoy szakaszvezető egy B—24 Liberator négymotoros bombázót lelőtt, majd néhány perc múlva a Mustangok őt is lelőtték. Hoy Tibor — sérült gépével — Keszthely közelében kényszerleszállást hajtott végre. A pilóta fej- és vállsérülésekkel a keszthelyi kórházba került.

Augusztus 23-től október 9-ig a 101/3. vadászrepülő század nem hajtott végre harci bevetést, annak ellenére, hogy az amerikai 15. hadászati légi hadsereg a magyarországi célpontokat továbbra is támadta. A század bevetési naplója szerint az amerikai légitámadások alkalmával a 101/3. vadászrepülő század — de a másik két század is — rendszeresen kitérő repüléseket hajtott végre: azaz elhagyták az amerikai bombázástól fenyegetett veszprémi repülőteret. Augusztus 25-én hajtották végre az első ilyen kitérő repülést Várpalota fölé. A felszálláskor Mátyás János őrmester a W—028 jelű géppel bepördült, s a repülőgép 80%-os sérüléseket szenvedett. Augusztus 27-én az egész osztály kitérő repülésre kapott parancsot Várpalota légterébe. A felszálláskor Dániel László hadnagy gépe pördült be, s a W—016 jelű

20 L. az 5. jegyzetet.

gép összetört. Az augusztus 28-i kitérő repülés során baleset nem történt. Augusztus 30-án az amerikai 15. hadászati légi hadsereg 306. vadászrepülő hadosztályának P—51 Mustang kötelékei a nap folyamán több légitámadást hajtottak végre az ország légterében. A 101/3. vadászrepülő század bevetési könyve szerint: „A kis géplétszám miatt bevetésről szó sem lehetett, s mivel ellenséges alacsonytámadás volt várható, a gépeket (szilánkvédő — V.D.Cs.) karámokban helyezték el."

Szeptember 1-jétől az újonnan beérkező pilóták gyakorlórepülései indultak meg. Már az első napon Szűcs tizedes a W—032 jelű géppel hasra szállt és a gépet összetörte. Szeptember 4-én — a borús és szeles időben — folytatódtak a gyakorló repülések: Domján Pál hivatásos repülő törzsőrmester a startnál bepördült és a W—026 jelű gépet összetörte. A szeptember 5-i amerikai légitámadás ideje alatt a 101/3. vadászrepülő század gépeit szilánkvédő karámokba vontatták. Szeptember 8-án újra gyakorló repülések folytak: Domján Pál a startnál újra bepördült, s a W—027 jelű gépet is összetörte. Miután ez néhány nap alatt a második géptörése volt, Heppes Aladár őrnagy, osztályparancsnok Domjánt a további repüléstől letiltotta. Szeptember 10-én a 101/3. vadászrepülő század három új gépet kapott, majd 12-én a szolnoki repülőosztálytól négy újabb gép és hat pilóta érkezett a századhoz. Az új gépek átvételét és berepülését a Repülő Átvételi Bizottság (RÁB) pilótái szeptember 12-én kezdték meg.

A szeptember 13—15—16—17—18—19—20—21—23-i amerikai berepülések alkalmával a századot továbbra sem vetették harcba. A gyakorló repülések még néhány napig folytatódtak: 14-én — leszállás közben — Erdész Károly őrvezető a W—054 jelű géppel átvágódott, a gép összetört, a pilóta könnyebben megsérült. Szeptember 23-tól — az egyre kedvezőtlenebb időjárási viszonyok és a súlyosbodó üzemanyaghiány miatt — a gyakorlórepüléseket leállították. Szeptember 24-én a század hajózói megkapták a téli repülési ruházatot.

A 101/3. vadászrepülő század tevékenysége a 101. honi vadászrepülő ezred megalakulásától az amerikai légitámadások befejezéséig 1944. szeptember 26—november 7.

1944. szeptember 25-én megalakult a 101/II. vadászrepülő osztály 4., 5. és 6. százada Kenyeriben. Ezt követően, szeptember 29-én megszervezték a két osztályt irányító 101. honi vadászrepülő ezred parancsnokságát (parancsnoka Heppes Aladár őrnagy; harcállláspontja: Veszprém).

Szeptember 26-án a 101/3. vadászrepülő század átadta a 101/5. vadászrepülő századnak Nánási Kálmán és Bélaváry Pál hadnagyokat, valamint tizennégy repülőgépszerelőt.

A gyakorló repülések október 4-ig továbbra is szüneteltek. Ezen a napon — október 4-én — az osztály két másik századával egyidejűleg — a század pilótái Balatonalmádiból Veszprémbe — a várban lévő kanonoki palotákba — költöztek. Október 5-től az időjárás jelentősen javult, s a gyakorló repülések folytatódtak.

1944. október 6-án az Arad—Makó közti hídfőkből megindult a szovjet 2. Ukrán Front balszárny-erőinek támadása, a debreceni támadó hadművelet. A szovjet támadó hadművelet támogatására az amerikai XV. vadászrepülő parancsnokságnak négy „Mustang" és három „Lightning" csoportja indított támadássorozatot a magyarországi — elsősorban a dunántúli — célpontok (vasúti és közúti csomópontok, stb.) ellen.

Október 9-től a 101. honi vadászrepülő ezred 101/I. honi vadászrepülő osztályá-

nak mindhárom századát egyidejűleg vetették harcba az amerikai XV. vadászrepülő parancsnokság kötelékei és a szovjet 2. Ukrán Front 5. légi hadseregének bombázó, csata- és vadászrepülő kötelékei ellen.

A szovjet 5. légi hadsereg ellen végrehajtott október 9-i és 10-i bevetések eseményei ismeretlenek. A bevetési napló csak annyit közöl, hogy 9-én a század nyolc gépét vetették harcba délután 14 órakor, majd 10-én a nyolc gépet újra harcbavetették. A bevetés helyét, célját, eredményeit és veszteségeit illetőleg semmi utalás nem szerepel.

Október 11-én a Szegedet támadó szovjet erők ellen vetették be a 101/3. vadászrepülő század négy gépét: Pávai-Vajna György és Halasi Sándor főhadnagyokat, illetve Huszár András zászlóst és Mátyás Jánost őrmestert. A szovjet csapatlégvédelem tüzében Huszár András zászlós W—021 jelű gépe találatokat kapott és Kisteleknél kényszerleszállást hajtott végre. Október 12-én — derült időjárási viszonyok között — a 101/I. vadászrepülő osztály mindhárom százada Szeged légterében hajtott végre bevetést. A 101/3. századtól Bejczy József főhadnagy, Halasi Sándor főhadnagy, Nánási, Tobak, Dániel, Bélaváry hadnagyok, Mátyás őrmester, Boldizsár szakaszvezető, Szücs tizedes és Erdész őrvezető vett részt a bevetésben. Műszaki hiba miatt azonban a bevetés után rövidesen visszafordult és visszatért a veszprémi repülőtérre Dániel hadnagy, Mátyás őrmester és Szücs szakaszvezető. A 101/I. vadászrepülő osztály végrehajtotta bevetését Szeged—Makó légterében, s már hazafelé repültek, mikor a Balaton DK-i légterében váratlan amerikai Mustang támadás érte a kötelékben repülő magyar vadászgépeket. Elsőnek a hátvédet alkotó 101/1. vadászrepülő századot támadták meg: egy magyar vadászgépet lelőttek, viszont a magyar vadászok két Mustangot semmisítettek meg a Balaton felett. Az osztály elővédjét alkotó 101/4. vadászrepülő század már elérte a veszprémi repülőteret és megkezdte leszállását, mikor a Mustangok többszörös rácsapással szétszórták a magyar kötelék centrumát alkotó 101/2. és 101/3. századokat. A 101/3. századból Nánási Kálmán hadnagy W—049 jelű gépe kapott találatokat, s a pilóta Csopaknál (a Kerekedi-öböl nádasaiban — V.D.Cs.) hajtott végre kényszerleszállást. Erdész őrvezetőt a W—088 jelű géppel Pétfürdő légterében lőtték le. A pilóta a lelövést túlélte. Bélaváry Pál hadnagy W—052 jelű gépét Veszprém felett támadták meg a Mustangok: a találatokat kapott gép a repülőtér közelében, a rátóti Nagymezőn zuhant le, pilótája meghalt. Ugyancsak a veszprémi repülőtér közelébe n zuhant le a 101/2. század egyik pilótája: Balogh Károly főhadnagy, aki szintén életét vesztette. A Veszprém felett kibontakozó légi harc zűrzavarában a 101/3. vadászrepülő század három gépe átrepülte a Bakonyt, s a pápai repülőtéren szállt le. Az amerikai Mustangok a légi harcot követően végiggéppuskázták a veszprémi repülőteret, számos Me—109-es gépet megsemmisítve. A 101/3. századnak ilyen jellegű vesztesége nem volt.[21]

Október 13-án — 10 óra 30 perctől 17 óráig — hétszer volt riadó a veszprémi repülőtéren, ami a foglalkozásokat megbénította. Az amerikai légitámadások (Székesfehérvár, Pápa) ellenére a 101/I. vadászrepülő osztályt nem vetették be. Hasonló volt a helyzet másnap is, október 14-én 10 óra 30 perctől 14 óráig riadó volt a repülőtéren nagyobb amerikai kötelékek berepülése miatt, de a 101. vadászrepülő ezred I. és II. osztálya (Veszprém és Kenyeri) nem kapott bevetési parancsot, annak ellenére, hogy az amerikai Lightning és Mustang kötelékek a veszprémi repülőtér körzetét is támadták.[22] A másnapi, október 15-i eseményekről a 101/3. vadászrepülő század bevetési könyve az alábbiakat jegyezte fel: „Idő: derült. Riadó nem volt.

21 HL 101. v.rep.e.pság. iratai: 1. sz. ezredparancs (Veszprém, 1944. szept. 30.).
22 Ezekre részletesen: *Veress D. Csaba:* Veszprém megye és a Szövetséges Hatalmak stratégiai légitámadásai a második világháborúban. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 15/1980. 195. o.

Kormányzói proklamáció, mely szerint az oroszoktól fegyverszünetet kért. Vörös vezérezredes, a hv. vkf. parancsára a harcot tovább kell folytatni, mert a fegyverszünetet még nem kötötték meg!" (sic!) A bevetési könyv következő napi — október 16-i — bejegyzése szerint : „Az uralmat, illetve az államvezetést Szálasi Ferenc vette át. A harc tovább folyik!" A derült nap folyamán — 11—14 óra között — nagy amerikai kötelékek miatt riadó volt a repülőtéren. Bevetés azonban nem volt. A délután folyamán Halasi főhadnagy, Nánási hadnagy és Huszár zászlós a századnak kiutalt új gépekkel (W—102, W—99, W—94) gyakorlórepüléseket végzett. Október 17-én újra nagy amerikai kötelékek repültek be Ny-Dunántúl légterébe (Nagykanizsa, Szombathely bombázása). A 101/I. vadászrepülő osztály tíz gépét vetették be, köztük a 101/3. század négy gépét (Bejczy főhadnagy, Nánási és Tobak hadnagyok, Szűcs tizedes). Kovács Pál hadnagy a W—76 jelű géppel — az erős oldalszél miatt — bepördült s nem tudott felszállni. Egyébként az osztályból a startnál három gép tört össze. A tíz gép a repülőtér felett körözött 3000 méteren; ellenséget nem láttak és légi harc nem volt. Október 18—19-én többször volt riadó a repülőtéren a Dunántúl légterében tevékenykedő amerikai kötelékek miatt, de bevetésre nem került sor. Hasonló volt a helyzet október 20—21—22—23—24—25—26-án. Október 23-án az osztály századai letették az esküt Szálasira. Október 26-án a 101/3. vadászrepülő századtól a 101/5. vadászrepülő századhoz, Kenyeribe vezényelték Nánási Kálmán hadnagyot, ugyanakkor a 101/3. vadászrepülő századhoz új pilóták érkeztek: Pintér Gyula és Szűcs Lajos hadnagyok, Sűrű Béla zászlós. Az egyre ősziesebbre forduló idő — esőzések, köd, felhőzet — miatt a következő napokban egyre kevesebb volt a gyakorló repülés. Október 30-án 09 óra 30 perctől — borús, esős időben — a századnál startkészültséget rendeltek el, de bevetés nem volt. November 1-jén az amerikai kötelékek újabb nagyarányú berepülést hajtottak végre Nyugat-Magyarország légterében. A derült időben a 101/2. és 101/3. századok egy-egy raja repülőtérbiztosítást látott el, de bevetés nem volt. November 2-án — újra csak borult, esős időben — amerikai kötelékek mutatkoztak az ország nyugati légterében. Délután 13 óra 30 perctől startkészültséget rendeltek el, majd a 101/I. vadászrepülő osztálynak alárendelt 101/1. és 101/4. századok bevetést hajtottak végre. A részletek ismeretlenek. A riadó után Halasi főhadnagy Me—109-es gépeket repült át a Veszprémmel szomszédos szentkirályszabadjai repülőtérre. (Feltehetően rejtési célzattal, mert ez a repülőtér még nem működött.) November 4-én — borult időben és szemetelő esőben — Halasi Sándor hadnagy és Hoy Tibor szakaszvezető parancsot kapott, hogy hajtson végre szabad vadászatot a Duna—Tisza közti légtérben, az ott támadó 2. Ukrán Front sávjában. A részletek ismeretlenek. A nap folyamán a 101/3. század megkapta 14. gépét: a W—125 jelű Me—109—G-t. A következő napon, november 4-én — derűs időjárási viszonyok között — a 101/3. század parancsot kapott, hogy egyik rajával hajtson végre szabad vadászatot a 2. Ukrán Front sávjában, Budapest és Szolnok légterében. A bevetési napló szerint: „Indulás: 09 órakor: Bejczy főhadnagy, Boldizsár tizedes, Tobak hadnagy, Huszár zászlós. Ellenséges gépekkel nem találkoztak. Az idő egyre rosszabb. Abonytól D-re heves (ellenséges — V.D.Cs.) légvédelmi tüzet kaptunk. Az első sorozat eltalálta Bejczy főhadnagy gépét, mely égve, meredek szögben zuhant a föld felé; az égés megszűnt, a gép lapos szögben ért földet. Bejczy főhadnagy valószínűleg hősi halált halt." Bejczy József főhadnagy, a 101/3. vadászrepülő század parancsnoka valóban életét vesztette. Délután az egész 101/I. vadászrepülő osztály szabad vadászatot hajtott végre Budapest légterében, a szovjet 5. légi hadsereg kötelékei ellen. A bevetési napló szerint ellenséges gépekkel nem találkoztak. Visszatéréskor Kovács Pál hadnagy — üzemanyaghiány miatt — a székesfehérvári repülőtéren volt kénytelen leszállni.

November 5-én, vasárnap — derült időben — déli 12 óra után, a 15. hadászati

légi hadsereg mintegy ötszáz gépe repülte át a Dunántúl légterét, Bécs—Floridsdorf körzete ellen hajtva végre támadást. Déli 12 óra 20 perckor a 101/I. vadászrepülő osztály mind a négy százada (1., 2., 3. és 4. századok) parancsot kapott arra, hogy csatlakozzon a német 8. honi vadászrepülő hadosztály alegységeihez, s támadják meg az amerikai kötelékeket. A 101/3. század nyolc géppel startolt (Debrődy, Tobak, Dániel, Kovács hadnagyok, Domján őrmester, Hoy, Szűcs, Boldizsár szakaszvezetők, Erdész tizedes.) A magyar vadászgépek nagyjából Tapolca légterében támadták meg az amerikai kötelékeket. Tobak Tibor hadnagy visszaemlékezése szerint első lépcsőben a 101/2. vadászrepülő század („Retek") repült, majd a 101/1. század („Zongora"), s végül a 101/3. század („Drótkefe"). A kötelékek hátrafelé emelkedtek lépcsőzetesen: egymás mögött, átlagosan 500—500 méterrel magasabban az előtte repülő századnál. A kötelékek átlagosan 6000 méteren repültek — alattuk feltűnt a Badacsony, mikor „...Koponya (Fábián József őrmester a 101/2. század élrajától — V.D.Cs.) felsivít: »Előttünk bombázók!« Tényleg, másodperceken belül én is látom őket. Délnyugati irányban tartanak hazafelé; mint a halak az akváriumban, egy irányban úsznak. Betöltik az egész látóteret. Alig vagyunk magasabban, mint a felső lépcsőben repülő Boeing B—17-esek... mintha a felénk közelebb eső gépek azok lennének; de azután látom a kettős vezérsíkokat, tehát Liberátorok! Van amelyik sötét, van amelyik csillog. Úgy érzem, mintha halotti csendben lopakodnánk, pedig teljes gázzal repülünk. A rádióban kegyetlen hangzavar. »Póttankot ledobni!« Dobom is, vagyis csak dobnám, mert újabb öröm: nem megy le! ... Az amerikai gépek nőnek, a másodpercek negyedóráknak tűnnek! A rádió serceg, zörög, veszi a géppuskák és az ágyútűz impulzusait. Töredékszavak... »Vigyázz, Mustangok!« — hallom ki a zűrzavarból. Talán 1200—1500 méterre az első Liberator ezüst teste. Majdnem 100 méterrel vagyok elmaradva a vonaltól, így jól látom, hogy a Messzerek orra lángolni kezd: rövid, majd hosszabb sorozatok. A háromcentis (ti. a 30 mm-es gépágyú — V.D.Cs.) akkora lángot vet, mint egy lángszóró... Lövök mindkét géppuskából és az ágyúból. Lőporszag a kabinban, a 30 mm-es ágyú zárszerkezete a lábam között dörren ütemesen. Mellettem fényes csíkok, hátulról! Mustangok! (...) Már zuhanok két Liberator között, keservesen trimmelek, a póttank rettenetes teher! ...Majdnem függőlegesen zuhanok... Amint hátranézek, fölöttem, mint a karácsonyfadíszek, lógnak fejjel lefelé a Mustangok. Három biztosan van belőlük. Olyanok, mint a csillagszórók, csak a csillagokat felém szórják; szerencsére nem találnak... 80 fokos szögben esem ki a felhőből, alattam a Balaton kékes tükre és a keszthelyi öböl."[23]

A légi harcban Debrődy hadnagy és Boldizsár László szakaszvezető jelentette egy-egy B—17 Boeing Flying Fortress négymotoros bombázó lelövését. Utólag, igazolások hiányában, mindkét légi győzelmet törölték. Egyedül Domján Pál őrmester légi győzelmét ismerték el, aki 13 óra 25 perckor Zalaszentjakab (Nagykanizsa ÉK) légterében lelőtt egy P—51 Mustang vadászgépet.[24] Néhány perccel később Domján Pált is lelőtték az amerikai vadászgépek, de ő ejtőernyővel kiugrott és sikeresen földet ért. Dániel László hadnagyot is hosszú ideig üldözte egy Mustang, s bár több találatot kapott, sikerült Tapolcán kerékre kényszerleszállnia. A légi harcban a 101/I. vadászrepülő osztályból négy magyar pilóta halt meg; közülük a 101/3. vadászrepülő századtól Hoy Tibor szakaszvezető vesztette életét Kaposvár légterében. Mire a 101/3. század megmaradt öt gépe visszatért a veszprémi repülőtérre, Debrődy György hadnagyot már kinevezési parancs várta: az előző napon meghalt Bejczy József főhadnagy (halála után századossá kinevezve) utódjául a 101/3. vadászrepülő század parancsnokává nevezték ki.

23 „A Kék—11-es": Elmarad az ebéd. 1944. november 5. *Magyar Szárnyak*, XV. évf. 1986. 15. sz. 44. o.
24 HL 101. v.rep.e.pság. iratai: 31. sz. ezredparancs (1945. II. 11.); Légigyőzelmek törlése igazolások hiányában; 1. sz. légierőparancs (1945. I. 8.).

November 6-án — borús, párás légköri viszonyok mellett — a délelőtti órákban újra nagy amerikai kötelékek repültek be az ország nyugati légterébe. Délelőtt 10 óra 50 perckor a 101/I. vadászrepülő osztály mind a négy százada — német vadászkötelékekkel együtt — bevetési parancsot kapott. A bevetési napló leírása szerint: „Szórványos esetektől eltekintve, légi harc nem volt. Kovács hadnagy üzemanyaghiány miatt Budaörsön kényszerleszállst, Nagy Lajos rep. hdgy. pedig (Székesfehérvár) Sóstón. A gépek nem sérültek meg." November 7-én délelőtt újra amerikai légitámadások zajlottak le, s a 101/I. vadászrepülő osztály egy részét bevetették ellenük. A 101/3. század ebben nem vett részt. A nap folyamán a század öt új repülőgépet kapott, melyeket W—132, W—135, W—137 és W—142 lajstromjellel soroltak be a század gépállományába.

Harcban a szovjet 17. légi hadsereg kötelékeivel

1944. november 7-tel befejeződött a 101. honi vadászrepülő ezred harctevékenysége az amerikai 15. hadászati légi hadsereggel. November 7—8-án a 2. Ukrán Front erői már Budapest alatt álltak, s a nap folyamán a 3. Ukrán Front hadseregei is megkezdték átkelésüket a Dunán Mohácstól délre. A Dunántúlon kibontakozó szovjet támadást a 3. Ukrán Frontnak alárendelt 17. légi hadsereg 3. vegyes csatarepülő hadtestének vadász és csatarepülő hadosztályai, valamint a 244. bombázó és 262. éjszakai bombázórepülő hadosztályok támogatták. A harcolva hátráló 6. német és 3. magyar hadsereget a 4. német légiflotta két hadteste: az I. repülő hadtest (Pápa) és a II. repülő hadtest (Szombathely), valamint az alárendeltségükbe tartozó 102. magyar repülő dandár támogatta. Annak ellenére, hogy a 101. honi vadászrepülő ezred továbbra is a 8. német honi vadászrepülő hadosztály alárendeltségében maradt, a 101. honi vadászrepülő ezredet is a szovjet légi hadsereg és szárazföldi erők ellen vetették harcba.

November 8-án — derült, tiszta időben — harci bevetésre nem került sor. A 101/3. vadászrepülő század az előző napon kapott öt új gép berepülését végezte. Ezen a napon érkezett Veszprém megyébe a német 52/II. vadászrepülő osztály (a 8. német honi vadászrepülő hadosztály alárendeltségében), ugyancsak Me—109 G típusú gépekkel. November 9-én — a borús, esős időjárás miatt — repülés nem volt, s a 101. honi vadászrepülő ezred parancsnoksága bajtársi összejövetelt rendezett a német vadászosztály hajózóival. November 10-én a kedvezőtlen időjárás miatt továbbra sem volt repülés, s csak 11-én folytatták a 101/3. század új gépeinek berepülését. A nap folyamán a század a W—103 jelű gép helyett újat kapott: a W—131-est.November 12-én — a változatlanul kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt — repülés nem volt. November 13-ra kiderült az idő, s a 101/I. vadászrepülő osztály parancsot kapott, hogy hajtson végre bevetést a szovjet csapatok ellen Budapest K—DK légterében. A bevetésben csak a 101/1. és 101/2. század vett részt. A 101/1. század keretében a bevetésben részt vett Halasi Sándor főhadnagy, aki egy szovjet Jak—9-es lelövését jelentette, ezt azonban utólag nem ismerték el. Egyidejűleg az 1. és 2. század további négy Jak—9-es lelövését igazolta Tápiószele és Jászkisér légterében.[25] Ezekkel a légi győzelmekkel a 101/I. vadászrepülő osztály elérte a 100. légi győzelmet, melynek alkalmából a 101. vadászrepülő ezred parancsnoka, Heppes Aladár őrnagy és a 101/I. vadászrepülő osztály parancsnoka, Scholtz Miklós százados — a veszprémi Korona Étteremben — november 13-án este bajtársi vacsorát rendezett, melyre meghívták az 52/II. német vadászrepülő osztály pilótáit is. Bár a század

25 HL 101. v.rep.e.pság. iratai: 31. sz. ezredparancs (1945. II. 11.); 1. sz. légierőparancs (1945. I. 8.).

bevetési könyve erről nem tett említést — a bajtársi vacsora botrányba fulladt. Ugyanis a magyar repülőtisztek vacsora közben és után otthagyták a német vendégeket. Heppes őrnagy ezredparancsnok — 1944. december 5-én kiadott 6. sz. ezredparancsában — felháborodottan írta: „Noha az ültetésnél külön gondot fordítottam arra, hogy a magyarok és németek közösen üljenek, a vacsora végefelé előfordult többször, hogy egész asztalsorokból a magyarok eltűntek, s csak a német vendégek maradtak ott szomszédok nélkül. Ez egész egyszerűen: közönséges szemtelenség!"[26]

1944. november 15—30. között hiányoznak a bejegyzések a 101/3. vadászrepülő század bevetési naplójából. Így a század tevékenységét más forrásokból rekonstruálhatjuk csak. November 14—15-én — a borús, esős időjárás miatt — bevetések nem voltak. Másnap, november 16-án a 101/I. vadászrepülő osztály 101/1. és 101/3. vadászrepülő századait újra harcba vetették a Budapesttől K—DK-re támadó szovjet erők ellen. A 101/3. századból két raj indult szabad vadászatra Budapest és Jászberény légterébe. Az egyik raj a Debrődy György hadnagy és Nagy Lajos hadnagy, valamint a Tobak Tibor hadnagy és Pintér Gyula hadnagy géppárokból állt. Jászberény felett 6000 méteren egy szovjet La—5-ös vadászkötelékkel csapott össze. A Debrődy—Nagy géppár szemből támadta a szovjet köteléket: Debrődy gépágyútüzében az egyik La—5-ös több találatot kaphatott, mert hirtelen lefordult és égve zuhanni kezdett a föld felé Jászberény DK légterében. A Tobak—Pintér géppár is a szovjet kötelék közé került: először Tobak hadnagy nyitott tüzet, a La—5-ös pilótája elkapta a gépét, s ezzel Pintér gépe elé került, akinek gépágyúsorozata lelőtte a szovjet vadászgépet. A raj tovább repült Hatvan irányába, mikor egy szovjet Jak—9-es kötelékkel kerültek szembe. Heves fordulóharc bontakozott ki Nagykáta É légterében. A légi harc fordulói közepette Debrődy és az egyik szovjet pilóta szemből támadott egymásra. Szinte egyszerre nyitottak tüzet: a szovjet Jak—9-es a találatoktól felrobbant, de találatok érték a magyar vadászgépet is: Debrődy hadnagy súlyos haslövést kapott. A november 18-án kiadott 44. sz. ezredparancsban Debrődy hadnagyot eltűntnek nyilvánították. Csak utólag derült ki, hogy Debrődynek sikerült Hatvan mellett kényszerleszállást végrehajtania: azonnal kórházba került és életben maradt. A 101/3. század másik raja is harcba került, s Boldizsár László szakaszvezető jelentette, hogy Jászfelsőszentgyörgynél lelőtt egy La—5-ös szovjet vadászrepülőgépet.[27] A súlyosan megsebesült századparancsnok helyett, november 18-án — a 101/1. századtól visszarendelt — Halasi Sándor repülő hadnagyot nevezték ki a 101/3. vadászrepülő század parancsnokává.[28]

A november 19-i nagy amerikai vadászbombázó támadássorozat alkalmával — bár a támadó Mustang és Lightning kötelékek a veszprémi repülőtér közvetlen körzetét is támadták — a 101/I. vadászrepülő osztály bevetést nem hajtott végre. A nap egyetlen eseménye volt, hogy a délutáni gyakorlórepülés során Pintér Gyula hadnagy a W—135 jelű géppel sikertelen kényszerleszállást hajtott végre a repülőtér közelében, Gyulafirátótnál: a gép összetört és a pilóta súlyosan megsebesült. November 20-án tizenegy amerikai Lightning hajtott végre zuhanóbombázó támadást a Veszprém—Jutas pályaudvar ellen (néhány száz méterre a veszprémi repülőtértől), s 21-én román Heinkel He—111-es bombázók támadták a székesfehérvári repülőteret: a 101/I. vadászrepülőosztály bevetésére nem került sor.

December 1—2-án sem hajtott végre bevetést az osztály, illetve a 101/3. század. December 3-án szintén nem volt repülés. Mivel a nap folyamán a 3. Ukrán Front 4.

26 HL 101. v.rep.e.ság. iratai: 6. sz. ezredparancs (1944. dec. 5.).
27 HL 101. v.rep.e.ság. iratai: Kimutatás az 1944. VI. 16. és XII. 21-ike közötti időben aratott és még nem igazolt légigyőzelmekről.; Vegyes parancsok. 13. sz. légierőparancs (1945. II. 19.); *Gaál Gyula:* Hadszíntér a felhők között. *Magyar Szárnyak*, XIII. évf. 1984. 13. sz. 32. o.
28 HL 101. v.rep.e.ság. iratai: 44. sz. ezredparancs (1944. nov. 18.).

gárdahadserege elérte Siófokot, a 101/I. vadászrepülő osztály mindhárom százada parancsot kapott az anyagok összecsomagolására. Egyúttal elrendelték, hogy másnap minden hajózó legyen készültségi helyzetben! Másnap, december 4-én, hétfőn — borús, párás időjárási viszonyok között — a 101/I. vadászrepülő osztály mindhárom százada parancsot kapott, hogy hajtson végre alacsonytámadást a Siófok és Kaposvár között felvonuló szovjet erők — elsősorban a tartalékban összpontosított 5. gárdalovashadtest — ellen. Déli 12 óra 30 perckor a 101/3. vadászrepülő századtól hat gép startolt: Halasi főhadnagy századparancsnok, Tobak és Szőcs hadnagyok, Domján őrmester, Boldizsár és Pozsonyi szakaszvezetők. Miután a startnál Szőcs hadnagy gépe motorhiba miatt felszállásra alkalmatlanná vált, a 101/1. századtól Benkő Lajos hadnagyot vezényelték bevetésre. A hat gépből álló kötelék a Balatontól délre, Andocs községben egy kb. húsz gépkocsiból álló szovjet oszlopot derített fel. Az alacsonytámadásban lezúduló gépek gépágyútüze a gépkocsik zömét szétlőtte, felgyújtotta. A szovjet gyalogság tüzében Halasi főhadnagy gépe találatokat kapott, de komolyabb sérülés nem történt. A bevetés egy óráig tartott, s minden gép visszatért támaszpontjára.

A nap folyamán megkezdődött az osztály — és a század — nehézanyagának vasúti berakodása. December 5-én — a borús időjárás ellenére — délután 13 óra 55 perctől 14 óra 55 percig egy rajt (Halasi főhadnagy, Huszár zászlós, Boldizsár és Pozsonyi szakaszvezetők) vetettek be német zuhanóbombázók védelmére, melyek Ercsinél az átkelő szovjet csapatokat bombázták. Légi harc nem volt, minden gép épségben visszatért. A század nehéz anyagának berakodása megtörtént, de csak 7-én indult el a vasúti szerelvény Kenyeribe. A 101/3. századnál mindössze a bevetésnél legszükségesebb anyag és legénység maradt.

December 8-tól súlyos harcok bontakoztak ki a Velencei tó és a Duna között: az Ercsinél átkelt szovjet 46. hadsereg megkezdte felzárkózását a Margit-vonal Kápolnásnyék—Érd közti szakaszára. December 8-án — borús, felhős időben — a 101/I. vadászrepülő osztály több egymást követő bevetést hajtott végre. A 101/3. század kétszer került alkalmazásra. Az első bevetésnél négy gép indult 10 óra 20 perckor (Halasi főhadnagy, Boldizsár szakaszvezető, Szőcs hadnagy és Pozsonyi szakaszvezető). A raj szabad vadászatot hajtott végre minden esemény nélkül, s 11 óra 25 perckor sikeresen visszatértek. A második bevetést 13 órakor indították négy géppel (Halasi főhadnagy, Tobak hadnagy, Huszár zászlós, Boldizsár szakaszvezető). Légi harc nem volt, a raj német páncélosok (a 8. német páncéloshadosztály — V.D.Cs.) gyülekezését biztosította a Velencei-tó térségében.

December 9-én — borult időben — a 101/3. század egyik raja 14 óra 10 perckor szabad vadászatra és légtérbiztosításra kapott parancsot. A négy gép (Halasi főhadnagy, Boldizsár szakaszvezető, Tobak hadnagy, Huszár zászlós) 4—5 szovjet Jak—9-es vadászgéppel találkozott, de a szovjet kötelék kitért a harc elől. Délután szovjet Il—2-es csatarepülőgépek támadták a — repülőtértől néhány száz méterre lévő — jutasi pályaudvart, különösebb eredmény nélkül. Másnap, 10-én a köd és az eső miatt bevetés nem volt. A következő napon, december 11-én az idő kiderült, s a 101/3. század a délutáni órákban két bevetést hajtott végre. Déli 12 óra 30 perckor egy raj négy gépe indult szabad vadászatra a Székesfehérvár—Budapest légtérbe. Légi harc nem volt. A második bevetésnél — 15 óra 30 perctől — egy raj arra kapott parancsot, hogy egy — Nagytétény térségét bombázó — német Heinkel He—111-es köteléket biztosítson. Halasi főhadnagy és Tobak hadnagy felzárkózott a német bombázókra, Huszár zászlós azonban későn szállt fel, nem találta meg a bombázókat, s visszatért a repülőtérre. A kötelék harc nélkül tért vissza. December 12—13 bevetés nélkül telt el. December 14-én — a felhős, párás időben — a 101/3. század reptérvédelmi készültségben volt. Délelőtt 9—10 óra között az egyik rajt — Halasi fő-

hadnagy, Tobak és Dániel hadnagyok, Domján őrmester, Szűcs szakaszvezető — riadóstarttal vetették harcba szovjet Il—2-es csatarepülőgépek ellen. A raj az ellenséget nem találta meg. Ugyanezt a rajt 11 óra 10 perckor riadóstarttal újra bevetették, ismét eredménytelenül.

December 15—19 között eseménytelenül teltek a napok. December 17-én a 101/3. századhoz új pilóta — Fuszek Rezső hadnagy — vonult be. December 20-án megindult — a Velencei-tó két oldalán — a szovjet 4. gárdahadsereg és a 46. hadsereg támadása a Margit-vonal áttörésére és Budapest nyugati irányú átkarolására. A nap folyamán a század háromszor — 07,55—08,40, 09,15—09,35 és 10,40—11,45 órakor — kapott bevetési parancsot. A rajerőkkel végrehajtott bevetések eredménytelenek voltak, szovjet kötelékekkel nem találkoztak. December 21-én a 101/3. század reggel 7 órától startkészültségben volt, s a nap folyamán kétszer hajtott végre szabad vadászatot Várpalota, Balaton és Székesfehérvár légterében. Az első bevetésnél — 10 óra 15 perc után — Pozsonyi szakaszvezető a W—137 jelű géppel üzemanyaghiány miatt kényszerleszállt. December 22-én 13 órakor a 101/I. vadászrepülő osztály utasítást kapott arra, hogy hajtson végre vadászbombázó feladatokat is a támadó szovjet erők ellen. A parancs kiadásakor az egyik raj — Tobak hadnagy, Boldizsár szakaszvezető, Fuszek hadnagy, Halasi főhadnagy — 12 óra 35 perctől 14 óra 40 percig riadóstarttal kapott bevetési feladatot. Székesfehérvár légterében szovjet Il—2-es csata- és Jak—9-es vadászrepülőgép-kötelékkel kerültek szembe. Az összecsapásban Tobak hadnagy egy Il—2-est és egy Jak—9-est lelőtt, de a W—131 jelű magyar vadászgépet is több találat érte, s Tobak hadnagy bal kezén és bal lábán megsebesült egy Jak—9-es szovjet vadászgép gépfegyvertüzében.

A Székesfehérvár térségében kibontakozó szovjet áttörés ellen — a 4. német légiflotta és 102. magyar repülődandár kötelékei mellett — szinte naponta vetették be a 101. vadászrepülő ezred I. és II. osztályait. December 23-án 10 óra 40 perctől újra bevetették a 101/3. vadászrepülő század egyik rajját — német zuhanóbombázók védelmére — Vál légterében. Másnap, 24-én 09,40—10,40 óra között — Székesfehérvártól ÉNy-ra előnyomuló szovjet páncélosokat támadó — német zuhanóbombázókat támogattak. Déli 12 órakor egy másik raj riadóstarttal Székesfehérvár—Érd légterébe repült szabad vadászatra. Mindkét bevetés eseménytelen volt. December 25-én 13 óra 35 perctől egymást követően két raj indult riadóstarttal. Míg az első raj eseménytelenül tért vissza, a 14 órakor — német zuhanóbombázók biztosítására bevetett raj Bicske légterében hat IAR—38 típusú román vadászgéppel került szembe. Halasi főhadnagy gépágyútüzében az egyik román gép találatokat kapott, s Bicskénél lezuhant.[29] Minden valószínűség szerint ez volt az egyetlen magyar légi győzelem román gép ellen a háború alatt. Valószínűleg Halasi W—125 jelű gépe is megsérülhetett, mert a veszprémi repülőtéren való leszállásakor a jobb futója nem jött ki, s ezért hasra szállt. A délután folyamán a század megkapta a W—181 jelű új repülőgépet. December 26—31 között — a nagy köd miatt — bevetés nem volt. Miután a szovjet csapatok Várpalotától keletre harcoltak (mintegy 20 km-re a veszprémi repülőtértől), december 28-án elrendelték a II. fokú riadót, felkészültek egy 3 órás áttelepülésre és az itt maradó anyag felrobbantására. Másnap, 29-én a 101/3. század egész nap ülőkészültségben volt, de bevetésre nem került sor. A nap folyamán a század ismét új gépeket kapott: a W—182 és W—183 jelű Me—109 G mintájú vadászgépeket.

29 Uo. 62/5. sz. ezredparancs. (1945. ápr. 19.); Vö.: *Gaál Gyula:* Hadszíntér a felhők között. I. m. 34. o.

Légi tevékenység a német „Konrad" fedőnevű ellencsapások időszakában, valamint az azt követő szovjet ellentámadás idején 1945. január 1—február 13.

1945. január 1-jétől a 6. német hadsereg erői sorozatos ellencsapásokkal igyekeztek áttörni a Budapestet nyugatról körülzáró szovjet 4. gárdahadsereg védelmi vonalain. A 4. német légiflotta és 102. magyar repülődandár kötelékei mellett a 101. vadászrepülő ezred két osztályát is sorozatosan harcba vetették. Január 1-jén az erős havazás és szél miatt nem volt bevetés; 2-án délután 14 óra 35 perckor a 101/3. század egy raját Budapest ÉK légterébe vezényelték szabad vadászatra — minden eredmény nélkül. Január 3-án is egymást követték a — szabad vadászat feladatú — bevetések Budapest légterében. Egyik bevetés sem járt eredménnyel, s csak a 3. bevetésnél — 13 óra körül — találkozott a Halasi—Bernardt géppár 30 szovjet Boston bombázóval és 15 db La—5-ös vadászgéppel: a magyar géppár természetesen kitért a légi harc elől. Ugyanakkor az 1. bevetésről — 09 óra körül — Boldizsár László szakaszvezető nem tért vissza a repülőtérre, hanem a Nagyvázsony melletti Vöröstó községnél kényszerleszállást hajtott végre. A 3. bevetésnél — 12 óra 30 perc körül — Szőcs hadnagy gépének kerékgumija kipukkadt és nem tudott felszállni; Erdész szakaszvezető pedig felszállás után nem találta meg kötelékét. A 4. bevetésnél — 13 óra 25 perckor — az elstartolt három gép közül kettő (Domján őrmester és Szűcs szakaszvezető gépei) bepördült, s a W—181 jelű gép annyira összetört, hogy le kellett írni a létszámból. A legsúlyosabb szerencsétlenség késő délután történt: Fuszek Rezső hadnagy Kenyeriből Veszprémbe repülte át a W—158 jelű gépet. Leszállásnál a gép szárnya elkapta az iránymérő épület kéményét, hátára esett, s a súlyosan megsérült pilóta 18 órakor a veszprémi kórházban meghalt. Másnap, január 4-én a szabad vadászati bevetések tovább folytatódtak. A délelőtt 10 óra 15 perckor indított hat gép közül a Szőts hadnagy — Domján őrmester géppár légi harcba keveredett szovjet vadászokkal, kölcsönösen eredménytelenül. Visszatéréskor Huszár zászlós W—101 jelű gépe bepördült, s a gép összetört. Déli 12 óra után egymást követően két géppár indult német zuhanóbombázók védelmére. Az első géppár eseménytelenül tért vissza, a másik géppár (Huszár zászlós és Pozsonyi szakaszvezető) nem találta meg a zuhanóbombázókat. Az utolsó — 14 óra 30 perckor indított — géppár közül leszálláskor Domján őrmester W—78 jelű gépe bepördült és összetört. Január 5—6—7-én a nagy köd miatt eseménytelen napok voltak. Január 8-án a 101/3. század három — szabad vadászat jellegű bevetést hajtott végre. Az első bevetésnél — 10 óra 15 perc után — a felszálló hét gép Székesfehérvár ÉK légterében szovjet vadászokkal csapott össze: Dániel hadnagy egy La—5-öst lelőtt. A másik két bevetés — Budapest, illetve Bicske légterében — eseménytelenül telt el. Január 9—10-én a nagy havazás miatt bevetés nem volt. A két nap folyamán a 101/3. vadászrepülő század gépállománya 7 db Me—109-esből és egy Levente-típusú futárrepülőgépből állt. Miután a W—106 és W—139 jelű gépek műhelyben voltak, csak öt gép volt bevethető állapotban.

Január 11-én a német „Konrad—II" fedőnevű felmentési kísérlet legsúlyosabb harcai Zámolynál dúltak: itt vetették be délelőtt 10,20 és 11,30 óra között a század négy gépét. Zámoly felett a raj húsz szovjet Jak—9-es vadásszal került harcba. Huszár András zászlós egy Jak—9-est lelőtt; Erdész Károly szakaszvezető pedig W—182 jelű gépével 10 óra 50 perckor Zámoly légterében eltűnt. A másik két bevetés — 12,30 és 13,03, majd 15,15 és 15,16 óra között Budapest, Zámoly, illetve a Balaton D-i légterében — a sűrű köd és ólmoseső miatt — eseménytelenül és eredménytelenül zárult. A nap végén a század gépállománya 6 db Me—109-es vadászgép és egy Levente futárgép volt; azonban csak 3 db Me—109-es volt bevethető állapotban.

Január 12-én és 13-án a nagy köd miatt bevetésre nem került sor. Január 13-án két új pilóta vonult be a századhoz: Orosz Attila és Gáspárfalvi hadnagyok. Egyébként a századparancsnok tiszti kiképzésre javasolta a századtól Szomorú László hivatásos törzsőrmestert, Domján Pál őrmestert, Pozsonyi Nándor, Szűcs Ferenc és Boldizsár László szakaszvezetőket.

Január 14-én 11 óra 40 perctől a század négy gépe szállt fel Zsámbék légterébe szabad vadászatra, majd saját páncélosok támogatására, délután pedig 14,25 órától egy raj bombázókat biztosított. Január 15-én, hétfőn — ködös időben — hosszú idő után újra amerikai gépek jelentek meg a Dunántúl légterében. Délután 13 óra 50 perckor riadóstarttal indították Huszár zászlóst, Dániel és Szőcs hadnagyokat, valamint Domján őrmestert egy B—17 Boeing Flying Fortress négymotoros bombázó után. A felszálláskor Huszár zászlós W—139 jelű gépének leesett a kabintetője, s vissza kellett fordulnia. Egyébként az amerikai bombázót nem érték el. Mivel a légtérben Mustang vadászgépek is megjelentek, a raj visszatérési és leszállási parancsot kapott. A nap folyamán a 101/3. vadászrepülő század gépállománya 9 db Me—109-es és egy Levente futárgép volt; ebből bevethető 6 db Me—109-es (Kenyeriben volt a W—180, 184, 190 jelű gép); hajózó állomány: 15 fő (11 tiszt és 4 legénységi állományú), ebből bevethető: 6 fő (kilencen betegek voltak.)

Január 15-tel jelentős változások zajlottak le a 101/3. század felsőbb vezetésében: a 101. vadászrepülő ezred eddigi I. és II. osztálya mellé felállították — a 102. magyar vadászrepülő osztályból — a III. osztályt. Az így felállított ezredet a német 76. vadászrepülő ezred parancsnoksága alá rendelték. Az ezred közvetlen felettese a magyar 102. repülő dandár volt, ez viszont az I. német repülő hadtestnek, illetve azon keresztül a 4. német légiflottának volt alárendelve.

Annak ellenére, hogy a német „Konrad—I" és „Konrad—II" ellencsapások elakadtak, a német alárendeltségbe került 101. vadászrepülő ezredet további bevetésekre utasították. Január 16-án két egymást követő bevetést hajtott végre a 101/3. század. Az első szabad vadászatra bevetett három gép (10,30—11,40 óra között) eredménytelenül tért vissza Székesfehérvár—Budapest légteréből. A 14 óra 45 perckor bevetett második raj (Szőts hadnagy, Domján őrmester, Buday szakaszvezető, Nagy hadnagy) a Velencei-tó déli légterében szovjet vadászokkal került légi harcba. Szőts hadnagy és Buday szakaszvezető a harc során egy-egy Jak—9-est lelőtt. Január 17-én bevetés nem volt.

Január 18-án a 6. német hadsereg — a Várpalota—Balatonakarattya vonalról — megindította a „Konrad—III" ellencsapást Budapest felmentésére. A nap folyamán — az alacsony felhőzet és párás légköri viszonyok ellenére — a 101/3. század (együtt más kötelékekkel) négy szabad vadászat jellegű bevetést hajtott végre géppárokban, két-két géppel. Az első bevetésnél — 09—10 óra között — a Székesfehérvár légtérben portyázó Halasi—Huszár géppárból Huszár zászlós gépe szovjet gyalogsági puska találatot kapott. A többi bevetés eseménytelenül zajlott le. Január 18-án a 4. német légiflotta parancsnoka, Deschloch repülővezérezredes látogatást tett a veszprémi repülőtéren, megszemlélte az osztályt, majd kijelentette: a 101. vadászrepülő ezred minden tagjára a legnagyobb mértékben számít a további harcok folyamán.

Január 19-én folytatódtak a géppárban végrehajtott szabad vadászatok. Január 19—20—21-én jelentősebb esemény nem történt. Január 22-én 10 óra 30 és 11 óra 40 perc között az egyik raj (Dániel és Orosz hadnagyok, Domján őrmester és Szűcs szakaszvezető) Budapest felett légi harcot vívott — kölcsönösen eredmény nélkül — néhány szovjet Jak—9-essel. A pilóták visszatérésük után jelentették: az Országház és a budai vár lángokban állott! Január 23-án a század három bevetést hajtott végre

Ercsi, Lovasberény, majd Budapest légterében — eredmény nélkül. A 14 óra 17 perckor indított 3. bevetéskor — az Orosz—Domján géppárból — a W—139 jelű géppel repülő Domján Pál törzsőrmester a bevetésből nem tért vissza, feltehetően Ősitől délre lelőtték. Január 24—26 az erős havazás miatt repülés nem volt. Január 25-én délelőtt a veszprémi repülőtéren szemlét tartott Beregfy Károly vezérezredes honvédelmi miniszter és Szirmay Aladár vezérőrnagy a 102. repülődandár parancsnoka. Miután megszemlélték a 101/I. és 101/III. vadászrepülő osztályokat, kitüntetéseket osztottak ki. A 101/3. századtól a század parancsnoka, Halasi Sándor főhadnagy megkapta a Magyar Koronás Bronz Érdemrendet a hadiszalagon a kardokkal.

1945. január 26-ra a „Konrad—III" fedőnevű német ellencsapás is kudarcot vallott, s 27-én Budapest DNy-i térségéből megindult a szovjet 4. gárdahadsereg ellentámadása. A súlyos helyzet miatt — a rendkívül zord időjárás: hófúvás és 100 km/órás szélvihar ellenére — harcba vetették a 101. vadászrepülő ezredet is. Január 27-én délután 15 óra 30 perckor a 101/3. század öt gépe is bevetésre került Baracska légterében. Azonban a felszálló gépek (Dániel hadnagy kivételével) mind visszatértek, mert a gépekre lerakodott jégréteg miatt erős rázást éreztek. Január 28-án kiderült az idő: a század két bevetést hajtott végre Dunaföldvár, illetve Kápolnásnyék légterébe 4—4 géppel, minden eredmény nélkül. Január 29-én újra alkalmatlan volt az időjárás repülésre, de 30-án az idő újra kiderült, s a század három bevetést hajtott végre 2—2 géppel. Az első kettő eredménytelen volt, a harmadik bevetésnél — 15 óra után — Pozsonyi Nándor szakaszvezető Sárosd légterében egy La—5-ös vadászgépet lelőtt. Január 31-től február 3-ig a ködös időjárás miatt bevetések nem voltak. Február 4-én az idő újra kiderült, s a század négy bevetést hajtott végre raj- és géppár erőkkel. A nap folyamán a 101/I. vadászrepülő osztály 23 db új, Messerschmitt Me—109 G—10 U/4. típusú vadászrepülőgépet kapott. Az új típus új formájú kabintetővel és FUG—25 típusú rádióval rendelkezett. Fegyverzete az addigi 1 db MK—108-as 30 mm-es motorgépágyú és a 2 db MG—17-es géppuska mellett kibővült a szárnyak alatti gondolákba szerelt újabb 2 db MK—108-as 30 mm-es gépágyúval. A motor DB—605 A—S típusú volt.[30] A gépekből a 101/3. század a nap folyamán a W—202, W—203, W—204, W—218, W—200, W—203, W—204 jelű vadászrepülőgépeket vette át. A következő napokban, február 5—9 között a borult, ködös időjárás miatt bevetés nem volt. Ezekben a napokban vette át a század a W—175, W—220 jelű gépeket. Február 10-re a század állományában volt 14 db Me—109-es és egy Levente felderítőgép; ezek közül bevethető volt: 10 db Me—109-es. A hajózók száma 10 fő volt. Több napi szünet után, február 12-én — ködös légköri viszonyok és 6—700 méteres felhőalap mellett — a század újra bevetéseket hajtott végre. Délután 14 óra 10 perckor két raj nyolc gépe szállt fel szabad vadászatra Budapest légterébe. A 2. raj parancsnokának rosszulléte miatt a raj szétszóródott, s Dániel hadnagy Győrben, Frankó hadnagy pedig a W—180 jelű géppel a győri repülőtértől 1 km-re délre hajtott végre kényszerleszállást.

A 101/3. vadászrepülő század tevékenysége a balatoni védelmi hadművelet időszakában 1945. február 13.—március 15.

Az 1945. január 27-én megindított szovjet ellentámadás a Dinnyés—Balatonvilágos vonalon leállt, s a szovjet 26. hadsereg ideiglenes védelembe ment át. Március 5-ig helyi jelentőségű harcok bontakoztak ki az említett vonalon. Február 13-án — a ködös, borús idő miatt — bevetés nem volt, másnap — 14-én — a század 8

30 HL 101. v.rep.e.pság. iratai: 29. sz. ezredparancs (1945. II. 9.).

gépe szabad vadászaton vett részt Balatonfőkajár légterében, eredmény nélkül. Február 15-től március 5-ig csak 3 nap volt — eseménytelen — bevetés (II. 20—21—22-én).[31] Március 3-án — az időjárás változatlanul rossz volt, sőt, hóvihar tombolt! — a század gépállománya 13 db Me—109-es vadász- és egy Levente mintájú futárgépből állt. Bevethető volt 11 db gép (a W—183 és W—138 javítás alatt állt.) A hajózók száma 11 fő volt. A nap folyamán a 101/III. vadászrepülő osztályt a 101/I. vadászrepülő osztálynak rendelték alá. Így a 101/9. vadászrepülő század 8 db Me—109-essel és 8 fő hajózóval a 101/3. századhoz került beosztásra. A 101/9. század 8 fő szerelőt is hozott magával.

Március 3-án reggel 8 órakor egy kétmotoros szovjet bombázórepülőgép — két vadászgép kíséretében — alacsonytámadást hajtott végre a veszprémi repülőtér ellen. Károk nem voltak. Jelentősebb volt a kár délután: Gáspárfalvi, Frankó és Orosz hadnagyok parancsot kaptak arra, hogy a W—125, W—142 és W—189 jelű gépeket repüljék át Kenyeribe. A felszálláskor Gáspárfalvi hadnagy a W—189-cel nekigurult egy villanyoszlopnak. A sérülés miatt a gépen szárnyat kellett cserélni. Március 4—5-én nem volt bevetés az erős havazás és szél miatt. Március 6-án, kedden reggel — a Dinnyés—Balatonvilágos arcvonalszakaszon — megindult a német 6.SS páncélos hadsereg „Frühlingserwachen" fedőnevű nagyerejű ellentámadása Dunaföldvár általános irányban. A támadás első napján — a havazás és erős szél miatt — a 101/3. század bevetésben nem vett részt. Március 7-én sem volt bevetés a változatlanul rossz időjárás miatt. A század bevetési naplója a német támadásról megjegyezte: „A megindított támadás csak lassan nyert tért." A nap folyamán utasítást kapott a század is, hogy a gépek orrát és az oldalkormányt sárgára kell festeni, a régi jelzést a szárnyakról és a törzsről pedig el kellett távolítani.

Március 8-án reggel még havazott, de délutánra az idő kiderült, bár továbbra is is 100 km/órás szél tombolt. Déli 12 óra 50 perckor a 101/3. század 1. raja (Halasi főhadnagy, Szőts hadnagy, Huszár zászlós, Pozsonyi őrmester) parancsot kapott, hogy végezzen szabad vadászatot Székesfehérvár DK légterében (a támadó III. német páncéloshadtest felett. — V.D.Cs.) A raj megtámadott egy 6—8 Jak—9-esből álló szovjet köteléket, majd fordulóharc alakult ki — kölcsönösen eredménytelenül. Délután 13 óra 25 perckor a 101/9. század 1. raja is szabad vadászatra indult: úgyszintén eredménytelenül. A legjelentősebb harcokra március 9-én, pénteken került sor. Reggel még havazott, de délre az idő kiderült, s 11 óra 50 perckor a 101/3. és 9. századok egy kombinált egysége szállt fel: a 3. századtól Dániel, Pintér, Tobak hadnagyok, Szűcs szakaszvezető, a 9. századtól Szénássy főhadnagy, Polányi és Benárd hadnagyok, valamint Rétfalvi szakaszvezető. A start után a 101/3. század raja elszakadt a 9. századétól, s Berhida—Seregélyes légterében — Berhidától D-re — egy vadászkísérettel repülő szovjet Boston bombázóköteléket pillantott meg. A magyar raj Siófok felett érte el a szovjet kötelék magasságát, azonban ekkor a szovjet gépek D-i irányba fordultak. Így a magyar raj Igal fölött támadott: Dániel hadnagy és Szűcs szakaszvezető egy-egy Jak—9-est, Pintér hadnagy pedig egy Bostont lőtt le. A másik raj nem találkozott szovjet kötelékkel. Március 10-e nem volt alkalmas bevetésre, s csak 11-én — viszonylagosan derült időben — került sor újabb bevetésre. Délelőtt 10 óra 50 perckor újra egyidejűleg szállt fel a 3. és 9. század egy-egy raja: a nyolc gép együtt hajtott végre szabad vadászatot Simontornya—Sárosd légterében. A kötelék egy — a német vonalat támadó — szovjet csatarepülőgép-csoportot támadott meg: Dániel hadnagy és Huszár zászlós egy-egy Il—2-es csatarepülőgépet lelőtt.

31 Február 20-tól már ismert a 101. vadászrepülő ezred teljes bevetési könyve (HL 101. v.rep.e.pság. iratai). Így az események rekonstruálása a 101/3. vadászrepülő század és a 101. vadászrepülő ezred bevetési könyveiből történt.

Március 12-én időjárási nehézségek miatt nem volt bevetés, 13-án viszont a 3. és 9. század rajerejű kötelékei déli 12 órától 17 óra 30 percig öt bevetést hajtottak végre Balatonkiliti—Simontornya, valamint Gárdony—Dinnyés légterében, az ott harcoló német csapatok biztosítására. A bevetések változatlanul és kölcsönösen eredménytelenek voltak. Hasonló volt a helyzet 14-én és 15-én is; a 15-i bevetés alkalmával 14 óra után Halasi főhadnagy gépe két — feltehetően szovjet légvédelmi tüzérségi — találatot kapott, de a gép visszatért repülőterére.

A 101/3. vadászrepülő század tevékenysége a szovjet bécsi támadó hadművelet időszakában 1945. március 16—április 13.

A német „Frühlingserwachen" támadó hadművelet teljes kudarca után, 1945. március 16-án, megindult a 2. és 3. Ukrán Front bécsi támadó hadművelete a Dunántúl ÉK-i negyedéből. Az időjárás reggel ködös volt, majd délutánra a köd felszállt, de a légkör párás és felhős maradt. Délután 14 órától az első bevetést a 101/9. század egy raja hajtotta végre, majd 14 óra 30 perctől a 101/3. század egy raja (Dániel, Pintér, Tobak hadnagyok és Szűcs szakaszvezető) kapott parancsot, hogy hajtson végre szabad vadászatot Székesfehérvár É légterében, ahol a támadó szovjet 9. gárdahadsereget és 4. gárdahadsereget erős csatarepülőkötelékek támogatták. Az ezred bevetési könyve szerint a magyar raj 15 óra 05 perckor Pátka D légterében megtámadott egy — tíz gépből álló — szovjet csatarepülőgép köteléket. Az első rácsapáskor — 15 óra 17 perckor — Dániel főhadnagy gépágyútüzében az egyik IL—2-es a levegőben felrobbant. Ezzel egyidejűleg Pintér hadnagy Kék—1-es gépének ágyútüzében Pátkától D-re égve lezuhant és függőlegesen a földbe csapódott a következő Il—2-es. Tobak hadnagy Kék—11-es gépének sorozatai 15 óra 10 perckor Székesfehérvár É és Pátka D között találták el a következő Il—2-est, melynek farokrésze levált, majd a gép orral a földbe csapódott. A március 17-i két bevetés újra eredménytelen volt. Az első bevetés 11 óra 15 perckor, egy, a légtérben megjelenő szovjet Boston kötelék ellen történt, de a 3. és 9. századok kombinált köteléke — hét gép — a szovjet bombázókat nem találta meg a légtérben. Március 18-án továbbra is kombinált kötelékekkel szállt fel a két század. A 4. bevetés alkalmával — 12 óra 45 perckor — csak a 101/3. század egy rajját vetették be riadóstarttal, ugyanis Várpalota felől Veszprém irányában szovjet Boston köteléket észleltek. A startnál Szűcs szakaszvezető rosszullét miatt visszafordult. A csonka raj (Tobak és Pintér hadnagyok, Pozsonyi őrmester) 3—6 ezer méter magasságban portyázott, de a szovjet köteléket nem észlelte. Március 19-én az első bevetést a 9. század egyik raja, a második bevetést pedig — 11 óra 25 perckor — a 101/3. század egy raja hajtotta végre. A raj (Tobak, Pintér és Szőts hadnagyok, Pozsonyi őrmester) Csór légterében eredménytelenül támadott egy — nyolc gépből álló — szovjet csatarepülő köteléket. A bevetés egyetlen eredménye az volt, hogy a Székesfehérvár—Csór közti műúton 40 szovjet páncélost és számos gépjárművet észleltek. A nap végén a 101/3. század öt, a 101/9. század négy bevethető Me—109-es géppel rendelkezett; a 3. század 5 főnyi, a 9. század pedig 7 főnyi bevethető hajózót számlált. Másnap, március 20-án 12 óra 45 perckor a 3. és 9. századok két raja kapott parancsot a bevetésre Komárom D-i légterébe. A felszálláskor Tobak hadnagy Kék—11-es gépe motorhiba miatt visszafordult, Szőts hadnagy Kék—13-as gépe pedig bepördült és összetört a startnál. Délután 15 óra 32 perckor a 3. század egyik raja startolt egy — Várpalota légterében támadó — Boston kötelékre. A raj Várpalota felett 5000 m-en 16 Boston és 20 Jak—3-as kísérővadászt talált. A rácsapáskor — 15 óra 40 perckor — Dániel hadnagy gépágyútüzében egy Jak—3-as gép találatokat kapott, Bakonycsernyétől 5 km-re D-re lezuhant, s pilótájával együtt elégett.

Március 21-én Várpalotáért dúlt a harc. A 3. és 9. század egy kombinált köteléke nyolc géppel (Dániel, Tobak, Pintér, Holéczy, Polányi, Benárd hadnagyok, Szűcs és Szilágyi szakaszvezetők) 07 óra 20 perckor Várpalota légterébe repült a városban harcoló német csapatok légi támogatására. A város D-i légterében, 5500 méteres magasságban légi fordulóharc alakult ki egy szovjet vadászrepülő csoporttal. Az első összecsapásban — 07 óra 45 perckor — a magyar kötelék három lelövést hajtott végre: Szűcs szakaszvezető egy Jak—9-es gépet lőtt le, amely függőlegesen és égve zuhant le, pilótája ejtőernyővel kiugrott. A Dániel hadnagy által lelőtt Jak—9-es is égve és függőlegesen zuhant le, ennek pilótája szintén kiugrott és földet ért. A Tobak hadnagy által telitalálattal lelőtt gép a nagy magasságban felrobbant, s a Jak—9-es pilótájával együtt darabokra szakadva zuhant a mélybe. Pintér hadnagy is jelentette egy Jak—9-es lelövését, de ezt nem igazolták a későbbiekben. Délelőtt 11 óra 53 perckor a 3. és 9. század kombinált köteléke hét géppel újra Várpalota légterébe repült a földi csapatok biztosítására. A kötelék egy — 17 Boston bombázóból és 25 Jak—3-as vadászból álló — szovjet alegységet támadott meg. A szovjet vadászok 12 óra 18 perc és 12 óra 24 perc között felvették a harcot. A légi harcban Szilágyi szakaszvezető a Sárga—9-essel eltűnt (a 9. századtól); Szőts hadnagy a 3. századtól Dunaföldvár légterében, 3000 méteren — 12 óra 24 perckor — egy Jak—3-ast lelőtt, amely lángolva zuhant a föld felé. Alig tértek vissza — 16 óra 30 perckor — a kötelékek az utolsó bevetésből, már várta őket a parancs 16 óra 34 perckor, hogy a 101/I. és 101/III. vadászrepülő osztályok azonnal kezdjék meg áttelepülésüket a veszprémi repülőtérről Kenyeribe. Ugyanis délután 17 óra után a szovjet 5. gárda-harckocsihadtest erői elfoglalták a Veszprémtől 19 km-re lévő Várpalotát, s félő volt, hogy a harcolva hátráló német 1. SS Leibstandarte Adolf Hitler páncéloshadosztály nem tudja Veszprém előtt feltartóztatni a nagyerejű szovjet páncélos támadást, s a szovjet erők még az éjszaka elérik a veszprémi repülőteret. A parancs vétele után, 17 óra 15 perckor a 101/3. század 11 db., a 9. század pedig 7 db. Me—109-es gépével átrepült Kenyeribe. Az anyag átszállítása másnap, március 22-én folytatódott, igen nagy nehézségek között, mert a 101/3. századnak nem volt elég gépkocsija. A nap folyamán Szőts Lajos hadnagy átrepülte a veszprémi repülőtéren maradt utolsó gépet, a Levente—II-t. A légtérben portyázó szovjet Il—2-esek megtámadták és jobb szárnyának felét lelőtték, de a Levente—II. a súlyos sérülés ellenére elérte a Kenyeri repülőteret. Az áttelepülés még március 23—24-én is folyamatban volt. (Közben 23-án a szovjet 9. gárdahadsereg csapatai elfoglalták Veszprémet és a repülőteret.)

Március 25-én, vasárnap a 101/3. század Kenyeriben összpontosult 11 db Me—109-es és egy Levente—II. mintájú repülőgépével, valamint 13 hajózóval. A nap folyamán a 101/I. osztályból az alárendelt 101/III. osztály kivált, így a 3. századtól is a 9. század. A század még a nap folyamán parancsot kapott, hogy kezdje meg további visszavonulását, áttelepülését a szombathelyi repülőtérre. A felszállások reggel 7 óra 40 perckor kezdődtek. Az első startnál Frankó hadnagy Kék—3-as gépe annyira berázódott, hogy a gépet leírták a létszámból. Jelentős károk voltak a szombathelyi leszállásnál is: Halasi főhadnagy századparancsnok a Kék—8-assal, Huszár zászlós pedig a Kék —10-essel úgy berázódott, hogy mindkét gépet le kellett írni. A szombathelyi törések oka az volt, hogy az egész 101. vadászrepülő ezred (összesen 48 db Me—109-es) egyszerre települt át, s a repülőtér kicsi és bombatölcséres volt. Előttük már többen átvágódtak, több bepördült repülőgép állt a reptéren. Az áttelepülés gondjait fokozta, hogy a 101/3. századtól 23 katona (földi személyzet) maradt le Kemenesmagasiban. Mindegyiknél a szökés valószínűsége állt fenn. Lemaradt még egy-egy ember a veszprémi, a körmendi és a szentgotthárdi kórházakban.

Március 26-án a század — borús, szeles időben — a szombathelyi repülőtéren volt 8 db Me—109-es és egy Levente—II-es gépével, 13 főnyi hajózójával. Bevetés nem volt. Senki nem gondoskodott sem szállásról, sem élelmezésről. Ugyanakkor éjjel-nappal angolszász és szovjet légitámadások érték a várost és a repülőteret. Másnap, 27-én is változatlan volt a helyzet. Az ezred bevetési napló szerint a nap folyamán a 101/I. osztálynak kiutaltak 800 liter Otto- és 400 liter Diesel-üzemanyagot. Az üzemanyagot azonban csak áttelepülésnél lehetett felhasználni. Délelőtt 9 óra 30 perctől megindult a további visszavonulás, áttelepülés a németországi (ausztriai) Grosspetersdorfba. Az ezrednapló szerint a 101/3. századból elsőnek 9 óra 50 perckor Dániel hadnagy szállt fel a W—183 jelű géppel, majd Boldizsár szakaszvezető a Kék—4-el, utána pedig Huszár zászlós a Levente—II-vel. A század földi részei délután 15 órakor indultak meg, s így állandóan lemaradtak. Grosspetersdorfban sem volt szállás és élelmezés. A zűrzavart fokozta, hogy 28-án a földi részleg zöme még mindig a Szombathely közelében lévő Cserhát-majorban volt. Senki nem törődött velük, Halasi főhadnagy csak az utolsó pillanatban adta ki nekik az indulási parancsot. Alig hogy elindultak, szovjet harckocsik jelentek meg. A parancsnoki gépkocsi szovjet aknavetőtüzet kapott; egy sérült tartálykocsit fel kellett robbantani. A zűrzavarban a század anyagának nagy része lemaradt, s úgyszintén igen sok katona is. Egyetlen pozitívum volt, hogy a szombathelyi repülőtér kiürítésénél Halasi főhadnagy szerzett 54 rend új zsávolyruhát és 25 pár csizmát, amiket kiosztatott embereinek. Érdekességképpen megemlítendő, hogy a szombathelyi repülőtér kiürítésekor — a felrobbantás elől — a 101/3. század szerzett egy zsákmányolt négymotoros amerikai B—24 Liberator bombázót (melyet a pilóták Nebulónak neveztek el), valamint egy FW—58 Weiche mintájú kétmotoros repülőgépet. A két szerzett gépet Szőts hadnagy és társai átrepülték a grosspeterdorfi repülőtérre, s a továbbiakban a visszavonulás szállításainál használták fel. Március 29-én, csütörtökön — bevetés ekkor sem volt — a 101/I. osztály mindhárom százada parancsot kapott, hogy folytassa visszavonulását Wiener Neustadtba. A század bevetési naplója keserű hangon emlékezik meg a német szövetségesek magatartásáról: „A németek az áttelepülő földirészekkel durván és nem harcoló szövetségeshez méltóan bánnak. Gépkocsit, fegyverzetet elszedik, és disznónak mondják őket. Nagy az elkeseredés és a hangulat a legénység körében, ez szövetséges iránt nem mondható kellemesnek." Az áttelepülés során az anyag és az emberek zömét az FW—58-as géppel szállították át, egy részük azonban gyalogmenetben volt kénytelen áttelepülni. Wiener Neustadtban azonban szállás és élelmezés várta az embereket. Másnap újabb parancs érkezett: további visszavonulás Tullnba. Miután benzin már alig volt, a század gépeit az ugyancsak itt állomásozó magyar 101. éjszakai vadászrepülő század Me—210-es gépeinek üzemanyagával töltötték fel. A Tullnba való áttelepülésnél — a startnál — Boldizsár szakaszvezető összetörte a Kék—4-es gépet. Az anyag átszállítása repülőgépeken és teherautókon történt, az emberek pedig gyalogmenetben indultak útnak. A század naplója szerint: „A németek megint gépkocsikat és fegyverzetet szednek el az emberektől!" Március 31-re az áttelepülés befejeződött: Tullnban óriási volt a zsúfoltság, szinte az egész megmaradt magyar légierő itt torlódott össze! Április 1—2-án még folyamatban volt az áttelepülés. Április 3-án a 101. vadászrepülő ezred még harcképes egységei bevetési parancsot kaptak. Elsőnek, délután 16 óra 50 perckor, a 101/3. század egyik raja (Dániel, Gáspárfalvi, Tobak, Pintér hadnagyok) startolt: alacsonytámadást hajtottak végre a Moosbrunn, Pottendorf, Solenau, Ebenfurt, Neufeld vonalon támadó szovjet csapatok ellen. Ennek során több gépkocsit és lovaskocsit szétlőttek. Azonban Mannerdorftól délre a szovjet csapatlégvédelmi tüzérség lelőtte a Kék—7 jelű gépet (pilótája Gáspárfalvi hadnagy) Pöltendorf és Solenau körzetében. Másnap, április 4-én, szerdán az osztály keretében újra bevetési parancsot kapott a század. Délelőtt

10 óra 35 perc és 11 óra 20 perc között alacsonytámadást hajtottak végre a Bösing—Perneck közti úton előnyomuló szovjet csapatok ellen. A raj (Huszár zászlós, Frankó és Szűcs hadnagyok, Pozsonyi őrmester és Graffi hadnagy) a harcfeladatot végrehajtotta: több gépkocsit és szekeret szétlőttek. Délután 17,30 és 18,30 óra között a század egy másik raja (Halasi főhadnagy, Szőts hadnagy, Huszár zászlós és Dinka zászlós) a délelőtt kijelölt útvonal ellen hajtott végre újra alacsonytámadást, melynek során öt szovjet tehergépkocsit felgyújtottak. Megjegyzendő, hogy a század volt tisztjét, az akkor a 101/5. században szolgáló Nánási Kálmán hadnagyot ezen a délutánon, 16 óra 40 perckor lőtte le a szovjet csapatlégvédelmi tüzérség. Gépe Kottingbrunntól délre égve csapódott egy vasúti töltésbe és felrobbant.

Április 5-én 14.55 és 15.30 óra között a 101/3. század egy géppárja (Huszár zászlós és Pintér hadnagy) felderítésre kapott parancsot. Ugyanis a Tullnerbach—Ackenbruck—Purkenstadt útvonalon szovjet harckocsikat észleltek. Az 500—100 m-en végrehajtott repülés során az utakon kilőtt német gépkocsikat, Purkersdorf és Südfarstlirchen között gyér német visszavonulást, Neulenbachban pedig benyomuló szovjet csapatokat észleltek. A felderítő géppár visszatérése után azonnal egy rajt vetettek harcba alacsonytámadásra az említett útvonal ellen (Huszár zászlós,Pintér, Tobak hadnagyok, Boldizsár szakaszvezető). A 15,16 és 16 óra között végrehajtott bevetés ideje alatt — 15 óra 30 perckor — újabb visszavonulási parancs érkezett: az osztálynak azonnal Raffeldingbe kellett átrepülnie négy Me—109-es és három egyéb (Levente, Nebuló, FW—58-as) gépével. A startnál Szőts Lajos hadnagy a Kék—9-sel magasfeszültségű vezetéknek repült neki: a motor és a sárkány olyan súlyosan megsérült, hogy a gépet le kellett írni. Az átrepülés másnap, 6-án tovább folytatódott. „A németek megint vesznek el gépkocsikat — tudatja a század bevetési naplója —, ami az áttelepülést majdnem lehetetlenné teszi. Nem sok becsülete van a harcoló magyaroknak sem. Vendégszeretet itt nincs, csak önzés és német kapzsiság." Április 7—8-án még zajlott az áttelepülés, mikor 8-án újabb parancs érkezett: visszavonulás Pockingba! A földi részek azonnal elindultak, s fel kellett robbantani a Levente és a Nebuló (B—24 Liberator) gépeket, csak az FW—58 Weiche maradt meg. A harci részleg április 9-én, hétfőn még a raffeldingi repülőtérről bevetést hajtott végre 14 óra 10 perctől: egy raj (Halasi főhadnagy, Szőts és Tobak hadnagyok, Pozsonyi őrmester) szabad vadászatot hajtottak végre Bécs légterében. Harctevékenységre nem került sor.

Április 10-én a 101. vadászrepülő ezred még harcbavethető maradványaiból — 17 db Me—109-esből — megalakították az 1. század bevetési egységet (parancsnoka Scholtz Miklós százados). A 101/3. századból ide került Halasi Sándor főhadnagy, Tobak Tibor, Szőts Lajos hadnagy, Huszár András zászlós és Pozsonyi Nándor őrmester, valamint 21 fő földi személyzet. Ezzel a 101/3. vadászrepülő század hivatalosan megszűnt. A hajózó személyzet további tagjai, Makra Pál, Dániel László, Frankó Endre, Orosz Attila, Pintér Gyula, Graffi György hadnagy, Boldizsár László, Szűcs Ferenc és Pálosy Ferenc szakaszvezető, valamint 39 főnyi földi személyzet Pockingba települt át.

Április 11—13 között az 1. század bevetési egysége nem hajtott végre harcfeladatot.

A bécsi támadó hadművelet befejezésétől a háború végéig 1945. április 14.—május 7.

1945. április 13-ra a 2. és 3. Ukrán Front befejezte Bécs ostromát, majd folytatta további előnyomulását nyugati irányban, St. Pölten felé. Április 14-én, szombaton délután 16 óra 15 perckor szabad vadászatra St. Pölten légterébe vezényelték Halasi

főhadnagyot, Szőts és Tobak hadnagyokat, továbbá Huszár zászlóst. A jelzett 60 db szovjet Il—2-es csatarepülőgépet azonban nem találták meg a légtérben. A nap folyamán a volt 3. század már csak 4 db Me—109-es géppel (Fehér—6—7—8—14 jelű gépekkel) és 4 főnyi hajózó állománnyal rendelkezett. Április 15-én, vasárnap, derült időben két bevetést is végrehajtott a volt 3. század. Délelőtt 10 óra 35 perctől a Huszár—Tobak géppár felderítést és szabad vadászatot hajtott végre — eredmény nélkül — Bécs légterében. Délután 16 óra 45 perc és 17 óra 55 perc között a volt 2. és 3. századok egy-egy raja (a 3. századtól Halasi főhadnagy, Szőts és Tobak hadnagy, Huszár László) hajtott végre szabad vadászatot St. Pölten légterében. A magyar rajt egy szovjet kötelék — 16 db LA—7-es vadászgép — lepte meg, s 15 perces forduló légi harc alakult ki, kölcsönösen eredménytelenül. Másnap, április 16-án 14 óra 05 perc és 14 óra 30 perc között a volt 3. század egyik raját (Halasi főhadnagy, Szőcs és Tobak hadnagyok, Huszár zászlós) vetették be szabad vadászatra a volt 101/III. osztály egyik rajával együtt. Még emelkedés közben — Linz felett 2000 m-en — húsz amerikai P—51 Mustang lepte meg a magyar rajt. Az összecsapásban a magyar Fehér—6 jelű gép találatokat kapott és lezuhant. Pilótája, Tobak Tibor hadnagy azonban — súlyos égési sérülésekkel — ejtőernyővel kiugrott, földet ért, s a linzi kórházba került. Alig tért vissza a raj a bevetésből, mikor 15 órakor egy 15 perces Mustang alacsonytámadás érte a raffeldingi repülőteret. A gépágyútűzben több földön veszteglő magyar gép kigyulladt és felrobbant. A nap végére a volt 101/3. század 3 db Me—109-es géppel és 3 fő hajózóval rendelkezett. (Egy fő kórházban feküdt.)

Április 17-től a volt 101/3. század Brünn (Brno) légterében végrehajtandó szabad vadászatra kapott parancsot. Az elsőt 17-én 17,45—19,30 óra között hajtották végre, erős szovjet csapatlégvédelmi tűzben. Másnap, 18-án — a felhős idő és erős szél ellenére — 11,40 és 11,55 óra között a Huszár—Szőts géppár indult Brünn légterébe, őket váltotta 15,00 és 16,45 óra között egy raj (Halasi főhadnagy, Huszár zászlós, Szőts hadnagy, Pozsonyi őrmester), s végül 18,50 és 20,10 óra között újra Halasi főhadnagy, Huszár zászlós, Szőts hadnagy és Tass szakaszvezető. Szovjet és amerikai kötelékekkel egyik esetben sem találkoztak. Április 19-én — borús időben — 16,30 és 18,05 óra között egy raj (Halasi főhadnagy, Pintér hadnagy, Fábián őrmester, Tass szakaszvezető) német Henschel He—129 típusú csatarepülőgépeket biztosított Aspern légterében, ahol ellenséges vadászok jelentek meg létszám- és magassági fölényben. A magyar raj a harcot nem vette fel.

Április 20—25. között — az egyre súlyosabb üzemanyaghiány és a rossz idő miatt — bevetés nem volt. Az első amerikai—angol légitámadás április 24-ről 25-re forduló éjszaka érte a raffeldingi repülőteret. Április 25-én délelőtt 300 B—24 Liberator és B—17 Boeing bombázta Linzet, illetve a raffeldingi repülőteret. Délután 16 órakor 9 Mustang támadta a repülőteret; 6 db Me—109-es és 2 db FW—58-as kigyulladt és elégett. Este 19,00—19,30 óra között újra amerikai vadászbombázó támadás érte a repülőteret. Április 15-ről 26-ra forduló éjszaka angol Mosquito kötelék bombázta a hörschingi repülőteret. A folyamatos ellenséges légitámadások és légi fölény miatt április 26—30 között a magyar 1. század bevetési egység semmiféle harctevékenységet nem fejtett ki. A volt 101/3. század gépállománya április 30-án 3 db Me—109-es, hajózó állománya pedig 4 fő volt.

1945. május 1-jén a bevetések továbbra is szüneteltek. Az amerikai csapatok 40 km-re voltak. A magyar repülőkötelékek újabb áttelepülési parancsot kaptak, de annak végrehajtására nem került sor. Május 2-án a 101/3. vadászrepülő század bevetési naplójába a következőket jegyezték be: „Németek nyugatnak megszüntették az ellenállást, és teljes erővel keletre (azaz a szovjet csapatok ellen — V.D.Cs.) mennek. Az ezrednek (ti. a 101. vadászrepülő ezrednek — V.D.Cs.) megköszönték az eddigi

működést, és a gépek, fegyverek és gépkocsik leszedése után bántatlanság ígérete mellett sorsára engedték." Május 3-án — borús, esős időben — a volt 3. századot a németek eltávolították a barakkokból, s a repülőtértől délre lévő tanyára telepítették a magyar katonákat. Az éjszaka folyamán már erős lövöldözés hallatszott a Duna északi oldaláról. Május 4-re kiderült az idő. Reggel erős ellenséges légitevékenység zajlott le. Az angol és amerikai csapatok elérték az Efferding Ny és Linz ÉNy vonalat. Miközben a 3. század hajózói és földi személyzete a repülőtértől délre fekvő tanyában „cserkészéletet" élt, a repülőtéren a németek megkezdték az otthagyott repülőgépek felrobbantását. Másnap, május 5-én egész nap erős amerikai légi felderítő tevékenység zajlott. Az amerikai csapatok elfoglalták Efferdinget, amit a németek harc nélkül feladtak. Déli 12 óra körül az amerikai csapatok Raffeldingen át Linz felé nyomultak előre. Heppes alezredes, a 101. vadászrepülő ezred parancsnoka megkezdte az előkészületeket az amerikaiakkal való tárgyalásokra. Heppes alezredes parancsára a körletet elhagyni nem volt szabad, s minden katonai vonatkozású anyagot és fegyvert le kellett adni az ezred harcálláspontjára érkező amerikai őrségnek. Május 6-án — derült időben — továbbra is erős amerikai légi felderítés volt észlelhető, annak ellenére, hogy az egész vidék már az amerikai csapatok kezén volt. A nap folyamán Heppes alezredes — Huszár András zászlós tolmácsolása mellett — megkezdte a tárgyalásokat az amerikaiakkal. Az amerikai parancsnokság utasítására május 7-én reggel 7 órára a 101. vadászrepülő ezred egész megmaradt személyi állománya — hajózók és földi személyzet — menetkészen állott, majd amerikai parancsra és kísérettel, mint hadifoglyok Ried-be vonultak.

Befejezés

A háború hivatalos befejezésétől — 1945. május 8-tól (bár a végleges kapitulációt Keitel tábornok május 9-én 00,00 óra után néhány perccel írta alá) — a 101. vadászrepülő ezred volt katonái a Ried-i barakktáborban töltötték hadifogságukat. Május 9-én a Raffeldingben maradt tisztek és legénység is Riedbe vonultak.

Május 10-én délelőtt Heppes alezredes az összehívott tisztek és legénység előtt ismertette szándékát és céljait. Közölte, alapvető szándéka, hogy az ezred minden tagja haza jusson. „Egyelőre azonban lássa be mindenki — írták a századnaplóba —, hogy a legjobb pillanatnyilag az a helyzet, amiben vagyunk. Majd akkor megyünk haza, ha megbízható híreink lesznek arról, hogy ott bántatlanság, vagy legalábbis biztos kormányzat és kialakult légkör vár. Jelenleg elsőrendű elhelyezésünk van... A napi foglalkozás kellemes és senki sem panaszkodhat!" Az első napok valóban kellemesen — sportolással — teltek el. Május 12-én azonban az amerikaiak parancsára az ezredtől naponta 100—100 embert a közeli volt zsidó kórházba rendeltek munkára, ahol takarítottak és hullákat szállítottak. A fertőzés veszélye miatt a legénység között riadalom tört ki, s ezért a parancsnokság a legszigorúbb higiéniai rendszabályokat rendelte el. Május 12—16 között a fentiekkel telt el az idő. A napló tintával írott sorai 1945. május 16-tal érnek véget.

1945 júniusára a pockingi tábor létszáma — különféle fegyvernemek hadifoglyaival — mintegy 12 ezerre duzzadt. A tervszerű hazaszállítások augusztusban indultak meg. Az egyik repülőtiszt visszaemlékezései szerint nehéz helyzet alakult ki: mindenki egyszerre akart hazamenni. Nagy volt a tülekedés, vita, veszekedés. Még novemberben is tartott a hazaszállítás. „Miután szerelvényünk megérkezett a Déli pályaudvarra — írta az említett tiszt visszaemlékezésében —, ahol senki sem fogadott bennünket, egyszerűen búcsút vettünk egymástól, felkászálódtunk és a szélrózsa minden irányába indulva siettünk elhagyott otthonaink, családjaink áhított újbóli megtalálására."[32]

32 *Félegyházy György:* Pockingi emlékek: 1945. április—november. *Magyar Szárnyak*, XVII. évf. 1988. 17. sz. 110. o.

FÜGGELÉK

A M. KIR. 101/3. VADÁSZREPÜLŐ SZÁZAD HAJÓZÓI[33]

1. BEJCZY JÓZSEF rep.főhadnagy. (Sz.: Körmend, 1916. X. 9.) Szülei: B. Gábor és Rózsás Mária. Nős (Czetz Lívia). 1944. máj. 1—nov. 4.: a század parancsnoka. 1944. nov. 4.: Abonynál a szovjet légvédelmi tüzérség lelőtte. (Halála után századossá előléptetve.) Légi győzelmei: 3 szovjet gép (keleti arcvonalon), 3 amerikai gép: 1944. jún. 16. (P—38), jún. 30. (B—24), júl. 16. (B—24).
2. PÁVAI-VAJNA GYÖRGY rep.hadnagy. (Sz.: Debrecen, 1920. II. 6.) Szülei: P.-V. Gábor és Neubauer Emma. Nőtlen. Légi győzelmei: 2 szovjet gép (k.a.), 1 amerikai: 1944. jún. 14. (P—38).
3. DEBRŐDY GYÖRGY rep.hadnagy. (Sz.: Lajoskomárom, 1921. I. 1.) Szülei: D. Rudolf és Csapó Krisztina. Nőtlen. 1944. nov. 5—16.: a század parancsnoka. Légi győzelmei: 18 szovjet gép (keleti arcvonalon); 2 szovjet gép (Magyarországon: nov. 16. egy LAG—5 és egy Jak—9); 6 amerikai gép: jún. 14. (P—38), jún. 16. (P—38 és B—24), júl. 2. (P—51), júl. 7. (B—17), júl. 27. (B—24).
4. MOLNÁR LÁSZLÓ rep.hadnagy. (Sz.: Nagykőrös, 1921. V. 1.) Szülei: M. Gyula és Langer Jozefin. Nőtlen. Légi győzelmei: 18 szovjet gép (keleti arcvonalon), 5 amerikai: jún. 14. (P—38), júl. 7. (2 db B—24), júl. 26. (P—38), júl. 27. (B—24).
1944. aug. 7-én amerikai P—51-es lelőtte Káld légterében.
5. KARÁTSONYI MIHÁLY rep.hadnagy. (Sz.: Nagykőrös, 1922. XI. 27.) Szülei: K. Mihály és Kollársz Mária. Nőtlen. 1945. II. 4.: áthelyezve a 101/III. osztályhoz. Légi győzelmei: 4 amerikai: jún. 16. (P—38 és B—17), júl. 14. (P—38), júl. 27. (B—24).
6. PÁSZTHY ISTVÁN rep.hadnagy. (Sz.: Dunaharaszti, 1922. II. 14.) Szülei: P. István és Teichter Mária. 1944. június 16-án amerikai P—38-as lelőtte.
7. KOVÁCS PÁL rep.hadnagy. (Sz.: Budapest, 1921. V. 3.) Szülei: K. Pál és Horváth Aranka (Mátyásföld, Kossuth L. u. 17.). Légi győzelmei: 1 amerikai gép: júl. 27. (P—51). 1944 decemberében a körülzárt Budapesten rekedt.
8. DÁNIEL LÁSZLÓ rep. hadnagy. (Sz.: Budapest, 1922. XI. 22.) Szülei: D. László és Viczián Margit (Budapest, VIII. Mária u. 11. sz.). Légi győzelmei: 5 3/4 amerikai gép: jún. 14. (P—38), júl. 2. (P—38: nem igazolt), júl. 3. (2 db B—24), júl. 27. (P—38: nem igazolt), júl. 3. (2 db B—24), júl. 27. (P—38: nem igazolt), júl. 30. (B—24: Molnár L., Kovács P., Boldizsár L. pilótákkal közösen); 6 szovjet gép: 1944. jan. 8. (LAG—5), márc. 9. (Jak—9), márc. 11. (Il—2), márc. 16. (Il—2), márc. 20. (Jak—9), márc. 21. (Jak—3).
9. HUSZÁR ANDRÁS rep.zászlós. (Sz.: Budapest, 1919, VII. 12.) Szülei: H. András és Ring Katalin (Budapest, Remete-kertváros, Nádor u. 13.). Légi győzelmei: 2 amerikai gép: jún. 16. (P—38), jún. 30. (B—24), jún. 30. (B—17-es Debrődyvel közösen), 2 szovjet: 1944. jan. 11. (Jak—9), márc. 11. (Il—2).
10. BÉLAVÁRY PÁL rep.hadnagy. (Sz.: Budapest, 1923. VI. 15.) Szülei: néhai dr. Pinfich Oszkár és Rajner Ella. (Monorierdő.) Légi győzelmei: 1 amerikai gép: jún. 14. (P—38). 1944. október 12-én amerikai P—51-es vadász lelőtte W—52-es gépével Veszprém felett.
11. RÁDONYI KÁLMÁN t. zászlós. (Sz.: Kiskundorozsma, 1910. VII. 4.) Szülei: Rott Kálmán és Mihalovics Erzsébet. (Budapest, Szentkirályi u. 49. I. 7.) 1944. júl. 8-án a veszprémi repülőtér bombázásakor meghalt.
12. NYEMECZ JÁNOS rep.zászlós. (Sz.: Kispest, 1920. XII. 18.) Szülei: Ny. Pál és Keresztessy Terézia. (Gyöngyös, városi vízműtelep.) 1944. aug. 7-én egy amerikai P—51-es vadász lelőtte. Meghalt a sümegi kórházban.
13. MAKRA PÁL t. hadnagy. (Sz.: Oroszlános, Torontál vm.) Szülei: M. János és Kindhofer Mária.
14. NÁNÁSI KÁLMÁN rep.hadnagy. (Sz.: Rákospalota, 1920. II. 11.) Szülei: N. Kálmán és Cserveny Irén (Rákospalota, Wesselényi u. 46.). 1944. X. 26-án a 101/5. századhoz áthelyezve. Légi győzelmei: 11 szovjet gép (keleti arcvonalon), 1 amerikai: aug. 21. (B—24, nem igazolt). 1945. ápr. 4.: Kottingbrunntól D-re amerikai vadászok lelőtték.
15. TOBAK TIBOR rep.hadnagy. (Sz.: Budapest, 1921. XI. 24.) Szülei: T. Károly és Korompai Margit (Budapest, XIV. k. Álmos vezér tér 6. sz.). Légi győzelmei: 4 szovjet gép 1944. dec. 22. (Il—2, Jak—9); márc. 16. (Il—2), márc. 21. (Jak—3).
16. HALASI SÁNDOR rep.főhadnagy. (Sz.: Csanádpalota, 1919.) Szülei: H. Sándor és Rakonczai Rozália. 1944. XI. 18-tól a háború végéig a század parancsnoka. Légi győzelmei: 1 román gép: dec. 25. (IAR—38); 1 szovjet gép: nov. 13. (La—5: nem igazolt).

33 A 101/3. vadászrepülő század anyakönyve szintén dr. Hajnal Tamás (Köröstarcsa, Kossuth L. u. 39. sz.) gyűjteményében található. (Ismételt köszönetem az adatok felhasználásáért!) Vö.: *Magyar Szárnyak*, XII. évf. 1983. 12. sz., valamint XIII. évf. 1984. 13. sz. 40. o.

17. PINTÉR GYULA rep.hadnagy. (Sz.: Adony, 1924.) Szülei: P. Gyula és Kocsis Anna. 1944. okt. 26-tól a századnál. Légi győzelmei: 3 szovjet gép: nov. 16. (La—5), márc. 9. (Boston), márc. 16. (Il—2).
18. SZŐTS LAJOS rep.hadnagy. (Sz.: Komárom, 1924. V. 17.) Szülei: Sz. Lajos és Francz Mária. (Budapest, XII. Kissvábhegyi u. 13.) 1944. okt. 26-tól a századnál. Légi győzelmei: 2 szovjet gép: 1944. jan. 16. (Jak—9: Buday szakaszvezetővel együtt), márc. 21. (Jak—3).
19. SÜRÜ BÉLA t. zászlós. (Sz.: Görgeteg, Somogy vm.) Szülei: S. János és Schrammel Mária. 1944. okt. 26-tól a századnál. Légi győzelmei: 1 szovjet gép.
20. FUSZEK REZSŐ rep.hadnagy. (Sz.: Budapest, 1921. IV. 3.) Szülei: F. Henrik és Klotzbucher Adél. (Budapest, Vérmező u. 14.) 1945. jan. 3-án a W—158-as géppel repülőbaleset során meghalt a veszprémi kórházban.
21. OROSZ ATTILA rep.hadnagy. (Sz.: Brassó, 1923. IV. 1.) Szülei: O. Szilárd és Török Ida. (Budapest, IX. k. Kinizsi u. 20.) 1945. jan. 13-tól a századnál.
22. GÁSPÁRFALVI JÓZSEF rep.hadnagy. (Sz.: Miklók, Borsod vm.) Szülei: G. Vince és Miskovics Margit. (Miskolc, Kinizsi u. 1.) 1945. I. 13-tól a századnál. 1945. ápr. 3-án Pöltendorf-Solenau légterében a Kék—7-es géppel eltűnt egy alacsonytámadás során.
23. FRANKÓ ENDRE rep.hadnagy. (Sz.: Eger, 1923. IX. 2.) Szülei: F. Endre és Lovászi Erzsébet. (Eger, Pilsudszky u. 5.)
24. MÁTYÁS JÁNOS ht. rep.őrmester. (Sz.: Vajdahunyad, 1917. III. 2.) Szülei: M. József és Sebestyén Róza. Légi győzelmei: 1 amerikai: jún. 16. (P—38).
25. KOVÁCS PÁL ht. rep.őrmester. (Sz.: Gyula, 1919. VI. 20.) Szülei: K. István és Csőke Julianna. Légi győzelmei: 2 amerikai: jún. 16. (P—38), jún. 30. (P—38: nem igazolt). 1944. aug. 22-én amerikai P—51-es lelőtte Kiskomáromnál.
26. PALÁSTI LÁSZLÓ ht. őrmester.
27. DOMJÁN PÁL ht. c. rep.őrmester, majd törzsőrmester. (Sz.: Budapest, 1918. V. 31.) Szülei: D. Pál és Likavecz Mária. (Budapest, XI. Budaörsi u. 34.) Légi győzelmei: 1 amerikai: nov. 5. (P—51). 1945. I. 23-án a szovjet légvédelem Ősitől D-re lelőtte.
28. AJBEN JÁNOS rep.szakaszvezető. (Sz.: Debrecen, 1922. VIII. 17.) Szülei: A. János és Pécsi Julianna. Légi győzelmei: 1 amerikai: jún. 16.: (P—51). 1944. jún. 26-án amerikai vadászok lelőtték.
29. BOLDIZSÁR LÁSZLÓ t. rep.szakaszvezető. (Sz.: Foktő, Pest vm., 1922. VI. 7.) Szülei: B. Bálint és Kovács Lídia. Légi győzelmei: 3 amerikai: júl. 2. (P—38: nem igazolt), júl. 30. (B—24: nem igazolt), nov. 5. (B—17: nem igazolt), 1 szovjet gép: nov. 16. (La—5).
30. ERDÉSZ KÁROLY rep.szakaszvezető. (Sz.: Rákospalota, 1921. XII. 4.) Szülei: E. Géza és Bucsu Mária. 1945. I. 11-én a W—183-as géppel eltűnt Zámoly légterében.
31. HOY TIBOR tsz. rep.szakaszvezető. (Sz.: Jászberény, 1923. IX. 18.) Szülei: H. Nándor és Mészáros Rozália. (Fülek, Losonci u. 118.) Légi győzelmei: 1 amerikai: aug. 22. (B—24: nem igazolt). 1944. nov. 5-én amerikai vadászok lelőtték Kaposvár légterében.
32. PODOBA ILLÉS tsz. rep.szakaszvezető. (Sz.: Madaras, 1922. V. 10.) Szülei: P. Illés és Párczen Katalin. Légi győzelmei: 1 amerikai: jún. 14. (P—38: nem igazolt). 1944. jún. 26-án amerikai vadászok lelőtték.
33. POZSONYI NÁNDOR rep.őrmester. (Sz.: Vágkirályfalva, 1921. VI. 5.) Szülei: P. Géza és Morovics Mária. Légi győzelmei: 1 szovjet gép: 1945. jan. 30. (La—5).
34. TAKÁCS PÁL tsz. rep.szakaszvezető. (Sz.: Budapest, 1922. VII. 17.) Szülei: T. József és Hulyák (Galló) Anna. 1944. júl. 2-án amerikai vadászok lelőtték. Légi győzelmei: 2 amerikai gép: jún. 14. (P—38), jún. 26. (P—51: nem igazolt).
35. TASS KÁROLY rep.szakaszvezető. (?) Légi győzelmei: 1 szovjet: 1944. nov. 13. (Jak—9: nem igazolt).
36. SZŰCS FERENC rep.szakaszvezető. (?) Légi győzelmei: 2 szovjet gép: 1945. márc. 9. (Jak—9), márc. 21. (Jak—3).

MŰHELY

JUHÁSZ BÁLINT*

A 12. KÖNNYŰ HADOSZTÁLY HARCTEVÉKENYSÉGE 1942 AUGUSZTUS HÓNAPBAN

A 12. könnyű hadosztály a 2. magyar honvéd hadsereg kötelékében részt vett a Don menti védelmi harcokban az 1942—43. évben. A hadosztály legelső harccselekménye a Korotojaknál vívott hídfőharcokban zajlott le. A 12. hadosztály első parancsnoka vitéz Illésházy Gábor vezérőrnagy volt. Róla a szaksajtóban, így többek között Dombrády Loránd—Tóth Sándor: A Magyar Királyi Honvédség 1919—1945. c. könyvében is, téves közlemények láttak napvilágot, amelyek ellentmondanak azoknak az eseményeknek, tényeknek, amelyeknek szemtanúja és résztvevője voltam. Nem a hadtörténészek hibájából történt ez, hanem a rendelkezésükre álló hiányos forrásanyagnak és egyes események hibás, sőt célzatosnak tekinthető naplózásának tulajdonítható.

Írásom a hadosztály harcát és Illésházy vezérőrnagy magatartását kívánja ismertetni az olvasóval a Korotojak községért folytatott ütközetben, 1942 augusztus folyamán.

Mozgósítás

A 12. könnyű hadosztály parancsnokság békeállomáshelye Szekszárd, Tolna megye székhelye volt. Illésházy 1941. augusztus 1-jétől a parancsnoka ennek a hadosztálynak. A mozgósítást, a hadosztálynak a keleti arcvonalon való alkalmazása végett, 1942. április 27-én rendelték el. A hadosztály vonatalakulatainak mozgósítására május 3-án adtak ki parancsot.

Engem teljesen váratlanul ért a behívás és a hadosztály vk. főnöki, egyúttal hadműveleti (I. a.) vk. tiszti beosztás. Békebeosztásom ugyanis, a mozgósításig, a pécsi IV. hadtest parancsnokságnál anyagi (I. c.) vk. tiszt volt. A hadtest parancsnoka ekkor Csatay Lajos altábornagy volt mind a békeállomáshelyen, mind a hadműveleti területen. A szekszárdi hadosztálynál mindenki ismeretlen volt számomra. Illésházyról csak a hadtestnél való beosztásomnál fogva tudtam, ugyanígy az ezredparancsnokokról. Megérkezésemkor mindenkinek be kellett mutatkoznom. Csak a mozgósítás és a felvonulás alatt ismerkedtünk össze egymással és a hadosztálytörzs valamennyi beosztottjával, leginkább persze Illésházyval, akinek a legközvetlenebb munkatársa lettem.

Illésházy vezérőrnagy — a többi tábornoki rendfokozatot elérttel ellentétben — nem szolgált a vezérkari testületben, de a vitézi széknél és a Kormányzó Katonai Irodájában be volt osztva előadóként. Az első világháborúban kiváló magatartásáért szépen kitüntetett tábornok a vitézi rendnek is tagja volt. Nem a közös hadseregben, a magyar honvédségben teljesített szolgálatot a háború végéig.

Sokat jelent az első találkozás, különösen azoknál, akiknek együtt kell dolgozniuk hosszabb időn át. Rokonszenvesnek találtam már a bemutatkozáskor és úgy éreztem, ő is elfogad munkatársának. És valóban, elég hamar kialakult közöttünk a szükséges összhang. Jó egyetértésben tudtunk együtt dolgozni. Habár hosszú harctéri tapasztalattal rendelkezett, sohasem láttam fölényesnek, vagy önfejűnek. Az alárendelt egységek parancsnokait és közvetlen beosztottjait mindig meghallgatta, mielőtt fontos elhatározásra jutott volna. De utána nem tétovázott, nem kapkodott, hanem mindent az elhatározása megvalósítására összpontosított. Elég tapasztalattal bírt, semhogy hamisággal, ravaszkodással félrevezethető lett volna.

Középtermetű, erős, zömök testalkatú, határozottságot és nyugalmat sugárzó férfi volt. Kék szeméből őszinteség és egyszerű becsületesség sugárzott. Kurtára vágott sötétszőke haja és pirospozsgás, napbarnított arca jól illett szigorú következetes és sohasem részrehajló, vagy igazságtalan egyéniségéhez.

* *Az egykori 12. könnyű hadosztály vezérkari főnöke*

Jó értelemben vett igazi katona volt, aki mind felettesei, mind alárendeltjei bizalmára méltó volt és nyugalmával válságos helyzetekben is helyt tudott állni. Kiváló egyéni tulajdonságai a tábornoki beosztásához illő tekintélyt biztosítottak számára, egyúttal a hadosztályparancsnoki beosztásra határozottan alkalmassá avatták. A minden tényleges tiszttől megkívánt politikamentes felfogáshoz tartotta magát. Szívesen szóltam volna, megfelelő alkalommal, a Szovjetunió elleni háborúba való belépés miatti aggodalmaimról, — de félreértéstől tartva — inkább halogattam a kérdés felvetését, amire végül sohasem kerülhetett sor.

A mozgósítástól a vasúti szállítás kezdetéig a kötelékek felállítása, felszerelése, harcászati és lőtéri továbbképzése folyt a hadosztály összes alakulatánál.

Felvonulás a hadműveleti területre

A felvonulás vasúti szállítással kezdődött 1942 június elején. A hadosztály szállásszabályozó törzse június 1-jén indult el Szekszárdról. Az élszállítmány, amelybe a hadosztályparancsnokság is beletartozott, június 6-án indult ugyanonnan és a hó 11-én érkezett meg Rjecsicára, a kirakás helyére. Én is velük utaztam. Az utolsó szállítmány június 26-án érkezett ugyanabba a városba.

A vasúti szállítás útvonala Szekszárd—Sárbogárd—Székesfehérvár—Komárom—Érsekújvár—Galánta—a Vág völgye—Zsolna—Jablonka—Bohumin—Katowice—Deblin (Ivangorod)—Breszt-Litovszk—Pinszk—Rjecsisa volt. Minden szerelvényt itt raktunk ki.

A felvonulás folytatása gyalogmenetben történt, éspedig három menetlépcsőben.

Az 1. menetlépcső: v. Mathláry ezredes vezetése alatt a 18. gyalogezred, a 12/I. tüzérosztály és vonatrészek.

A 2. menetlépcső: v. Pulay alezredes vezetése alatt a 48. gyalogezred, a 12/II. tüzérosztály és vonatrészek.

A 3. menetlépcső: a 12. könnyű hadosztály vonatának zöme, Némety E. alezredes vezetése alatt.

Menetvonal: Rjecsica—Gomel—Csernyigov—Nyezsin—Baturin—Glukov—Ljgov—Kurszk, itt 2 nap pihenő, onnan Korovino—Sztari-Oszkol—Rogovato—Osztrogozsszk. Az eredeti menetparancs szerint tovább kellett volna menetelni Krinizsa községen át kelet felé, de az első lépcsőt, amely augusztus 5-én érkezett Osztrogozsszkba, a hadseregparancsnokság megállíttatta. Az egyes menetlépcsők 1-1 napi menettávolságra követték egymást.

A hadosztályparancsnokság gépjárművekkel közlekedett, így a menetlépcsők mindegyikével felváltva menetelt, ill. tartózkodott.

Glukovban minden menetlépcsőnek 1 napi pihenőt engedélyeztek. A helybeli német Ortskommandant egy géppuskás századot kért segítségül a hadosztályparancsnoktól a partizánok elleni rajtaütéshez. A hadosztályparancsnok, elinduláskor, szóbeli utasítást kapott a megszálló alakulatok megsegítésére, ha ezt kérik.

A hadosztályparancsnok a 38. gyalogezred I. zászlóalj géppuskás századát, a századparancsnok vezetése alatt az Ortskommandant rendelkezésére bocsátotta. Ez és valamennyi géppuskás század a nehézkesen mozgatható, az első világháborúból ismert Schwarzlose géppuskával volt felszerelve, éspedig századonként 12 géppuska, a hozzá szükséges 8 mm-es hevederes lőszerrel. Gyalogos egységeket nem kért, ezt neki kellett kiállítania. A géppuskás század kirendelése az engedélyezett pihenőnapra esett, VII. 13-ára. A menetlépcső többi része pihenőben volt.

A terület, ahol a harccselekmény lefolyt, egy erdő, annak az útnak a közelében, amelyen Glukovba érkeztünk, mintegy 6—10 km-re délnyugatra a helységtől. Az erdőben partizánok tanyáztak és ezeket akarták a német megszálló alakulatok megsemmisíteni.

A géppuskás század hajnalban vonult el és dél tájban érkezett vissza. Ekkor számolt be a század parancsnoka a harccselekményről. A partizánok az erdőben a fák között, sőt fönt a fákon jól rejtőzve várták a támadást, és amikor megközelítették az erdőt, majd be akartak hatolni oda, igen heves puska- és géppisztolytüzet nyitottak rájuk. Saját fegyvereik tüze a lombok között rejtőző partizánok ellen teljesen hatástalan volt. Be sem tudtak hatolni az erdőbe, a támadást a nagy veszteségek miatt nem tudták végrehajtani. A vállalkozás célját nem érték el. A géppuskás század vesztesége 32 fő halott és sebesült és 6 géppuska. A németek vesztesége ismeretlen. A 38/I. zászlóaljnak ettől kezdve a géppuskás század helyett csak 4 géppuskával rendelkező géppuskás szakasza maradt.

Az esemény híre gyorsan elterjedt az egész hadosztály csapatai között és az amúgy is nyomott hangulat tovább romlott.

Én a Kurszkból való indulás első napján megbetegedtem, fertőző lázas bélhurutban (ukránkának hívtuk), ezért az első éjjelezés helyén orvosi utasításra le kellett maradnom, mint fekvőbeteg, két katona őrizete mellett.

Korotojak a Don folyó déli partján fekvő nagy terjedelmű község, széles utcákkal és fákkal körülvett, alacsony házakkal. A Don folyó a Potudan torkolatáig déli irányban folyik, innen a község előtt, erős kanyarral, keleti irányba fordul, hogy Scsucsje községtől újból a déli irányt kövesse. Az Osztrogozsszk felől, délről érkező vasútvonalnak itt van a végállomása. Az állomás közelében közúti híd vezet át az északi partra, Petropavlovszkoje község felé. A községtől keletre eső rész erősen mocsaras, járhatatlan terület, amelyen át a Tyihaja Szoszna folyócska kanyarog és a Donba ömlik.

A 12. hadosztálynak a hadműveleti területre érkezését Illésházy vezérőrnagy személyesen jelentette a 2. magyar hadsereg parancsnokának, Jány vezérezredesnek. Ő a hadosztályt a IV. hadtest parancsnokságának rendelte alá azzal, hogy feladatára onnan kap parancsot.

A 2. hadsereg parancsnokságához jelentések érkeztek, hogy 5-éről 6-ára éjjel, átkelési kísérlet után, 1—2 század szovjet harcegység, légi támogatás kíséretében átkelt a Don folyón Korotojak keletnél, valamint kb. 2 század nagyságú harcegység a község nyugati széle közelében. A Dontól északra eső területen pedig nagyobb erők gyülekeznek, harckocsikkal megerősítve.

Korotojak községet néhány nap óta a 10. hadosztályhoz tartozó 36. gyalogezred tartotta megszállva. A szovjet erők átkelése folytatódott, tüzérségi és aknavető-tűztámogatás kíséretében. Délelőtt már kb. 1 zászlóalj, délutánra már 2—3 zászlóalj kelt át nehéz fegyverekkel a déli partra, a község két oldalán (VIII. 6-án).

Nemcsak Korotojaknál kezdődött meg a szovjet erők átkelése, hanem onnan északnyugatra, a III. hadtest déli szárnyán, Uriv térségében is. A Don északi partján 5-én 10—12 harckocsit, 6-án már ugyanott 25—30 harckocsit figyeltek meg.

VIII. 6-án reggel a 2. hadsereg parancsnoka úgy határozott, hogy a Korotojaknál átkelt erők ellen az éppen beérkező 12. könnyű hadosztályt a IV. hadtest vezetése alatt, a 36. gyalogezreddel és a VIII. kerékpáros zászlóaljjal együtt, Korotojak újra elfoglalására utasítja. Az erre kiadott intézkedést a IV. hadtest útján a 12. könnyű hadosztály kora délelőtt megkapta. Az urivi hídfőnél folyó harcokhoz a hadseregparancsnok az 1. páncélos hadosztály rendelkezésére bocsátását kérte a német „B" hadseregcsoport parancsnokától.

A 12. könnyű hadosztály feladata, a másik két egységgel együttműködve, 7-én reggel a támadás megindítása volt és a község elfoglalása egész a Don partjáig. További feladata folyóvédelem a déli parton a Potudan torkolatától a Tyihaja Szoszna alsó folyása menti mocsaras területig.

Közben a 10. könnyű hadosztály 36. gyalogezrede kénytelen volt visszavonulni és feladni Korotojak községet, és a tőle délre eső dombos területen igyekezett feltartóztatni a támadókat.

A 12. könnyű hadosztály parancsnoka 6-án reggel az előző nap Osztrogozsszkba érkezett első menetlépcsőt (Matláry ezds.) a várostól kb. 5 km-re északra eső erdő területére irányította, ahova kora délutánra meg is érkeztek. A második menetlépcső (Pulay alez.) ezalatt Osztrogozsszk déli körzetébe érkezett meg.

A hadosztály megállításáról, a Korotojaknál kialakult helyzetről és a hadosztály ilyen hirtelen harcba rendeléséről csak akkor értesültem, amikor felgyógyulva, augusztus 6-án, korán délelőtt jelentkeztem Illésházy vezérőrnagynál a hadosztály harcálláspontján. Ezt Osztrogozsszktól északra, kb. 5 km-re, az erdőn át Korotojak felé vezető út mentén rendezték be egy nagyobb sátorban.

— Megkaptuk a feladatot a hadosztály számára — mondta nyugodt hangon és a kezembe adta a hadtestparancsot. Előre mentünk tájékozódni a 36. gyalogezred parancsnokához. Egy rövid darabon a Korotojak felé vezető úton kocsin, de a 184,7 háromszögelési ponttól csak gyalog jutottunk el hozzá. Korotojak ekkor már teljesen a szovjet erők birtokában volt. A gyalogezred alakulatai lövészteknőket, állásokat kezdtek ásni a tarlószerűen nyílt domboldalakon, védelmi célból. Halottakat és sebesülteket is vesztettek a helységből történt visszavonulásuk közben.

A község szélső házaiból szórványos gyalogsági tüzet észleltünk, bent az utcákon kis csoportok és járművek mozgását figyelhettük meg távcsöveink segítségével. A terep Korotojaktól délre csupasz domboldal, sárguló fűvel és tarlóval. A széles dombhátak között néhány mély horhos vezet a község irányába, bizonyos mozgási lehetőséget adva kisebb alakulatok számára. De a támadónak teljesen nyílt lejtőn kell a községet megközelítenie. Fentről, a dombtetőről, főleg az erdő széléről, nem látható a község, amelynek széléről, jól rejtett állásokból, megsemmisítő tűz alá vehetik a délről támadót.

Szemrevételezés után szótlanul mentünk vissza a parancsnoki sátorba. Eszembe jutott a Harcászati Szabályzat kijelentése: „Helységek és erdők sorsa a rajtuk kívül vívott harcokban dől el." És jól tudva azt, hogy a vezérkari tiszt felelős azért, amit javasol, de azért is, amit javasolni elmulaszt, kértem a hadosztály parancsnokát, hallgassa meg helyzetmegítélésemet, mielőtt elhatározását megalkotja.

— Hallgatlak — mondta nagyon nyugodtan, de komor, aggódó tekintettel.

— A hadosztály harci egységei — mondtam — 42 napi gyalogmenet után, fáradtan érkeztek

ide. Mindannyian valamilyen mellékfeladatra, vagy megszállásra számítottunk. A kapott parancs pedig, minden pihenő nélkül, súlyos támadási feladatot ír elő. Teljes értékű hadosztályként számolnak velünk, pedig a két ezreddel és a korszerűtlen és elégtelen mennyiségű fegyverrel mind a német, mind a szovjet hadosztálynál sokkal kisebb harci értékkel rendelkezünk. Géppisztoly, ami ma már nélkülözhetetlen a helységharcban és közelharcban, túl kevés, lőszer hozzá teljesen hiányzik. Aknavetőből sokkal kevesebb van, mint az ellenünk harcoló egységeknek.

A hadosztály csapatai eddig nem vettek részt harcokban. Hiányzik a harcedzettség. Néhány tényleges és tartalékos tiszt és altiszt kivételével senkinek sincs harctéri tapasztalata. Helységharcra pedig ki sincsenek képezve. Márpedig itt éppen erről van szó, amihez viszont a szovjet egységek nagyon jól értenek. A terep a támadás végrehajtásához, nyíltsága és a község felé való lejtése miatt, a legrosszabb. A 36. gyalogezred csapatai eléggé leharcoltak. Légi támogatást nem ígértek. Saját tüzérségünkön kívül másra nem számíthatunk. Az a véleményem, hogy hadosztályunk, az együttműködésre utasított gyalogezreddel és a VIII. kerékpáros zászlóaljjal, nem tudja ezt a feladatot végrehajtani. Ha támadásra rendeljük a gyalogságot, tüzérségi előkészítés után, a nyílt terepen, óriási veszteségeink lesznek, de a községbe nem tudnak behatolni, még kevésbé azt elfoglalni. A község szélénél igen erős géppuska-, géppisztoly- és aknavetőtűzben el fog akadni a támadás. Az emberek életéért is felelősek vagyunk.

Illésházyt éppen egy évvel ezelőtt nevezték ki a 12. könnyű hadosztály parancsnokává. Ezalatt éppen hogy megismerhette az alája rendelt alakulatok tényleges állományát, elsősorban a tisztikart, főleg a törzstiszteket. Mint hosszú harctéri tapasztalattal rendelkező tiszt, meg tudta ítélni, milyen harctéri feladat végrehajtására képes az ő vezetésére bízott, nagyobb részben tartalékosok behívása útján mozgósított seregtest. Olyan tartalékosokból, akiknek túlnyomó többsége kis keresetű munkásból, parasztokból és kistisztviselőkből rekrutálódott. Csak igen kevesen, főleg az idősebb tényleges és tartalékos tisztek és altisztek rendelkeztek harctéri tapasztalattal az első világháborúból.

Ha kezdetben kisebb megpróbáltatást igénylő harccselekményekben összeszoknak és kellő tapasztalatra tesznek szert, az egyébként jó emberanyagból igen jó harcértékű, ütőképes egység lett volna. De olyan harcedzett, jól kiképzett és nálunk sokkal jobban felszerelt ellenséggel szemben, mint a szovjet hadsereg alakulatai, még kedvező terepen is nehéz feladat előtt álltak volna. Helységharcban, amit nem is gyakoroltak, nincs reális kilátás a sikerre, különösen, ha még páncélosok ellen is kell esetleg harcolni. Ehhez járul a hosszú menetelés fáradalmait ki sem pihent alakulatok azonnali harcba rendelése a legalább egyenlő nagyságú, de holnapra előreláthatólag erősebb ellenség ellen.

Meg voltam lepve magam is, mennyire ellenvetés nélkül, sőt láthatólag egyetértve hallgatta végig helyzetmegítélésemet.

— A hadtestparancsnokhoz megyek — mondta határozottan, és szolgálati kocsijába ülve Dolsikba indult.

Illésházy vezérőrnagy nem jött többé vissza a hadosztályhoz.

A német „B" hadseregcsoport parancsnoka 14.25-kor az 1. páncélos hadosztályt a 2. hadseregparancsnokság rendelkezésére bocsátotta. Ekkor még a hadseregparancsnokság az 1. páncélos hadosztályt a Potudantól északra akarta támadásra alkalmazni. Erre az intézkedést ki is adta. A páncélos hadosztály erre fel is készült. Azonban Korotojaknál a szovjet támadás kifejlődése és a 12. könnyű hadosztály parancsnokának velem egyetértésben előadott helyzetmegítélése a hadseregparancsnokot elhatározása megváltoztatására kényszerítette. 17.10-kor a hadseregparancsnok — először távbeszélőn — az 1. páncélos hadosztály feladatát megváltoztatta. Az intézkedést később írásban is kiadták.

Eszerint az 1. páncélos hadosztály feladata VIII. 7-én — a 12. könnyű hadosztállyal, a 36. gyalogezreddel és a VIII. kerékpáros zászlóaljjal együtt — a Korotojakot elfoglalt erők megsemmisítése és a község visszafoglalása a Don folyóig. A feladat végrehajtása céljából a 12. könnyű hadosztályt, a gyalogezredet és a kerékpáros zászlóaljat alárendeli a páncélos hadosztály parancsnokának.

Ezzel a paranccsal érkezett meg Sáska vk. ezredes a 12. könnyű hadosztály parancsnokságához 6-án késő délután. Közölte, hogy a hadseregparancsnok őt bízta meg a 12. hadosztály vezetésével, mert Illésházy vezérőrnagyot leváltotta. A hadosztály vkf. teendőket a továbbiakban Makkay-Hollósy vk. alezredes látja el, aki vele együtt érkezett. Én ettől kezdve a hadműveleti (I. a.) vk. tiszti beosztást láttam el.

A 2. hadsereg naplójában a hadosztályparancsnok-csere másképpen olvasható. A napló 412. mellékletében a leváltás elrendelése 8-án 17.50-es időponttal szerepel, amikor v. Matláry ezredest is leváltották és helyére dr. Bán Mihály vk. alezredest bízták meg az ezredparancsnoki teendők ellátásával. Sőt, még egyszer szerepel a leváltás elrendelése az 511. sz. mellékletben, VIII. 13-ai keltezéssel. Ebben a hadbírói vizsgálat elindítását is megemlítik. A késedelmes bejegyzés oka ismeretlen. Tény viszont, hogy a leváltás VIII. 6-án délután valóban megtörtént. VIII. 7-én délután szolgálati ügyben Osztrogozsszk városban jártam és a városon kívül, a Tyihaja Szoszna

partján találkoztam Illésházy vezérőrnaggyal. Volt parancsnokom a folyócska gyepes partján felállított egyszemélyes sátra előtt ült, tisztiszolgája kíséretében. Közölte velem, hogy hadbírói eljárást indítottak ellene. Nem ítélhetik el, hiszen parancsmegtagadásról szó sem volt, vélekedtem. Néhány hónap után tábori postai lapot kaptam Tolcsváról, volt parancsnokomtól. Az eljárásról nem tett említést, de nyilvánvaló volt, hogy nem ítélték el.

Sáska ezredes és Makkay-Hollósy alezredes VIII. 6-án este, a hadseregparancsnokság és az 1. páncélos hadosztály parancsnokának intézkedései alapján és az általam ismertetett helyzettájékoztatás figyelembevételével, elkészítette a támadási tervet 7-ére és kiadták a támadási parancsot Korotojak elfoglalására. Ennek lényege: a 18. gyalogezred a község felé vezető úttól jobbra támad. Jobb szárnyát a VIII. kerékpáros zászlóalj biztosítja és csatlakozik a támadáshoz. A 18. gyalogezred bal szárnyához csatlakozva a 36. gyalogezred támad a község felé, bal szárnyával felveszi az összeköttetést az 1. páncélos hadosztály kötelékeivel, amely nyugat felől indítja meg a támadást a község ellen, a Potudan folyótól délre. A 2. menetlépcsőben beérkezett 48. gyalogezred egyelőre tartalék, az Osztrogozsszktól északra elterülő erdő területén. A 12. huszárszázad szintén tartalék, Ribnoje északi területén. A 12. tüzérezred foglaljon el tüzelőállást az Osztrogozsszktól északra levő területen, és 7-én 8-tól 9.45-ig a gyalogos kötelékek támadásának előkészítését hajtsa végre, súllyal a Korotojak déli szegélyén levő szovjet állások ellen. A támadás alatt adjon tüzérségi támogatást. A hadosztály vonat Osztrogozsszk északi részében.

Első támadási cél a vasútvonal, a vasútállomás és a templom vonala. Ezután a támadás folytatása, a község elfoglalása egészen a Don folyó partjáig.

Felvonulás a támadáshoz VIII. 6-ról 7-re virradó éjjel.

A Don menti hadműveletek színtere hazánknál jóval északabbra, kb. a Varsóval azonos szélességi kör magasságában fekszik. Az időjárás a korotojaki hadműveletek idején végig derült, száraz. A Nap kb. 1 órával előbb kel és 1 órával később nyugszik le, mint hazánkban. Az éjszaka ennyivel rövidebb.

A 18. gyalogezred, 2 zászlóaljjal az első vonalban, támadáshoz csoportosult, 1 zászlóalj tartalék. Tőle keletre a VIII. kerékpáros zászlóalj helyezkedett készenlétbe. A 36. gyalogezred a 18. gyalogezred sávjába eső részeit az éj folyamán átcsoportosította a saját sávjába.

A 48. gyalogezred megkezdte felvonulását az Osztrogozsszktól északra kijelölt területre, mint hadosztály tartalék.

A tüzérezred ütegei elfoglalták tüzelőállásaikat és felkészültek a tüzérségi előkészítésre.

A hadosztályvonat, mint a hadosztály menetlépcsője, megérkezett a kijelölt helyére és felkészült a lőszer és élelem utánpótlására.

Az éjszaka nyugodtan, harctevékenység nélkül telt el. A Donon át újabb szovjet erők keltek át Korotojak területére.

A támadás megindítása és a VIII. 7-i harctevékenységek.

A 18. és a 36. gyalogezred támadása, a tüzérségi előkészítés után, 7-én 9.45-kor megindult, miután a tűzelőkészítés alatt közelebb vonultak a község széléhez. A támadó egységeket igen erős gyalogsági és tüzérségi tűz akadályozta az előrejutásban és 11.30-ig a támadás Jeszenovka magasságáig jutott.

A támadás kibontakozását nehezítette, hogy az 1. páncélos hadosztály nem tudta tartani a Potudántól délre való átcsoportosítás ütemét. Déli harccsoportja csak 10.50-kor, az északi pedig 11.50-kor indította meg a támadást Korotojak nyugati része ellen. Az erős elhárító tűzben csak lassan nyert tért a támadásuk a Potudan völgyétől délre húzódó dombvonulaton, amit a 12. könnyű hadosztály harcálláspontjáról jól meg lehetett figyelni.

Az erős ellenséges tűzben és légi tevékenység közben a támadás mindegyik harccsoportnál lassan haladt előre. A páncélos hadosztály 15 órára érte el Korotojak nyugati szegélyét, a 18. és a 36. gyalogezred egységei pedig 300 km-re közelítették meg a község déli szegélyét. Korotojak 15 órakor még a szovjet erők kezén volt. Közben a páncélos hadosztálynak a bal szárnyát ért ellentámadást kellett kivédenie (Averino felől). A saját vadászvédelem és légvédelem gyengének bizonyult.

A IV. hadtestparancsnokságon és a 2. hadseregparancsnokságon ezen a napon az a benyomás alakult ki, hogy Korotojakot 8-án reggelig birtokba veszik, az ellenségtől megtisztítják és a csapatok elérik a Don déli partját. A folyó védelmét a 12. könnyű hadosztály csapatai veszik át, és az 1. páncélos hadosztály mielőbbi kivonása végrehajtható, hogy a Potudantól északra legyen felhasználható.

A súlyos harcokban a harcoló egységek, különösen a 18. gyalogezred alegységei, sok veszteséget szenvedtek halottakban és sebesültekben. Az ezred egyik zászlóaljparancsnoka is elesett; több tényleges és tartalékos tiszt a kb. 250 fő legénységgel együtt sebesült meg vagy esett el.

7-én estig a dél felől támadó egységek helyenként elérték a szélső házakat. A páncélos had-

osztály behatolt a község nyugati részébe, ahol súlyos utcai harcokat vívott. Elérte ugyan a Don folyót a község nyugati végénél, de Korotojak elfoglalása és a hídfő birtokba vétele nem sikerült. A IV. hadtest parancsnoksága olyan jelentést is kapott, ami szerint 7-én estig a 12. könnyű hadosztály is elérte a folyót, de ez a hír nem bizonyult igaznak, és emiatt váltatta le Jány vezérezredes Matláry ezredest az ezred éléről.

7-éről 8-ára virradó éjjel az egységek rendezése és helyzetük megállapítása, valamint utánpótlása stb. folyt. Éjjel bombatámadás is érte a csapatokat. Veszteség kb. 50 fő halott és sebesült.

Az éj folyamán a 36. gyalogezred alegységeit ki kellett vonni, mert útba kellett indítani saját 10. hadosztályhoz a Tyihaja Szoszna folyótól keletre. Harci feladatát a 12. hadosztály parancsnoka intézkedése szerint a 48. gyalogezred vette át és felkészült a következő napi támadásra, a község középső és délnyugati részének elfoglalására.

A támadás folytatása VIII. 8-án

8-án reggel mind a 12. hadosztály, mind a páncélos hadosztály folytatta támadását Korotojak elfoglalására, saját tüzérségi támogatás mellett és szovjet légi fölény alatt. A páncélos hadosztálynak 5.30-ig sikerült a templomig előrejutni és elfoglalni a templomdombot. A 12. hadosztály gyalogsága azonban 9 óráig csak a vasúti töltés és a vasútállomás vonaláig jutott előre, nagy veszteségek árán. A község területén heves harcok folytak. A Don folyót nem tudták elérni. A déli parton még szovjet erők.

A 2. hadsereg parancsnoka erélyes intézkedésekre szólította fel a IV. hadtest parancsnokát, parancsnokok leváltását is beleértve a Don déli partjának megtisztítása és a páncélos hadosztály mielőbbi kivonása érdekében.

A 2. hadsereg parancsnokságához 8-án reggel ellentmondó jelentések érkeztek. Az 5.30-kor keltezett jelentés és a 6.35-ös szerint Korotojak meg van tisztítva az ellenségtől. „A Dont elértük Korotojak K. és Potudan torkolatától 1 km-re délre levő Don kanyarig. Szándék a Don vonal tartása és a terület megtisztítása, valamint a páncélos hadosztály kivonásának előkészítése." Ez azonban inkább remény, mint eredmény volt.

A valóság ezzel szemben: a szovjet erők ellenállása állandóan fokozódott. A megújuló támadások a korotojaki vasútállomás és a vasúti töltés birtokba vételére egymás után omlottak össze.

A páncélos hadosztály 9 órakor beküldött jelentése már kevésbé optimista. Eszerint Korotojak térsége még ma (8-án) meg lesz tisztítva az ellenségtől. — A 12. könnyű hadosztály olyan fáradt az 1100 km-es menet után és a harcok következtében, hogy csak akkor vonható ki a páncélos hadosztály, ha állásait maradéktalanul átveszi a 12. hadosztály, ami viszont nem képvisel teljes harcértéket.

A 9.20-as jelentés szerint a korotojaki híd még mindig az ellenség kezében van. A hídtól keletre újabb erők kelnek át a folyón. Fogolyvallomásokból az derült ki, hogy a támadás Korotojaknál Sztálin külön parancsára történik.

A 10.10-kor feljegyzett hír szerint az 1. páncélos hadosztály nem váltható le. Súlyos harcok folynak a község birtokáért. A szovjet erők újabb erősítést kapnak. A túloldalon páncélos egységek közelednek a hídhoz. Egy későbbi jelentés újabb két ezrednyi erősítésről ad hírt a szovjet csapatok oldalán és újabb támadásról a hídtól keletre. A VIII. kerékpáros zászlóalj kitért e támadás elől. A páncélos hadosztály körzetében viszont a helyzet megszilárdult. Visszavertek ellenséges támadást. A szovjet csapatokat a túloldalról tüzérségi, valamint légi támadások is támogatják.

Az 1. páncélos hadosztály kivonására a 2. hadsereg vezérkari főnöke, Kovács vk. ezredes tett sürgető javaslatot, mivel az urivi hídfőnél a helyzet romlott.

A 2. hadsereg naplójába e napon délután jegyezték be a páncélos hadosztály parancsnokának kifogását a 12. hadosztály parancsnoka és a 18. gyalogezred parancsnoka ellen, továbbá Jány vezérezredes „lesújtó" tapasztalatát a csapatok harci szelleméről, valamint a 12. könnyű hadosztály parancsnoka, a vezérkari főnök és a 18. gyalogezred parancsnoka leváltására tett intézkedését. A hadosztályparancsnok és a vezérkari főnök leváltása a valóságban két nappal előbb megtörtént.

8-án délután a 12. hadosztály katonái, a páncélos hadosztály kötelékeivel összekeveredve, súlyos és véres helységharcot vívnak Korotojak belterületén, annak a templomdombtól keletre eső felében. A híd környéke, továbbá az állomástól és a töltéstől északra eső terület a szovjetek kezén van. Erős a szovjet tüzérségi és légi támogatás. A hídtól nyugatra a Don partjáig sikerült a páncélos és a 48. gyalogezred kötelékeinek előrejutniuk. Korotojak keleti részén viszont a szovjet erők nyertek némi teret a keleti szárnyon harcoló kerékpáros zászlóalj visszaszorítása által.

Később a hídtól nyugatra a szovjet erők beszüntették a támadást. Ezáltal az 1. páncélos hadosztály kivonása lehetővé vált: 8-áról 9-ére virradó éjjel kivonták és a Potudantól északra eső területre irányították. Harci sávját a 48. gyalogezred vette át Korotojak nyugati felében. A to-

vábbiakban Korotojak védelme teljes egészében a VIII. kerékpáros zászlóaljjal megerősített 12. könnyű hadosztály feladata lett.

8-án estig, 22.00-ig elért vonal: Mutnik dél (kerékpáros zászlóalj), Korotojak kelet, a vasútvonal és az állomás, a hídtól nyugatra a folyó partja a Potudanig (18. és 48. gyalogezred). A községtől keletre a szovjet erők megerősítése tovább folyt.

A VIII. 7-én estére kitűzött támadási célt a 12. hadosztály, a páncélos hadosztállyal együtt, 8-án estig is csak részben tudta elérni, mert a korotojaki híd és tőle keletre a Don folyó déli partja a szovjet csapatok kezén maradt. A két napon át tartó súlyos harcok és a nagy emberveszteség bebizonyították, hogy a 12. hadosztály egyedül teljesen képtelen lett volna a feladat megoldására. 9-ére virradó éjjel szórványos lövöldözéseken kívül nem volt harccselekmény. Utánpótlást, a halottak és a sebesültek szállítását végezték az erre szervezett egységek.

H elységharc Korotojak községben VIII. 9-én.

A 12. könnyű hadosztály parancsnokának szándéka 9-ére az eredeti parancsnak megfelelően a Korotojak keleti része és a Don közötti, valamint a híd előtti rész elfoglalása volt a szovjet erőktől, egészen a folyó partjáig és a folyóvédelem megszervezése a Potudan torkolatáig, tovább a híd felrobbantása. Erre az intézkedéseket 8-án késő este ki is adta.

A páncélos hadosztály kivonása azonban, mielőtt az egész folyópart elfoglalása megtörtént volna, hamarosan súlyos következményekkel járt. Az előző napi felderítés szerint legalább két szovjet gyalogezred volt Korotojak keletnél a folyó mindkét partján.

Hajnalban a 18. gyalogezrednél, a község keleti részén, kiújultak a harcok, hogy az intézkedésnek megfelelően a folyópartig előrejussanak. A hidat meg is közelítették, de az éj folyamán átkelt erősítés segítségével a szovjet egységek ellentámadása megállította, majd helyenként vissza is vetette a harcoló egységeket. Az előző napi harcokban felhasznált tartalék helyett új tartalék létrehozását sem tudták végrehajtani. A gyalogezrednek újabb támadás végrehajtásával a délutáni órákban sikerült újra elfoglalnia a vasútállomástól keletre a vasúti vonalat és töltést. Ezzel azonban csak a 8-án estig elért területet tudták megtartani. A tüzérség főleg a 18. gyalogezred harcát támogatta. Mindkét részről felderítő repüléseket lehetett megfigyelni.

A 12. hadosztály parancsnokának az volt a benyomása, hogy új ellenséges támadással kell rövidesen számolni. A hadosztály csapatai, elsősorban a gyalogság, a hosszú menet után történt azonnali harcbavetés és a kétnapi súlyos és sok veszteséggel járó harc után teljesen kimerült állapotban voltak és nagyon alacsony harcértéket képviseltek. A szovjet csapatok is jelentékeny veszteséget szenvedtek a harcok folyamán. A következő napra a hadosztályparancsnok mégis az előző nap kiadott intézkedések végrehajtását rendelte el, hogy a további szovjet erők átkelését meg lehessen akadályozni, bár a sikerre igen kevés volt a remény. Légi támogatást is kért az akcióhoz.

Harccselekmények VIII. 10-én

Az augusztus 9-éről 10-ére virradó éjjel szórványos lövöldözéssel, a kötelékek rendezésével, lőszer- és élelemellátással telt el. Hajnalban Korotojaktól északnyugatra egy-két századnyi ellenség kelt át a folyón, és a parti növényzet oltalma alatt szűk hídfőt tudott kialakítani. A 48. gyalogezred katonái vették fel ellenük a harcot és némi tért is nyertek, de az erős géppuska- és aknavetőtűzben nem tudták visszavetni az átkelt egységeket. Csapataink harcát egész nap tüzérségi tűz és bombatámadások bénították.

Az átkelés a folyó túlsó partjáról a község keleti részénél is folytatódott. A 18. gyalogezred egységei hajnalban némi tért nyertek, de a heves tűzben elakadt a támadás. Az ezred jobb szárnyán, a községtől keletre, a vasúti töltés védelmét, egyúttal a jobb szárny védelmét, a 18/I. géppuskás századparancsnok vezetése alatt két lövész szakasz a géppuskás század megmaradt részei támogatásával, igen eredményesen látta el. Tőlük keletre a mocsár széléig a VIII. kerékpáros zászlóalj töltötte be a hézagot. A 18/I. géppuskás századparancsnok csoportja, a töltést fedezékül használva, többször heves kézigránátharcban verte vissza a töltéstől északra eső területről ismételten támadó szovjet erőket, amelyek 1—2 zászlóaljat téve ki, jelentős túlerőben voltak. Az egység egész nap, sőt még 11-én késő délutánig is kemény harcban védte az ezred, sőt az egész hadosztály jobb szárnyát.

Egyik ezrednek sem sikerült a szovjet erők visszavetése a Don túlsó partjára, sem pedig a híd környékének elfoglalása. 10-én estig a 12. hadosztály egységei nem tudták elérni az intézkedésben elrendelt célokat — a szovjet erők fölénye miatt. Csak a 9-én elért vonalat tudták megtartani. A csapatok erőnléte és harcképessége azonban tovább romlott. A támadás tovább erőltetése kilátástalan erőfeszítés lett volna. A hadosztály két-ezredes szervezete most különösen hátrányosnak bizonyult. Nem volt lehetőség olyan hadosztálytartalék képzésére, amelyet a hadosztályparancsnok az események irányítása, akaratának érvényesítése érdekében felhasználhatott volna. Ez pedig a kezdeményezést, a vezetés fontos tényezőjét, kivihetetlenné tette.

Korotojak kiürítése VIII. 11-én.

Hajnalban a Potudan torkolatának közelében 10-én átkelt szovjet erők támadást indítottak a község északnyugati része ellen. A 48. gyalogezred, tartalékának felhasználásával, visszaszorította a támadókat a folyópartig.

Később, a délelőtt folyamán, nagyobb erőkkel megismételték a támadást. Ez sikeres volt, visszavetette a 48. gyalogezred bal szárnyát déli irányba és elfoglalták a község északnyugati részét. Ezzel egyidőben a község keleti része ellen is megindult a szovjet egységek támadása 1—2 lövészzászlóaljnyi erővel, erős tüzérségi és aknavetőtámogatással. Ez a támadás is sikerrel járt: az állomás vonaláig jutott előre.

A 12. hadosztály parancsnokának szándéka volt ellentámadással visszafoglalni legalább a tegnap esti állások vonalát. De ennek végrehajtására nem volt már tartaléka. A még rendelkezésére álló huszárszázad erre elégtelen és alkalmatlan is volt.

A szovjet erők kétoldali támadása eredményesen haladt előre és délutánra az egész községet elfoglalták. Saját repülő kötelékek, amelynek támogatását a IV. hadtestparancsnokság a híd elfoglalásának elősegítésére kérte, bombázták a híd környékét és a község északkeleti sarkát, de a szovjet erők támadását nem tudták feltartóztatni.

A 12. könnyű hadosztály küzdő zászlóaljai kénytelenek voltak nagy veszteség árán a községet kiüríteni és visszavonulni a tőle délre és nyugatra eső dombos, nyílt terepre. Ezalatt tovább folytatódott a szovjet csapatok átkelése a folyótól délre és a község területére.

A 12. hadosztály parancsnoka e helyzetből újra támadásra rendelte az öt nap óta szünet nélkül tartó harcokban elcsigázott alakulatokat, amelyeket a hadosztálytartalék hiányában váltani sem lehetett. A katonák, már utolsó erejük megfeszítésével és a kimerültségtől a halállal szemben is közömbössé válva, megindultak és még be tudtak hatolni Korotojak déli és délnyugati szélső házaiba. Ez a kilátástalannak látszó vállalkozás főleg a hadosztálytüzérség, valamint az aknavetős és a géppuskás alakulatok jól irányzott előkészítésének volt az eredménye.

A 2. hadsereg parancsnoksága Korotojak elvesztésének hírére és attól való félelmében, hogy a szovjet erők a hídfőből hamarosan tovább nyomulnak előre dél felé Osztrogozsszk elfoglalására és ezzel kettévágják a hadsereg arcvonalát, újra a páncélos hadosztály alkalmzaását határozta el a község visszafoglalására.

A szovjet erők átkelése ezalatt tovább folytatódott és estig már egy teljes, jól felszerelt, 3 ezredből álló hadosztály szállta meg a községet és harckocsiegységekkel megerősítve felkészült a hídfő további bővítésére.

Hídfőharcok VIII. 12-én, 13-án és 14-én.

Augusztus 12-én hajnalban a 12. hadosztály első vonala, a község szélső házaiból való kiszorulás után: Mutnik É—Korotojak DNy—180,3 háromszögelési pont—Mosztiscse K. Az így kialakult vonalban mindkét fél ideiglenes védelmi berendezkedésbe kezdett.

A 2. hadsereg parancsnoksága 12-én 10 órakor elrendelte a páncélos hadosztály kivonását az urivi hídfőharcokból és alárendelte a IV. hadtest parancsnokságának. Egyúttal azt rendelte el hogy a 12. hadosztállyal együtt újból támadva foglalják el 12-én a községet a Don folyó partjáig, A páncélos hadosztálynak már 12-én délután 16 órára a helyszínre kell érkeznie. Ezt azonban nem. tudta végrehajtani, csak egy lövész zászlóalja támadott a község irányában és súlyos, veszteséges harcok árán jutott előre Korotojak nyugati és Mosztiscse keleti vonaláig 22 óráig. A hadosztály zöme még felváltás alatt volt ekkor. 12-re a IV. hadtest parancsnokságának alárendelt alakulatok azt az utasítást kapták, hogy akadályozzák meg a szovjet erők előnyomulását Osztrogozsszk felé, szilárdítsák meg jelenlegi helyzetüket és készüljenek fel a következő napi támadásra.

A hadseregparancsnokság nem volt képes tekintetbe venni, hogy az egy héten át folyó harcok alatt a páncélos hadosztály harcértéke közel 40 százalékkal csökkent, a 12. hadosztály vesztesége pedig már meghaladta a 2000 főt, továbbá, hogy a gyalogsági és a páncélelhárító fegyverekben és a harckocsik páncélzata és tüzérsége tekintetében nagy hátrányban van a szovjet erőkkel szemben.

Mivel a szovjet erők 12-én nem indítottak támadást, saját erőink ki tudtak tartani a reggelig kialakult vonalban.

A 13-ára tervezett támadás megindítását 11 órára jelölte meg a hadseregparancsnokság. Az időpontot azonban a páncélos hadosztály parancsnoka, Veres altábornagy kérésére a következő napra, 14-ére halasztotta a hadseregparancsnokság és zuhanóbombázók támogatását is kérték. A páncélos hadosztály kivonását ugyanis nem lehetett idejében végrehajtani. A IV. hadtest parancsnoksága is ennek megfelelően módosította szándékát és intézkedését.

Az előkészületeket azonban megzavarta a szovjet lövészegységek korlátozott célú támadása, ami 8.40-kor indult meg. Ellenük a páncélos hadosztály gépkocsizó lövészzászlóaljait rendelte ellentámadásba, amivel a szovjet támadást sikerült megállítani. Ettől kezdve egész nap heves tüzérségi és légi támogatással kísért, hullámzó harcok folytak. Egyik fél sem tudott eredményt

elérni. A 12. hadosztály bal szárnya egy kevéssé mégis előre tudott jutni Korotojak délnyugati szegélyéig.

A korotojaki események hátrányos alakulása miatt a 2. hadseregparancsnokság felettese, a német „B" hadseregcsoport parancsnoksága a magyar hadseregparancsnokságnak alárendelte a 336. német gyaloghadosztály egy ezredét és két tüzérosztályát a védelem megerősítésére. A német egységeket a IV. hadtest parancsnokának rendelték alá, mégpedig úgy, hogy a német 687. gyalogezred parancsnoka alá rendelték a magyar 12. könnyű hadosztály összes alakulatait, beosztásra és rendfokozatra való tekintet nélkül. A német gyalogezred parancsnokának kívánságára a Korotojak visszafoglalására elrendelt támadást VIII. 15-ére halasztották. A támadás célja a község elfoglalása és a Don déli partjának birtokba vétele volt.

A IV. hadtest parancsnoksága ezen a napon kérte a 12. könnyű hadosztály csapatainak a kivonását a harcokból. Indokolása szerint a folytonos visszavonulás, a súlyos véres veszteségek miatt a hadosztály csapataitól nem várható eredményes hadművelet. A 13-ára tervezett támadás elmaradása is ennek a következménye. A nagy veszteségek a „rossz vezetés" miatt keletkeztek, és ezért a küzdő egységek demoralizált állapotba kerültek.

Augusztus 14-e folyamán kölcsönös tüzérségi és aknavetőtűzön, valamint néhány, kisebb egységgel végrehajtott felderítő vállalkozáson kívül nem volt nagyobb harccselekmény. Mind a magyar és német, mind a szovjet harci alakulatok a további harcokra való felkészüléssel, lőszerstb. utánpótlással voltak elfoglalva.

A 687. német gyalogezred lövészei a 12. hadosztály és az 1. páncélos hadosztály katonái között létrehozott sávban, Korotojak délnyugati részével szemben vonultak fel a következő napi támadáshoz. A 48. gyalogezred egységei ettől keletre csoportosultak át, még tovább keletre pedig a 18. gyalogezred harcosai. A jobb szárnyon a VIII. kerékpáros zászlóalj látott el szárnybiztosító feladatot. A sávok szűkülése némi tartalék kivonására is lehetőséget adott. A következő napi támadáshoz a német zuhanóbombázó kötelékek támogatását is megkapták.

Támadás Korotojak elfoglalására VIII. 15-én és 16-án.

A támadás erős tüzérségi és légi előkészítés után hajnali 4-kor indult. Az előkészítésben és a nap folyamán német zuhanóbombázó (Stuka) kötelékek is részt vettek. Távolról, a hadosztályparancsnokságtól is félelmetes látvány volt a majdnem merőlegesen a célra zuhanó gépek megfigyelése, majd 150 m-nél nem több magasságból nagy robajjal történő felemelkedésük a bombák kioldása után. Ilyen támogatás mellett is alig haladt előre a támadás a szovjet erők szívós ellenállása miatt. Az 1. páncélos hadosztály 5 óráig Korotojak nyugatot, a 687. német gyalogezred pedig a község délnyugati végét érte el. A hozzá keleten csatlakozó 48. gyalogezred támadása nem indult meg. Nem volt bevethető állapotban. Tőle jobbra a 18. gyalogezred megindult, de elakadt a község déli szélén húzódó ároknál. Később az ezred újra tért nyert és 10 óráig néhány száz métert be tudott hatolni a község területére. 16.50-kor néhány páncélgépkocsi erősítést kapott a 18. gyalogezred, aminek következtében el tudta foglalni a vasúti töltés és a délről a községbe vezető út közötti területet. Korotojak község nagyobb része a szovjet erők birtokában maradt, mert sem a német gyalogezred, sem a páncélos hadosztály nem tudta elérni a támadási célt. A 48. gyalogezred pedig teljesen harcképtelen volt. Csak a községtől nyugatra eső területen érték el a bal szárnnyal a Don folyót, máshol 1,5 km-re közelítették meg, súlyos harcok és veszteségek árán. 15-én estig ez a helyzet alakult ki.

Az éj folyamán a mindkét oldalon kimerült csapatok harctevékenység nélkül, halottaik, sebesültjeik elszállítását, lőszer-és élelem-utánpótlást hajtottak végre.

VIII. 16-ára a támadás folytatását rendelték el.

Hajnalban 4-kor újra megindult a támadás minden egységnél, a német zuhanóbombázó kötelékek támogatásával, kivéve a lemaradt 48. gyalogezredet. A súlyos harcokban az egyik egység el is érte a templomdombot, de tovább nem jutott. A hiányos együttműködés következtében a német páncéltörő ágyúk kilőttek két magyar harckocsit.

E nap folyamán sem tudták elfoglalni sem a község középső részét, sem a híd környékét a hősiesen harcoló szovjet egységektől.

Védelmi harcok VIII. 17-én, 18-án és 19-én.

A magyar felsőbb parancsnokságok, belátva a támadás folytatásának kilátástalanságát, annak tovább erőszakolása helyett védelmi harcot rendeltek el. E napon azonban a szovjet csapatok indítottak nagyobb erőkkel támadást déli irányban. A támadás tért nyert a 18. gyalogezreddel szemben, amely majdnem Jeszenovkáig volt kénytelen visszavonulni az előző nap elért vonaltól. Ezért a két nap óta a harcokban részt nem vett 48. gyalogezredet rendelték előre a hadosztály másik ezredének megsegítésére. Ennek eredményeképpen a két ezred még harcképes alegységei ismét előrejutottak Mutnik északi vonaláig.

Ettől nyugatra, a német gyalogezreddel és a páncélos hadosztállyal szemben, a szovjet támadást meg tudták állítani. A nap folyamán a kölcsönös helyzet nem változott tovább.

A német „B" hadseregcsoport parancsnoksága a hídfő felszámolásának sikertelensége miatt 17-én 12 órakor a teljes 336. német hadosztályt a 2. magyar hadsereg parancsnoka alá rendelte Korotojak és a Don partig terjedő terület elfoglalására. A hadseregparancsnok pedig a német hadosztályparancsnok alá rendelte az összes erőket a Tyihaja Szoszna és a Potudan közötti sávban.

VIII. 18-án egész nap egyik fél sem támadott, habár az előző napi támadás folytatására számítottak.

A IV. hadtest parancsnoksága ezen a napon olyan intézkedést kapott, ami szerint a 12. könnyű hadosztály alakulatait, a tüzérség kivételével, ki kell vonnia és Salusnoje területére irányítania, hogy későbbi feladatra álljanak rendelkezésre. Ezt az intézkedést később kiegészítették azzal, hogy a kivonást 19-én estig kell végrehajtani.

Közben 18-a folyamán a 336. német hadosztály egységei felvonultak az Osztrogozsszktól északra eső területen, és fokozatosan felkészültek a 12. hadosztály harcoló egységeinek a felváltására.

A VIII. 19-ére forduló éjjel nyugodtan telt el, szórványos lövöldözésen és ellátási tevékenységen kívül más nem történt. 19-e folyamán a 12. könnyű hadosztály kivonása megtörtént és helyére a 336. német hadosztály lövészezredei vonultak föl. Egyidejűleg az 1. páncélos hadosztályt is kivonták a harcokból.

A 12. könnyű hadosztály elvonulása VIII. 20-án.

A hadosztály küzdő alakulatai 20-ára virradó éjjel az Osztrogozsszktól északra fekvő területen éjjeleztek. A hadosztály tüzérségének még állásban kellett maradnia a 336. német hadosztály harcának támogatására és csak 21-én rendelték vissza őket a 12. hadosztály kötelékébe.

A hadosztály többi része hajnalban elindult keleti irányba a Ribnoje—a Tyihaja Szoszna hídja—Krinizsa útvonalon. Menetcél Misszevo—Pudcsin—Melachino—Kovalenko területe. Oda meg is érkezett a délutáni órákban.

A teljesen kimerült legénység, altisztek és tisztek, a lerongyolódott, lefogyott, a portól, piszoktól szinte a felismerhetetlenségig szürke emberek közömbös arckifejezéssel, némán, engedelmesen, inkább vánszorogtak, mint meneteltek, összekeveredve, rendezetlen sorokban. Nem gondoltak semmire. Arra sem, hogy éppen Szent István király napja van. Otthon országos ünnepségek, felvonulások, zászlók, díszruhák; a szónoklatok a Donnál harcolók „hősi harcait" emlegetik, ünnepelnek. Arra sem gondoltak, hogy egy fél év múlva hóban, fagyban pusztul majd el a megmaradtak nagyobb része itt a Don partján. Nem gondolták, hogy a keveseket, akik ezt is túlélik és megmaradnak, őket okolják majd a kudarcért, a veszteségért és elkülönítő táborokba terelik őket. Végül az sem jutott eszébe egyiknek sem, hogy a békekötés után a fasizmust, a náci Németországot támogató háborús bűnösöknek kijáró bánásmódban lesz majd részük. Olyanokkal teszik majd ezt, akiket állampolgári, honvédelmi kötelesség címén, kérdezés nélkül, katonai behívóval mozgósítottak és a katonai fegyelem szigora alatt a keleti harctérre küldtek. Olyan háborúba küldték őket, amely az évszázadokon át gyötört, pusztított és megalázott nép vezetői kényszerpályára jutott és elhibázott politikájának volt a következménye. Otthon maradt volna szívesen mindegyik. Most csak vánszorogtak és a legfőbb vágyuk valahol ledőlni végre és aludni, kipihenni a szinte elviselhetetlen fáradtságot. Ahogy tudatuk kissé újra eszmélni kezdett, első gondolatuk az otthon, az asszony, a gyerekek, a szülő és a vágy volt a békés otthonlét után.

A résztvevő, a késői tudósító ma is csak a legnagyobb megrendüléssel tud azokra visszagondolni, akik panasz nélkül, szinte némán csinálták végig az öldöklő küzdelmet, és elviselték a súlyos kudarcot. Azokra is, akik végképp ott maradtak jeltelen, végső nyughelyen, eltérően a nálunk elesett szovjet és román hősi halottak gondozott temetőitől, és azokra is, akik élve maradva viselték el a rájuk mért értelmetlen megaláztatást.

A 12. könnyű hadosztály emberveszteségei a VIII. 7-étől 20-áig tartó harcokban.

A könnyű hadosztály teljes létszáma kereken 10 000 fő volt. Elesett: 32 tiszt, ebből 1 zászlóaljparancsnok törzstiszt, 383 fő legénység és altiszt. Eltűnt: 4 tiszt és 432 fő legénység, többségük halott, a maradék fogoly. Sebesült: 62 tiszt és 1671 fő legénység, összesen: 98 tiszt, 2485 fő legénység, együtt: 2583 fő.

A veszteség legnagyobb része a gyalogezredek állományából került ki, azoknak kb. 40 százalékát teszi ki.

Tartalékban, VIII. 21-étől.

A 12. könnyű hadosztály zöme 21-én tovább menetelt kelet felé. Még e napon elérte a Petrovszkaja—Kolomeizevo—Popasznoja—Krasznaja Sarja területét és ott elszállásolt.

Sáska Elemér vk. ezredest később fölmentették a hadosztályparancsnoki teendők alól és végleges hatállyal Solymossy Ulászló vezérőrnagyot nevezték ki hadosztályparancsnoknak. Ugyancsak felmentették dr. Bán Mihály vk. alezredest a 18. gyalogezred parancsnoki teendői alól és az eredetileg kinevezett v. Matláry ezredest visszahelyezték ezredparancsnoki beosztásába. A hadosztályvezérkari főnöki teendőket továbbra is Makay-Hollósy vk. alezredes látta el, egészen a hadosztálynak a Scsucsje községnél levő szovjet hídfővel szembeni védelmi állásokba való berendezkedés végrehajtásáig. Utána őt is felmentették és újra én lettem a hadosztály vezérkari főnöke.

VIII. 22-én a hadosztály tüzérsége is beérkezett a hadosztály körletébe. Kolomeizevo területén szállásolták el.

A 12. hadosztály kötelékeit, a nagy veszteségek miatt, át kellett rendezni. Több egységet meg kellett szüntetni.

A 12. könnyű hadosztály egyelőre tartalék volt, a IV. hadtest parancsnoksága alá rendelve. Hadosztályparancsnokság: Petrovszkaja községben.

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

BONHARDT ATTILA

A LENGYEL HADSZÍNTÉR MEGTEKINTÉSÉRE KIRENDELT KATONAI BIZOTTSÁG JELENTÉSE

1939 október

Szeptember 1-jén volt 50 éve annak, hogy 1939 szeptemberének első napján a hitleri Németország megtámadta Lengyelországot és ezzel kezdetét vette a történelem eddig legpusztítóbb háborúja, a második világháború. A világ közvéleménye feszült figyelemmel kísérte az eseményeket, hiszen nyilvánvaló volt, hogy a fennálló segítségnyújtási szerződések értelmében a nyugati hatalmaknak is hadba kell lépniük Németországgal, ami a háborúnak egész Európára való kiterjesztését jelentette.

Húsz év után a lengyel—német háború volt az első olyan összecsapás Európában, amelyben két, katonailag erősnek tartott állam teljes fegyveres erejével vett részt. Mindkét ország rendelkezett az első világháború óta kifejlesztett, illetve továbbfejlesztett haditechnikai eszközökkel, amelyek hadászati és harcászati alkalmazásáról éles vita dúlt az 1920-as és az 1930-as évek katonai szakirodalmában. A háborús feszültségből adódó fokozott figyelmen kívül a vezérkarok és a katonai szakértők, mondhatni, „szakmai érdeklődéssel" követték a szemben álló felek harctevékenységét, gyakorlati választ várva az olyan elméleti kérdésekre, mint hogy a légierőnek polgári célokra irányuló és a hátországot demoralizáló támadásai térdre kényszeríthetik-e a még harcoló hadsereget, vagy hogy a harci repülőket inkább a földi csapatok támogatására alkalmazzák-e? Ugyancsak eldöntendő kérdés volt, hogy a harckocsizó magasabbegységeknek van-e létjogosultsága, képesek-e önálló hadműveleti feladatok megoldására, illetve, hogy a harckocsikat kisebb egységekre tagolva a gyalogshadosztályok megerősítésére, illetőleg súlypontképzésre használják-e? És nem utolsó sorban keresték a választ a katonai szakértőket az első világháború óta legjobban foglalkoztató kérdésre: a jövő háborúja mozgóháború lesz-e vagy állásharcok összessége? A lengyelországi hadjárat során a csapatok hadászati és harcászati vezetésével, a különböző fegyvernemek együttműködésével kapcsolatban a német vezérkar számos olyan tapasztalathoz jutott, amelyek birtoklása jelentős előnyt jelentett számára a leendő ellenfelek ilyen harci tapasztalatokkal nem rendelkező hadvezetésével szemben.

A m. kir. honvéd vezérkar főnöke — kihasználva a két állam politikai és katonai vezetése közti jó viszonyt — már a hadműveletek idején kérte, hogy tapasztalatgyűjtés céljából magyar megfigyelőtiszteket küldhessen a harcoló német csapatokhoz.* Ehhez német részről — arra hivatkozva, hogy a megfigyelők biztonságát nem tudják garantálni — nem járultak hozzá. Azt azonban megengedték, hogy közvetlenül a harcok befejeződése után egy magyar tiszti bizottság utazzon Lengyelországba, hogy egy hasonló céllal érkezett finn és amerikai küldöttség társaságában megte-

* Hadtörténelmi Levéltár, m. kir. honv. Vezérkar Főnöke 4822/eln. 1. vk. — 1939.

Sorszám: **19**

M. KIR. HONVÉD VEZÉRKAR FŐNÖKE
1 osztály.

VETTEM:
Budapest, 1939 évi XI. hó 28 n.
5185 szám. — db mell
eln. 1. vkf. - 1939

A lengyel hadszintér megtekintésére kirendelt katonai bizottság jelentése.

T a r t a l o m :

I. Fejezet: A vezénylés időbeosztása.
II. -"- A német lengyel hadjárat lefolyása.
III. -"- A szerzett tapasztalatok.
IV. -"- A lengyel összeomlás okai.
V. -"- Általános tapasztalatok és benyomások.
VI. -"- Javaslatok.

Mellékletek n é l k ü l .

Hajmáskér, 1939.október 30.-án.

Csatay

Lássák a K-alosztály [illegible] [illegible] ömes

vk. tentik. Apelein [illegible] [illegible]

XI/11. elly

XI.15. [illegible]

XI./16 [illegible]

XI.20. [illegible]

E [illegible] 226

Bó

5185

1939.XI.28.

A jelentés 19. példányának címoldala

kintse a hadszínteret. A Csatay Lajos tábornok* vezetése alatt álló magyar katonai bizottság 1939. október 2-án indult Berlinen keresztül Lengyelországba. 11 napos ott-tartózkodásuk alatt végigjárták a fontosabb hadműveletek színhelyeit, beszéltek a hadjáratban részt vett tisztekkel, törzstisztekkel, vezérkari előadásokat hallgattak meg. A küldöttség vezetője szerint német részről a magyar bizottságot mindenütt a legszívélyesebben fogadták és a háborús viszonyokhoz képest a lehető legnyíltabban válaszoltak kérdéseire. Így a magyar hadvezetés elsők között szerezhetett információkat a modern hadviselés jellegéről, követelményeiről.

Hazatérése után a delegáció 48 sűrűn gépelt, nagy alakú lapon hat fejezetből álló jelentést terjesztett a magyar katonai vezetés elé utazása során szerzett tapasztalatairól.

Az első fejezet a küldöttség időbeosztását, lengyelországi mozgásának útvonalát ismerteti, megemlítve azokat a német katonai személyiségeket, akikkel hivatalosan találkozott.

A második fejezet a lengyel—német háború lefolyását vizsgálja katonai szempontból. Értékeli a két fegyveres erő mozgósítását, felvonulását, valamint haditerveit. Röviden bemutatja a hadműveletek lefolyását, külön kiemelve a Bzura folyó menti bekerítő csatát, amelyben a lengyel hadvezetésnek —, ha nem olyan szervezetlen és tehetetlen — sikerülhetett volna a gyors német előretörést lelassítania és időt nyernie.

A harmadik fejezet a jelentés legértékesebb része. Ebben a bizottság a hadjárat során szerzett hadi tapasztalatokat vizsgálja különböző szempontok szerint. Elemzi mindkét oldal tevékenységét a hadászati, illetve a harcászati vezetés, valamint a vezetés technikája szempontjából. Részletesen bemutatja a két fél harccselekményeit (támadás, védelem, halogató harc, visszavonulás, üldözés) végrehajtásuk szerint értékelve. Foglalkozik az egyes fegyvernemek alkalmazása során szerzett tapasztalatokkal, külön kitérve a légierő tevékenységének alapos bemutatására. Végül összefoglalja a hadjárat folyamán szerzett és a szervezés terén hasznosítható tapasztalatokat. A fejezet bevezetőjében azonban a tanulmány összeállítói hangsúlyozzák, hogy a német anyagi, vezetési és képzettségi fölény, a lengyel készületlenség és szervezetlenség, valamint a motorizált csapatokat és a légierőt erőteljesen alkalmazó támadó fél számára nagyon kedvező terep- és időjárási viszonyok olyan különleges helyzetet teremtettek a hadjárat folyamán, hogy az adódó tapasztalatokat a „normális viszonyok síkjára kell vetíteni" felhasználás előtt.

A negyedik fejezet a gyors lengyel összeomlás okait foglalja össze tömören, visszanyúlva a hadjáratot megelőző politikai feszültség és a békeelőkészületek idejére is.

Az ötödik fejezet a hadjárat utáni lengyelországi állapotokat és a bevezetett német katonai közigazgatást mutatja be, valamint pár szóban ismerteti a német hátország viszonyait.

Az utolsó részben a bizottság „a német—lengyel hadjárat abszolút értékűnek felfogható tapasztalatai és tanulságai alapján" a Magyarország számára is megfontolásra érdemes javaslatait sorolja fel az ország háborúra való előkészítésével, a szárazföldi haderővel, a légierővel, valamint a honvédség kiképzésével kapcsolatban.

A jelentés végig őszinte elismeréssel beszél a Wehrmachtról. Nem mindha a küldöttség tagjai feltétlen németbarátok lettek volna,** ez inkább a képzett katonák csodálata a katonai teljesítmény előtt, amelyet az akkori világ talán legjobban szer-

* *Csatay Lajos*, csataji (1886—1944) tábornok, honvédelmi miniszter. 11 éves korától katonai nevelésben részesült. 1907-ben a mödlingi cs. és kir. katonai műszaki akadémián avatták tüzérhadnaggyá. 1907—1913: tüzér csapat-tiszti szolgálat, majd vezérkari beosztások különböző közös hadseregbeli tüzérdandároknál, végül a Hadsereg Főparancsnokság hadműveleti osztályán. Az önálló magyar hadsereg megalakulása után, 1920—1922-ben a Hadiakadémia tanára. 1922—1936: tüzérségi csapatszolgálat magasabb beosztásokban. 1936-tól a hajmáskéri tábori tüzér lőiskola parancsnoka. 1938. 05. 01.: tábornok. Mint nagy elméleti tudással és sok gyakorlati tapasztalattal rendelkező katonai vezetőt nevezték ki 1939-ben a Lengyelországba utazó magyar katonai bizottság parancsnokává. 1941. 05. 01.: altábornagy, 1941—1942: a pécsi IV. hadtest parancsnoka. A hadtest élén 1942 nyarán részt vesz a Don menti hídfőcsatákban. 1942. dec.—1943. jún.: a 3. hadsereg parancsnoka a hátországban. 1943. 02. 01.: vezérezredes. 1943. 06. 12—1944. 10. 16.: honvédelmi miniszter.

** Csatay Lajos Horthy Miklós és Magyarország integritásának feltétlen híve volt. Így lett a kormányzó megbízásából 1943. 06. 12-én — a jobboldal és a németek nyomására lemondott Nagy Vilmos utódaként — honvédelmi miniszter. Magyarország német megszállása után Horthy ragaszkodott hozzá, hogy tárcáját megtartsa. A nyilas hatalomátvétel után, 1944. 10. 16-án a németek, mint a kormányzó bizalmasát, letartóztatták és a Lukács fürdőben tartották őrizetben, ahol feleségével együtt öngyilkos lett.

vezett, felszerelt és kiképzett hadereje vitt végbe. A lengyelországi tapasztalatok alapján a magyar katonai bizottság tagjai bizonyítva látták, hogy a jövő háborúját a hadseregek gépesítettsége, technikai színvonala dönti el. Óva intették a magyar vezérkart attól, hogy kellően fel nem szerelt honvédséggel bocsátkozzék harcba, mondván: „A korszerű felszerelést az emberben rejlő anyagi és erkölcsi erőtényezők fokozott szolgálatba állításával is csak egy bizonyos fokig lehet pótolni, az embervérrel való erőkiegyenlítés ma szűk határok közt mozog."

A bizottság által készített összeállítás a Lengyelországban szerzett tapasztalatok alapján mintegy vezérfonalat kívánt adni a magyar haderő további fejlesztéséhez. Az események ismeretében érdekes megfigyelni, hogy a honvédség későbbi működésénél mit vettek figyelembe az első hadi tapasztalatokból és melyek voltak a bizottságnak azok, a magyar haderő szervezésére, felszerelésére és kiképzésére vonatkozó javaslatai, amelyek szubjektív vagy objektív okokból nem valósultak meg.

A magyar katonai vezetés számára a második világháború első hadjáratáról írott jelentés 20 példányban készült. Ebből az első öt a második fejezetben tárgyalt hadműveleteket bemutató térképmellékleteket is tartalmazott, a többihez nem csatoltak ilyeneket. A közlésre kerülő dokumentum a jelentés egyetlen megmaradt, 19. példánya, ami ma a Hadtörténelmi Levéltárban a m. kir. Honvéd Vezérkar Főnöke iratai közt az 5185/eln. 1. vkf.—1939. szám alatt található. A szöveget betűhű formában tesszük közzé. Az előforduló rövidítéseket rövidítésjegyzékben oldottuk fel. A jelentés készítői által fontosnak tartott és aláhúzással, vagy ritkább gépeléssel jelzett szövegrészeket kurzív, illetve ritkított szedéssel jelöljük. Az iratban gyakran németesen szereplő lengyel földrajzi nevek ma használatos változatát lábjegyzetben közöljük. Ahol szükségesnek látszott, a szöveget magyarázatokkal láttuk el.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

á.	ágyú	hop.	hadosztályparancsnokság
alez.	alezredes	jel.	jelző.
B.	bombázó	K.	kelet, keleti
b. tád.	bombatámadás	kat.	katonai
csap.	csapat	közv.	közvetlen
csop.	csoport	le.	lengyel
D.	dél, déli	le.	légierő
dd.	dandár	lgv.	légvédelem, légvédelmi
DK.	délkelet, délkeleti	lov.	lovas
ÉK.	északkelet, északkeleti	lság.	lovasság
elg.	ellenség, ellenséges	mkp.	motorkerékpár, motorkerékpáros
élm.	élelmiszer	mo.	motorizált
ezds.	ezredes	mot.	motorizált
ezr.	ezred	mü.	műszaki
feld.	felderítő, felderítés	n.	nehéz
figy.	figyelő	né.	német
forg.	forgalom	Ny.	nyugat, nyugati
g. ágyús	gépágyús	oszt.	osztály
gk.	gépkocsi	ök.	összeköttetés, összekötő
gk. vez.	gépkocsivezető	őrgy.	őrnagy
gko.	gépkocsioszlop	pc.	páncélos, páncélozott
gp.	géppuska	pc. elh.	páncélelhárítás, páncélelhárító
gy.	gyalog, gyalogos	pcs.	parancs
gység.	gyalogság	pk.	parancsnok
gytbk.	gyalogsági tábornok	pol.	politika, politikai
hcsop.	harccsoport	polg.	polgári
hdj.	hadjárat	pság.	parancsnokság
hdm.	hadművelet, hadműveleti	p.u.	pályaudvar
hds.	hadsereg	rep.	repülő
hdt.	hadtest	saj.	saját
hk.	harckocsi	sgt.	segédtiszt
ho.	hadosztály	szd.	század

szolg.	szolgálat	tü.	tüzér, tüzérség
tád.	támadás	V.	vadász
tbk.	tábornok	vk.	vezérkari
tgk.	tehergépkocsi	vkf.	vezérkari főnök
ti.	tiszt	zlj.	zászlóalj
tpk.	tüzérparancsnok		

Sorszám: 19

M. KIR. HONVÉD VEZÉRKAR FŐNÖKE
1. osztály[1]
Vettem:
Budapest, 1939. évi XI. hó 28-n
5185. szám ·/. drb mell
eln.l.vkf. — 1939

A lengyel hadszíntér megtekintésére kirendelt katonai bizottság jelentése

Tartalom:

I. Fejezet: A vezénylés időbeosztása.
II. Fejezet: A német—lengyel hadjárat lefolyása.
III. Fejezet: A szerzett tapasztalatok.
IV. Fejezet: A lengyel összeomlás okai.
V. Fejezet: Általános tapasztalatok és benyomások.
VI. Fejezet: Javaslatok.

Mellékletek nélkül.

Hajmáskér, 1939. október 30-án.

Csatay tbk.

1 Az osztály ügyköre 1939-ben: A honvédség háborús alkalmazásának előkészítése elvi vonatkozásban. Hadműveleti tervek kidolgozása. Haditapasztalatok gyűjtése és kiértékelése.

Lássák a K.[2] alosztba beosztott *összes vk. tisztek.*

Azután kérem vissza.

XI. 11. M[3]

XI. 15. Dezsei szds.[4]
XI/16. Chemez szds[5]
XI/18. Csettkey szds[6]
XI. 20. N[7]

E[8]
vitéz Németh[9]
Bán[10]
XI/21. Szentpály szds.[11]
It.[12]/1939. XI. 28
N.

M. kir. honv. tábori tüzérségi lőiskola pság. csataji Csatay Lajos tábornok

A lengyel hadszíntér megtekintésére
kiküldött katonai bizottság jelentése.

Hajmáskér, 1939. évi október hó 25.-én *Budapest.*

Csatoltan előterjesztem a lengyel hadszíntér megtekintésére kirendelt bizottság (Csatay Lajos tbk., Szirmay Aladár[13] vk. alez. és dr. Rakolcai László[14] vk. őrgy.) együttes jelentését.

Jelentem ezzel kapcsolatosan, hogy:

a) a lengyel hadszíntér megtekintésében — a magyar bizottságon kívül — még egy *északamerikai egyesült államokbeli* (Kramer alez. — német hadiakadémiát végzett, Hohenthal őrnagy,

2 Konkrét, más elnevezéssel hadműveleti alosztály. A VKF 1. osztályának az a részlege, amely a rendelkezésre álló személyi állomány, valamint anyagi és technikai javak ismeretében a honvédség különböző irányokban való alkalmazására vonatkozó konkrét haditerveket évente elkészíti.

3 *Mészöly Elemér*, sárbogárdi (1898—?) 1939-ben a VKF 1. oszt. hadműveleti (konkrét) alosztályának vezetője. 1917-ben végezte el a Ludovika Akadémiát tü. hadnagyként. Frontszolgálat után olasz hadifogság. 1924—1926: Hadiakadémia. 1927—1936: vezérkari beosztások a debreceni 6. vdd.pság.-on. 1936. 05. 01.: vk. őrgy. és def. oszt. vez. h. a VKF 2. osztályán, majd ugyanott a román aloszt. vezetője. 1939-től a VKF 1. osztályán hadműveleti aloszt.vez. 1939. 11. 01.: vk. alez. 1940. okt.—1941. márc.: VKF 7/ö. oszt.vez. 1941. márc.—1942. máj.: a Kormányzó Katonai Irodájának főnökhelyettese. 1941. 05. 01.: vk. ezds. 1942. máj.—1943. máj.: a VKF 1. oszt. vezetője. 1943. máj.—1944. ápr.: a Megszálló erők vkf.-e. 1943. 08. 01.: vőrgy. 1944. jún.—1944. okt. 15.: a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács vezértitkára. 1944. nov.—dec.: 16. gy. ho.pk.

4 *Dezseri János* vk. szds. (lság.) 1939-ben beosztott vk. ti. a VKF 1. o. oszt. hdm. alosztályán.

5 *Chemez Károly* vk. szds. (tü.) 1939-ben beosztott vk. ti. a VKF 1. oszt. hdm. alosztályán.

6 *Csettkey László* vk. szds. (mű.) 1939-ben beosztott vk. ti. a VKF 1. oszt. hdm. alosztályán.

7 *Németh Pál* vk. szds. (lé.) 1939-ben beosztott vk. ti. a VKF 1. oszt. hdm. alosztályán.

8 Elvi alosztály. A VKF 1. oszt.-nak a honvédség felszerelésének, szervezésének és kiképzésének elvi ügyeivel foglalkozó alosztálya. Itt dolgozták ki többek közt azokat az iránykövetelményeket, amelyeket a vezérkar főnöke támasztott a honvédség felszerelésének modernizálására bevezetendő új fegyverekkel, felszerelési cikkekkel szemben. Ezen túlmenően a vezérkar főnökének hatáskörébe eső minden elvi ügyben ez az alosztály működött közre.

9 *Németh Jenő*, vitéz vk. szds. (gyság.) 1939-ben beosztott vk. ti. a VKF 1. oszt. elvi alosztályán.

10 *Bán Mihály*, dr. (1900—?) 1939-ben a VKF 1. oszt. elvi alosztályának vezetője. 1920-ban avatták gy. hadnaggyá a Ludovika Akadémián. 1927-ben államtudományi doktorátust szerez. 1926—1927-ben a szegedi szabályzatismertető tanfolyamot, 1927—1930 közt a törzstiszti tanfolyamot végezte el. 1930-tól vezérkari próbaszolgálat. 1931—1938: beosztott tiszt, majd ov.h. a HM 1/a. (szervezési) osztályán. 1938—1940 (?): a VKF 1. oszt. elvi aloszt. vez. 1940. 05. 01.: vk. alez., hadiakadémiai tanár. 1942. aug.—1943. szept.: a HM 8/e. (tiszti személyi) oszt.vez. 1943. szept.—1944. dec.: a 3. hds. vkf.-e. 1945. jan. 1-jétől a HM és Hfp. II. csop.főnség. vezetője.

11 *Szentpály Imre*, homoródszentpáli hmtk. szds. (tü.) 1939-ben beosztott hmtk. ti. a VKF 1. oszt. elvi alosztályán.

12 Irattár(ba).

13 *Szirmay Aladár* (1897—1970.) rep. tábornok. 1916—1917-ben tart. zls.-ként elvégezte a Ludovika Akadémiát 1917: gy. hdgy. Az 1920-as évek közepén vezérkari képzést kapott. 1927-ben vk. századosként pilótatanfolyamra vezényelték. 1935-ben vk. őrgy. 1938-tól a Légierő pság. I. (hadműveleti) osztályának vezetője. 1939. 05. 01.: vk. alez. 1939 októberében mint repülő-szakértő utazott Lengyelországba. 1941 áprilisában a délvidéki hadműveletek végrehajtására kirendelt rep. csoport parancsnoka. 1942. 05. 01.: vk. ezds. és a székesfehérvári II. hdt. vkf.-e. 1942 őszétől a HM Légügyi Főcsoport IV. csoportjának (a le. szervezési és alkalmazási ügyei) főnöke. 1943. 08. 01.: vőrgy. 1943. szept.—1944. júl.: a 102. rep. dd.pk., 1944. júl.—1945. márc.: m. kir. 1. rep.ho. pk.

14 *Rakolczai László*, (1901—?) dr. hiv. katonatiszt, katonadiplomata. 1921-ben avatják gy. hadnaggyá a Ludovika Akadémián. 1927-ben vezérkari képesítést szerzett. 1929-től a Tudományegyetem rendkívüli hallgatója, 1931-ben okleveles közgazda. 1933-ban doktori címet szerzett. 1933. júl. 15-től vk. szds.-ként fogalmazó a VKF 1. osztályán. 1934-től ugyanott önálló előadó. 1939. 05. 01.: vk. őrgy. és a vezérkari főnök szárnysegédje. Mint a VKF képviselője került a Lengyelországba utazó magyar bizottságba. 1941. nov. 15-től helsinki és stockholmi magyar katonai attasé. 1942. 04. 01.: vk. alez. 1942. máj. 1-től római katonai attasé. 1942. 11. 01.: vk. ezds. 1943. dec. 01.: berni katonai attasé. 1944. okt. 16. után csatlakozik a nyilas kormányt el nem ismerő magyar diplomaták disszidens csoportjához, ezért hűtlenség vádjával lefokozzák.

az attaché segédtisztje és Partridge százados, a német hadiakadémia hallgatója) és egy *finn* bizottság (Hamalainen őrnagy a német hadiakadémia volt hallgatója, Jokipaltió százados, Helenius százados és Glantz százados, az attaché segédtisztje) vett részt

b) a bizottságok meghívása annak tudható be, hogy az említett három állam fejezte ki óhaját aziránt, hogy a lengyel hadszíntérre *megfigyelőt* kívánna küldeni. Miután ennek a kívánságnak a németek nem tettek eleget („nem lehetne a kiküldöttek személyi épségét biztosítani" — mondják), az említett bizottságok meghívásával vezették le a kéréseket,

c) a hadszíntér megtekintésére és a tapasztalatok gyűjtésére aránylag *rövid idő állott rendelkezésre*. Korlátozta a tapasztalatszerzés lehetőségét sokszor az amerikai misszió jelenléte és az a körülmény, hogy a lengyelországi harcokban résztvett csapatok zöme (főleg repülők és pc. erők) már nyugatra lettek irányítva;

d) a rögzített tapasztalatok alapját a hallottak és a látottak képezik. A bizottságnak módjában volt a még Lengyelországban tartózkodó 8. (Blaskowitz[15]) hds.ság. és néhány hdt., ill. ho. ság. vk.tisztjeivel megbeszéléseket folytatni. Ezek a megbeszélések képezik a hadjárat lefolyására vonatkozó értesüléseink zömét. Ez a módszer természetszerűleg nem képes pótolni a személyes megfigyelés és tapasztalatszerzés által nyújtott lehetőségeket.

e) a lengyel hadjárat tapasztalatai összességükben még német részről is kiértékelés alatt van-

Csatay Lajos tábornok, a katonai bizottság vezetője

15 *Blaskowitz, Johannes* (1883—1948) a konzervatív katonai körökhöz tartozó német tábornok. Azon tisztek csoportjához tartozott, akik a Szovjetunióval való megegyezést szorgalmazták egy lengyel háború zavartalan megvívása érdekében. A lengyel hadjárat idején a 8. német hds.-et vezette, amelynek feladata a Poznań környéki lengyel hds.-csop. lekötése és megsemmisítése volt. A Bzura menti csatában történt ideiglenes visszavonulása Hitler haragját váltotta ki. 1939. okt. 22-től a lengyelországi német haderő parancsnoka. Régi vágású katonatisztként összetűzésbe került Frankkal, a Lengyel Főkormányzóság vezetőjével az SS és a német rendőrhatóságok lengyelországi atrocitásai miatt. 1944-ben a „G" hds.csop. parancsnoka. 1945-ben a hollandiai német erők főparancsnoka. A háború után a kisebb háborús bűnösök közé sorolták. Ügyének tárgyalása előtt öngyilkosságot követett el.

nak. Egyes helyeken a parancsnokságok még csak ottjártunkkor készítették erre vonatkozó jelentéseiket.

Miután a német hadsereg még egy igen súlyos háborús feladat előtt áll, könnyen elképzelhető, hogy olyan tapasztalataik is lehetnek, amelyeket a magyar bizottság előtt is titkosan kezelnek.

f) A lengyel hadjárat a hadszíntér sajátossága és a küzdő erők viszonya folytán sokszor olyan tapasztalatokat is mutatott fel, amelyek *csak ezen viszonyok közepette és csak ezen a hadszíntéren lehetnek mérvadóak*, — következtetéseket levonni belőlük csak hasonló viszonyokra vonatkoztatva, vagy átértékelve lehet. (pl. a né. légi fölény a hadjárat folyamán oly nagy volt, hogy a lengyel légi erőkkel a német hadseregnek nem kellett számolni).

g) A németek a magyar bizottságot a legnagyobb vendégszeretettel és sokszor megkülönböztetett bánásmóddal fogadták. A magyar bizottság által feltett kérdések megválaszolására tiszteket bocsátottak rendelkezésre, — Varsóban való tartózkodásunkkor ebből a célból egy hdt. és egy ho. pk-ot rendeltek be.

Berlini tartózkodásunk alatt a németek fizették a szállodát és Lengyelországban viselték az összes költségeket.

A német tisztek részéről tapasztalt fogadtatás mindenütt igen bajtársias volt és őszinte szimpátiát mutatott. [a bev. 1. o. vége]

h) A német tisztek tapasztalataik közlésénél többször hivatkoztak arra, hogy az csak a magyar bizottságnak szól. Az attachécsoport vezetője felkérte a magyar bizottságot arra, hogy ha valamit a tapasztalatokból nyilvánosságra akarna hozni, úgy az előzőleg nekik küldjük meg.

A külföldi bizottságokat Mellentin vk. alez. és gr. Spee őrgy. — mindketten az attachécsoporttól — kísérték és azoknak minden tekintetben a legnagyobb udvariassággal állottak rendelkezésére. A helyszíni tájékoztatásokra Sniewind vk. alez., Chroma vk. őrgy. és Rosenberg százados voltak a bizottság mellé kirendelve.

A jelentésből egy-egy teljes példányt terjesztek fel a H.M.[16] és a Hfp.[17] Uraknak. A VKF.[18] Úrnak 3 teljes példányt és 15 térképmelléklet nélküli példányt terjesztek fel.

drb. melléklet [a bev. vége]

I. Fejezet

1 melléklettel.

A VEZÉNYLÉS IDŐBEOSZTÁSA.

Október 2.-án $7^h05'$-kor indulás Budapestről. Berlinbe érkezés 23^h30-kor. A bizottságot az állomáson a magyar katonai attaché[19] és a hozzá beosztott rep. előadó fogadta és a német vezérkar által biztosított szállásra kalauzolta.

16 Honvédelmi miniszter. Az 1939-ben Magyarországon érvényben levő hármas katonai vezetés egyik tagja. Feladata: az országgyűlés által jóváhagyott honvédelmi költségvetésből a honvédség működéséhez szükséges személyi és anyagi feltételek biztosítása. Mint a kormány tagja minden, a honvédséget érintő kérdésben alkotmányos felelősséggel bírt az országgyűlés előtt. A fenti időszakban (1938. 09. 15—1942. 09. 24.) vitéz nemes dálnokfalvi *Bartha Károly* szolgálaton kívüli táborszernagy volt a honvédelmi miniszter.

17 A honvédség főparancsnoka. A hármas katonai vezetésnek a honvédség békealkalmazásáért, fegyelméért és kiképzéséért felelős tagja. 1940 márciusában a Hfp. intézménye megszűnik, funkcióinak nagy részét a vezérkar főnöke veszi át. A fenti időszakban (1936. 10. 05—1940. 03. 01.) *vitéz Sónyi Hugó* gy.tbk. volt a honvédség főparancsnoka.

18 A m. kir. honvéd Vezérkar Főnöke. A hármas katonai vezetés harmadik tagja. Felel a honvédség háborúra való felkészítéséért, a megfelelő haditervek kidolgozásáért, a háború megvívásához szükséges személyi és anyagi eszközöknek a honvédelmi minisztertől való igényléséért. 1940 márciusa után átveszi a honvédség békealkalmazásának és kiképzésének irányítását is. A fenti időszakban (1938. 09. 29—1941. 09. 04.) *Werth Henrik* gy.tbk. volt a m. kir. honv. vezérkar főnöke.

19 *Hardy Kálmán*, vitéz dr. (1892—1980.) tábornok. Az I. világháború idején a cs. és kir. haditengerészetnél szolgál. 1918-ban sorhajóhadnagy. 1920—1928 szárnysegéd a Kormányzó Katonai Irodájánál. 1923-ban az államtudományok doktora. 1928—1929: a római katonai attasé mellé vezényelve. 1929—1932: folyamőr kapitány a BM folyamőrségi osztályán. 1932—1933: csapatszolgálat Egerben és Miskolcon. 1933-ban vezérkari törzstiszti vizsgát tett. 1934-től vezérkari szolgálat itthon és Genfben, Apponyi Albert titkárságán. 1935. 05. 01.: vk. alez. 1936. máj. 01-től 1940. máj. 01-jéig berlini magyar katonai attasé. 1938. 11. 01.: vk. ezds. 1940. jún.—1941. aug.: a vkf. szárnysegédje. 1941. aug.—1942. ápr.: 26. gy.dd.pk. 1942. 04. 01.: vőrgy. 1942. ápr. 15—1944. okt. 16.: a folyami erők parancsnoka. 1944. 01. 01.: altbgy. (vezérfőkapitány). Mint a kormányzó feltétlen hívének, szerepe lett volna az 1944. októberi kiugrási kísérletben. 1944. okt. 16-án a nyilasok letartóztatták, és Sopronkőhidára, majd Dachauba hurcolták. Fogságából az amerikai csapatok szabadították ki.

Október 3.-án. délelőtt jelentkezés a m.kir. követségen a katonai attachénál és a követnél.[20] 13 h-kor ebéd a katonai attachénál. 17 h-kor tájékoztatás a vezérkar attaché csoportjánál a megteendő útról.

Október 4.-én. utazás gépkocsin Berlinből Frankfurt a.d. Oderen át Posen-be.[21] Érkezés 16 h-kor. 17 h-kor előadás a lengyelek által a német lakosság ellen elkövetett kegyetlenkedésekről. Előadás után Bockelberg tbk. (kat. közigazgatás vezetője) üdvözölte a bizottságokat. Éjjelezés Posen-ben. Megtett út 374 km.

Október 5.-én. utazás gépkocsin Posenből Konin, Kutnon át (ott tájékoztató előadás a 8. hds. harcairól) a Kutnó—Visztulai csatatérre — Gostynin, Gabin, Sanniki, Zychlin, Piateken át Lodz-ba. Éjjelezés Lodz-ban. Megtett út 344 km.

Október 6.-án. a kutnó—visztulai csatatér keleti részének megtekintése. Utazás gépkocsin Lodz-ból Lowicz-on, Nieborow-on, Sochaczew-en át Wysogrod-ig és vissza Lodz-ba. Nieborow-ban látogatás a X. hdt. pság-nál — Körner vk. ezds. hdt. vkf. fogadott. Éjjelezés Lodz-ban. Megtett út 263 km.

Október 7.-én. a Modlin környéki harcok megtekintése. Utazás gépkocsin Lowicz, Sochaczew, Milanowek-en át Nowy Dwor, Modlin-ba és vissza. Milanowekban látogatás a XV. hdt. pság-nál, ahol gr. Spurneck vk. alez. ideiglenes vkf. fogadott. Éjjelezés Lodz-ban. Megtett út 428 km.

Október 8.-án. a Varsó környéki harcok helyeinek megtekintése. Utazás gépkocsin Lowicz, Sochaczew, Grodinsk-on át Varsóba és vissza Lodz-ba. Grodinsk-ban a 8. hds. pság-nál Blaskowitz gytbk. hds.pk. fogadott. Varsóban a bizottságok fogadására megjelent Leeb[22] tü.tbk. hdt. és Kochenhausen tbk. a Varsót megszálló 20. ho. pk-a. A Moktov nevű elővárosban lezajlott harcokról Gollwitzer tbk. tartott előadást. Praga és a citadella, valamint Fritsch[23] vezérezredes eleste helyén emelt emlékmű megtekintése után vissza Lodz-ba. Éjjelezés Lodz-ban. Megtett út 395 km.

Október 9.-én. utazás repülőgépen Lodz-ból Berlinbe a legrövidebb légvonal irányába. Megtett út kb. 450 km.

Október 10.-én. jelentkezés a m.kir. követségen a kat. attachénál. A bizottság a katonai attaché révén kérelmet nyújtott át az attaché csoporthoz, hogy még egy anyagi vk. tiszttel, egy a 10. hds-hez beosztva volt vk. tiszttel és egy magasabb rep. tiszttel tárgyalást folytathasson.

Október 11.-én. 13 h-kor Tippelskirch tbk. ebéden látta vendégül a magyar bizottságot. Az ebéden a magyar bizottságot vezető tiszteken kívül a keleti nyilvántartást vezető vk.alez. és Tippelskirch tbk. segédtisztje vettek részt.

Október 12.-én. 13 h-kor közölte a vezérkar attaché csoportjának a vezetője, hogy sajnálatára nem tudja a kért tiszteket rendelkezésre bocsájtani, mert azok nem tartózkodnak Berlinben. Kilátásba helyezte azonban egy tisztnek a légügyi minisztérium részéről való rendelkezésre bocsátását 13.-án.

Október 13.-án. — miután az ígért rep. tisztet nem tudták e napon rendelkezésre bocsájtani, a bizottság vezetője a hazautazást rendelte el. A felderítő rep. vonatkozású kérdések a kat. attaché mellé beosztott rep. szakelőadónál lettek visszahagyva.

Október 14.-én. utazás Berlinből Budapestre. Indulás 7^{h} 55-kor, érkezés 15.-én 2 h 45-kor. [1.o.vége]

20 *Sztójay Döme*, vitéz (1883—1946.) tábornok, diplomata, Magyarország miniszterelnöke. Már a Monarchia idején vezérkari tiszt. A Tanácsköztársaság idején a Hds. Főpság. II. (hírszerző és kémelhárító) csop. főnöke. 1919. aug. 04—1920. jún. 30.: a HM-ben, illetve a Fővezérségen ugyanebben a minőségben. 1920. júl. 01—1925. aug. 30.: a VKF 2. (hírszerzés, kémelhárítás, külföldel kapcsolatos ügyek) oszt. vezetője. 1925 szept.-től katonai szakelőadó (kat. attasé) Berlinben. 1929. 11. 01.: tábornok. 1933. máj.—1935. dec.: a HM Elnökségének vezetője. 1935. 12. 01.: altbgy, 1935. dec. 10—1944. márc. 22.: rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter Berlinben. 1936. dec. 31-ével mint katonát nyugalmazták. 1944. márc. 22-én német nyomásra, mint a III. Birodalom számára abszolút elfogadható személyt. magyar miniszterelnökké és egyben külügyminiszterré nevezték ki. 1944. aug. 29-én a kiugrásra készülő Horthy feloszlatta a Sztójay-kormányt, őt magát nyugállományba helyezték. 1946-ban a népbíróság mint háborús bűnöshalálra ítélte és kivégezték.

21 Poznań.

22 *Leeb, Wilhelm* Ritter von (1876—1956) német vezértábornagy. A tradíciókat őrző német tábornoki kar tagja. 1938-ban Hitler azon törekvésének eredményeként, hogy a hadsereg feletti uralmát tovább növelje, nyugdíjazták. 1939-ben, a háború kitörése előtt azonban reaktiválták. A Franciaország feletti győzelem alkalmából vezértábornagyi rangot kapott. A Szovjetunió elleni támadás idején az „Észak" hadseregcsoport parancsnoka. A kezdeti sikerek után, 1941 telén a front rövidítését, az északi területek feladását javasolta. Javaslatával magára vonta Hitler haragját, aki az aktív szolgálattól való visszavonulásra kényszerítette.

23 *Fritsch, Werner* Freiherr von (1880—1939) német vezérezredes. Tehetséges katonaként már egész fiatalon a német vezérkarban szolgált. 1933 után, mint vezérkari főnök, majd mint a német hadsereg főparancsnoka részt vett a Wehrmacht kiépítésében. Nem értett azonban egyet Hitler háborús terveivel, mert úgy vélte, hogy a német hadsereg nincs eléggé felkészülve. Ezért a nemzetiszocialista párt részéről hadjáratot indítottak ellene, homoszexualitással vádolták és 1938-ban nyugdíjba vonulásra kényszerítették. 1939-ben azonban a tisztikar nyomására visszahívták a hadseregbe. Részt vett a Lengyelország elleni hadjáratban. 1939. szept. 22-én Varsó előtt halálos sebesülés érte. Eleste után az a hír terjedt el, hogy maga kereste harc közben a halált.

A) A NÉMET—LENGYEL HADJÁRAT LEFOLYÁSA

I. Mozgósítás és felvonulás

a) Német részről a mozgósítást és a felvonulást a legnagyobb titoktartás mellett hajtották végre. A felvonulási területtől távolabb kirakott csapatok *éjjeli menetekkel* jutottak felvonulási körletükbe. Nappal rejtőzve pihentek.

Kétségtelen, hogy a mozgósítás és a felvonulás terén a *németek ellenfeleiket meglepték*, és ezzel megteremtették az első kedvező alapot a hadjárat sikeres megvívásához.

Valószínűnek látszik, hogy a hadjárat megindításakor a tartalék alakulatok (a ho-ok számozása 200-on felül) még nem voltak felvonulva.

b) *Lengyel részről* a részleges mozgósítás titokban már 1939. év tavasza óta folyt. A háború kitörésekor a lengyel hadsereg mégis a mozgósítás legzűrzavarosabb óráit élte. Abból a körülményből, hogy a lengyel hadvezetőség a politikai feszültség növekedésekor az általános mozgósítás elrendelését követelte (Sárkány őrgy.[24] jelentése szerint már aug. 15-én), arra lehet következtetni, hogy a hadsereg a nem nyílt általános mozgósításra technikailag nem volt felkészülve.

A politika és a hadvezetés nem dolgozott harmonikusan, mert a politika nem odázta el a válságot, amíg a hadsereg mozgósítása és felvonulása be nem fejeződött. E tekintetben a lengyel politika kétségtelenül hibáztatható. A lengyel hadvezetés annyiban, hogy egyrészt nem fékezte a politikát, másrészt mert nem használta ki a hosszan tartó feszültséget hadseregének teljes mozgósítására.

A lengyel hadvezetés a részben mozgósított csapatokat zömmel a német, — kisebb résszel az orosz határ mentén — többnyire nem is egészen kész állapotban — felvonultatta.

II. Haditervek

a) A német haditervet az *1. sz. melléklet*[25] mutatja. A messzetekintő 2. hadászati célból arra lehet következtetni, hogy az oroszokkal való fegyveres együttműködés a hadjárat kezdetén még nem volt rögzítve. A német haderő *felvonulását* és az *első hadműveleti tervet* a *2. sz. melléklet* tünteti fel.

A német haditerv elvisel minden bírálatot; Kihasználva a kedvező földrajzi helyzetből adódó koncentrikus támadás lehetőségét: megadja a módot a megsemmisítéshez szükséges döntő csaták formai kialakításához, kis és nagy viszonylatban. Kihasználja a külső vonal előnyeit, — vállalja annak kockázatát —, azért, hogy a hadjáratnak döntő jelleget adhasson. A Kelet-Poroszország súlyos helyzetét a legrövidebb időn belül feloldja, a korridor gyors elfoglalásával a német politika célkitűzését elsőnek valósítja meg. A földrajzi viszonyok (terep) nem gördítenek súlyos akadályt a hadseregek mozgása elé. Az erőelosztás a kitűzött célnak teljesen megfelel, a zöm (+gyorsan-mozgók) a leghatásosabb irányban vannak bevetve. A német haditerv: helyes hadászati szándék, helyes hadászati formában.

A németek a hadjáratot kb. 40—45 hadosztállyal és 10—12 motorizált hadosztállyal kezdték meg. Összesen — berlini attachénk *bizalmas megállapítása* szerint — 72 ho., 12 mot. ho. és 3000 rep. gép vonult fel a lengyelek ellen. [2.o.vége]

Valószínűnek vehetjük, hogy ezen erők egy része egyáltalán nem vett részt a harcokban, — a második vonalbeli ho-ok zöme tartalékot képezett, — felvonulásuk a hadjárat megindítása után fejeződött be.

A hadjárat kezdetén bevetett német erők nagysága azt mutatja, hogy a német hadvezetőség a koncentrikus támadásból kifolyólag adódó erőmegosztás kockázatát (nagy távolságok az egyes csoportok között, külön-külön való megverés lehetősége) a hds. szervezésében rejlő gyorsasággal látta ellensúlyozottnak.

b) A valószínű *lengyel felvonulást* a *3. sz. melléklet*, a németek által a hadjárat alatt megállapított lengyel hadosztályokat és azok mozgási irányát a *4. sz. melléklet* mutatja.

A lengyelek a hadjárat kezdetekor még nem voltak felvonulva. A 3. sz. mellékletben feltüntetett csoportosítás egy kényszerhelyzetnek fogható csak fel, mert abból semmiféle olyan tervet kiolvasni nem lehet, amely akár támadólagosan, akár védőlegesen sikerrel biztatna. Ez a felvonulás valószínűleg fenyegetésnek lehetett szánva a politikai feszültség alatt, de nem akarta elárulni a valódi tervet. Az északi 3 hadsereg ereje 12 ho.+5 lov.dd., — a déli 2 hds-é 18 ho.+3 lov.dd. — Kimondott súly a megindításkor sehol sem állapítható meg. A lodzi hds. a hadjárat folyamán 11 ho-ra, az összerő 1/3-ára dagad, de ez csak a német zöm visszahatásának fogható fel.

24 *Sárkány Jenő*, vitéz ilenczfalvi vk. őrgy. 1939. május 1-jétől a lengyel összeomlásig varsói magyar katonai attasé.

25 A jelentés 19. példányához nem készültek mellékletek.

Német részről hallott bírálat szerint a lengyel seregtestek túlnyomó zöme a német határok felé volt előretolva; a lengyel felvonulásnak nem volt *sem súlya, sem mélységi tagozása.* A lengyel hadvezetőség a háború kitörésekor *nem rendelkezett semmiféle hadászati tartalékkal.* Lehet hogy ilyet a később felállításra kerülő 2. és 3. vonalbeliekből tervezték, de szeptember 1.-én tényleg még nem létezett és később már lehetetlenné vált annak — esetleg kivonások által történő — megalakítása.

Volt varsói katonai attachénk[26] tudomása szerint a lengyelek Radom körül 5, — Varsótól ÉK-re pedig egy 3 ho-ból álló tartalékot akartak összevonni. Ez nem került megvalósításra. — A hadsereg zömének ilymódon való felvonultatása mellett, befejezett végrehajtás esetén sem biztatott volna átütő sikerrel.

A *német hadvezetőség úgy tudta,* hogy a lengyelek Kelet-Poroszország ellen támadást hajtanak végre, — a hadsereg zömét Posen tartomány területén gyülekeztetik, — attól D-re pedig védenek. A poseni zöm a német támadások oldalozására, vagy ha azok késnek Berlin irányú támadásra lett volna hivatva. A valóságos felvonulástól erre a tervre csak annyiban lehet következtetni, hogy a pomerelleni[27] hadsereget — viszonylag erősre tartva — a korridorba beszorították. A korridor egyébként, kétarcvonalú Maginot vonalak[28] nélkül, védhetetlen.

Véleményünk szerint a németek által a lengyeleknek imputált hdm. terv a németekéhez hasonló értékű lengyel hds. mellett az egyik legjobb megoldást képviseli és nem tartjuk kizártnak, hogy német elképzelésből származik. A lengyel haditervnek két bázison kell alapulnia: mielőbb ki kell kapcsolni a kellemetlenül oldalazó Kelet-Poroszországot, — nyugat felé pedig a hds. zömének megtartása mellett mindaddig védeni kell, míg a szövetségesek működésével kapcsolatosan újabb haditérvre nyílik kilátás.

A lengyelek a hadjáratot kb. 25 ho-lyal és 8 lov.dd-ral kezdhették meg. Ez fokozatosan kb. 40 ho-nyi és 15 lov.dd-nyi erőre szaporodhatott fel. Kb. 1000 repülőgéppel rendelkeztek [3. o. vége]

A lengyel erők végösszegeként említett szám nem fogható fel úgy, hogy azok teljes értékű hdm. egységek lennének, mert a mozgósítás és a felvonulás megzavarása lehetetlenné tette azok kiegészítését és igen sok esetben rögtönzött módon összeállított alakulatokról volt szó.

III. A hadműveletek lefolyása.
Általában.

A hadműveletek lefolyását — a kapott tájékoztatások és a német legfelsőbb hadvezetőség által kiadott közlések alapján — az *5. sz. mellékletben* foglaltuk össze.

A német támadás szeptember hó 1-én a földön, levegőben és a vízen egyszerre és meglepetésszerűen indult meg. Azokon a területeken, ahol nem voltak nagyobb erők felvonulva, a határvédő csapatok tüntető támadásokat hajtottak végre — sokszor egészen váratlan sikerrel.

A *lengyel határvédelem* (nem kimondottan katonai alakulat — nemzetőrség féle, ú.n. „N.O.[29] szervezet", a határsávban lakókból kiegészítve) csak helyenként tanúsított gyenge ellenállást, többnyire puskalövés nélkül visszavonult.

A lengyel határvédő csapatok közvetlenül a határ mentén futólagosan kiépített táborszerű erődítésben voltak védelemre felkészülve. Ezek komolyabb akadályt sehol sem jelentettek. Az út az előretörő német csapatok előtt már az első nap folyamán mindenütt megnyílott.

Ott, ahol felvonult lengyel ho-ok hátrább voltak elhelyezve, illetve a határmenti erődítés hátrább volt telepítve, komoly harcokra csak a 2. ill. 3. napon került sor.

A német hadvezetőség a háború megkezdésekor magához ragadta a *kezdeményezést* és azt *mindvégig meg is tartotta.*

A német részről hallott bírálat szerint a lengyel hadvezetőség már a háború legelső napjaiban lemondott annak támadólagos vezetéséről és a hadseregeivel való jó összeköttetések hiányában csak egész általánosságban intézkedett a Pomerellen-i, a Posen-i és a Lodz-i hds-ek visszavonulására a Visztuláig. Itt most megkezdődött a lengyel és a német erők közt a versenyfutás a Visztula felé és ebben a német gyorscsapatok bizonyultak a gyorsabbnak, elzárván a hátrafelé igyekvő lengyel hadseregek zöme előtt az utat a Visztulához.

A német előnyomulást kezdetben és a hadjárat későbbi folyamán is, csak a felrobbantott hidak és átereszek fékezték bizonyos mértékig. A lengyelek mindenütt és mindent robbantottak, még akkor is, ha annak — az áthidalt akadály csekélysége miatt sok célja nem volt. A német

26 *Sárkány Jenő* vk. őrgy.
27 Pomorze (Pomeránia).
28 Andre Maginot francia hadügyminiszter javaslata alapján 1927—1939 közt a francia—német és a francia—luxemburgi határ mentén 750 km hosszan kiépített, igen jól felszerelt erődvonal.
29 Obrena Narodowa (ON): Lengyelországban 1936—1939 közt fennálló, területi alapon szervezett, milíciaszerű fegyveres testület. Célja: diverziók esetén és karhatalmi feladatoknál segítséget nyújtani a hadseregnek. 1939-ben az 1600 tisztet és 50 000 főnyi legénységet számláló ON 83 zászlóaljra tagozódott, amelyek 16 dandárba, ill. féldandárba voltak szervezve.

csapatok az akadályokon átgázoltak, ill. ahol ez nem volt lehetséges ott a műszaki csapatok szükséghidakat építettek, olyan gyorsan, hogy a lengyel rombolások a német előnyomulás szempontjából komoly késedelmet sehol sem okoztak.

A német repülők a hadjárat első két napja alatt kivívták az abszolút légi fölényt. Elpusztították a lengyel repülő alapokat, a le. légvédelem zömét és a levegőben megjelenő lengyel repülőket megsemmisítették. A német repülőknek köszönhető a lengyel vasutak olymérvű megrongálása, hogy azok többé felvonulás szempontjából nem jöhettek figyelembe, — a lengyel állami hírhálózat elpusztítása révén, valamint a lengyel hadvezetőség állandó költözködésre való kényszerítése révén: a lengyel felső vezetés kikapcsolása. A német csapatoknak a hadjárat [4.o. vége] tartama alatt a lengyel légierőkkel nem kellett számolni, a lengyeleknek viszont a német rep. erők szinte korlátozás nélküli hatását kellett elviselniük.

Általában a hadjárat 3., 4. és 5. napján sikerült a németeknek a lengyelek ellenállását megtörni, átjutottak legnagyobbrészt az erődvonalakon és megnyílt az út a gyorsanmozgók részére. A német hadműveletek ettől kezdve legnagyobbrészt az *üldözés*, a lengyeleké a *kikényszerített visszavonulás* jellegét viselik magukon.

Magyarországra menekült lengyel harckocsizók

A német gyorsanmozgók általában gyorsan megtörték az ellenség ellenállását, majd messze annak hátába előretörtek. Kikapcsolták a lengyel középső vezetést, lehetetlenné tették a tervszerű anyagi ellátást és hatásosan közreműködtek mindenütt a lengyel csapatok bekerítésében. *A német páncélos csapatok támadásbeli fölénye maximális teljesítményt megkívánó próbának sehol sem lett alávetve.* A hadjárat egyik jellegzetessége, hogy több arcvonal alakult ki egymás mögött.

A lengyelek a hadjárat folyamán komolyabb sikereket csak 10-én és 12-én a Bzura mentén a 8. hds. csapataival szemben értek el. Ez a krízis azonban semmi esetre sem tekinthető az egész német haderő, hanem csak a 8. hds. krízisének.

A német hadvezetés haditerve nagyban és egészben változatlanul került végrehajtásra. Lengyel részről a felső vezetés a hadjárat 4. napjától kezdve megszűntnek mondható és így tervszerű vezetésről sem beszélhetünk.

A német—lengyel hadjárat szeptember 18-ával befejezettnek tekinthető. A lengyel hadsereg sorsa már a 8. napon eldőlt.

Összefüggő arcvonalakat a hadjárat alatt csak ott lehet találni, ahol erősebb volt a lengyel ellenállás. Az ellenállás megtörése után a német csapatok az utak mentén oszlopokban nyomultak előre, csak összeköttetést tartva az egyes részek között.

A német hátország — gyakorlati értelemben véve — sehol sem vált hadszíntérré — még a repülők révén sem.

A hadműveletek lefolyása az egyes hadseregeknél:

A 14. hds-nek nem sikerült — az eredeti terv szerint — a Krakkó-tól Ny-ra lévő lengyel ellenállást bekeríteni és megsemmisíteni, mert a Kárpátok-on át támadó erők (hegyi csapatok!) csak lassan jutottak előre. A lengyel déli hds. — hogy magát az átkarolás veszélyéből kivonja, nagyobb ellenállás kifejtése nélkül vonult vissza. Zömével a Przemysl, Lemberg,[30] Tomaszow és Zamosce körüli harcokban fogságba esett, részei Magyarország-ra és Romániába kerültek. *A 14. hds. zöme 12 nap alatt 360 km-t tett meg.* (Sambor, Jaworow vonaláig) ami *napi 30 km-es átlagteljesítménynek* felel meg. Ha tekintetbe vesszük, hogy a csapat ezt harcolva és nehéz terepen — a Kárpátok északi nyúlványait haránt irányban keresztezve — tette meg, a teljesítmény értéke még csak növekszik.

A 10. hds. csapatai IX. 4-én Czestochau[31]-nál elfogták a 7. lengyel ho-t, IX. 9—13. között Radom-tól DK-re bekerítették mintegy 4—5 ho-t, résztvettek Lublin elfoglalásában és Siedlec-től[32] D-re küzdő erők körülzárásában. A 8. hds. Bzura menti krízisét a 10. hds. óriási menetteljesítményekkel előrehozott részei — 2 mo. ho. és egy ho. — oldották fel. A hds. résztvett Modlin és Varsó [5.o.vége] körülzárásában.

A 10. hds. motorizált részei Varsót IX. 8-án érték el. (250 km — 8 nap alatt) Részekkel szeptember 9-én, nagyobb erőkkel 11-én átlépte a Visztulát.

A hds. *zömének átlagteljesítménye 25—30 km között mozog.*

A *8. hds.* csapatai 9-ig kikényszerítették az átkelést a Warthe[33] és a Bzura folyókon. A 8. hds. gyors előnyomulása elvágta a lodzi, poseni és pomerelleni hds-ek Varsó felé visszavonuló mintegy 10 ho-nyi erős tömegét. Ezeknek az erőknek D. és DK. irányban végrehajtott támadásai a 8. hds-et a Bzura mögé dobták vissza. A 8. hds. balszárny (X) hdt-e É. irányú arcvonallal óriási kiterjedést tartott és helyzete kritikus volt. Egy egységes támadás a bekerített lengyel erők részéről igen kellemetlen helyzetet teremthetett volna a 8. hds. számára. A visszavont XIII. hdt. és a 10. hds. Sochaczew-hez vont 2 motorizált és egy gy. ho-a 13-ig tisztázták a helyzetet.

A Bzura menti bekerítő csata részletes leírása a B. fejezetben van.

A *4. hds.* a 3. hds-nek Graudenz[34] felé előretörő részeivel együtt szept. 4-én elvágta a lengyel korridor hadsereget. 6-ig a Tucheler Heide-n[35] 2 ho-t és egy lov. dd-t elfogott. A továbbiakban a hadsereg feladatának megfelelően DK irányban nyomult elő és tevékeny részt vett a Bzura menti bekerítő csatában. Részei 20-ig teljesen kézbe vették a korridort.

Az utolsó lengyel ellenállás október hó 1-én a Hela félszigeten tört meg.

A *3. hds.* szept. 7-én elérte a Narew-et, 8—11 között a Bug-ot. Résztvett Modlin és Varsó bekerítésében. A hds. Lomza-n és Ostroleka-n át előnyomuló részei 13-án bekerítették a 18. lengyel ho-t. 16-án motorizált részei Wlodawá-nál találkoztak a 14. hds. előnyomuló részeivel.

B) A VISZTULA ÉS A BZURA KÖZÖTTI BEKERÍTŐCSATA 1939. IX. 8. ÉS 13. KÖZÖTT

A lengyelországi hadjárat első hete után a német gyorscsapatok által már a hátában is megtámadott visszavonuló lengyel erők bekerítése kezdett mindinkább fenyegetővé válni.

Különösen a német déli és északi hadseregcsoportok belső szárnyai közötti hézagban tartózkodó lengyel haderőkre vált veszélyessé a helyzet. Ezen haderők elsősorban a lengyel arcvonalból amúgy is előreugróan felvonultatott Posen-i lengyel hadseregből, a visszavetett Lodz-i lengyel hds-nek észak felé kitért részeiből, valamint a Pomerellen-i lengyel hds-nek a VISZTULA déli partján visszavonuló részeiből állott. Utóbbi lengyel hds. részei ugyanis beszorultak a „korridor" északi részébe, míg a zöme a VISZTULA mindkét partján vonult vissza VARSÓ irányába. Ez a VISZTULA déli partján visszamenő mintegy 10—11 hadosztálynyi lengyel tömeg e leinte a déli német hds. csop. északi szárnyával (a 8. német hds-el) szinte párhuzamosan ment vissza, míg az őket túlszárnyaló és feléjük bekanyarodó német csapatok által az alsó BZURA átjáróinál meg nem lettek állítva. Ezen lengyel erőket délről a német 8. hds., északról a német 4. hds.

30 Lvov/Lwów.
31 Częstochowa.
32 Siedlce.
33 Warta.
34 Grudziądz.
35 Dombvidék Gdańsktól nyugatra a Korridorban.

szorították [6.o.vége] mindjobban össze és ezenkívül még bele is kerültek a VISZTULA és a BZU RA közötti, VARSÓ felé mindjobban szűkülő sávba.

Szeptember 9.-ig a német 4. hds. elérte északról a VISZTULÁT. Az előtte visszavonuló Pomerellen-i lengyel hds. egy része MODLIN-ba jutott, a VISZTULA északi partján visszavonulók másik része a BZURA torkolatánál lévő hatalmas VISZTULA hídon át partot váltott (oktalanul felrobbantván maguk mögött a hidat) és a VISZTULA bal partján — MODLIN és VARSÓ között megállván igyekezett a két erőd közötti összeköttetést biztosítani. A német 8. hds. bal szárnyhadteste — a X. hdt. — ezen időpontig, a PIATEK és LOWICZ-i BZURA-átjárók elfoglalása után, IX./9-én hajnalban, erős tüzérségi előkészítés után megrohanta SOCHCZEW-et és itt kb. 2000 foglyot ejtett és kb. 100 löveget zsákmányolt. Az ily módon a X. hdt. birtokábajutott BZURA-hidak azonban előzőleg már mind fel lettek robbantva azon lengyel erők által, akiknek még sikerült a bekerítés elől VARSÓ felé elmenekülni. Ezzel a Posen-i és Pomerellen-i lengyel hds-ek zömének a bekerítése befejezést nyert és itt a következő helyzet adódott: (1. sz. vázlat)

Mint a vázlatból is kivehető, a 8. hds-nek gyors előrenyomulása igen meghosszabbította a szárny — (X) hdt. szabad oldalát, mely a kíméletlen eréllyel végrehajtott előretörés folyamán szinte védtelen maradt akkor, midőn [7.o.vége] ezen oldal közvetlen szomszédságában egy kb. 10—11 ho-nyi lengyel erő állott aránylag kis területen bekerítve. A lengyel felső vezetésnek most tényleg még alkalma lett volna a németek előretörését megállítani, ha megszervezte volna ezen lengyel erőknek — itt volt a Posen-i és Pomerellen-i lengyel hds-ek zöme és a két hds. pk. Kutrzeba[36] és Bortnousky[37] tbk-ok bekerítve — egységes vezetését és jól összefogott, valamint tüzérség által egységesen támogatott hatalmas támadást hajtottak volna végre kb. KUTNO—ZYCHLIN környékéről PIATEK-en át a német 8. hds. oldalába. Talán megismétlődhetett volna még egyszer a „Visztula menti csoda" (Das Wunder an der Weichsel) amikor is 1920-ban Pilsudski[38] hasonló oldaltámadással állította meg és verte vissza a vörös hadsereget, mely akkor ÉK felől Grodno-n át támadva és a lengyeleket maga előtt hajtva majdnem 20 km-re közelítette meg már VARSÓ-t. Akkor Pilsudski a visszavonuló lengyelek egy részét oldalt kanyarítva vette vissza és az ily módon kivont erőkkel oldalba támadta és visszavonulásra kényszerítette a vörösöket. Pedig Rydz Smigly[39] marsall akkor is ott volt még hozzá a Pilsudski által összevont erők egy részének — két légiós ho-nak — ő volt a parancsnoka. De a marsallból most hiányoztak Pilsudski vezéri erényei: ahelyett, hogy megszervezte volna és irányította volna a KUTNO környékén a VISZTULA és a BZURA között bekerített lengyel erők oldaltámadását a 8. német hds. oldalába, csak saját törzsének biztonságára gondolt. Pedig ezen VISZTULA és BZURA közötti lengyel erőktől kb. 100 km-re DK-re RADOM-nál ugyancsak jelentős lengyel erők állottak harcban. Ha megszervezte volna ezen két hatalmas lengyel csoportnak a 8. és a 10. német hds-ek bal, ill. jobb oldala elleni támadásait úgy valószínűleg megállította volna ezen két hds. előretörését és időt nyerhetett volna. A marsall azonban meg sem kísérelte érvényesíteni befolyását, hanem ellenkezőleg törzsével még távolabbra vonult VARSÓ-tól.

A bekerített lengyel hadseregek parancsnokai — Kutrzba és Bortnouski tábornokok — nem tudtak megegyezni egy közös támadást illetőleg. Kutrzba tábornok végül éjnek idején motorcsónakon VARSÓ-ba szökött. A magukra hagyott összekeveredett lengyel erők közös irányítás nélkül, különböző irányokba és különböző időpontokban hajtották végre támadásaikat. *Ezek már nem a német előretörés megállítását célozták, hanem kizárólag a bekerítő gyűrű szétrobbantását* és csak kizárólag a saját mozgási lehetőségek elérésére irányultak. Így aztán az egymástól függetlenül és egységes súly nélkül végrehajtott támadások nem hozták meg a lengyelek számára a várt eredményt.

36 *Kurtzeba, Tadeusz* (1886—1947) lengyel altábornagy. Katonai pályafutását az osztrák—magyar hadseregben kezdte. Lengyelország függetlenné válása után a lengyel vezérkarban szolgált, majd több magasabb parancsnoki posztot is betöltött. 1939-ben a Poznań környéki lengyel hadseregcsoportosítás parancsnoka. A Bzura menti bekerítő csatában (1939. szept. 10—12.), mint rangidős tábornok átvette a pomerániai hadsereg maradványainak vezetését is, akiknek nem sikerült feltartóztatnia a német előrenyomulást. 1939. szept. 22-től a varsói lengyel csapatok parancsnoka. Varsó eleste után német fogságba került.

37 *Bortnowski, Wladislaw* (1891—1960) lengyel altábornagy. Katonai pályafutását az I. világháború idején a központi hatalmak oldalán küzdő lengyel légióban kezdte. 1922-ben elvégezte a párizsi katonai akadémiát, majd a lengyel hadseregben különböző vezérkari és parancsnoki posztokat töltött be. A lengyel—német háború kitörésekor a pomerániai lengyel hds. parancsnoka. Visszavonuláskor a Bzura menti bekerítő csatában sebesülten német fogságba esett.

38 *Pilsudski, Józef* (1867—1935) lengyel marsall és diktátor. 1892-től a Lengyel Szocialista Párt nacionalista jobbszárnyának egyik vezetője, majd vezére. Szervezője a párt azon fegyveres osztagainak, amelyek Oroszország ellen a központi hatalmak oldalán vettek részt az I. világháborúban. 1918—1922 közt az újonnan megalakult lengyel állam vezetője és a lengyel hds. főparancsnoka. 1920—1921-ben irányítója a Szovjet-Oroszország ellen folyó intervenciós háborúnak. 1923-ban visszavonult a politikai élettől. 1926-ban azonban fegyveres osztagai élén puccsot hajtott végre, és Lengyelország diktátorává kiáltotta ki magát. Haláláig hadügyminiszter és a lengyel hds. főfelügyelője. Többször volt miniszterelnök. Belpolitikájában a haladó erők ellen lépett fel. Külpolitikában 1934-től a Németországhoz való közeledés híve.

39 *Rydz Smigly, Eduard* (1886—1941) lengyel marsall és politikus. Az I. világháború idején a központi hatalmak oldalán küzdő lengyel légió tagja. A szovjet—lengyel háború alatt, 1920—1921-ben a lengyel hds. felügyelője. Pilsudski halálát követően, 1935-től a lengyel hds. főfelügyelője. Németország támadása után, 1939. szept. 17-én elhagyta a hadsereget, amelynek főparancsnoka volt és Romániába menekült. 1941-ben titokban visszatért Varsóba, ahol meghalt.

A szeptember 10-én és 11-én végrehajtott lengyel támadások irányait az alábbi vázlat mutatja: (2. sz. vázlat) [8.o.vége]

A 8. német hds. mely érezte a szabad oldalát fenyegető veszélyt és szinte várta a lengyelek oldaltámadását most súlyos válságba került. A német 8. hds. pság. kénytelen volt messze előrejutott ho-okat D-i és Ny-i irányba ismét visszavenni. Kérésére tartalék ho-ok lettek hátulról előreirányítva és a német 10. hds-nek már VARSÓ előtt álló gyorsan mozgó seregtesteinek egy része (2 mot.ho. és később még 1 ho) lett visszafordítva nyugati irányba. Amíg ezen mozdulatok végrehajtást nyertek addig páncélos erők lökéseivel (Panzerstösse) és a német tüzérség összefogott tüzével igyekezett megállítani a 8. német hds. oldala elleni támadásokat, melyek már kivetették a németeket a BZURA menti hídfőállásaikból PIATEK, LOWICZ és SOCHCZEW-nél.

Szeptember 11-én azután megindultak a visszavett, előrehozott ill. visszafordított német 8.és 10. hds. beli erők koncentrikus támadásai DNY, D és DK-ről; bezárta a gyűrűt a 4. német hds-nek ÉNY felől megindított támadása.

A német seregtestek támadási irányait az alábbi vázlat mutatja. (3. sz. vázlat)

Ezen német támadások most már GABIN—OSMOLIN—ILOW és a VISTULA közé szorították össze a bekerített lengyel erőket. Az összezsúfolt lengyel erőkre most sorozatos bombatámadásokat és hatalmas tüzérségi tüzet zúdítottak és ezzel végleg megtörték a lengyelek ellenállását. A foglyok száma meghaladta a 200 000 főt ezzel méreteiben kétszeresen felülmúlva a tannenbergi csatát.[40] [9.o.vége]

III. Fejezet

BEVEZETÉS

A bizottság tisztában van azzal, hogy idegen háborúból csak *helyes átértékelés után lehet helytálló tapasztalatokat levonni.*

A leírt *tapasztalatok* tehát *nem általánosíthatók.* A német fölény — anyagban, erkölcsben, a vezetés terén és a levegőben, — a lengyel készületlenség és szervezetlenség, — a hadszíntér sajátossága és még az igen kedvező időjárás is — *különleges helyzetet teremtettek (a) lengyel—német hadjárat folyamán,* az adódó tapasztalatokat tehát a normális viszonyok síkjára kell vetíteni felhasználás előtt.

Tekintetbe kell még venni azt a körülményt is, hogy a bizottság tapasztalatainak szerzésénél *idegen benyomásokra* és mások elbeszéléseire volt utalva. [10.o.vége]

A) TAPASZTALATOK A VEZETÉS SZEMSZÖGÉBŐL.

1. Általában

A lengyel hadjáratban a német vezetés oly teljesítményeket mutatott fel, amelyekre a hadtörténelemben még nem volt példa. A viszonylag igen nagy gyorsasággal mozgó hatalmas német hadsereget csak *feszes* vezetéssel lehetett összefogni és tervszerűen *egy cél felé fordítani.* Megkönnyebbítette és egyáltalán lehetővé tette a német vezetés eme munkáját a *hadsereg harmonikus* és *tökéletes szervezete,* valamint az *alapos békekiképzés,* amely mindenkit pontosan megtanított a nagy gépezet keretén belül végzendő munkájára és így a vérrel való tapasztalatszerzést emberben és időben jórészt megtakarította. A német hadsereg *tágabb értelemben vett harceljárása* módot ad a fegyvernemek és a szolgálati ágak egymást teljesen kiegészítő összműködésére és így *a hadsereg szervezetében rejlő energiákat* — belső fékezés nélkül — *maradéktalanul érvényre tudta juttatni.*

A lengyel hadvezetés minden tekintetben általában véve *csak negatívumokkal tudott szolgálni.* A vezetést rövidesen kiejtette a kezéből. Irányítás hiányában a hadsereg szétesve küzdött s ha a csapat — mint azt a németek is elismerik — hősiesen is harcolt, ezek az erőfeszítések a tervszerűtlenség miatt összegeződni és eredményt elérni nem tudtak. (Jellemzésül a lengyel vezetésre: A Kutno körül bezárt erőknél 2 hds. pk. volt, Kutrzba és Bortnowsky. Ezek a tennivalókat illetően nem tudtak megegyezni. Az erősebb egyéniségű Bortnowsky nem rendelte magát alá az idősebb Kutrzba-nak. Külön-külön cselekedtek. Kutrzba a teljesen körülzárt csapatokat otthagyva éjszaka a Vistulán Varsóba szökött — ott fogták el.)

40 1914. aug. 26—30-án a kelet-poroszországi Tannenbergnél zajlott le az I. világháború egyik legnagyobb csatája a keleti hadszíntéren. Hindenburg német tábornagy bekerítette és szétverte az előretörő 2. orosz hadsereget, amely halottakban és sebesültekben 70 000, hadifoglyokban 100 000 főt vesztett.

2. *Hadászati vezetés*

A német—lengyel hadjárat hadászatát — a világháborúhoz viszonyítva — *a repülők* és a *motorizáció* befolyásolták.

a) A *légi erők működése nem hozott egymagában döntést, de a németek részére döntő szerepű előnyt biztosított. Csak az összhaderő egységes alkalmazása hozza meg a döntést.*

b) A *motorizáció* hihetetlen ütemű és lendületű *mozgó háborút eredményezett*, megadta a lehetőséget a *kezdeményezésnek* állandó kézben tartásához, — a *vezéri géniusz érvényesüléséhez* és a *gyors döntéshez.*

c) A repülők és a gyorsanmozgók a „váratlan" együtthatóját a hadviselésben növelték. A semleges szomszéd nem jelent többé biztonságot, mert átrepülhető.

d) Bizonyos fokig új tényezőnek lehet felfogni a hadászati vezetés terén a *hátország* szerepét.

A hátország szervezetének felbomlása lengyel részről az összeomlás egyik oka volt. A *saját hátország megvédésével és az ellenséges hátország elleni műveletek vezetésével a vezér működési* [11. o. vége] *területe megnagyobbodott.*

A *lengyel államterület* a hadjárat kezdetekor *nem volt hadászati meglepetés ellen védve.* Nem voltak határerődítései, nem volt komoly határvédelme, nem voltak alapos légvédelmi előkészületek, nem volt legalább védelemre kész hadserege, ami nem utolsó sorban annak is tudható be, hogy hírszerzése nem működött kifogástalanul.

e) A lengyel katonai vezetés vagy rövidlátó volt, vagy nem tárta fel őszintén a katonai helyzetet a lengyel politika előtt. Az az embernek az érzése, hogy itt egy óriási va banque játék folyt! Erre semmiféle külföldi biztatás nem szolgálhat mentségül. Még akkor sem, ha az ország vezetői elhatározták, hogy a nagy szövetségi rendszer keretében — a legtávolabbi célok érdekében — az országot áldozatul dobják. Ennek az áldozatnak csak akkor lett volna értelme, ha e révén a németeknek minél nagyobb veszteséget okozhattak volna. De erre nem is volt szükség, mert helyes vezetés mellett, — ha az ország területének egy részét fel is kellett volna áldozni, — minden bizonnyal mód nyílott volna védekezésre addig, amíg a szövetségesek segítségével új haditervet lehetett volna csinálni.

f) A lengyel katonai vezetés hibájául róható fel az is, hogy a *szövetségesek segítségének konkrét biztosítása nélkül* — szabadjára engedte a politikai vezetést. A háborút megelőző politikai helyzet ismeretében valószínűnek vehetjük, hogy a lengyel vezetésnek módjában lett volna erre az angolokat és a franciákat rászorítani.

g) A lengyel hátországban az ellenséges repülők működése következtében a *vasút és az állami híradás felmondta a szolgálatot.* Mindkettő szinte megoldhatatlan nehézségek elé állította a lengyel vezetést. A hadsereg nem tudta befejezni a mozgósítást és felvonulást, megakadt az anyagi utánpótlás és nem tudták a veszélyeztetett területeket kiüríteni. A híradás megszűnte egyaránt bénította a katonai és a polgári vezetést.

A tapasztaltak alapján fel kell tételeznünk, hogy még megfelelő légvédelem mellett is *ezek a szervek oly érzékenyek és olyan könnyen béníthatók, hogy kikapcsolódásuk esetére megfelelő kisegítésről gondoskodni kell.*

h) *Vezetési elvek* szempontjából:

A hadjárat beigazolta, hogy a *hadászat formái alapjukban nem változtak meg*, legfeljebb — a korszerűség okozta eltolódások miatt — a hatások bizonyos átértékelésére van szükség.

A tapasztalatok megerősítették azt a feltevést, hogy a *külső vonal hadműveletei*[41] korszerű viszonyok között nyertek jelentőségükben s hogy a *belső vonalon*[42] *vezetett hadműveletek* nehezebbé váltak. A belső vonal — korszerű erődítések nélkül — csak igen nagy kiterjedés mellett használható ki. (Kis államok több arcvonalas háborúja nehezebbé vált)

A sikerült *áttörés kiaknázásának lehetősége* a repülők és a moto-mechanizált seregtestek alkalmazása révén megnövekedett. Ezek működése megkönnyíti a betörésnek áttöréssé való fejlesztését és hatásosabbá teszi az üldözést.

Teljes sikert továbbra is csak az *átkarolás* (bekerítés) hoz. Az ellenség zömének hadászati értelemben vett bekerítése egy bizonyos mértékig a visszavonulásra és anyagi ellátásra alkalmas vasutak és utak elrombolása által is megvalósíthatónak látszik. (merőleges átkarolás csapatok nélkül). Egyébként a csapatokkal végrehajtott merőleges átkarolás kérdésére a hadjárat nem adott választ. [12. o. vége]

A *hadászati halogató védelem* (manoeuvre en retraite) eredményes végrehajtásának a lehetősége határozottan csökkent, ha nem gyorsanmozgók állnak gyorsanmozgókkal szemben.

Válságok sikeres leküzdésénél a repülők felderítésükkel és harci erejükkel, a gyorsanmozgók pedig gyors eltolási lehetőségükkel a vezetésnek nagy segítségére vannak. Ily módon vált csak

41 Külső vonal: több irányból való támadás akár egy szövetségi rendszer, akár egy ország, akár egy hadsereg ellen.
42 Belső vonal: több irányból jövő támadás ellen egy központi terület védelme.

lehetővé a németek részére az ellenséges hátország felé 3—4 lépcsőben — sokszor egymástól 100 km-es távolságra — vívott harc.

Német elképzelés szerint a gyorscsapatok (=páncélos és motoros ho-ok) *mozgó háborúbani* alkalmazása megfelel azoknak az elveknek, amelyek szerint a lovasság lett volna alkalmazandó: — kihasználva nagy hadászati és harcászati mozgékonyságukat *a csaták és ütközetek döntő jellegének* kialakítására (átkarolásra és bekerítésre) hivatottak, a gyenge ellenállást megtörik és úgy nyitnak maguknak utat, erős ellenállás esetén inkább megkerülik az ellenséget. (Egyébként a páncélos csapatok vannak hivatva a legerősebb ellenállás megtörésére.)

A hadjárat igen sok példát mutatott fel arra nézve is, hogy a *gyorsanmozgó seregtestek teljesen önállóan a hátországba mélyen behatolva, annak szervezete ellen küzdöttek, anyagi erkölcsi erejét bénították!* (Gyorsanmozgó raid-ek! Az első páncélos csapatok szeptember 8-án elérték Varsót és ezzel a lengyel erkölcsi ellenállás megtörésében nagyban közreműködtek.)

3. Harcászati vezetés

a) *A szélsőséges súlyképzés* a német tapasztalatok szerint a legszebb eredmények és sikerek forrása volt.

b) *A fegyvernemek összműködését* — a szervezett harcot — ott ahol komoly ellenállásról van szó, okvetlenül biztosítani kell. A motor bekapcsolódása inkább csak a harcon kívüli cselekmények gyorsabb végrehajtását tette lehetővé. A szorosan vett harcban csak a szervezettség rovására lehet növelni a gyorsaságot. A németek a gyorsaságra való törekvés dacára is — a nehezebb harcoknál — *meglepően sok időt adtak* az előkészületekre.

A gység. és a tü. közötti összműködés a németeknél kiváló volt. A ho. tü-et harcban *egységesen* vezették és csak ritkán osztották fel (Pl. különleges feladattal a gyalogsághoz beosztott tü. a gyors előrenyomulás alatt — kivétel). Többször az egész hadtesten belül egységesen szervezték meg és vezették a tü. előkészítést. Nagyobb támadásoknál úgy a hdt. mint a hds-hez is magasabb tü. törzseket vetettek be az egységes tü. vezetés megszervezéséhez. (Varsó, Modlin) Előfordult, hogy egyes magasabb tü. pk-okat mint hcsop. pk-okat is alkalmaztak. (Pl. IX/9-én Sochaczewnél hdt. tü. pk. a hdt. közv. tü-séggel és egy neki alárendelt gy. ezreddel támadott mint hcsop. pk. egy ho. keretén belül.)

Elg. oldaltámadások lefogására eredményesen alkalmazták a németek az összpontosított tü. tüzet és a hk. ellentámadásokat. („Panzerstösse" — Piatek elleni le.tád. letörése IX/9-én és 10-én.)

A lengyel tüzérség a németek véleménye szerint azért nem volt elég hatásos, mert nem egységesen alkalmazták, hanem felosztották.

c) Az üldözés megerősödése előtérbe tolja a *tervszerű visszavonulás* elrendelését akkor, ha a siker reménye szétfoszlott. A németek által kikényszerített lengyel visszavonulások a legtöbbször az erők felmorzsolódásához, szétszóródásához vezettek. [13.o.vége]

d) *Gyalogság és a lovasság halogatása* a gyorsan mozgókkal (pc. és mot. ho-okkal) szemben lengyel részről nem bizonyult eredményesnek. A mozgásbeli fölény itt látszólag teljes mértékben és döntően érvényesül.

e) Általában a *lság-ot* a moto-mechanizált csapatokkal szemben nem lehet eredményesen alkalmazni. Azt viszont elismerik a németek, hogy a le. lovasság a gyalogságnak (8. hds. csapatainak) sok kellemetlen percet szerzett. A németek részéről csak egyetlen lov. dd. vett részt a hadjáratban — Kelet-Poroszország K. határán. Tájékoztatóink szerint nem játszott különös szerepet. Érdekes az a német tisztek részéről elhangzott vélemény: „Mit Kavallerie greift man nicht an, mit Kavallerie droht man nur."[43]

f) Az egyik pc. hdt. (XV.) pságnál nyert információink szerint a hadműveletek kezdetén a pc. hdt. a gyalogho-ok mellett lett bevetve. Rést ütve az ellenséges ellenálláson, gyorsaságának teljes kihasználásával tört előre. Biztosítása főleg az igen beható földi és légi felderítésből állott. A lengyel oldaltámadások ellen fő védekezésük a gyors mozgás volt. *A gyorsan mozgó seregtestek harcászati vezetése* általában nehéz volt. Sok válságos helyzet adódott, amikor 100—200 km-re voltak a gy. ho-ok előtt. A feszes vezetésre minden eszközt felhasználtak — igen sokszor a vkf. rep.gépen személyesen indult a ho. pk-hoz. A válságos helyzetekben igen nagy meneteket tettek meg és minden tűzgépüket: a lgv. ágyút és pc. elh. ágyút is a gység. elleni harcba vetették be. Az anyagi veszteség aránylag csekély, a tiszti veszteség aránylag nagy volt.

A mot. csapatok oldalaiknak érzéketlenségével tűntek ki. A messze előretolt mot. alakulatok éjjelre nem mentek be a falvakba, hanem a terepen[44] kisebb csoportokban, teljesen körbe való biztosítás mellett éjjeleztek.

43 A lovassággal nem támadunk, a lovassággal csak fenyeget ünk.

44 A „terep" szót a jelentés olvasói közül valaki ceruzával a láhúzta és a bekezdés mellé odaírta: „Terepjáró gépkocsik!".

Igen hasznosnak és jól alkalmazhatónak bizonyultak a *mkp.zlj-ak*. Óriási mozgékonyság mellett igen nagy tűzerőt képviseltek. (Egy mkp. zlj. megfordulása menetoszlopban 2 perc, — egy pc. ho. megfordítása rossz úton egyszer egy egész éjjelt vett igénybe.)

g) A német *alsó vezetést* általában a gyorsaság és a kíméletlen erély jellemezte. A vezetők saját személyüket elsősorban vetették be. (L. még 5. alatt a hds. erkölcse c. fejezetet.)

4. A vezetés technikája szempontjából

1. A gyors háború a felsőbb parancsnokságokat is gyakori állásváltoztatásra kényszerítette. A németeknél, ahol a híradás lépést tudott tartani, ez nem jelentett különösen hátrányt. A lengyel legfelsőbb és felső vezetést viszont megbénította.

A 8. hds. egyik hdt. pság-a átlagban 2 naponként változtatott állást.

2. A gyors hdm-eknek tudható be, hogy pl. a 8. hds. pság. minden nap adott ki intézkedést. Dacára annak, hogy ez csak a késő esti órákban történt meg, mégis mindenki időben kapott intézkedést, mert a pcs-ok lényegét az összes pság-ok — a tervek elkészülte után — *távbeszélőn* (nem rádión) közölték az alárendelt pság-okkal. Az írásbeli pcs-ok késői megjelenése így nem okozott késedelmet. A leadott pcs. lényege és az írásbeli parancs között eltérés — informátoraink szerint — sohasem volt.

Az írásbeli parancsok legterjedelmesebb része mindenkor az anyagi intézkedés volt. De mindenki elismerte, hogy itt a részletekig menő szabályozás vette elejét a súrlódásoknak. [14.o. vége]

3. Az írásbeli pcs-okat legtöbbször a felsőbb pság. mkp-os küldöncökkel juttatta el rendeltetési helyükre. A 8. hds. pság. irodavezetőjének közlése szerint ezek kitűnően beváltak, dacára annak, hogy az esetek zömében éjjel, ismeretlen rossz utakon jártak. A hds. pság. mkp-os küldöncei egy hónap alatt 5—8000 km-t futottak.

4. A németek közölték, hogy elfogott lengyel tisztek vallomása szerint lengyel részről az első hét után a pcs. adás úgy történt, hogy a vezetők személyesen mentek előre és szóban adták ki pcs-ikat.

A német lehallgató szolgálat szept. 8-a körül több ízben felfogta a lengyel rádió következő nyílt pcs-át: „visszavonulás, irány Varsó".

5. A német hds-ben — tájékoztatóink szerint — *sulykolva* volt az, hogy a seregtestek szomszédaikkal mindig tartsanak összeköttetést és harccselekményeiket, ha felülről nem kapnának intézkedést, azokkal összhangban folytassák. Ez a rendszer a váratlan krízisek elhárításánál mutatkozott igen előnyösnek.

5. A német hadsereg erkölcsének fenntartása

A német hadvezetés látszólag igen nagy súlyt helyez arra, hogy a hadsereg erkölcsét magas nívón tartsa. Ezzel kapcsolatban az alábbi tapasztalatokat szereztük:

1. A hadtest pság-oknál propaganda szervek (prop. század?) vannak beosztva, akiknek hivatása a csapatok helyes tájékoztatása és lelkes hangulatának fenntartása.

2. A tisztek számára kiadott napi helyzetközlés minden nap minden tiszthez eljut — a gondolkozó ember számára szinte nélkülözhetetlen és meggátolja a rémhírek terjedését.

3. A „Soldatenzeitung" hetenkint kétszer jelenik meg. Az általános tájékoztatáson kívül még arra is felhasználják, hogy bizonyos általános érvényű rendeleteket — quasi propagálnak vele. Pl. a német csapatok a lengyel tönkrement gépkocsik gumitömlőit magukkal cipelték. Elrendelték ezeknek a beszolgáltatását. A Soldatenzeitung hosszabb cikket közölt erre vonatkozólag, amelynek az volt a lényege, hogy ezek csak akkor jelentenek értéket a né. hds. számára, ha a központba beszolgáltatva tervszerűen lesznek felhasználva. A cikknek állítólag igen jó hatása volt.

4. Minden lehetőséget megragadtak arra, hogy a legénység *szórakoztatásáról* gondoskodjanak. Lodz-ban ottjártunkkor már „Soldaten-Kino" működött. A harácsolt rádiókat a csapatoknak osztották ki. Áramforrásként — más hiányában — a tehergépkocsik accumulátorjait használták fel. Ennek technikai megoldására a Soldatenzeitung közölt — kis vázlattal ellátott — kapcsolási utasítást. Jellemző a német alaposságra.

5. Nincs *tisztiétkezde*, — a tisztikar is a legénységi konyháról étkezik. A tisztikar így többet törődik a legénység étkezésével — a jobb étkezést nem lehet így propagandaeszköznek ellene felhasználni.

6. *A német tisztikar* a hadjárat alatt az önfeláldozás és a személyes bátorság tekintetében — rendfokozatra való tekintet nélkül — a legszebb példát mutatta. Ez a magyarázata a viszonylag nagy tisztiveszteségnek. Hallottunk csapattestről, ahol állítólag a tisztikar 40%-a esett el és ütközetről, ahol a tiszti és a legénységi veszteség számban egyenlő volt. Jellemző esetként említjük meg: egyik utász század a lengyelek által robbantáshoz szerelt hídhoz ért. A gyújtózsinór

már meg volt [15.o. vége] gyújtva, a századparancsnok egyedül ment előre, hogy megkísérelje a gyújtózsinór elvágásával a robbantást megakadályozni. Munkája közben bekövetkezett a robbanás és ott pusztult. — A kiserődöt elfoglaló ho. pk-ról már más helyen megemlékeztünk. — A 8. hds. kritikus harcai alatt az egyik hídnál egy törzsorvos tartóztatta fel a visszaözönlőket és szervezte meg az ellenállást.

7. Igen nagy ember- és lélekismeretre vall a német hadvezetőség részéről az, hogy *okt. 6-ig már mindenki megkapta azt a kitüntetést, amelyet a lengyel hadjárat alatt kiérdemelt.* A tett öröme és dicsősége sokszorosan nagyobb így mintha a jutalmazás csak hónapok után következik be.[45]

A Führer és a német vezető személyiségek minden alkalmat megragadtak arra, hogy az igazán kiváló tettekért megfelelő jutalmazást nyújtsanak. Őrvezetőből hadnaggyá lett előléptetve az a pilóta, aki egy angol repülőgépanyahajót eredményesen bombázott, a Royal Oak-ot elsüllyesztő tengeralattjáró legénységét a Führer Berlinbe vendégül látta palotájában.

A Führer viszonylag sok időt töltött a hadjárat alatt a csapatoknál, sokszor nem is a legbiztonságosabb helyen. Elvegyül a legénység közé, konyhájukról étkezik — ezzel a ragaszkodás olyan kapcsolatait teremti meg, amilyenre csak Napóleon tudott példát mutatni.

B) HARC- ÉS EGYÉB CSELEKMÉNYEK VÉGREHAJTÁSA SZEMPONTJÁBÓL

Támadás és védelem.

1. Tud-e a támadás a korszerű védelemmel szemben érvényesülni? Megtartotta-e a harcászati támadás a harckocsik révén szerzett világháborús fölényét? Mindezek folyományaképen *a jövő háborúja a mozgó háború lesz-e avagy állásharc?*

Ezekre a kérdésekre vártak választ a támadás és a védelem kapcsán a hadvezetőségek és a katonai irodalom a lengyel—német háború kapcsán.

A németek támadása mindenütt fölényesen érvényesült. A lengyel—német hadjárat a hadtörténelem leggyorsabb mozgó háborúját tárta elénk. Ennek okát a következőkben látjuk:

a) *A német hadsereg felszerelése és kiképzése a csapatokat a támadásra elsőrangúan képesítette.*

A páncélos és motorizált csapatok úgy az ellenállások gyors letörésére, mint az ellenálló erők megkerülésére és hátbatámadására, valamint az üldözésre kiválóan alkalmasak voltak.

A német *gyalogság* a tüzérség és repülők összműködésével, vagy az utóbbi nélkül is *képes volt támadását a lengyel védelemmel szemben érvényesíteni.*

A nagyfokú *motorizáció* a német hadsereget igen gyors mozgásra képesítette, eleven erejét hatalmasan megnövelte, — az ellenség sohasem jutott elegendő időhöz, hogy védelmét alaposan megszervezhesse.

b) *A lengyel védelem — még az erődvonalak mentén is — csődöt mondott.* [16.o. vége]

Látszólag kevés volt a páncélos elhárító fegyverük ahhoz, hogy az a korszerű kívánalomnak megfelelően a páncélos erőkkel szemben a védelem gerincét képezze.

A természetes akadályokat (itt főként a folyókra gondolunk) *nem tudták kellőképpen érvényesíteni, — mesterséges akadályok építésére nem volt idejük.* A lengyel csapatok ellenállást legtöbbnyire csak házcsoportok, tanyák és erdők mellett fejtettek ki, ott, ahol építés nélkül valami fedezék állott rendelkezésre. Tábori erődítés a mozgó harcok színhelyén legfeljebb lövészteknő kiméretben készült, lövészgödröket (összefüggő lövészárkokat) drótakadállyal csak az erődvonalakban (kiserődök térközeiben) lehetett látni — ott is csak egysoros mélységben.

A német előnyomulás gyorsasága és a lengyel vezetés hiánya vagy lazasága miatt *sohasem volt a lengyeleknek elegendő idejük ahhoz, hogy magukat a németek közvetlen hatása alól kivonva — hátrább egy komolyabb védelem megszervezéséhez időt nyerjenek.* (tervszerű visszavonulás) A hátul levő lengyel csapatokat előre irányították a küzdőkhöz, holott a közvetlen támadásnál sokkal többet ért volna hátul egy felvételi állásban a védelemre való alapos előkészület. Erre főként a folyók és mocsaras területek és a meglevő békebeli erődítések sok lehetőséget nyújtottak volna.

A lengyel védelem elképzelésében és az erre való kiképzésben súlyos hiányosságoknak kellett lenni. Eltekintve attól, hogy nem volt elegendő és hatásos páncélelhárító fegyverük és így nem lehetett páncélosok ellen is védő tökéletes tűzrendszerük — *a védelemnek nem volt sehol megfelelő mélysége,* főellenállási *övről* nem igen lehetett a lengyel védelemmel kapcsolatosan beszélni. A védelmet inkább egy *vonalban,* mint mélységbe tagozva ott övben fejtették ki.

2. *A lengyel kiserődvonalak leküzdése* a németek részére sehol sem jelentett különösebb nehézséget. Ha a kiserődvonal megkerülhető nem volt, illetőleg ha ez a megkerülés igen sok időveszteséget okozott volna, akkor rést ütöttek (3—4 kiserődöt egymás mellett kikapcsoltak) és ezen keresztül előrejutva hátulról felsodorították a vonalat.

A kiserődök leküzdésénél a leggyorsabbnak és a leghatásosabbnak mutatkozott a *lőréslövéssel*

45 A m. kir. honvédségnél mindvégig jellemző maradt, hogy a kitüntetéseket csak hónapokkal a haditett után adták át, sokszor már a hadműveleti területről való visszatérés után. Így sem a kitüntetettre, sem környezetére nem gyakorolt olyan ösztönző hatást, mint amilyet a rövid időn belüli elismerés elérhetett volna.

való leküzdés. A páncélelhárító ágyú vagy a légvédelmi gépágyú vagy egy tábori löveg 500—600 m-re megközelíti a kiserődöt és 2—3 lövést ad le a lőrésre. Egy lőréstalálat állítólag már elegendő a kiserőd kikapcsolásához. A hallott tapasztalatok szerint ez a kiserődök leküzdésének leggyorsabb és legegyszerűbb módja, amelyet a németek a spanyol háború tapasztalatai alapján vezettek be. Állítólag egy 15 cm-es telitalálat is elegendő volt a lengyel kiserőd kikapcsolásához. Tüzérségi leküzdés sok lőszert fogyaszt, — gyalogság által csak igen nagy veszteséggel rohamozható a kiserőd. (Nem szemtanú elbeszélése szerint volt rá eset, hogy harckocsival zárták le a lőrést.) [17.o. vége]

A lengyel kiserőd igen primitív építmény. L. alábbi rajzot: (4.sz. vázlat) *Oldalnézet.*

Legtöbbnyire oldalazásra voltak beállítva, (de voltak arclőrései is) meglehetősen nagy távolságra, de kis mélységre egymástól. A kiserőd kb. 2—3 m-re emelkedett a föld fölé és miután nem volt kellőképen leplezve, rendszerint igen jó célt mutatott. A kiserődök zöme 1939 tavasza óta épült, sok helyen még az építőeszközöket ott láttuk a helyszínen. A befejezetlen és gyors munkának tudható be, hogy a kiserődök első falai előtt sokszor még földhányások sem voltak, minden leplezés nélkül meredtek az ellenség felé.

Említést érdemel, hogy Sieradz-nál az első kiserődöt az ott előnyomuló hadosztályparancsnok — (gépkocsival az elővéd elé ment) — kb. 15 főt számláló szűkebb törzsével együtt rajtaütéssel foglalta el — ez képezte a gyors résnyitás alapját.

3. *Páncélos* csapatok *támadása* (harckocsitámadás) mindenütt sikerrel járt, ahol alkalmazták és nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a lengyelek ellenállását megtörve a gyalogságnak vagy a motorizált erőknek lehetővé tegye a betörések áttöréssé való kifejlesztését. (A spanyol háború azon tapasztalatai, amelyek a harckocsik alkonyáról szóltak itt nem igazolódtak be[46]) A német sikerek magyarázatát — és egyben a lengyel páncélos csapatok csődjét — az alábbiak ban találtuk:

a) A németek a *kiváló harckocsi-anyagot* (l. a szervezésnél) *helyes elvek szerint alkalmazták:*
tömegesen,
meglepetésszerűen,
megfelelő terepen vetették be,
helyesen összeműködve a gyalogsággal, tüzérséggel és repülőkkel.

A tömeges bevetés alsó határát kb. 100 harckocsi bevetésénél látják. Ennél kevesebbet nem alkalmaztak. A lengyelek páncélos erőiket megosztották — hallomásunk szerint 25 volt az egyszerre bevetett harckocsik legnagyobb száma. Anyaguk nem érte el a német harckocsik nívóját.

A gyalogsággal az összeműködés úgy történik, hogy a harckocsitámadás akkor indul meg, amikor a gyalogság az ellenséges állásokat 400 m-re megközelítette. A 3 hullámban meginduló harckocsilépcsők mindegyikével előmegy a gyalogság egy része egészen a rohamtávolságig. Az első harckocsi-lépcső a főellenállási öv páncélelhárító és nehéz fegyvereit küzdi le, a második a tüzérséget és a tartalékokat, a harmadik a „tisztogató" hullám. Az utolsó harckocsival egy magasságban lépi át a gyalogság az ellenség főellenállási övét. A támadás alatt a tüzérség az ellenséges tüzérséget fogja le, illetőleg oldalban elreteszeli a betörés helyét. [18.o. vége]

Tüzérségi előkészítés csak akkor van, ha az ellenség páncélelhárító fegyvereket is állított be a védelemre. A tüzérségi előkészítés célja egyébként az ellenséges tüzérség és a páncélelhárító fegyverek leküzdése. A tüzérségi előkészítés mérve az ellenség berendezkedettségének és a meglepetés értékének függvénye. A lengyel hadjárat alatt általában a teljes meglepetés érdekében vagy nem csináltak tüzérségi előkészítést, vagy igen rövid tüzérségi előkészítések voltak, ami a gyenge lengyel védelem folytán érthető.

A harckocsitámadás sávját — ha ez a terep alakulása vagy terepfedezet által látás ellen nincs védve — *mindkét oldalon ködfallal zárják el* és köd alá helyezik az ellenség főellenállási öve mögött lévő tüzérségi figyelőket is. Ezzel kizárják azt, hogy a meg nem támadott ellenséges állásrészek páncélelhárító fegyverei oldalazólag tudjanak hatni az előretörő harckocsik ellen, illetőleg megpróbálják kikapcsolni a tüzérségi vezetést. (5.sz. vázlat)

A ködösítést az 1938-ban felállított *ködszázadok* végzik a tüzérséggel karöltve.

Az összeköttetést a tüzérséggel úgy tartják fenn, hogy a tüzérségi figyelőhöz (tüzérségi parancsnokhoz) küldenek egy összekötő-harckocsit — ez tartja az összeköttetést rádión az elöl levő harckocsik parancsnokával. A *gyalogsághoz* 2 harckocsit küldenek: egyet a parancsnokhoz, egy pedig a gyalogság első vonalával együtt megy előre. A német tisztek szerint az összeköttetés a harckocsi-rádió révén mindig kitűnően működött.

A lengyelek — mint már jeleztük — nem rendelkeztek elegendő számú páncélelhárító fegyverrel. Ehhez még hozzájárult az is, hogy a páncélelhárítóágyú lövedéke nem volt megfelelő késleltetésre beállítva, a páncéllal érintkezve azonnal robbant — ha kárt okozott is, legtöbbször nem

46 A spanyol polgárháborúban korlátozott számban, a páncélosok számára kedvezőtlen, hegyes terepen bevetett harckocsik nem bizonyíthatták be mozgékonyságukban, nagy lökő- és tűzerejükben rejlő fölényüket. Ezért egyes katonai szakértők — köztük a magyar megfigyelő tisztként Spanyolországba kiküldött *Stefán Valér* vk. szds. — azt a következtetést vonták le, hogy a harckocsik alkalmazhatósága nem áll arányban előállításuk magas költségeivel, így nem érdemes nagy tömegben gyártani és rendszerbe állítani őket.

tette a harckocsit hasznavehetetlenné. (Egyik osztályparancsnok harckocsija két átütő találatot kapott — és mégis végigküzdötte az az napi ütközetet.)

A lengyelek páncélelhárító puskával is fel voltak szerelve. Ennek űrmérete egyezett a rendes gyalogsági fegyverrel, töltete azonban azénál jóval erősebb volt. A harckocsi páncélját kedvező körülmények között átütötte — sok kárt rendszerint nem okozott. [19.o. vége]

A lengyelek időhiány miatt mesterséges harckocsiakadályt csak kevés helyen alkalmaztak. Árkokat ástak az alábbi metszetek szerint: (6.sz. vázlat) (Ilyet nem láttunk — leírás szerint!) (Varsónál láttuk — kiegészítve oldalban vasúti sínekkel)

Alkalmazták még a ferdén beásott vasúti síneket önmagukban is 2—3 sorban. Mozgatható harckocsiakadályt is láttunk — ez egy kb. 1.5 m magas „vascsillag" — alakját akkor kapjuk meg pontosan, ha egy 1.5 m-es oldalakkal bíró elméleti kocka minden sarkából az ellentétes sarokba átlót húzunk. Ezek az átlók 8—10 cm erős — végükön hegyes — vasrudak, amelyek középütt erősen össze vannak fogva.

A németek azt állítják, hogy páncélosaik aránylag kis veszteségeket szenvedtek.

4. A támadások jellegzetességéhez tartozik még annak megemlítése, hogy *általában véve kevés kézi tusa volt a hadjárat alatt.* Ha a német tüzérség és géppuskák oltalma alatt a német gyalogságnak sikerült rohamtávolságra előrejutni — a lengyelek a roham megindítása előtt visszavonultak. — Ha nem sikerült a német gyalogságnak nagy veszteség nélkül rohamtávolságig előreküzdeni magát, akkor a németek a hátak ellen irányított gyorsanmozgókkal, repülőkkel és összefogott tüzérségi tűzzel törték meg az ellenállást. Ilyenkor szintén ritkán került kézitusára a sor.

2. Halogatás, visszavonulás, üldözés

Miként azt a II. fejezetben jellemeztük: a lengyel—német hadjárat jórészt lengyel részről a halogatás és a kikényszerített visszavonulás, német részről pedig az üldözés jellegzetességeit viselte magán.

1. Az *üldözés a motorizált és mechanizált erők, valamint a repülők révén* a német oldalon — a múlthoz viszonyít(va) — *igen nagy segítséghez jutott.* A német gyorsanmozgók megelőzték a visszavonuló lengyeleket, — *a párhuzamos üldözés a német sikerek egyik főforrása volt.* A repülők a megrendített lengyel csapatok ellen teljes hatásukat érvényesítették. A német üldözők eleinte minden kisebb erő bekerítéséhez bekanyarodtak, később csak részeket hagytak vissza és továbbhaladtak — így 3—4 arcvonal állott elő egymás mögött.

2. A lengyelek *halogatása* többnyire csak kitérő harcokban merült ki. Hiányzott lengyel részről a halogatás két igen fontos kelléke: a tervszerű és feszes vezetés, valamint a műszaki zárás kiadós alkalmazása.

A halogató harcok kis erővel való sikeres megvívásának a valószínűsége csökkent — úgy harcászati mint hadászati vonatkozásban. Pc-os gyorsanmozgókkal szemben a gyalogság nem tud eredményesen halogatni. Viszont a halogató lengyel lovasság a német gyalogságnak sok kellemetlen percet okozott. A 8. német hadsereg tisztjei a legnagyobb elismerés(sel) [20.o. vége] emlékeztek meg a lengyel lovasság teljesítményeiről. (A lovasság volt a lengyel hds. elite csapata.) *A gyorsaság fölénye* (az erők gyors összevonásának lehetősége) *a halogató harcban döntően érvényesül.*

A mű. zárás lengyel részről a hidak és átereszek rombolásában merült ki. Csak kevés helyen alkalmaztak tányéraknákat és egy helyütt — szerintük tévedésből — gázt. (Czenstochau mellett) L. ezzel kapcsolatosan még a mű. részt.

3. A lengyelek visszavonulása legtöbbnyire kikényszerített volt, ami csak igen kevés helyen kapott ellentámadások révén enyhülést, de annál többször a szervezetlenségbe és rendszertelenségbe vezetett és előre megásta a következő ellenállás sírját.

3. Mozgások, menetek

a) *Gyalogmenetek*

A hadjárat egyik legelőkelőbb tanulsága az, hogy mindaddig, amíg a hadsereg zömét a gyalogság képzi — az izomerővel végrehajtott mozgás is megfogja tartani jelentőségét.

1. A német gyalogság óriási menetteljesítményei rendkívüli módon hozzájárultak a hadjárat gyors és sikeres megvívásához. A 14. német hds. csapatai a hadjárat alatt 30 km-es napi átlagot mutattak fel, de volt csapat, amely a harcon kívül még napi 50 km-t teljesített. Nagy jelentőséggel bír a gyalogság teljesítőképességének növelése terén az a körülmény, hogy a németek a gyalogság málháját szállítják. (L. részletesen a szervezés fejezet alatt.)

2. A mozgásoknak tisztán csak az éjjeli sötétségre való korlátozása — német részről még a hadjárat legelső napjaiban, amikor még a lengyel légi erőkkel számolni kellett — sem volt lehetséges. Az előnyomulá(s) gyorsasága ezt nem engedte meg.

Ugyancsak a gyorsaság érdekében történt, hogy az útszegény terepről a szétbontakozott csapatokat mielőbb az utakra vonták össze és amíg csak lehetett oszlopokban nyomultak elő. Így a terepen való mozgás sok súrlódását és energiaveszteségét elkerülték. Ez azonban csak a megrendült lengyel hadsereggel szemben volt megkockáztatható!

Amily mértékben a német légi fölény megengedte a német csapatok nappali mozgását (— a

németek a hdj. első napjai után csak akkor meneteltek éjszaka, ha őket erre az időkihasználás kényszerítette —), oly mértékben kényszerültek a lengyelek mindinkább éjjeli menetelésekre, ami hozzájárult az energiák gyors felőrléséhez.

b) *Gépkocsik mozgatásra való felhasználása.*

A németek felfogását ezen a téren az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1. *A gyság. rögtönzött gk. szállítása* csak jó utakon mozgó, igen hosszú gko-kat eredményez. Ezek csak biztosított területen mozoghatnak. földi és légi támadással szemben rendkívül érzékenyek. Időnyeresége a ki- és berakás nehézségei miatt csak bizonyos távolságon felül észlelhető. *A kirakásnak még a tü. tűzkörletén kívül meg kell történni.* A mozgási és a harcképesség érdekében a lovakat is szállítani kell.

A németek a fenti okok miatt a harcoló csapatoknál nagyobb mozgatásokra a rögtönzött gk. szállítást nem igen alkalmazták. Kivételes esetként említették meg azt, hogy a IX/9-i kritikus helyzetben Lowicz-nál a ho.pk. az egyik anyagot szállító gko-ot lerakatta és egyik ezredét azon tolta előre. [21.o. vége]

2. A *motorizált csapatok terepjáró* gépkocsikon mozognak, harchoz leszállnak, a harcterületen szükséges vontatást a tűzfegyverek részére traktorok és kisebb terepjárók végzik. Úttól nem függenek, a terepen kis egységekre szétbontakozhatnak, *gyorsaságukat egy ideig még a harcterületen is ki használhatják.* Mozgékonyság tekintetében jóval felette állnak a gépkocsin szállított csapatoknak. Hátrányuk, hogy meglepetésekkel szemben érzékenyek — biztosításra szorulnak.

3. *A mechanizált erők* csoportjába a harckocsikon kívül azok az erők tartoznak, amelyek azokkal együttműködve *harc közben is mozgó talpazatukon maradnak.*

4. A mechanizált és motorizált erők között — az alkalmazást tekintve — szoros kapcsolat van. Egyenlő sebességgel jutnak el valahová, menet alatt azonban a mot. erők a mechanizált csapatok biztosítására szorulnak. A mechanizált erők bevezetik a harcot, az elért siker megtartására azonban csak a motorizált csapatok gyalogsága képes.

Az egymásrautaltság vezetett a *moto-mechanizált* seregtestek felállításához. Ennek felel meg a német motorizált ho., amely egy pc. dd.-ból és egy mot. dd-ból áll.

A német mot. ho-ok — várakozáson felül bizonyították, hogy

aa) meglepetések előidézésére és kivédésére,

bb) harcászati cselekmények ütemének gyorsítására,

cc) hadászati célú önálló működésre kiválóan alkalmasak és a mai viszonyok mellett az ideális szervezést testesítik meg. (L. még a szervezés fejezetben.)

A német mot. ho-ok teljesítményére jellemző, hogy a Bzura menti kritikus napok alatt a 10. hds. ság. *egy éjjel egyik mot. ho-át 200 km-re tolta el* és másnap harcba vetette. (Minden gépjárművön 2 gk. vez. van!)

c) *Forgalomszabályozás*

A súrlódásmentes országúti közlekedés érdekében a németek *igen nagy súlyt helyeznek a forg. szabályozására.* Ennek szép példáját láttuk Varsó előtt, ahol a műúton egyidőben 4 menetoszlop mozgott (2 K-i, 2 Ny-i irányban) és még egy haránt útról nagyobb csapat is besorolt. (A Führer díszszemléjét követő csapatmozgások)

A németek a polgári és katonai forgalmat — ahol erre a lehetőség megvan — szétválasztják. Igen sok helyen 2 hidat építettek — egyiket kizárólag a katonaság használatára.

4. Ejtőernyős csapatok alkalmazása.

Informátoraink szerint a németek ebben a háborúban az ejtőernyős csapatokat nem alkalmazták. Ez ellentétben látszik állani a német sajtó ama híreivel, amely annak idején az ejtőernyővel leugrottak meggyilkolását vetette a lengyelek szemére. Az a német indoklás, hogy itt nem volt szükség az ejtőernyős csapatok bevetésére, teljesen elfogadható, — a katonai irodalom egyöntetűen azon a véleményen van, hogy ezek a csapatok csak döntő fontosságú célokra vethetők be. Valószínűnek vehetjük, hogy a lengyelek által legyilkolt ejtőernyősök inkább a hírszerzés emberei lehettek. A lengyelek ezekkel szemben kíméletlenül jártak el és a megsérült repülőgépekből kiugró hajózó személyzetet is meggyilkolták.

Jelentésre érdemesnek látszik Hämälätien finn őrgy. [22.o.vége] közlése, aki a német hadiakadémia elvégzése után csapatszolgálaton volt és az alábbi gyakorlatnak volt a szemtanúja (Állítása szerint, ha ezt mástól hallja nem hiszi el!)

A németek egy leszállásra alkalmas területre *légi úton egy és fél óra leforgása alatt* egy ejtőernyős zászlóaljat, egy teljes gyalogezredet, egy 3 üteges hegyi tüzér osztályt egy lgv. g. ágyus üteget és egy utász szakaszt szállítottak.

Legelőször megjelentek a feld. rep. gépek és kikeresték a leszállásra alkalmas helyet. Ezt követte az ejtőernyős zászlóalj leereszkedése. A zlj. n. fegyverei a szállító repülőgépek által vontatott vitorlázó gépekre voltak helyezve és azokat a csapatok kiugrása után a szállító gépek elengedték. Azok simán leszálltak. Amikor az ejtőernyős zlj. a leszálláshoz szükséges területet megfelelő

távolságra biztosította, megkezdődött a már említett alakulatok légi szállítása JU—52-es gépeken. Ezt a szállítást több száz repülőgép végezte, megszámolni őket nem tudta. A szállítást vadászrepülők fedezték. Másfél óra után az említett erők teljes felszereléssel harcra készen állottak.

5. Híradás

1. A *lengyel híradás* csődje nagyban közrejátszott az összeomlás előidézésében.

a) A magas építésű állami hálózatot a repülők (és valószínűleg bizalmi egyének[47] is) igen hamar tönkretették. A vezetékes felső vezetés ezzel megszűnt.

Az állami hálózat a repülőkkel szemben annál is inkább érzékenynek mutatkozott, mert helyreállítására nem volt idő.

b) A lengyel rádió sem felelt meg a felső vezetés követelményeinek. Itt a kiképzésben és az üzemi fegyelemben nagy hibának kellett lenni, mert pl. volt a hadvezetőség intézkedései között olyan, amelyet *nyíltan* adtak le a hds. pság-oknak.

Az általunk hallottak szerint a németek csak a lengyel alsóbb vezetés rejtjelkulcsát tudták megfejteni.

A bemérő (iránymérő és lehallgató) századok munkája révén a németek a lengyel parancsnokságok működési helyéről gyors képet kaptak és több ízben ez adta a bombatád-okhoz az alapot, ill. a hírszerzés számára jó támpontot nyújtott.

2. *A német híradás* a gyors mozgó háborúból kifolyólag vele szemben támasztott óriási követelményeknek teljes mértékben megfelelt. Lehetővé tette minden vonalon a feszes vezetést.

a) *Hdm. egységtől felfelé* igyekeztek a híradást vonalas összeköttetésben lebonyolítani. Bármily gyors volt is az előnyomulás, a német vk. — tisztek közlése szerint — az esthomály beálltáig mindenkor meg volt a vonalas ök.

A magasabb pság-ok a rádiót minél kevesebbszer használták. Ennek használatára jellemző esetként említjük meg, hogy a XIII.hdt. pk-a (egyik vk. ti. előadása szerint) naponta személyesen bírálta felül a rádión kiadott táviratokat.

A magasabb pk-ok ök. rep. géppel (Storch[48]) vannak ellátva.

b) *A csapatok* a gyors mozgó harc alatt a *rádiót kiadósan használták*. A táviratváltás hol nyíltan, de [23.o.vége] legtöbbször rejtjelezve történt. A rejtjelezés — géppel — nem jelentett különösebb nehézséget. (Egyik volt ezr. sgt. közlése). Estéig — vagy ha huzamosabb megállásra került a sor, a vezetékes összeköttetés a csap. pság-okhoz is kiépült.

c) Külön említést érdemel a *gyors seregtestek híradása*. Közlésük szerint, az összekötő eszközök minden fajtáját igénybe vették, de különösen a rádiót és a személyi eszközöket (rep., mkp.). Volt rá eset, hogy a pc. hdt. olyan gyorsan tört előre, hogy a hds. pság. adását már a távolság miatt nem tudta venni (ugyanakkor a hds. pság. még hallotta őt.)

A nagy kiterjedések miatt a hdt. vkf. gyakran személyesen rep. gépen vitte a pcs-okat a hooknak. („Storch" géppel).

d) *A nehéz* (többerű) *kábel kitűnően bevált*, csak nagy távolságokra megfelelő erősítő berendezésekre (relais-ek) van szükség. Lengyelországi tartózkodásunk alatt a német katonai közigazgatási híradás — miután az állami hálózat alaposan le volt rombolva — teljesen ezekre volt alapozva. Egyszerűen az út árkába vannak fektetve, sokszor 3 is fut párhuzamosan, — ahol utat keresztenek egy kis árokba vannak besüllyesztve. A nehéz kábelekre leginkább csak az hívja fel a figyelmet, hogy bizonyos távolságokra az összeköttetéseknél a kábeldobok fekszenek.

e) A pc-os csapatok híradását harcban a támadás-védelem fejezetben tárgyaltuk. A rövidhullámú adókra a hírszerzés alatt térünk ki. Repülők híradását lásd a repülőgépekről szóló tapasztalatok alatt.

6. Műszaki vonatkozású tapasztalatok

A műszaki csapatok mindkét félnél, de különösen a német oldalon — igen nagy szerephez jutottak.

1. *A lengyelek műszaki tevékenysége* főleg a hidak és átereszek robbantásában merült ki. Ritka és véletlen számba megy ma Lengyelországban az épségben maradt híd.

A kő, a beton és a vashidakat robbantották, a fahidakat felgyújtották. A robbantók az esetek zömében tökéletes munkát végeztek (pl. Wyszogrod-nál az 1200 m hosszú híd minden aljzatát felrobbantották), láttunk azonban sok olyan hidat is, ahol a robbanás után csak kisebb munkálatokat kellett végezni, hogy a nagy híd járművek részére is használható legyen. Még az említett

47 Bizalmi egyéneken itt a németek által hírszerzésre és szabotázsakciókra beszervezett, elsősorban német származású lengyel állampolgárokat kell érteni.

48 A Fieseler Fi. 156 típusjelű felső szárnyas, merev futóműves, kis sebességű futárgépet a fel- és leszálláshoz szükséges rendkívül rövid, alig 50 m-es nekifutás tette igen használhatóvá. A csapatokhoz kirepülő parancsnokok olyan kis területű sík helyeken is leszállhattak vele, amelyek más repülőgépek landolására alkalmatlanok lettek volna. A gép hosszú futószárával, viszonylag nagy fesztávolságú szárnyaival a népszerű gázlómadárra emlékeztetett, ezért kapta a Storch, azaz Gólya típusnevet.

Wyszogrod-i híd is, gyalogközlekedés számára helyreállítható volt — tisztára csak a romok felhasználásával. Jellegzetes a Lowicz-i Bzura-híd robbantása (6.sz. vázlat) *új hídrész, amelynek segítségével az átjárást gyorsan lehetővé tették. Ma is így használják. [24.o.vége]

Tökéletes volt az Sochaczew-i Bzura híd robbantása: (7.sz. vázlat)

A felgyújtott hidak ritkán égtek el teljesen. Aljazaikat rendszerint a helyreállításnál fel lehetett használni.

Lengyelek mü. zárást ritkán alkalmaztak. Gázt csak egy ízben, tányéraknát ugyancsak a 10. hds. előtt több ízben alkalmaztak, anélkül, hogy komoly mü. zárásról (mü. zárórendszerről) lehetne beszélni.

Német részről tájékoztatóink sehol sem tudtak arról, hogy az előnyomulás alatt mü. záróövön való áthatolásra került volna a sor. Alapos mü. zárást végeztek ellenben Varsóban, ahol az utcákat zárták le és különösen rejtett tányéraknák révén sok német pc. járművet elpusztítottak és a gyság-nak is veszteséget okoztak. (A varsói „barrikádok" végeredményben a védőt is egérfogóba zárták!)

2. A német műszaki csapatok a felrobbantott hidak és tönkretett utak helyreállításával minden méltánylást megérdemlő munkát végeztek, mert a lengyel rombolások nagyobb mérvben sehol sem fékezték le az igazán gyorsan előnyomuló német csapatokat.

Sok esetben a német csapatok (pc. járművek és gk-k is) be sem várva az átjárók helyreállítását — átgázoltak az akadályon és kíméletlenül folytatták az elg. üldözését.

A rombolásokra való tekintettel a németek az *elővédekhez bőségesen osztottak be mü. csapatokat.* Igen sok műszaki munkát (hídépítést, úthelyreállítást) éjszaka végeztek.

A bizottság lengyelországi tartózkodásakor az elrombolt hidak és átereszek legalább *félállandó jelleggel* (16—20 t. teherbírással) mind helyre voltak állítva, úgy hogy a közlekedésnek akadálya nem volt. A fél állandó hidak zömükben szükségszerűen voltak kiépítve — de találtunk — több helyen főként úszó aljazatos hidaknál — régi Birago féle anyagot is beépítve. Tiszta német szabvány anyagból készült hadihidat a bizottság nem látott.

7. Lgv. tapasztalatok

1. A német lgv. munkájáról nem igen hallottunk, nem voltak légi céljai. A német lgv. ágyúkat a földi harcban — kiserődök ellen — pontlövésre használták.

2. *A lengyel légi figyelő és jelentő szolgálat* teljesen csődöt mondott szept. 1-jén, amikor nem közölte idejében a lengyel határt átlépő rep. tömegeket és ezzel lehetővé tette a lengyel rep. erők nagy részének meglepetésszerű megtád-át.

b) *A lengyel lgv. tü.* nem lehetett túlságosan fejlett (a német zsákmányban Bofors lgv. gépágyút láttunk, — korszerű lgv. á-t azonban nem). Ahol nagyobb számban [25.o.vége] voltak, ott a német bombázó erők kapcsolták ki jórészt őket. A zuhanó-bombázókkal szemben tehetetlenek voltak. A lengyel lgv. a német rep. gépekben főként csak akkor okozott veszteséget, amikor azok elbízva magukat túlságosan alacsonyan repültek.

c) A passzív légvédelemmel kapcsolatosan a bombázott városokban, de különösen Varsóban — az alábbi tapasztalatokat sikerült szerezni.

aa) a rep. bomba — megfelelő nagyság mellett (200-500 kg) — 2—3 emeletes házak plafonjait átüti és sok esetben még a pincét is bezúzta. Boltíves pincék és modern vasbetonépítkezések ellenállása nagyobb mint a régieké.

bb) az lgv. óvóhelyek legalább 2 kijárattal bírjanak — az eltorlaszolás veszélye igen nagy és gyakori. Nyilvános óvóhelyek hiányában — nagyobb tereken lövészárkokat ástak a lengyelek. Ha a bomba közvetlenül nem esik bele vagy közvetlenül mellé, ezek repeszhatás ellen jól védenek

cc) az ablakokat rep. tád-kor ki kell nyitni, különben a légnyomás mind bezúzza azokat. (Lengyelek mind becsukták, ez a németek szerint helytelen)

dd) Lengyelországban az ablakok mind keresztcsíkosan papírral be voltak ragasztva. Nem tapasztaltuk, hogy ez különösebb előnnyel járt volna. Németországban ez nincs elrendelve.

ee) *a rep. bombák közvetlen hatásánál még talán többet pusztít a tűz.* Miután számolni kell azzal, hogy a vízszolgáltatás megszűnik — mint ez Varsóban is megtörtént — előgondoskodásokat kell tenni arra, hogy az oltáshoz helyszínen legyen anyag tárolva. Kis tüzek kezdeti elfojtása nagy károkat előzhet meg.

ff) a sok hosszantartó légv. riadó a lakosságot elfásítja az ezzel kapcsolatos kötelezettségekkel szemben.

gg) Németországban a háború kezdete óta állandó elsötétítés van. Ez sok közlekedési balesetet okoz és az életet az esthomály beálltától kezdve megbénítja.

Az elsötétítés kiterjed a cseh-morva protektorátus területére is.

Ezzel kapcsolatban azt tapasztaltuk, hogy ilyen hosszú időre szóló elsötétítés a lakosság részére igen nagy terhet jelent. Látszik ez abból is, hogy a teljes elsötétítésből már hallgatólagosan sokat engedtek — ez viszont aláássa a légv. fegyelmet. A sötétség beálltával még a gyalogjárókon való közlekedés is — jobb oldalon kell menni — szabályozva van, hogy az összeütközéseket elkerüljék.

8. Hírszerzés — sabotage

A német hírszerzés a hadjárat előtt és alatt kiválóan működött.

a) A békehírszerzés alapján a németek igen jól ismerték a lengyel erődítéseket és a rep. alapokat. Eme tájékozottságukat, amelyet jórészt nagy magasságból való fényképezéssel szereztek, igen jól értékesítették.

b) *A lengyel területen* beszervezett bizalmi emberek (többnyire német nemzetiségűek) — rövid hullámú rádiójukkal — a hadjárat alatt igen értékes híreket közöltek a német vezetéssel.

Varsó ostroma alatt a németek egy épségben maradt távkábelen át hallgatták le a város pk-ának (Rommel tbk.[49]) beszélgetéseit. [26.o.vége]

A német hírszerzés adatai — különösen az első időben — annál is inkább fontosak voltak, mert a *hadászati légi felderítés adatai nem adtak tiszta tájékozódást.* A Posen területéről Varsó felé vezető utakon pl. állandóan sűrű forgalom volt, amint később kiderült, menekülők lepték el az utakat. A német 8. hds. pedig hosszú ideig hiába várta innen a tád-t, a lengyel csapatok a valóságban éjjel meneteltek.

c) A foglyok kihallgatása és a rádió lehallgatás (l. a hírszerzés fejezet alatt is) igen eredményesen egészítették ki a német hírszerzést.

d) A *lengyel hírszerzés* gyöngén működhetett. Erre lehet következtetni abból, hogy *a német hds. békemunkája, mozgósítása és felvonulása véleményünk szerint nem állott tisztán a lengyelek előtt.* Igaz, hogy *a német hadsereg kitűnően tud titkot tartani.* Erről személyes meggyőződést is szereztünk.

e) Bár a *sabotage* tevékenység lengyel területen elő volt készítve, azt nem váltották ki, mert féltek a lengyelek bosszújától a német lakossággal szemben — és nem is volt rá szükség, feladataikat a repülőgépek elvégezték. (8. hds. hírszerző vk. ti-jének közlése.)

9. Anyagi szolgálat

A német hds. anyagi ellátását akkor értjük meg legjobban, ha a hadigazdálkodás kapcsán kiadott rendeletet olvassuk: *a katona élete kockáztatásával fegyveresen védi meg a hazát. Az ő áldozatuk nagyságához képest eltörpül minden olyan teher, amely a hátországban, gazdasági korlátozásokból kifolyólag hárul a polgárokra.* A gazdasági életben bevezetett korlátozások első célja a hds. tökéletes ellátása.

Ahogy a hds. a béke idején megkapott mindent, amit a német állam neki a fejlesztéshez nyújtani tudott, úgy ma is a hds. megkapja mindazt, amire ellátási és utánpótlási szempontból szüksége van.

1. A lengyel hdj. alatti anyagfogyasztásról nem sikerült tiszta képet kapni. Valószínűnek vehetjük, hogy erről — csak az egész hds. fogyasztását áttekintő — legfelsőbb vezetés bír tiszta képpel. Berlini fáradozásunk, hogy e tekintetben is tájékozódást szerezzünk nem járt sikerrel. Csupán következtetni lehet, hogy miután a harcok általában nem voltak súlyosak (nem voltak hosszú tü. előkészítések!) a lőszerfogyasztás nem lehetett túságosan nagy. Talán a tervezettnél nagyobb lehetett, az üzemanyagfogyasztás — ami viszont a gyors mozgóháború logikus következménye!

2. A lengyel hadszíntéren húst, gabonaneműeket és burgonyát legtöbbnyire helyszíni beszerzéssel lehetett pótolni.

3. Tájékoztatóink mind egyöntetűen azt állították, hogy még a leggyorsabb előnyomulások idején sem volt semmiben hiány. Az utánszállítás tehát kifogástalanul működött. Ennek a magyarázatát abban találjuk meg, hogy a seregvonatok teljesen motorizáltak. Az ellátási határok igen megnövekedtek, az ellátás igen meggyorsult. Az igényléseket gyorsan tudták lebonyolítani, ami különösen a lőszerellátás terén bírt jelentőséggel. A lőszerrel megrakott gk-k — tájékoztatóink szerint — sokszor nappal [27.o.vége] egészen megközelítették a küzdők vonalát. Egyébként a felvételező helyekről éjszaka szállította el anyagát a csapat.

A lengyel vasutak el voltak rombolva — a német hds. mégsem akadt meg a világháborúból ismert 120 km-es „ellátási határnál", hanem 350—400 km-t tett meg, anélkül, hogy az anyagi ellátás fékezőleg hatott volna. Ez a német tgk-k óriási teljesítőképességének tudható be. Látszólag a német hds. az utánszállítás céljait szolgáló gk. oszlopokkal bőségesen el van látva. Konkrét adatokat szerezni e tekintetben nem sikerült.

A messze az arcvonal mögött küzdő gyorsanmozgó csapatok utánszállítását repülőgépekkel oldották meg. — ezek a szükséges lőszert és üzemanyagot kis ejtőernyőkkel bocsátották le. Meg kell jegyeznünk, hogy ez a módszer csak a németekéhez hasonló légi fölény mellett valósítható meg. Gondot a gyorsanmozgóknál főként az üzemanyag utánpótlása okozott. Élelmi utánpótlásra a gyors csapatok nem szorultak.

A kocsioszlopok eltűnése a seregvonatból — nagyon lecsökkenti a seregvonatok hosszát. Egy köz. tgko. 4 kocsioszlopot pótol teherbírásban, nap menetteljesítménye pedig 4 kocsioszlop 4-szeresének felel meg! Egy hds. gyors mozgásra való képesítésénél a tapasztalat szerint a seregvonat motorizálásának óriási jelentősége van.

49 Nem azonos Erwin Rommel német tábornokkal.

A lengyel hds. végnélküli kocsioszlopokkal rendelkezett. Ezek a mozgást rendkívül gátolták és béklyóként hatottak a csapatokra. Egyébként a lengyel hds. anyagi ellátásáról közelebbi adatokat nem tudtunk szerezni.

4. A lengyel hadjárat alatt a német hds. igen nagy hadizsákmányra tett szert. Ennek gyűjtése, rendezése és elszállítása megtekintésünk idején — német alapossággal megszervezve — folyamatban volt.

5. A német legénység élelmezése jó és bőséges. Háborúban *nincsenek tiszti étkezdék*, minek a legénység szemében óriási jelentősége van, nem utolsó sorban abból a szempontból is, hogy így a tisztek jobban utánanéznek az étkezésnek. A magasabb parancsnokságok is rendkívül egyszerűen élnek — erről személyes tapasztalat alapján is módunk volt meggyőződést szerezni.

6. Lengyel részről a *kiürítés* sem volt előkészítve, sem a hadjárat alatt szabályozva nem volt. A rendszertelenül hátratóduló lakosság ellepte az utakat és szinte leküzdhetetlen akadályt gördített saját hadserege elé. Ezek a hátrafelé menetelő oszlopok sokszor megtévesztették a német rep. felderítést.

Ha a község v. város nem került különösen heves harcok gyújtópontjába, a lakosságnak az a része járt a legjobban, amelyik helyén maradt.

7. Német részről a veszteségek megfelelnek a X/6-i Führer beszédben foglaltaknak (10 500 halott, 30 300 sebesült, 3400 eltűnt, — ezeket is halottnak lehet venni, mert a lengyelek foglyo nem ejtettek — lemészárolták őket!) A német hds. egészségügyi szolgálata ezt az aránylag csekély veszteséget minden nehézség nélkül kezelésbe tudta venni és el tudta szállítani!

C) TAPASZTALATOK A LÉGIERŐK ALKALMAZÁSÁRA

I. Általában

1. A repülés történetében a német—lengyel háború volt az első alkalom, amikor a légierő a hadviselésben oly [28.o.vége] szerepet játszott, hogy tervszerű és nagy tömegben történt alkalmazásával a döntés előkészítésében és kivívásában elsőrangú tényezővé vált. Ugyanis a világháborúban és az azóta lefolyt háborúkban a légierő még csak oly kis létszámban vett részt, hogy a döntés kierőszakolásában komoly szerepet nem tölthetett be. Annál inkább bebizonyította a német—lengyel háború, hogy a repülés mai fejlettsége mellett a korszerű légi haderő oly hatalmas fegyvert jelent a hivatott vezető kezében, hogy a légi haderő döntőfontosságú hatásával nem számoló hadvezetés — a legnagyobb katasztrófának teheti ki magát. Ez a katasztrófa a lengyel hadseregnél be is következett.

2. Az okait kutatva annak a teljes, úgyszólván minden időben és térben fennálló német légi fölénynek, amely már a hadjárat első napján bekövetkezett, — mindenekelőtt meg kell állapítani az illetékes német tényezők felvilágosításai alapján, hogy a fölényt *nemcsak a német légierő számbeli túlsúlya* hozta létre, *hanem a légierő jellegének legjobban megfelelő alkalmazás*. Ugyanis a nyilvántartások alapján a lengyel légierő kb. 1000 elsővonalbeli, mondhatni korszerű repgéppel rendelkezett. Ez kereken 100 rep. szd-ot jelent. A német légierő a hadjárat első napjaiban kb. 1500 korszerű harci és kb. 500 korszerű feld. gépből állott, ami kb. 150 harci és 50 feld. rep. szd-nak felel meg. Tehát ezek szerint a két légierő között 1:2-höz volt az arány. Ezt nem lehet oly számbeli túlsúlynak tekinteni, ami a tökéletes német légifölény magyarázatául szolgálhatna. Tehát nemcsak a mennyiségi túlsúlyban szabad keresni a fölény valódi okait. Emellett szól az is, hogy a kapott felvilágosítások szerint, a lengyel légierő úgy kiképzésileg, mint korszerű felszerelés tekintetében is igen jó fokon állott, úgy hogy e téren semmiesetre sem lehetett oly minőségi különbség, amely a német légifölény magyarázatául szolgálhatna.

3 A német légi felsőbb vezetésnek, valamint magának a bekövetkezett légifölénynek az okait a német légierő *meglepetésszerű tömegalkalmazásában* kell keresni. A hadjáratot közvetlenül megelőző időszakban illetve napokban a német különleges légifeld., amely a legnagyobb magasságokból (7—8000 m) készített oly nagyméretű felvételeket, hogy ezeken még az egyes gépeket is le lehetett számolni, — a lengyel légierő területei elhelyezését majdnem teljes pontossággal meg tudta állapítani. — Ennek alapján a német harci rep. erők szept. 1-jén állítólag 5 h-kor egyidejűleg meglepték béke alapjaikon a támadást még nem váró, illetve arra még fel nem készült lengyel rep. egységeket. A támadások még aznap és szept. 2-án is folytatódtak úgy a lengyel rep. alapok, mint a lengyel ök. és közlekedési vonalak ellen. Az első két nap tömegtád-ai valószínűleg, de pontosan meg nem állapíthatólag, igen tetemes veszteséget okoztak a lengyel légierőnek s emellett olyan pánik, zavar és félelem lett úrrá, hogy a hadjárat további folyamán a megfélemlített lengyel légierő B. tád-t úgyszólván egyáltalán nem hajtott végre, hanem csupán felderítői és elvétve vadász repülői működtek, illetve okoztak kisebb veszteségeket a támadó német gépekben. Természetes, hogy az ily meglepetésszerű rajtaütés csak annak a félnek sikerülhet, amelyik olyan tökéletes felderítéssel rendelkezik, mint a német légivezetés, mert enélkül nincs meglepetés, nincs rajtaütés.

4. A német légivezetés és rep. harceljárások módszereit kutatva, meg kellett állapítani, hogy ezek az eddigi ismert rep. hadászati és harcászati elvektől lényegükben nem tértek el. Az esetleges újítások a részleteknél ismertetésre kerülnek. [29.o.vége]

5. Érdekes és talán a mi nézeteinkkel bizonyos fokig ellenkező a német légierő és földi hadsereg közötti alá- és fölé rendeltségi viszony szabályozása. *A feld. rep. kötelékek*, amelyek békében egyáltalán nincsenek alárendelve a földi seregtesteknek, *háború esetén az illető seregtest szervezetszerű hadrendjébe tartoznak és korlátozás nélkül vannak alárendelve.* Ezzel szemben — tájékoztatóink szerint — *a harci rep. erők a hadjárat folyamán egy alkalommal sem voltak a földi seregtesteknek alárendelve*, hanem csak a földi seregtestek kívánalmainak megfelelően azokkal szorosan együttműködtek. Sőt még a földi hadműveleteket vezető legmagasabb pk-nak (Brauchitsch[50]) sem voltak a légierő magasabb pk-ai alárendelve, mert a legfelsőbb földi vezető (Brauchitsch) és a legmagasabb rep. vezető (Göring[51]) egyenrangú pk-ok voltak, s mint ilyenek közvetlenül a Führernek voltak csak alárendelve. A német légierő a földi csoportosításnak megfelelően egy erősebb déli és egy gyengébb északi flottára tagozódott. Ezek pk-i (Kesselring[52], Löhr tbk-ok) a megfelelő földi vezetővel mellérendelt viszonyban állottak. A kapott felvilágosítások szerint ez az együttműködés az egész hadjárat folyamán a legteljesebb összhangban folyt le. A földi seregtest pk-ok a nálunk beosztott rep. pk. útján, aki megfelelő törzzsel is rendelkezett — igényelték harcaik támogatására a rep. harcierők közreműködését a déli vagy az északi légiflotta pság-ától. Meg volt állapítható, hogy a kért igényeket a rep. pság-ok mindig a legteljesebb egyetértés és megelégedés mellett elégítették ki.

6. A német—lengyel háború egyik legnagyobb tanulsága az volt, hogy a fiatal német légierő, amelynek felszerelését a német vezetés áldozatot nem ismerő mértékben tökéletesítette, — a belé helyezett bizalomnak 100%-ig megfelelt, sőt igen gyakori esetben a várakozáson felül oldotta meg feladatait. A német légierő a harcokból erkölcsileg is diadalmasan került ki, és a legnagyobb bizakodással és a biztos győzelem reményével néz a további küzdelmek elé.

II. Részleteiben

Általában megállapítható volt, hogy a *legkevesebb részletfelvilágosítást a repülők harceljárásairól nyújtották a németek.* Ennek magyarázatát abban kell keresni, hogy egyrészt az esetleges nagy nyugati háború előtt nem akarnak oly részleteket ismertetni, ami esetleges indiszkréció folytán ártalmas lehetne, másrészt a hadjárat folyamán valószínűleg sok oly harcászati és technikai problémát kísérleteztek ki, amelyeknek a kiértékelése még most van folyamatban.

A) *Felderítés.*

1. *Szervezés.* Amint már említve volt, a földi seregtestek céljait szolgáló feld. egységek az illető seregtest pság-nak teljes mértékben alá voltak rendelve; mégpedig ho. és páncélosseregtest és hdt-enkint 1-1 közelfeld. szd., hds. pság-onként 1-1 távolfeld. szd. Hogy a legfelsőbb vezetés hány távolfeld. szd-al rendelkezett, valamint hogy a különleges feld. csoport mily egységekből állott, arra vonatkozólag nem lehetett tiszta képet kapni. — Ezeken kívül a rep. seregtestek is rendelkeztek 1-1, a különleges céljaikat szolgáló feld. egységekkel.

Seregtestenként rep. ök-ként rep. pk-ok (megfelelő törzzsel) nyertek beosztást, rendszerint magasabb [30.o.vége] rendfokozatú törzstisztek. Ezek vezették a feld-t, valamint szükség és alkalom esetén a harci rep. erők közreműködését igényelték és irányították. Állítólag a rep. pk-ok beállítása igen célszerűnek bizonyult és főleg ezek működésének volt köszönhető, hogy a harci rep. erők közreműködése terén súrlódások nem merültek fel.

50 *Brauchitsch, Walter von* (1881—1948) német vezértábornagy. A II. világháború kitörésekor a Wehrmacht rangidős tábornoka. Fritsch vezérezredes lemondatása után, 1938-tól a Wehrmacht főparancsnoka. Ellenezte Hitler háborús terveit, de katonaként végrehajtotta parancsait. Ő volt a Lengyelország, Franciaország, Jugoszlávia, Görögország és a Szovjetunió ellen indított német hadjáratok formális vezetője. A kezdeti sikerek hatására behódolt Hitlernek. A Moszkva elleni eredménytelen támadás után, 1941 decemberében visszavonult az aktív katonai szolgálattól. A főparancsnokságot most már formálisan is Hitler vette át.

51 *Göring, Hermann Wilhelm* (1893—1946) német fasiszta politikus, birodalmi marsall. Az I. világháború idején vadászpilóta. 1922-től a Nemzetiszocialista Munkáspárt egyik vezetője. 1928-tól birodalmi gyűlési képviselő, 1932-től a Birodalmi Gyűlés elnöke. Az ő vezetésével szervezték meg a Gestapó-t és az első koncentrációs táborokat. 1935-től a német légierő főparancsnoka, ezenkívül porosz miniszterelnök és több hadiipari üzem tulajdonosa. A nürnbergi perben háborús főbűnösként halálra ítélték. Kivégzése előtt öngyilkos lett.

52 *Kesselring, Albert* (1885—1960) a Luftwaffe vezértábornagya. 1936-tól a Luftwaffe vezérkari főnöke. Fő feladata a szárazföldi és a légierők közti együttműködés kidolgozása. A lengyelországi hadjárat idején az 1. légiflotta, a nyugati hadjárat idején a 2. légiflotta parancsnoka. A győztes franciaországi háború után vezértábornaggyá léptették elő. 1941. dec.—1945. márc. közt a déli német fegyveres erők főparancsnoka a Földközi-tenger térségében. 1945. márc. 25-től a Németország nyugati részén folyó hadműveletek irányítója. 1947-ben 347 olasz polgári személy agyonlövetéséért halálra ítélték, de az ítéletet életfogytiglanig tartó börtönbüntetésre változtatták. 1952-ben kegyelmet kapott és szabadlábra helyezték.

2. *Felderítés.* Közelfelderítőként a Heinkel[53] és Henschel[54] típusú gépeket alkalmazták. A távolfeld-t majdnem kizárólag a DO—117-es[55] típusú repgépek látták el. Valószínűleg ezek a gépek végezték a hadjáratot megelőző időben a különleges feld. feladatokat is.

3. *Harceljárás.* A különleges feld. feladatok végrehajtásán kívül, az egyéb feld. is, a kapott felvilágosítások szerint kiválóan működött. Oly különleges feld. eljárásról, amely előttünk nem volna ismeretes, nem történt említés.

A hadszíntér sajátossága folytán igen gyakori alkalmazást nyert a tüzérrepülő.[56] Ugyanis a hadszíntér terepjellege a sűrűn művelt lapály, ahol a számos fasor a távolabbi betekintést akadályozza, s így a tüzérségi megfigyelés a földről igen nehéz. Ezért a tüzérrepülő szolgálat nélkülözhetetlenné vált.

A feld. repülő jelentései a szabályzatokból ismert módon jutottak el az illetékes pság-okhoz. Meg kell jegyezni azonban, hogy *igen gyakori volt a levegőből rádión történő jelentésközvetítés.* E téren újítás az, hogy a földi seregtest pság-ok törzsében beosztott rep. pk. külön rádióállomással rendelkezett, és így a feld. repülő jelentéseit közvetlenül és azonnal vette.

A rep. fényképészeti szolgálat elsőrangúan működött. A felvételek a gép leszállása után 4 óra múlva az illetékesek kezeiben voltak. Dacára a mozgóháborúnak, mindig idejekorán érkeztek és kiváló szolgálatokat tettek.

Az éjjeli feld-re és főleg az éjjeli fényképezés eredményeiről nem sikerült adatokat szerezni.

A feld. kiválóan eredményes működésével kapcsolatban kell felemlíteni, hogy ezt nagymértékben segítette elő a szép őszi időjárás. A hadjárat folyamán szeptember havában mindössze egyszer esett az eső.

B) *Vadászrepülés.*

1. *Szervezés.* A német harci rep. erő általában ho. kötelékben van megszervezve. A ho. két dandárból áll. Van egynemű és van vegyes ho. A dandárok egyneműek és átlagban 2—3 ezredből állnak. A vadászezred (Jagdgeschwader) 3 osztályra (Gruppe) tagozódik, á 3 századdal (Staffel). A századok 3 rajosok (Kette). A rajok 2, 3 vagy 5 drb. gépből állnak. Arra vonatkozólag, hogy mennyi és milyen feladatú századok állnak 2-es, 3-as vagy 5-ös gép összetételű rajokból, — nem sikerült felvilágosítást kapni. Valószínű, hogy a 2-es és 5-ös rajok egyelőre kikísérletezés alatt állnak.

Szervezésileg a legnagyobb titokban tartott harci egység, amelyről csak véletlenül elejtett megjegyzést lehetett hallani, — az ún. „Zerstörergruppe"[57]. Ez a valószínűleg osztálykötelékben szervezett harci rep. egység, úgy légi célok, mint földi élőcélok elleni harcra hivatott. Minthogy főleg tűzfegyverekkel rendelkezik és igen gyakran a B. kötelékek kísérésére és azokkal együttes feladatok megoldására használták, — inkább vadász, mint bombázó köteléknek kell tekinteni. A szigorú titoktartás miatt a szervezés részleteit nem lehetett megtudni. Feltehető, hogy ezeknek a kötelékeknek az alkalmazásához még igen nagy reményeket fűznek. [31.o.vége]

2. *Felszerelés.* A vadászerők egységtípusa a Me—109[58] típusú repgép. Ezt alátámasztja az is, hogy ami vadászgépet a levegőben, vagy a földön látni lehetett, — az mind Me—109-es volt. Hogy egyéb típusú vadászgép, nevezetesen a He—112[59]-es alkalmazást nyert-e, — arra vonatkozólag nem lehetett támpontot kapni.

53 Heinkel He-46 merevítő dúcokkal kitámasztott felső szárnyas, merev futóműves, nyitott felderítőgép. Két főnyi személyzete a pilótából és a mögötte ülő megfigyelőből állt. A megfigyelő a kis sebességű gépből szabad szemmel végezte a felderítést, vagy kézi kamerával fényképezett. A lengyelországi hadjárat idején a típus még nagyobb számban állt szolgálatban, de hamarosan modernebb gépekkel váltották fel a német légierőnél. A m. kir. légierőnél még 1942-ben is élvonalbeli közelfelderítőként alkalmazták.

54 Henschel Hs-126 merevítő dúcokkal kitámasztott felső szárnyas, merev futóműves közelfelderítő. Két főnyi személyzete közül a pilóta már fedett kabint kapott. A He-46 felváltására szánt gépet különleges fényképező- és rádióberendezésekkel is ellátták. A rövid felszállópályát igénylő, nagy stabilitású típus kiválóan alkalmas volt tábori körülmények közti működésre is. Kis repülősebessége és rádiófelszerelése miatt szívesen alkalmazták tüzérségi megfigyelőnek. 1942-től fokozatosan modernebb gépekkel váltották fel.

55 Helyesen: Dornier Do-17, háromüléses, fémépítésű, kétmotoros, felső szárnyas, ikervezérsíkú gép. 1939-ben, a keskeny törzsátmérőjéről „Repülő Ceruzának" becézett géppel volt felszerelve a Luftwaffe bombázó- és távolfelderítő századainak egy része. 1939 után kivonták a csapatszolgálatból, megmaradt példányait kiképzési és szállítási feladatokra használták, a harcoló alakulatokat pedig a típus továbbfejlesztett változataival szerelték fel.

56 Lásd az 54-es lábjegyzetet.

57 Romboló osztály. A Luftwaffe vezetőinek elképzelése szerint az erős fedélzeti fegyverzettel ellátott rombolók alapvető feladata a saját bombázók útjának megtisztítása az ellenséges vadászoktól, de emellett egyéb feladatok (földi csapatok támogatása, felderítés stb.) ellátására is alkalmasnak kell lenniük.

58 Messerschmitt Bf-109 együléses, fémépítésű, szabadonhordó, egyfedelű alsó szárnyas vadász. Áramvonalas sárkányával, behúzható futóművével, zárt kabinjával a II. világháborúban használt vadászgépek jellegzetes jegyeit viselte. A konstrukció sikerességére jellemző, hogy különböző továbbfejlesztett altípusai a spanyol polgárháborútól a II. világháború végéig élvonalbeli gépként szolgáltak. A lengyelországi hadjárat során általában használt Bf-109E változat minden tekintetben felülmúlta a lengyel vadászokat.

59 Heinkel He—112. A Messerschmitt Bf-109-hez hasonló tulajdonságokkal rendelkező együléses vadász. Miután a Luftwaffe vezetői a Bf—109 rendszeresítése mellett döntöttek, a korlátozott számban gyártott He—112-t exportra szánták. Voltak olyan elképzelések, hogy a m. kir. légierőt He—112-kel szerelik fel. Három példányt meg is vásároltak, de további szállításokra nem került sor. Valószínűleg innen a bizottság érdeklődése a típus iránt.

A „Zerstörergruppe" legnagyobb titokban tartott géptípusa a Me—110.[60] repgép. Állítólag 2 motoros, igen nagy teljesítményű gép. Felszerelése gp-kon kívül 1 vagy 2 gépágyú. Földi célok elleni harcra kisebb mennyiségű bombát is tud vinni.

3. *Harceljárás.* A hadjárat folyamán védelemre rendelt vadászerők úgyszólván egyáltalán nem jutottak feladathoz. Ugyanis a lengyel légierőt már a hadjárat legelső napján annyira megfélemlítették, hogy komoly elg. támadásról beszélni sem lehet. Tény, hogy a lengyel bombázók mindössze csak egy-két alkalommal támadtak alárendelt jelentőségű céllal és eredménnyel.

A bombázókötelékek kísérésére és működésük biztosítására a közeli távolságokon és a hadjárat első napjaiban a Me—109-es gépekkel felszerelt vadászkötelékeket alkalmazták, mégpedig majd minden alkalommal, mindaddig, amíg be nem bizonyosodott, hogy a lengyel vadászelhárítás teljesen megszűnt. A b. erők általában mindig osztálykötelékben támadtak, a vadászbiztosítást vadászoszt. látta el, de fontosabb és veszélyesnek vélt célok támadásánál előfordult, hogy egész vadászezred volt kirendelve a biztosításra.

A hadjárat egész folyamán és főleg nagyobb távolságokra történő B. tád-ok esetén, a B. kötelékekkel együtt alkalmazták a „Zerstörergruppe" egységeit. Ezek feladata volt részben a B. biztosítása, részben alacsonytád-okkal a légvédelem kikapcsolása, majd egyéb földi élőcélok elleni harc. Valószínű azonban, hogy az utóbbi két feladatra önállóan is alkalmazták ezeket a kötelékeket, főleg alkalmi célok ellen.

A német vadászrepülők harceljárásában ismeretes az ún. „szabad vadászat", amelyet rendszerint összekötöttek a tüzérrepülők, felderítők biztosításával. Megadott légtérben és időben, főleg ott, ahol a légifölény biztosítása különösen fontos volt, vadászegységek minden elg. gépet leküzdöttek.

D) Bombázás.

1. *Szervezés.* Általában kétféle B. köteléket kell megkülönböztetni. Egyik a B. tád-t nagy magasságból végrehajtó kötelék, másik az ún. zuhanóbombázó (Stuka = Sturzkampfflieger) kötelék. A rendes B. kötelékek ho., dandár és ezred kötelékben voltak szervezve. Századonként 9 elsővonalbeli géppel. A 2 dandárból álló ho-ok részben egyneműek, részben vegyes összetételűek voltak (V. + B.).

A „Stuka" alakulatok valószínűleg önálló osztályokat képeztek, szintén századonként 9 elsővonalbeli géppel.

2. *Felszerelés.* A rendes B kötelékek egységtípusa a He—111.[61] repgép volt. A hadjárat későbbi folyamán és főleg éjjel igen nagy számban vetettek be Ju—52-es[62] típusokat is. A „Stuka" alakulatoknak a hadjárat folyamán alkalmazott típusa a Ju—87.[63] repgép volt. A Ju—88-as[64] géptípust a hadjárat folyamán csak egyszer alkalmazták hadihajók ellen, amiről később még szó lesz.

3. *Harceljárás.* A rendes B. erőket főleg a hadjárat kezdetén osztálykötelékben vadászbiztosítás mellett vetették be támadásokra. Ezek a kötelékek a B. tád-aikat mindig [32.o.vége] legalább 3000 m, vagy még nagyobb magasságból hajtották végre. A célok minőségétől függött, hogy a B. oszt.-ok zárt kötelékben, avagy a célterület felett szétoszolva rajonként végezték a B. tád-okat. Ez utóbbi harceljárást, főleg a földi lgv. szétforgácsolására is igen alkalmasnak tartották.

A „Stuka" kötelékeket a hadjárat elején főleg önállóan kis célpontok ellen alkalmazták mindenkor vadászok biztosítása mellett.

Igen érdekes B. eljárást vezettek be Varsó legutolsó bombázásainál. Egyidőben támadott magasból a B. oszt., zuhanóbombázással a „Stuka" oszt., míg a „Zerstörergruppe" egységei

60 Messerschmitt Bf—110. A romboló alakulatok felszerelésére kiszemelt kétüléses, mélyfedelű, fémépítésű, kétmotoros vadászgép. Első harci bevetésére Lengyelországban került sor. Már itt megmutatkozott, hogy az együléses vadászgépek fordulóharcban felülmúlják a típust. Az angliai légicsata idején pedig egyértelműen bebizonyosodott, hogy a Bf—110 vadászként reménytelenül nehézkes. Nehéz vadász volt, amely vadászvédelemre szorult. Ezután a nehéz fegyverzetű gépeket a földi csapatok támogatására, ill. éjszakai vadászként vetették be.

61 Heinkel He—111 a lengyel hadjárat idején a Luftwaffe standard bombázója. A jellegzetes üvegezett orral rendelkező, könnyen repülhető, jól kormányozható, 4—5 üléses, kétmotoros gép 360—370 km/h-s sebessége és védettsége a spanyol polgárháborúban és a II. világháború elején megfelelő volt, később azonban elégtelenné vált. Ezért a He—111-ek a háború második felében súlyos veszteségeket szenvedtek. Mivel megfelelő utódai túl későn jelentek meg, a He—111 a háború végéig szolgálatban maradt.

62 Junkers Ju—52/3m. A fémépítésű, hárommotoros, alsó szárnyas, merev futóműves gép 1936-tól a német légierő első számú szállítógépe volt. A megbízható repülőtulajdonságai miatt „Tante Ju"-nak becézett repülőgép a háború előbbi években kisegítő bombázóként az ún. „megfélemlítő" légierő magját képezte. Ebben a minőségében vetették be Lengyelországban is.

63 Junkers Ju—87. Egymotoros, kétüléses, alsó szárnyas, merev futóműves zuhanóbombázó. A II. világháború elején a német villámháború hadviselés szimbólumává vált, olyannyira, hogy e repülőkategória német elnevezéséből (Sturzkampfflugzeug) eredő „Stuka" rövidítést szinte kizárólag erre a típusra alkalmazták. A viszonylag lassú, gyenge védettségű „Stuka" igen hatásos fegyvernek bizonyult, ha a teljes légiuralom kivívása után vetették be. Ilyen volt a lengyel hadjárat is. 1943-tól, amikor a Luftwaffe elvesztette a légifölényt a Ju—87 alakulatok súlyos veszteségeket szenvedtek.

64 Junkers Ju—88. E négyüléses, kétmotoros, középszárnyas, fémépítésű gép volt Németország legsokoldalúbb harci repülője a II. világháború alatt. Vízszintes- és zuhanóbombázóként, felderítő- és csatagépként éppúgy szolgált a Luftwaffénél, mint gyakorlógépként. Volt nappali és éjszakai vadász változata is, de használták aknarakónak és éjszakai bombázónak is. Sikerességére jellemző, hogy az 1939-től 1945-ig szolgálatban tartott típusból 15 000 példány készült.

alacsonytád-al főleg a lgv. tü-re feküdtek rá. Ez a harceljárás a kapott felvilágosítás szerint igen alkalmas az elg. lgv. teljes szétfogácsolására, sőt mondhatni kikapcsolására. Állítólag ez alkalommal igen kevés vesztesége volt a támadó német rep. erőknek.

A közlekedési vonalak megtámadásánál úgy a magas, mint a zuhanóbombázást is alkalmazták, mégpedig p.u-k ellen a magas, míg nyílt pályán műtárgyak és szerelvények ellen a zuhanóbombázókat.

Tengeri célok ellen mindig a zuhanóbombázók támadtak. Érdekes megemlíteni, hogy a német legújabb és legmodernebb Ju—88. típusú B. gép, amely a hadjáratban még nem vett részt, első alkalmazásra, mint képesített zuhanóbombázó, az angol hadihajók ellen került. Az újsághírekből közismert rep. őrvezetőnek hadnagyi előléptetése e gépek első sikeres szereplésének jutalmazását is jelentette egyben. Ellen nem őrizhető hírek szerint a támadásnál 4 Ju—88. és 8 He—111. repgép vett részt. A támadás eredményekép a hivatkozott pilóta 500 kg bombával semmisített meg egy repgépanyahajót.

Az éjjeli támadásokat katonai célok ellen az egész hadjárat alatt úgyszólván megszakítás nélkül folytatták, amit nagyban elősegített a kiváló időjárás. (Világos éjjelek — kedvező látási viszonyok) Újításnak tekinthető e téren, hogy igen gyakran rajkötelékekben támadtak, amit szintén csak a világos, tiszta éjjelek segíthettek elő. A csekély földi elhárítás miatt régebbi, kevésbé korszerű gépek is igen jól felhasználhatók voltak az éjjeli támadások végrehajtására.

A bombatámadások végrehajtását harcászati cselekkel is elősegítették. Ilyen volt például a következő eset: A német légierő szept. 1-jén pont 6 h-kor egyidőben támadott az összes előre kijelölt célok ellen. Szept. 2-án a lengyel vadászerők abban a hiszemben, hogy ismét 6 h-kor jön a támadás 6 h-kor nagyrészt már a levegőben várták a támadó német gépeket. A harcierők előrerendelt saját feld. gépeik megfigyelése és jelentése alapján ennélfogva csak 8 h-kor hajtották végre a támadásokat, amikor a lengyel vadászok üzemanyagpótlásért le kellett szállniok. Így a lengyel vadászok az elhárítás lehetőségétől nemcsak elestek, hanem jórészben a B. tád-oknak áldozatává is váltak.

A felsorolt harceljárásokat örökérvényű szabálynak semmiesetre sem szabad elfogadni. Ezt maguk a német vezetők is igen gyakran és nyomatékosan hangsúlyozták. *A hadjárat repülés szempontjából is oly különleges kiváló viszonyok között folyt le, amelyek nem valószínű, hogy mindenkor rendelkezésre fognak állni.* A repülésre *kiváló időjárás, a* már az első napon megszerzett német légifölény oly hatalmas előnyt jelentő tényezők, amelyekkel előre határozottan számolni igen nagy hiba volna. [33.o.vége] Valószínűnek kell tartani, hogy más nehezebb viszonyok között a rep. harceljárásban esetleg más módszereket kell majd keresni és alkalmazni.

4. *B. támadások eredménye és hatása.*

A személyesen látottak alapján a B. tád-ok eredménye és hatása elképzelhetetlenül óriási volt, nemcsak erkölcsileg, hanem ami a legfontosabb, anyagilag is. Az eddig a rep. B. tád-ok anyagi hatását hitetlenkedve és lekicsinylőleg bírálóknak célszerű volna az 1,3 millió lakosú Varsó városát jelen állapotában megmutatni.

Megállapítható, hogy a rep- tád-ok hatása úgy élő, mint holtcélok ellen egyaránt döntő jelentőségű volt.

A látottak alapján az alábbi jellegzetes példákat érdemes felsorolni:

a) A legnagyobb és legmegdöbbentőbb volt a hatás mindenesetre Varsó városában. Amikor a város átadására vonatkozó többszöri felszólítás után is elutasító volt a válasz, — a német légierő kb. 50 B. szd-dal két napon át megszakítás nélkül (éjjel is) bombázta Varsó-t. A Varsó elleni gyalogsági tád. megindulása előtt két órán át csak gyújtóbombát használtak a német repülők, aminek eredményekép a város oly sűrű láng és füstfelhőbe borult, hogy az egyik tád. gyal. ezredpk. saját bemondása alapján, egész nap alig lehetett látni a várost. Természetesen a város szétrombolásában a német tü. is igen hatásosan és eredményesen vette ki a részét. A városban úgyszólván egyetlen ép ház sincs. Volt olyan ház is, ahol egy rep. B. talált 4 emeletet ütött át és még a pincét is beszakította. Szemtanúk vallomása szerint az első napi tád-nál egy zsúfolt középületben 600 embert öltek meg a találatok. Tönkretette a villanyvilágítást és a vízellátást. A Varsó-i híres lengyel repgépgyár, amely a szept. 1. és 2-i tád-oknak esett áldozatul, olyannyira szét van rombolva, hogy a gyárat helyreállítani nem, csak legfeljebb teljesen újból építeni lehet. A támadás, amely a gyárat teljes üzembe lepte meg, szintén rengeteg áldozatot követelt. Érdekes megemlíteni, a bombatalálatok pontos fekvését illetőleg, hogy Pilsudszky tábornagy Varsó-i kastélyát, amelyet a német hadvezetőség pcs-ára kímélni kellett, — egyetlen egy találat sem érte.

A Varsó-ban észlelt hatáshoz hasonlóan borzalmas volt Gabin, Sanniki, Sochaczew és főleg a Modlin-i cittadella ellen végrehajtott B. tád-ok hatása. Ez utóbbi városkában szintén visszautasított felszólítás után, a német bombázókötelékek 14 h-tól 18 h-ig a legkisebb szünet nélkül bombázták Modlin megerősített cittadelláját.

b) A vasúti hálózat ellen végrehajtott támadások hihetetlen eredményt hoztak. Már az első napokban történt támadások annyira elrombolták a hálózatot, hogy Ny. Lengyelországban mindenütt százával állottak szerelvények úgy a nyílt pályán, mint a pályaudvarokon. Ily körülmények között még a legkisebb bomba is igen hatásos volt, s a vasúti eldugulást még jobban elő-

segítette. Műtárgyak elleni tád-ok közül ki kell emelni a Modlin-i Visztula vasúti híd ellen végrehajtott zuhanóbombázás hatását. Két teljes találat van a hídban, egyik a parti hídfőnél, másik a közepe táján az egyik főtartóban. A híd rombolása tökéletesnek mondható.

c) A visszavonuló, erkölcsileg is megrendült elg. ellen végrehajtott támadások alapjában véve könnyűek, de annál hatásosabbak voltak. Wisgorod-nál az elrombolt [34.o.vége] Visztula hídon átkelni nem tudó, kis területen összeszorult lengyel ho. elleni tád. veszteségeit nem sikerült megtudni, egy azonban tény, hogy a ho. területén úgyszólván minden lépésnyi területen van egy bombatölcsér.

Még igen sok hallott példával lehetne illusztrálni a rep. B. tád-ok hatását, azonban a felsorolt példák is meggyőző, világos képet nyújtanak.

D) *Rep. szállítás*

1. *Ejtőernyőugró csapat* állítólag egyáltalán nem került alkalmazásra, holott a békekiképzés igen fontos részét képezte. Ezt az állítást elfogadhatónak kell tartani, mert a hadjárat gyors és kedvező megindulása és lefolyása nem tette szükségesség ennek a különleges csapatnak a bevetését.

2. Állítólag *földi csapatok szállítására* többízben is sor került, de hogy mily erőben és céllal történt a szállítás — arra vonatkozólag elzárkóztak.

3. *Anyagszállítás:* (éln.[65], lőszer) igen gyakori volt, főleg az elől harcoló egységekhez. Sőt a páncélos alakulatok részére az üzemanyagpótlás is nem egy esetben rep-gépen történt. Még a leszállással végrehajtott szállítások sem jelenthettek rep-technikai szempontból nehézséget, mert a lengyel talajviszonyok mondhatni mindenütt lehetővé teszik a leszállást, még a legnehezebb repgépek számára is.

E) *Rep. anyagi szolgálat*

Az anyagi szolgálat szempontjából élesen meg kell különböztetni a feld. és a harci kötelékek anyagi ellátását. Ugyanis míg a harci kötelékek önálló földi alapokkal (Fliegerhorst) rendelkeznek, addig a feld. kötelékeknél a szd-oknak szerves részét képezi a földi rész.

Az anyagi szolgálat lebonyolítása terén különösebb nehézségek nem adódtak. A közismert és most is kiválóan működő alapos német szervezés könnyen legyőzte a nehézségeket. Egyébként is a harci rep. erők zöme nem változtatott alapot, tehát nem adódhatott akadály meg súrlódás. A feld. kötelékek, amelyek az illetékes földi seregtestek után változtatták alapjaikat, a szállításra nagy tömegben alkalmazott Ju—52. gépekkel mindig idejekorán megkapták szükséges anyagutánpótlásukat.

A felhasznált repanyag mennyiségére, minthogy állítólag maguknak a németeknek sincs tiszta képük — pontos adatokat nem sikerült szerezni. Mindenesetre megállapítható az elejtett megjegyzésekből, hogy az anyagfelhasználás lényegesen nagyobb volt, mint amire számítottak.

Veszteségek. A hadjárat folyamán a gépveszteség kb. 250 gépre tehető, ami az alkalmazásra került gépmennyiségnek kb. 15%-a. E számban minden veszteség bennfoglaltatik, tehát úgy a véres, mint az egyéb veszteség. Az emberveszteség ennek megfelelően maximálisan a gépveszteségi szám kétszeresére tehető. Ezek a veszteségi arányszámok kedvezőnek mondhatók, mert a világháborús tapasztalatok szerint a légierőnek a havi vesztesége kb. 30% volt. Meg kell még jegyezni, hogy a véres veszteség nagyobbik részét a földi elhárítás okozta. Ugyanis a veszteség azért oly kedvező, mert a légielhárítás (elg. vadászok) alig működött.

F) *Egyéb tapasztalatok*

1. A spanyol háború, valamint a béketapasztalatok alapján igen súlyos problémát jelent a saj. lgv. és saj. rep. erők együttműködése abból a szempontból, hogy a saj. lgv. elg-nek ítélve a saj. rep. kötelékeket, azoknak [35.o.vége] erkölcsileg is lesújtó veszteségeket fog okozni. E veszteségek okozásának lehetőségét már erősen lecsökkenti a németeknél az a tény, hogy a *lgv. tü. a légierőnek szervezetszerű részét képezi*. Tehát már békében a legszorosabb együttműködés van a két fegyver(nem) között. Emellett is a lengyel hadjárat folyamán az volt a repülők utasítása, hogy a saj. területek felett, tehát ott, ahol a saj. lgv. veszélyeztethet, oly alacsony magasságban kell repülni, hogy a saj. lgv. kétely nélkül felismerhesse a rep gépek felségjeleit. Ezenkívül a rep. pság-ok mindig indulás előtt is tájékoztatják a légv. tü. egységeket a rep. kötelékek rep. útvonalairól.

2. Hogy a földi vezetés technikai lebonyolításában is mily fontos szerepet játszik a repgép, — bizonyítja az, hogy a *földi seregtestek vezetői* — főleg a páncélos és gyorsmozgó alakulatok vezetői[7] — *külön ök. rep. géppel* vannak ellátva. E célra a Storch típusú repgépeket alkalmazták. E gépeket nemcsak pcs-ok közvetítésére, hanem igen gyakori esetben a pk-ok személyes szállítására használták. Szétagoltan küzdő csoportjaik pk-ainál leszálltak és a helyszínen személyesen intézkedtek.

3. A lengyel légierőre vonatkozó tapasztalatok csak a német illetékes körök felvilágosításán

65 Helyesen: élm. — élelmiszer.

alapszik, amennyiben a bizottságnak lengyel tisztekkel nem volt alkalma beszélni. Mint már említve volt a jelentés más helyén, — a szept. 1. és 2-i német meglepő, tömegrep. tád. a lengyel légierőt a békereptereken érte. Mindenesetre végzetes hiba volt a lengyel légivezetéstől, hogy a hosszú feszült viszony alatt nem intézkedett rep. kötelékével a békerepterek kiürítését és elhagyását illetőleg. Lásd lgv. fejezet alatt.

Valószínűnek tartható, hogy a lengyel légierő szept. első napjaiban kb. 50%-os veszteséget szenvedett, amig elég volt ahhoz, hogy a megmaradt 50% oly erkölcsi megrendülést szenvedjen, ami a további eredményes működést megbénította. A hadjárat további folyamán a lengyel légierő további 25% veszteséget szenvedett, úgyhogy a megmaradt 25%, kb. 250 gép volt az, ami Romániába és Lettországba el tudott menekülni.

Ez a hatalmas veszteség legnagyobb része a lengyel légierőt földi alapjaikon érte, ebből következik, hogy a lengyel légierő komoly légitevékenységéről még csak beszélni sem lehet. Jellemző, hogy voltak német seregtestek, amelyek még csak nem is láttak lengyel repgépet. Csak az fordult elő, hogy kisebb lengyel vadászkötelékek próbálták a harcot felvenni. Azonban a legtöbb esetben eredménytelenül, mert a német vadászok óriási technikai fölényben voltak felettük, viszont a német bombázókat nagyobb sebességük miatt még csak utolérni sem tudták. Lásd a légv. fejezetet.

Végeredményben a lengyel légierő, ép úgy, mint a földi haderő, megközelítőleg sem tudta valóra váltani azokat a reményeket, amelyeket a legfelsőbb vezetés működéséhez fűzött.

4. A Németország-i tartózkodás legutolsó napjaiban szerzett benyomások és értesülések szerint, — a hadviselésnek egy újabb fejezete vette kezdetét, — a légierő és tengeri haderő küzdelme. A hadviselés e fejezete a németek részéről mindezideig csak kísérletek tárgyát képezte. Mióta azonban a különleges feladatokra képesített kiváló Ju—88-as repgéptípus bebizonyította, hogy a tengeri haderő elleni támadásokra is kiválóan alkalmas, — el lehetünk készülve arra, hogy az angol tengeri haderő megsemmisítését célzó küzdelemben is a légierő fogja a vezetőszerepet átvenni. Az eddigi eredmények a legnagyobb [36.o.vége] reményekre jogosítja a német legfelsőbb vezetést. Nem kétséges, hogy az angol tengeri haderő erről a részről még igen kellemetlen meglepetésben fog részesülni. Hogy mi és milyen lesz a védekezési lehetőség — arról egyelőre korai volna jóslásokba bocsátkozni.

D) TAPASZTALATOK SZERVEZÉSI VONATKOZÁSBAN

ÁLTALÁBAN

a. *A német hadsereg* — a német vezér eszköze — szervezése alapján is magában hordotta a lengyel hadjárat sikerének csíráját. Szervezési *alapelvét tekintve:* korszerűen és harmónikusan felszerelt *tömeghadsereg*, a maximális tűzerő és a maximális mozgékonyság felé kiépítve, — különös súllyal a repülőkön és a nagy lökőerejű és gyors mozgású moto-mechanizált alakulatokon. A német hadsereg felszerelése alapján is ma a világ legjobb hadserege!

A napisajtónak az a kedvenc és gyakori megállapítása, hogy miként az angol haderőt a flottára, úgy a német katonai hatalmat a légierőre alapozták — nem felel meg a valóságnak. A német szárazföldi hadsereget — látszólag — az ország teherbíró képességének a maximumáig építették ki, nemcsak a tömeget illetően, hanem felszerelés tekintetében is. A quantitás itt nem megy a qualitás rovására. A földi hadsereg a légierőkkel legalább is arányban áll!

A német hadsereg fölszerelését általában az jellemzi, hogy annak minden része egységes és szabványos, valamint az, hogy minden lehető helyre motoros gépjármű van beállítva.

b) Az államok hadseregeiket anyagi teljesítőképességük, földrajzi és politikai helyzetük, valamint a *várható ellenfelek hadseregeihez viszonyítva építik ki.*

A lengyel hadsereg kiépítői az események tanulsága szerint óriási hibát követtek el akkor, amikor a német hadsereg fejlesztését (fejlesztési irányát) nem vették figyelembe. Kevés volt a páncélelhárító fegyver, gyenge volt a légvédelem és igen kevés páncélos csapattal rendelkeztek. Korszerű felszerelést az emberben rejlő anyagi és erkölcsi erőtényezők fokozott szolgálatba állításával csak egy bizonyos fokig lehet pótolni, — az embervérrel való erőkiegyenlítés ma szűk határok között mozog.

A német repülőkre és gyorsanmozgókra való tekintettel a lengyel vezetőknek azzal is számolni kellett volna, hogy a német—lengyel háború intenzitása folytán arra sem idő, sem mód nem fog adódni, hogy a hadsereg felszerelése a háború alatt nagyobb kiegészítést nyerjen. A szövetségesek anyagi utánpótlásában és a közvetlen segítségében akkor lehetett volna reménykedni, ha a nyugati határokat egy Maginot vonal védte volna.

A lengyel hadsereg szervezésében még egy bizonyos fokú diszharmóniát is meg kell állapíta-

nunk: túltengett a lovasság. Ennek a létjogosultságát még akkor sem fogadhatjuk el, hogy ha feltételezzük, hogy a lengyel hadsereget inkább az oroszok ellen szervezték, mert tudomásunk szerint az oroszok is bőségesen rendelkeznek páncélos erőkkel, amikkel szemben — a kapott felvilágosítások [37.o.vége] szerint — a lovasság csaknem tehetetlen.

A lengyel hadsereg felépítését tekintve: tömeghadsereg volt, amelyet látszólag ugyancsak az ország teherbíróképességének a maximumáig építettek ki, (Lengyelország költötte a költségvetés legnagyobb százalékát a hadseregére) felszerelése azonban a német hadseregéhez viszonyítva nem volt elég korszerű.

Gyalogság.

a) A német gyalogság hatalmas menetteljesítményeiről beszélve, az összes német tisztek kifejezést adtak azon nézeteiknek, hogy ez csak oly módon volt lehetséges, hogy ma a német gyalogság málháját csapatkocsikon szállítják. Minden századnál két ilyen csapatkocsi van. Különleges alakú fedett szabványjármű. Sohasem marad le, mert széles talpú fúvott gumikerekeken gurul — a terepen is könnyen mozgatható. A többi csapatkocsik is szabványjárművek, de azok rendes vasabroncsozású fakerekeken mozognak.

A német gyalogos így magával viszi csak: a puskáját, tölténytáskáját, kézigránátját, gázálarcát, szuronyát, sátorlapját, evőcsészéjét, kulacsát és kenyérzsákját.

b) A németek a géppuskát kis gummikerekű mozdonyos taligán szállítják. Állítólag ez a szállítási mód nagyon bevált. A gp-k lgv-re szállítás közben is tűzkészek.

c) Minden német gyalogsági ágyú (Pak[66]) — legyen az bárhol beosztva — gépvontatású.

Tüzérség

a) A németek erősen érezték a rendszeresített tü. dd. pk. hiányát. Ezt csak — a nagy hiányok által okozott — átmeneti állapotnak nevezték. Véleményük szerint a tü. ezr. pk. nem pótolja a tü. dd. pk-ot. Ezen úgy segítettek, hogy a súlyon lévő ho-hoz, — ahová rendszerint a hdt. közv. tü. zöme is beosztást nyert, — esetenként beosztottak a hdt. tü. pk-ot, mint tpk-ot, aki azután egységesen vezette a ho. egész tü-ét.

b) Nagyobb támadásoknál úgy a hdt. mint a hds-hez is különleges *magasabb tü. törzseket* vetettek be az egységes tü. tűzvezetés megszerzéséhez.

c A német fogatolt tábori ütegek csak szabványos kincstári járművekkel rendelkeznek. Az országos járműlőszerkocsik helyett hatfogatú páncélos lőszerkocsik vannak, — az üteg hossza menetoszlopban valamivel megrövidül.

Gyorsmozgók

A kapott információk szerint a német gyorsan mozgók többnyire hadtestkötelékben harcoltak (Látogatást tettünk pl. a XV. páncélos hdt-nál.)

A páncélos hdt. (Panzerkorps) páncélos és motoros ho-okból (Panzerdivision és Motorisierte Division) áll.

A németek állítólag 15 — részben páncélos, részben motorizált — hadosztállyal rendelkeznek.

A páncélos ho. áll:

1 páncélos dd. = 2 harckocsi ezred á 100 drb. közepes (könnyű) hk. [38.o.vége]	*1 motoros dd.* = 1 motoros gy. ezr. + 1 motorkerékpáros zlj.	*1 feld. oszt.* *1 hir. oszt* *1 mü. oszt.*

A motoros ho. áll:

3 motoros gy. ezr-ből	*1 feld osztály* *1 hir. osztály* *1 mü osztály*

66 Pak. — Panzerabwehrkanone (páncélelhárító ágyú). Valószínűleg a 37 mm-es páncéltörő ágyút nevezik gyalogsági ágyúnak.

A harckocsi ezredek kb. 100 drb. közepes harckocsiból állnak. Ezek egyrésze löveges (Panzerwagen 4 [67]), másrészük gp. és nehéz puskával van felszerelve[68] — szállításuk tehergépkocsival történik. Egy tgk. 2 hk-t szállít — az egyik a vontatón van, a másik a vontatóhoz csatolt pótkocsin. (Nem rendes alakú, külön e célra szerkesztett alacsony alvázú, falnélküli jármű.)

A motoros gy. ezr.-ek 3 zlj-ból és ezr. közv-ek-ből állanak. Az 1. zlj-at hernyótalpas, gp. tűz ellen oldalt páncélozott terepjárókon szállítják. A 2. és 3. zlj-ak 3 tengelyes — 6 kerekes — tehergépkocsikon mozognak. Ezek bizonyos mértékig szintén terepjárók.

A nálunk rendszeresített *kis hk-at*[69] a németek csak biztosításra használják, kevés van belőlük.

Állítólag rendelkeznek *nehéz harckocsikkal* is. Ezek a legfelsőbb hadvezetőség rendelkezési egységei és a lengyel hadszíntéren — tájékoztatóink szerint — be sem lettek vetve.

Gépkocsizó csapat, vonat.

A seregvonatok mind motorizáltak.

Az ütközetvonatok fogatoltak és szabványjárművekből állnak. (Ezt a megállapítást látás útján szereztük, az általunk megtekintett csapatoknál sehol sem láttunk országos járművet.[70])

A német kincstár a bevonultatott gépjárműveket megvásárolta. Szakértő bizottság megvizsgálta a járművet és az állapította meg az árát. Ezt rövid időn belül készpénzben kifizették. Állítólag így jobban jön ki a kincstár. Tekintettel arra a körülményre, hogy a német hadsereg már békében igen sok járművel rendelkezik (motorizált alakulatoknál csak szabvány tgk-t látni), *viszonylagosan* kevés gépjárművet vesz igénybe — nincs kizárva, hogy hosszabb háború esetén ez a megoldás előnyös.

Minden gépjárműre elöl és hátul rá van festve W H (Wehrmacht Heer), a W L (Wehrmacht Luftstreitkräfte) vagy W M (Wehrmacht Marine). Ezen kívül minden járműre egy csapatjel és szám van ráfestve, elől és hátul. Pl. A festés színe seregtestenként változik. Ez a módszer állítólag rendkívül megkönnyíti a gépkocsik ellenőrzését.

A motorvontatás a lengyel hadjárat alatt igen jól bevált. Többet teljesített, mint amit vártak tőle. A homokot igen jól bírta. Sok esetben a lófogatolású tüzérséget a motoros vontatók segítették ki.

Nagyon jól beváltak a műhelyszd-ok — a pc. csapatoknál harc alatt is javítottak. [39.o.vége]

IV. fejezet

A LENGYEL ÖSSZEOMLÁS OKAI:

A lengyel összeomlás, ill. a gyors német győzelem okait kutatva azt találjuk, hogy azok három időszakra nyúlnak vissza:

a) *a békeelőkészületek idejére*
b) *a politikai feszültség* idejére és
c) *a hadjárat* idejére

ad a) A békeelőkészületek ideje alatt:

aa) *Németország* egy olyan *hadsereget* állított talpra, amely a lengyel ellenféllel szemben szervezetet és felszerelést illetően fölényes volt. A hds. kiképzése és harceljárása ezzel összhangban állott.

bb) *Lengyelország* bár sokat áldozott *hadseregére*, azt nem fejlesztette harmónikusan és helyes irányban. Harceljárása látszólag nem felelt meg a korszerű kívánalmaknak.

cc) *A rejtett mozgósítás* német részről tökéletesen elő volt készítve, — lengyel részről nem.

dd) A német *békehírszerzés* teljesen ismerte a lengyel viszonyokat — a lengyel hírszerzés elé a

67 Panzerkampfwagen IV. (Pz.IV.). 20 tonnás közepes harckocsi. Fegyverzete egy 75 mm-es, L/24 kaliberhosszú hk. ágyúból és két géppuskából állt. A jelentés írói tévednek, a lengyelországi hadjárat idején nem a Pz. IV.-ek, hanem a valamivel könnyebb (kb. 16 t) és mozgékonyabb, 37 mm-es ágyúval felszerelt Pz. III. harckocsik alkották a német közepes harckocsiszázadok gerincét, ugyanis a német páncélos harcászati doktrína elsősorban a mozgékonyságra helyezte a súlyt. A kisebb számú Pz. IV.-ek feladata ebben az időben az volt, hogy 75 mm-es lövegeikkel fedezzék a könnyebb harckocsik tevékenységét.

68 Panzerkampfwagen I. 5—6 tonnás könnyű harckocsi. Fegyverzete forgótornyában elhelyezett két 7,92 mm-es géppuskából állt. Panzerkampfwagen II. 9,5 tonnás könnyű harckocsi a forgótoronyban elhelyezett 20 mm-es harckocsiágyúval (űrmérete megegyezett a magyar nehézpuska űrméretével) és 7,92 mm-es géppuskával felszerelve.

69 Az olasz gyártmányú Fiat Ansaldo kis harckocsit 1936-ban rendszeresítették a honvédségnél. A vékony páncélzatú, csak ikergéppuskával felfegyverzett, forgótorony nélküli harcjármű alkalmatlan volt harckocsi-feladatok ellátására. *Lényegében csak biztosító és összekötő feladatokra felelt meg.* 1939-ben a kis harckocsi már kihalásra ítélt harcjárműfajta volt, szerepkörét már a II. világháború első éveiben a könnyű harckocsik vették át. A lengyel—német háború idején a Wehrmacht állományában az osztrák és a csehszlovák hadsereg felszereléséből származó kis harckocsik lehettek.

70 Országos jármű, azaz szekér. A m. kir. honvédség fogatolt vonatoszlopait kincstári és bevonultatott szekerek alkották.

német titoktartás olyan falat emelt, amelyen át az látszólag nem tudott a valóság megállapításáig eljutni.

ee) A lengyel *határvédelem* és *légvédelem* nem épült ki.

ad b) A politikai feszültség ideje alatt:

aa) A *lengyel hadvezetőség* nem helyezte a feszültség intenzitásának megfelelően harcra kész állapotba a hadsereget, határvédelmét és lgv-ét.

bb) *Nem dolgozott harmonikusan együtt a politikai vezetéssel* vagy azt prestige okokból megtévesztette.

cc) *Nem konkretizálta a szövetségesek részéről a várható segítséget.* Látszólag a politikai vezetést ez irányban sem tájékoztatta.

dd) A józan mérlegelés alapjáról hagyta magát a néphangulat által elsodortatni. A *lengyel hadsereget túlbecsülte* — látszólag nem volt őszinte és reális kritikus e tekintetben.

ee) Hírszerzését nem tudta olyan fokra emelni, hogy a német előkészületekről pontos képet kapott volna. A német hadsereget alábecsülte.

ff) A német hadvezetőség hadseregét teljesen titokban mozgósította és felvonultatta. Hírszerzése révén a lengyel belső helyzetről helyesen volt tájékozva.

ad c) A hadjárat ideje alatt:

aa) A németek cselekvésének alapját képező *haditerv* egyszerű és tökéletes volt. — A lengyel felvonulásból nem lehet egy sikerrel biztató tervre következtetni, — a pomerelleni hds-nek a korridorban való felvonultatása egyenesen hibának minősíthető.

bb) A német hds. a tökéletesen *sikerült hadászati meglepetés* jegyében kezdette meg a hadjáratot, a lengyel hadsereget és hátországot a mozgósítás állapotában találta. A lengyel határvédelem nem tudott ellenállást kifejteni, a lgv. még a riasztást sem végezte el.

cc) *A német vezetés* a hadjárat alatt teljesen hivatása magaslatán állott. A kezdeményezést állandóan a kezébe [40.o.vége] tartva, eredeti tervét szinte változtatás nélkül hajtotta végre. — *A lengyel legfelsőbb* és felső vezetés teljesen csődöt mondott, a hadsereg irányítás nélküli szervezetlen tömeggé vált.

dd) A német hadsereg kétségtelenül számbeli fölényben is volt a fel nem vonult lengyelekkel szemben, — óriási fölénye azonban nemcsak ebből, hanem *erkölcséből, szervezetéből, felszereléséből, és kiképzéséből* fakadt.

1. A német repülők tönkretették a lengyel rep.-ket, — megbénították a lengyel vasutakat és a híradást, — elpusztították a lengyel légvédelmet és teljes mozgási szabadságot biztosítottak a saj. hds. részére.

2. A német *moto-mechanizált alakulatok*, a *német gyalogság és tüzérség* várakozáson felüli teljesítményeket mutattak fel — karöltve a szolgálati ágakkal.

3. A német motorizáció hihetetlen gyorsaságra képesítette a hadsereget.

4. A német hadsereg erkölcse (tisztikar önfeláldozása) messze felülemelkedett a lengyelekén.

— — — — — — — — — — — —

A lengyel—német hadjáratot a két hadsereg mérkőzésén túl két különböző alaptulajdonságokkal rendelkező népfaj, két egymástól nagyon eltérő államszervezet mérkőzéseként is felfoghatjuk. Győzött a szociális alapokra, egyenlő teherviselésre és céltudatos egységes vezetésre felépített állami szervezet, győzött az alaposság a felületesség felett.

— — — — — — — — — — — — [41.o.vége]

V. fejezet

ÁLTALÁNOS BENYOMÁSOK

A) *Lengyelországban.*

a) Posen-i tartomány alig viseli magán a háború nyomait. Általában pusztulást csak ott lehet látni, ahol erősebb harcok voltak. Kezdődik ez Kutnó-nál és szinte fokozatosan haladva K. felé Varsó-nál éri el tetőfokát.

A földek zöme látszólag meg van művelve, a már visszatért, vagy el sem távozott lakosság szorgalmasan dolgozik. Sok helyütt a cséplés még csak ottjártunkkor folyt. A németek a földek megművelését minden tekintetben elősegítik. A zsákmányolt lovakat kiosztották a lakosság között, — *a hadifogoly legénységet* (tiszteket nem!) *teljes ruházattal hazaengedték*, otthon dolgozni kötelesek a mezőgazdaságban.

A lengyel lakosság mindenütt visszatérőben van lakóhelyére. Szánalmas látványt nyújtanak a zömükben gyalog — kisebb részben kocsin és kerékpáron vándorló, bugyrokat cipelő, megviselt emberek. A lakosság közül az járt jól, aki nem hagyta el otthonát. A hazafelé vándorló katonákat a hidaknál stb. megmotozzák, hogy nincs-e náluk fegyver.

b) A lengyel nép látszólag teljes lethargiába süllyedt. A mesterségesen óriásira feltüzelt láng egyszerre kialudt, ennek reakciója óriási. Elesettségük oly nagy, hogy informátoraink szerint a legcsekélyebb kérdésekben is a németekhez fordulnak támaszért és intézkedésért.

Volt vezetőikről a legrosszabb véleménnyel vannak. Azok szégyenteljes magatartása sokaktól elvette a lengyel nép államalkotói képességébe vetett hitet.

Nagy volt a lengyel nép csalódása az angol és francia szövetségeseket illetően is. Azok közvetlen segítségében igen sokáig meggyőződésesen hittek.

c) A németek az elfoglalt területekre azonnal bevezették a katonai közigazgatást és ezzel kezdetét vette a német alapossággal végzett szervezési munka. Mindenütt hírdetmények, rendeletek, újságcikkek adnak utasításokat a lakosság magatartására. A poseni *újság* október hó 5-én már hozta az adófizetésre vonatkozó rendelkezéseket.

A nagyobb helyeken német irányítás mellett megjelennek a hírlapok. Lodz-ban, ahol a lakosság napjának igen nagy részét az utcán tölti, már láttunk német propaganda autót, hangszóróval híreket adott és beszédet tartott a lakosság részére.

A katonai közigazgatás természetszerűleg kézbevette a feltalálható anyagkészleteket. De gondoskodik a lakosság élelmezéséről is. Jellemző erre Varsó esete, ahol naponta 300.000 élelmi adagot osztanak ki teljesen ingyen. Ezt a tömeges élelmezést a „Hilfzug Bayern" nevű szervezet végzi, amely békében a pártnapok élelmezését látta el. 142 óriási gépkocsiból áll, a legmodernebb gépekkel felszerelve, saját energiaforrással, állandó személyzettel. Sátortábora egy kisebb városhoz hasonló. Még a tábort körülvevő kerítést is magával szállítja. Varsó eleste előtt 3 nap alatt saját kerekein jött a nyugati hadszíntérről. Étkezését megkóstoltuk, kifogástalannak mondható. [42.o.vége]

Varsó életének újbóli megindításához elsősorban vízre és villanyra van szükség. Ezek rendbehozatalát már német szakemberek végzik.

Október 6-án a lengyel vasutak annyira helyre voltak állítva, hogy a tehervonatok Varsóig közlekedtek. Az ország híradása egyelőre a katonai vonalakon (nehéz kábel) bonyolódik le.

A helyreállítási munkálatokat jórészt a német munkaszolgálatos fiatalság, katonai irányítással és a polgári lakosság bevonásával végzi. (nehéz munkára a zsidókat fogják be) A harctéri szolgálatra még nem alkalmas fiatalságot így hasznosítják, — a hadseregtől nem kell elvenni az értékes elemeket. A békében ezek felszerelésére fordított összeg most igen jól kamatozik a hadsereg *szempontjából is.*

A németek a lengyel megszállott területeket alaposan megfogják szervezni, főként abból a célból, hogy azokat nyersanyag és munkaerő tekintetében a háború alatt a maguk javára értékesíthessék.

d) A német közigazgatás a bűnügyi rendőrség bevonásával a legpontosabban kivizsgálja a lengyeleknek a német lakosság ellen elkövetett kegyetlenkedéseit. A Posenben tartott előadás alkalmával a bizottságoknak erre vonatkozólag a legborzalmasabb bizonyítékokat mutatták be. Aki azokat látta, annak el kell hinni, hogy az erről szóló német hírek sem a borzalmak tekintetében, sem a számokat illetően nem voltak túlzottak.

Megemlítést érdemel még, hogy a bizottságok előtt a lengyel kegyetlenkedések szinte programszerű illusztrálásán kívül, még igen nagy súlyt helyeztek arra, hogy a bizottságokat meggyőzzék: Varsó elrombolására kényszerítve voltak. Ezt szinte az összes német tisztek akikkel beszéltünk hangsúlyozták — érzésünk szerint ez főként az amerikai missziónak szólt.

e) Lengyelországi tartózkodásunkkor a német hadsereg zöme elhagyta a megszállott területet, illetőleg elvonulás alatt volt. Kilométer hosszú oszlopok mellett haladtunk el a Posen, Kutno-i úton (motorizált tüzérség). Az általunk látott csapatok igen jó benyomást tettek, nem látszik rajtuk, vagy csak alig a hadjárat nyoma.

Értesülésünk szerint a Lengyelországban visszamaradó német erők zömét a 8. hds. fogja képezni. Lengyelország megszállott része felett Rundstedt[71] vezérezredes parancsnokol, a közigazgatást Frank[72] birodalmi miniszter vezeti.

A visszamaradt német csapatok résztvesznek a helyreállítási munkálatokban, — főtevékenységük a zsákmánygyűjtés. Folyik természetesen az utánképzés is. — Posenben ottjártunkkor már harcszerű lövészetet tartottak.

f) Megemlítésre érdemes még, hogy — különösen a nemes burkolatú — utak aránylag keveset

71 *Rundstedt, Gerd von* (1875—1953) német vezértábornagy. Mint a régi porosz katonahagyományokat őrző, a hitleri vezetés számára megbízhatatlan tábornoki kar tagját 1938-ban 15 társával együtt nyugdíjazták. A Lengyelország elleni hadjárat előtt azonban visszahívták a hadseregbe. A hadjárat idején a délről támadó német hadseregcsoport parancsnoka, a hadjárat befejezése és 1939. okt. 22. közt pedig a lengyelországi német katonai közigazgatás vezetője volt. A Franciaország elleni hadjárat irányítója, a győzelem után vezértábornaggyá léptették elő. A Szovjetunió megtámadásakor a déli hadseregcsoport parancsnoka. Mivel az oroszországi stratégia kérdésében szembe került Hitlerrel, 1941 végén leváltották. 1942. márc.—1945. márc. között a nyugati német erők főparancsnoka. Minthogy a szövetségesek támadását nem tudta feltartóztatni, 1945 márciusában menesztették.

72 *Frank, Hans* (1900—1946) a Nemzetiszocialista Munkáspárt egyik vezetője. Lengyelország 1939-es megszállása után létrehozott Lengyel Főkormányzóság német irányítója. Szorosan együttműködött a megszálló katonai erőkkel, az SS-szel és a Gestapóval. Felelős a németek által 1939—1944 közt Lengyelországban elkövetett bűnökért. A háború után mint háborús bűnöst halálra ítélték és kivégezték.

szenvedtek a hadjárat alatt. Az út — a németek tapasztalata szerint is — sokkal kevésbbé érzékeny, mint a vasút, illetőleg sokkal könnyebben helyreállítható.

B) *Németország*

Németország nappali arca a béke képét mutatja, csak az esti elsötétítés minden vonalon emlékeztet a háborúra.

A német polgári lakossággal szemben életbeléptetett korlátozások főként az élelmezés és a ruházkodás terén elég súlyosak, — de nem olyanok, amelyek a mindennapi életet kellemetlenné és kibírhatatlanná tennék. Ezek a [43.o.vége] korlátozások nézetük szerint nem a közvetlen anyaghiányra, hanem az előretekintő gazdálkodásra vezethetők vissza,

A német tisztek a nyugati háborúról érdemileg nem beszélnek. Nem érintik az orosz kérdést sem. A nyugati ellenségeket illetően azt az érzést váltják ki az emberből, hogy az 1918-as vereség emléke még erős gátlásként befolyásolja önbizalmukat az ottani sikereket illetően. Nincs még mértékük arra, hogy új erejüket össze tudják hasonlítani a régi győztesekével. Az az érzésünk, hogy nyugaton egy harctéri siker nagyon megnövelné a háború győztes befejezésébe vetett bizalmukat, egy balsiker igen károsan elevenítené fel azt a hitet, amit nyugaton oly szívesen propagálnak, hogy az angol szívósságot és az angol gazdasági erőket legyőzni nem lehet.

Benyomásunk szerint a németek nem lelkesednek a háborúért, de a kötelességüket meg fogják tenni. A hadsereg erkölcsiekben természetesen ma is felette áll a hátországnak. [44.o.vége]

VI. Fejezet.

JAVASLATOK.

A bizottság a német—lengyel hadjárat abszolut értékűnek felfogható tapasztalatai és tanulságai alapján megfontolásra érdemesnek látja az alant felsorolt javaslatokat.

A bizottság tudja, hogy javaslatai sok vonatkozásban nem mondanak újat. A kirívó fény és árnyoldalakkal bővelkedő közeli hadjárat azonban oly hangsúlyozottan az előtérbe emelt bizonyos dolgokat, hogy azokra rámutatni nem látszik feleslegesnek.

A) *Általában*

1. Európában ma oly küzdelmek korát éljük, amikor az államok részéről a *lét puszta fenntartása is hatalmas erőfeszítéseket kíván meg a honvédelem terén.* Hatványozottan áll fenn az a követelmény Magyarország esetén, miután pozitív célkitűzéseink vannak[73].

2. *A hadsereget és a hátországot egyformán kell felkészíteni a háborúra.* A kettő közötti aránytalanság feltétlenül balsikerhez vezet.

3. *A honvédségünk legfontosabb tényezője az erkölcsi erő;* ennek gerincét képezi a tényleges tiszti- és altisztikar.

A tiszti- és altisztikar nevelő befolyása és példaadása tartja ébren az önfeláldozó hazaszeretetet és a kötelességteljesítést a hadseregben és *óvja meg* a legénységet a *belső bomlasztó aknamunka* hatásától. Utóbbira nálunk — tekintettel az új szovjetszomszédságra — a jövőben fokozottabb mértékben lesz szükség. De válságos helyzetekben is a legénység mindenkor vakon követi azon tisztjeinek a példáját, akikben megbízik és akik velük együttéreznek.

Ezért nálunk *legelsősorban a tényleges csapattisztek létszámát kellene emelni és a tisztikar széles rétegeit közelebb kellene hozni a legénységhez.*

A megoldás miként jéhez a német haderő szolgáltatja a legjobb példát, ahol *nagyszámú kipróbált derék altisztet vettek át a tényleges tisztikarba.* Ezen altisztekből lett tisztek — különböző csapattiszti beosztásokban egészen az alosztály parancsnokig bezárólag — *kiválóan feleltek meg* a lefolyt lengyel háborúban.

A német haderő rendkívülien magas erkölcsi színvonala az aránylag igen magas tisztiveszteségekben is kifejezésre jut. A tisztek ilyen példaadóan bátor és hősies magatartása — mely mindenkor magával ragadja a legénységet — azonban csak *magas* tisztilétszámok mellett követelhető.

4. *A sikerek csírája* — jobban mint valaha — *a békeelőkészületekből fakad.* A repülők legalábbis korlátozzák a hátország életét, (Magyarország kis földrajzi kiterjedése mellett ez fokozottan fennáll!) — nincs többé mód arra, hogy a hadsereg felszerelése a háború kezdetén nagyobb arányú kiegészítést nyerjen, vagy a hátország háborúra való átállítása a mozgósításkor vegye kezdetét.

73 Az elcsatolt területek, főleg Erdély akár fegyveres úton történő visszaszerzésére utal.

B) *Országvédelemmel kapcsolatosan.*

1. Indokoltnak látszik *a súlyt a mozgósítás rejtett módjára helyezni és a területi kiegészítést a legszigorúbban betartani.* [45.o.vége] Indoklás: a) a hadsereget minden a pol. feszültségnek megfelelő készültségi fokon kell tartani, anélkül, hogy ez provokatív jelleggel bírna; b) csak e réven lehet azzal számolni, hogy az ellenfelet felkészültségben meglephetjük; c) csak a területi kiegészítés szigorú betartásával lehet biztosítani a feltűnés nélküli, gyors és a közlekedéstől csaknem teljesen független mozgósítást.

2. A *határvédelmet* a veszélyeztetett irányokban — ha lehetséges — *erődítéssel is kell fokozni.* Indoklás: a) lerohanások ellen véd; b) biztosítja az ország tervszerű mozgósítását és felvonulását még akkor is ha a repülők tevékenysége miatt e téren késedelem áll be; c) megvéd értékes területek elvesztésétől; d) támadás előkészítéséhez jó bázis; e) háborús készletek elől való raktározását engedi meg.

Ott ahol az országhatárok — mint a volt német—lengyel határ legnagyobb részén — nyíltak ott az erődítéseket *hátra kell vonni.* (mélységbe tagozni). *Messze hátul fekvő fontos pontokat, átjárókat stb-t kell kettős hídfő szerűen megerősíteni,* hogy akkor is tarthassák magukat, ha az ellenséges gyorsanmozgók őket meg is kerülnék és hátulról támadnák. Az ily módon messze hátravont erődök — melyeket jó harántutakkal kell összekötni — képesítsék a hátsó tartalékokat arra, hogy a határvédelmet lerohanó és messze az ország belseje felé előtörő ellenséges gyorsan mozgókat *megállítsák, utánpótlásaikat elvágják és visszavonulásukat lehetetlenné tegyék.* Az ilyen erődökben kellene a lőszer és üzemanyagtartalékokat is tárolni.

3. A *légvédelmet* (figy. és jel. szolg. aktív és passzív lgv.) *minden vonatkozásban a lehető legjobban* ki kell építeni. Indoklás: a) váratlan rep. tád. ellen csak így lehet az ország erőit megóvni, b) ezen a téren kell leginkább meglepetéssel számolni, c) ez teszi lehetővé a hátország rendszeres életét a háború alatt.

4. A legmesszebbmenő kisegítésről kellene gondoskodni a Duna és Tisza *hidak,* valamint a *vasutak elrombolása esetére.* Indoklás: a) megbénítják a mozgósítást és a felvonulást; b) lehetetlenné tehetik az ország életét és a hadsereg utánpótlását. (a bizottság a vasuttal kapcsolatosan elsősorban a teherkocsiállomány növelésére gondol.)

5. Az *állami hírhálózatnak* legalább egy részét célszerű lenne minden irányban a föld alá helyezni és biztosítani kellene az állami élet minden ágazatában a rádió híradást. Indoklás a lengyel példa.

6. Célszerűnek látszik a polgári lakosság *kiürítését* elvileg elkerülni. Indoklás: a) a hadvezetőség és az állami vezetés részére óriási terhet jelent; b) vagyonát úgy tudja legjobban megvédeni; c) nem jelent gátat a hadsereg részére.

C) *Földi hadsereggel kapcsolatosan*

1. A *pc-os és mot. erőket szaporítani kellene.*[74] Indoklás: a) rendkívüli módon növelik a hds. eleven erejét; b) gyors. mozgó háborúban kitűnően beváltak; c) kevésbé gyors mozgásra képesített ellenféllel szemben óriási előnyt biztosítanak; d) áttörő erejük nélkülözhetetlen a korszerű védelemmel szemben. [46.o.vége]

2. A *seregvonatokat a lehetőségig motorizálni* kellene. Indoklás: a) a hds. ellátása mozgó háborúban így nem fog féket képezni; b) a kocsioszlopokkal a lengyelek igen rossz tapasztalatokat szereztek; c) a lóanyag elvétele révén az ország mezőgazdaságának életét nem bénítanánk meg.

3. Tágabb értelemben vett *harceljárással* kapcsolatosan:

a) A korszerű döntést kereső védelem tűzrendszerének gerincét a pc. elhárítás képezze. A főellenállási öv vázát ma a természetes és mesterséges akadályok mögé elhelyezett és a korszerű erődítéstechnika minden eszközével fedett pc. eljárító fegyverek alkossák, amelyek a harckocsik ellen is védő akadályokat biztosan pásztázzák. *A védelmet oly mélységben kell megszervezni, hogy a harckocsitámadással szemben az állásrendszeren belül fölénybe lehessen jutni.*

b) *Kiserődök elleni tád-nál* a réslövéssel való leküzdést előtérbe kell helyezni;

c) a *harckocsi tád-oknál a ködvédelemre* a H.Sz.I.R.[75] 754. b. pont 5. bekezdésénél nagyobb súlyt kellene helyezni, ami együtt járna a ködösítésre alkalmas felszerelés kiegészítésével.

4. A gyalogság harchoz nem föltétlenül szükséges szerelvényét — a németekhez hasonlóan — szállítani lenne célszerű. A némethez hasonló málhakocsik rendszeresítésével a gyalogság mozgása harcban és harcon kívül jelentősen megkönnyebbedne. *Ennek fontosságát a lengyel hadjárat minden vonatkozásban beigazolta.*

5. *A fogatolt ütegeknél* a lőszerkocsikat (mozdonyos járművek) kellene rendszeresíteni vagy pedig a fog. ütegek lőszerlépcsőjét tehergépkocsikból képezni.

6. Magasabb pk-ok részére — ök. eszközként — be kellene állítani a „Storch" típusú repülőgépeket.

74 A bekezdés mellett Mészöly vk. alez. kézírásával: „Ezt nem bírjuk. Tehát a pc. elhárítást a maximumra fokozni."

75 Harcászati Szabályzat I. Rész.

D) *A légi erőkkel kapcsolatosan*

1. A zuhanóbombázás tökéletes beválása folytán, kis államoknak, mint Magyarország-nak is, légierejében csak oly bombázógépeket kellene bevezetni, amely gépek a magasból történő bombavetés mellett zuhanóbombázásra is képesítve vannak. Ugyanis csak magasból bombázó gépeknek ott van létjogosultsága, ahol egyrészt a tömegben való alkalmazásnak megvan a lehetősége, s így a pontos találatokat a tömeghatás helyettesíti, — másrészt ahol a zuhanóbombázógépek különben is rendelkezésre állanak.

2. A német—lengyel hadjárat első rep. harcászati tapasztalat(a) az volt, hogy a lengyel légelhárítás (vadászok) teljesen csődöt mondott, mert az egyébként jónak ismert lengyel vadászgépek[76] nem tudták elérni a nagysebességű német bombázógépeket. Ebből következik, hogy a vadászgépek rendszeresítésénél csakis a legnagyobb sebességű gépek jöhetnek tekintetbe. A németek az ún. védelmi vadászcélokra is mindenütt a nagysebességű Me—109. típusú gépeket alkalmazták, — ennélfogva az ő tapasztalataik alapján elfogadhatjuk, hogy védelmi célokra is a nagysebességű vadászgépek a legalkalmasabbak.

3. A fel(d)-t illetőleg szükséges oly különleges felszerelésű kötelékek szervezése, amely kötelékeknek a gépei már békében, illetve a hadjárat megindulása előtti közvetlen időszakban, igennagy magasságból különleges [47.o.vége] fényképező eszközökkel tudják végrehajtani a tekintetbe jövő elg. állam katonai céljainak fényképfelderítését.

4. A német—lengyel hadjárat bebizonyította, hogy a lengyel légierő első csődjét az a körülmény okozta, hogy a német légierő a már békében jól ismert és felderített békereptereken lepte meg a lengyel rep. egységeket. Ennél fogva igen nagy súlyt kell helyezni a kitérő és hadirepterek minél nagyobb számára, nehogy a lengyelekhez hasonló kellemetlen meglepetés érhessen bennünket is.

5. A légierőnél az eddig elképzeltnél lényegesen nagyobb anyagelhasználódással kell számolni. Ezért az eddig megállapított és tervezett javadalmazásokat felül kellene vizsgálni, — és azokat erősen emelni kellene.

6. A zuhanóbombázó kiképzés módszereinek, valamint az ily kötelékek alkalmazási elvének megismerésére mielőbb szorgalmazni kellene rep. tiszteknek Németország-ba történő kirendelését.

E) *Kiképzéssel kapcsolatosan.*

1. A német hds. szellemi és erkölcsi fölényét a *nagyszámú és jól képzett tisztikar* jelentette. Ebből kifolyólag súlyt kellene helyezni:

a) a tényleges tisztikar szaporítására,

b) a *tartalékos tisztikar rendkívül alapos kiképzésére.*

2. Tisztikarunk kiképzésénél és nevelésénél fontos lenne a *„SZERVEZÉS"-nek német fogalmak szerin(ti) oktatása.* Logikus gondolkozás mindenre kiterjedő előrelátás és gondoskodás — *felelősség mellett,* a mindennapi élet minden vonatkozásában is! Az ilyenirányú képességet és rátermettséget külön kellene értékelni a tisztek minősítésénél és beosztásánál.

3. *A gyalogság menetteljesítményeit* — a szerelvény csökkentésével egyidejűleg — gyakorlat révén növelni kellene.

4. Indokoltnak látszik az *összes fegyvernemek és szolgálati ágak bevonásával tartott gyakorlatokra a legnagyobb súlyt helyezni.*

5. *Műszaki csapatok* kiképzésének tengelyébe a műszaki zárást, robbantásokat és a hidak, átjárók helyreállítását kellene helyezni.

6. A gépjárművek vezetését és kezelését a legszélesebb körben kellene oktatni.

F) *Egyéb javaslatok.*

1. Ti. étkezdéket háború esetén meg kellene szüntetni.

2. A hadsereg erkölcsének fenntartása érdekében belső propagandára — az ismertetett német módszer szerint — előgondoskodásokat kéne tenni.

3. A tiszti vállszíjat el kellene törölni, hogy csak a bőröv egymagában maradjon meg szolgálati jelvényül. Indoklás: a vállszíj nem hord semmit, de háborúban rögtön elárulja a tisztet. A németek ezért a mostani háború első napjaiban már eltörölték a csapattiszteknél a vállszíjat.

76 PLZ P.11. Az 1933 óta gyártott, merevítő dűcokkal alátámasztott felső szárnyas, merev futóműves, nyitott kabinú gép a harmincas évek vadászainak jellegzetes képviselője volt. 390 km/h-s maximális sebessége megegyezett a német bombázókéval az ellenséges vadászokétól pedig messze elmaradt.

BALOGH MARGIT

A SOPRONKŐHIDAI „HŰTLENEK"

„Sajátosan kimondhatatlan érzés futja át az ember kebelét, midőn ide, az élőhalottak sírboltjába belép. A falak mellett jobbról is, balról is vasrácsozatú folyosók futnak egymás fölött mind a három emeleten. A földszinten éppen úgy, mint az emeleten sorban egymás mellett vannak az úgynevezett zárkák, mindegyik egy-egy fegyenc számára berendezve..." — közli az újonnan átadott országos királyi fegyintézetről a Sopron című újság 1886. szeptember 22-i száma.

Az 1880-as évek elejére az akkor meglévő hét fegyintézet — illavai, lipótvári, márianosztrai, munkácsi, nagyenyedi, szamosújvári és váci — szűknek bizonyult. Kiváltképp azután, hogy az 1878. évi V. törvénycikkel beiktatott új büntetőtörvénykönyv szigorúan kikötötte: a fegyházbüntetésre ítélt személyeket — eltérően az addigi gyakorlattól — fegyházba kell zárni, tekintet nélkül a büntetés időtartamára. Új fegyház létrehozásáról az 1884. évi XX. törvénycikk rendelkezett. A legkedvezőbb ajánlatot Sopron városa tette, felkínálva a kőhidai, „Offermann és társa" 1850-as években épült, akkor már üresen álló cukorgyárát.[1]

A maga idejében korszerűnek számító fegyintézet 1886-tól állt az igazságszolgáltatás szolgálatában. A tömör falak mögé bezárt foglyok számára ugyanolyan szürkén peregtek le a monarchia utolsó évei, mint a második világháború első esztendei. De csak addig, amíg Magyarország bele nem sodródott a háborúba... A Horthy-rendszer a rabokat is háborús politikájának rendelte alá: foglyok százait vitték el a keleti frontra munkaszolgálatra és aknaszedésre. Az 1944. október 16-án puccsal hatalomra került Szálasiéknak problémát okozott a kőhidai köztörvényesek nagy száma. A front közeledtével október végétől ugyanis a budapesti Margit körúti fogházból az „értékesebb" politikai foglyokat Vajna Gábor és Kovarc Emil nyilas miniszterek rendeletére folyamatosan áttelepítették Sopronkőhidára. A fegyház amúgy is túlzsúfolt volt, a politikai foglyok betelepítése tiltakozást váltott ki az intézet igazgatóságából. Ellenkezésük hatástalannak bizonyult. 1944. november 20. és 25. között a nyilasok — így teremtve helyet politikai ellenfeleiknek — 496 fő szigorított dologházi őrizetest adtak át a németeknek, akik Mauthausen koncentrációs táborába deportálták őket.[2] Hans Marsalek Mauthausenről közzétett dokumentumkötetében 1944. november 26-i dátumnál a következő bejegyzés olvasható: „495 Ungarn aus Budapest."[3] A foglyok — egy fő híján — tehát megérkeztek. További sorsuk ismeretlen...

Végeredményben a fegyház ily módon alkalmassá vált arra, hogy december közepéig több mint 300 politikai foglyot és védőőrizetest helyezzen el, akiknek az őrzését a német SS tagjai, a Margit körúti büntetőintézet katonái és a VKF hadbíróságához tartozó őrszemélyzet látta el. Az áttelepült Dominich Vilmos-féle nyilas hadbíróság ott folytatta tevékenységét, ahol Budapesten abbahagyta. Jogtalan, életeket kioltó pereket konstruáltak, hogy a törvényesség látszatával mondhassanak

1 *Németh Gyula:* Részletek a sopronkőhidai fegyház történetéből. I. rész. *Soproni Szemle*, 1980/1. sz., 2. o.
2 *Szita Szabolcs:* Adatok a háborúellenes és antifasiszta ellenállás Sopron megyei történetéhez. III. rész. *Soproni Szemle*, 1982/3. sz., 216. o.
3 *Hans Marsalek:* Die Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen. Wien, 1980. 127. o.

ítéletet ellenfeleik fölött. A fegyház hivatalos ítéletvégrehajtó személyzete állítólag idejében elmenekült, de 25 pengőért, vagy egy liter borért mindig akadt önként jelentkező hóhér.

Az első halálos ítéletet Deutsch József cinkográfuson hajtották végre 1944. december 21-én. Három nap múlva, karácsony vigiliájának reggelén osztozott sorsában Bajcsy-Zsilinszky Endre, Pesti Barnabás, Pataki István és Kreutz Róbert. 1945. január 9-én felakasztották Fisch Emilt és Topa Jánost, január 15-én Kádár-Klein Eleket, január 21-én Odescalchi Miklós herceget, február 16-án Németh László Jánost és Stelczer Lajost. Szülővárosába, Sárvárra vitték, s ott nyilvánosan végezték ki március 13-án Dely Józsefet, akinek bűne jehovista meggyőződése volt. Önkezével vetett véget életének Dallos György, az Egyesült Izzó főmérnöke. Sopronkőhidán pusztult el Zsebeházi Lajos egyetemista is, akinek szervezete nem bírta a fegyház körülményeit. A mártírok és áldozatok nevei mellé számos olyan személyt lehetne felsorolni, akit halálra ítéltek ugyan, de büntetését megváltoztatták, vagy — egyszerűen kifutva az időből — nem érkezett vissza az ítélet megerősítése. Még március 23-án, alig egy héttel a fegyház teljes kiürítése előtt is született halálos ítélet — dr. Harsányi Jenő orvos-százados ellen.

Ez a kivégzési sorozat egyenes következménye volt annak a „szembeszegülőket felkoncolni" szellemnek, ami a nyilas hatalomátvétel után szerte az országban elszabadult. A terror könyörtelensége elsősorban a munkásmozgalom aktivistáira és szimpatizánsaira sújtott le. De nem kerülte el esetenként az anglofil, a náci terjeszkedéssel, a fasizmus eszméivel bármilyen módon szembehelyezkedő polgári, katonai vagy egyházi személyeket sem. Sopronkőhida előtt és mellett a gyilkosságoknak több színtere is volt. 1944. november 7-én a Margit körúti fogházban végezték ki azt a Szenes Annát, aki az angol hadsereg huszonkét éves hadnagyaként hosszabb ideje túsz volt a nyilasok kezében. November 30-án ott oltották ki Győrffy Gyula repülő alezredes életét, mert a kormányzói kiáltvánnyal ellenkező, a harc folytatására vonatkozó parancsot nem hirdette ki, s késleltette annak továbbítását a többi repülőtérre. A soproni 48-as laktanya falainál végezték ki Pataki Ferenc szovjet tisztet tizenegy társával együtt annak ellenére, hogy az ítélet végrehajtása már nyár óta húzódott, mert reális esély volt német vagy nyilas hadifoglyokkal való kicserélésükre. Sajnos ezt a névsort is lehetne folytatni... Még hosszabb listát tenne ki a nyilasok által elhurcoltak, börtönbüntetésre ítéltek, megkínzott emberek nevének felsorolása. Közös bennük — a nyilas vérbíróság megfogalmazása szerint —, hogy mindannyian hűtlenek lettek a magyar hazához.

A sopronkőhidai „hűtlenek" a korabeli Magyarország sajátos társadalmi metszetét adták. Simonffy András megfogalmazása szerint, ha a rabtartókat is beszámítjuk, akkor elmondható, hogy néhány hektárnyi területen csaknem fél évig együtt élt az ország teljes társadalmi keresztmetszete: a miniszterelnöktől kezdve a földbirtokoson és egyházi méltóságokon át a katonatisztekig és illegális kommunistákig mindenki. A politikai foglyok listáját olvasva mindegyik név a nácikkal és a nyilasokkal való szembenállás egy-egy — néha egészen sajátos — formáját takarja. Inkeyéket például azzal vádolták, hogy egy ideig birtokukon rejtegették Bethlen István volt miniszterelnököt; a repülőtiszteket — köztük azt a Krudy Ádámot, aki Kassa 1941. június 26-i provokatív bombázásakor a város repülőterének megbízott parancsnoka volt — azzal, hogy október 16. után nem esküdtek fel Szálasira; Szebeny Józsefet, a BESZKÁRT vezérigazgatóját azért fogták el, mert nem tett vezető munkakörbe néhány olyan személyt, akit a nyilas párt kívánt, mivel műszaki képzettségük hiányzott; Jávor Pál színművészt pedig zsidó származású felesége miatt vették őrizetbe. A magas rangú katonatisztek közül egyesek Horthy sikertelen kiugrási próbálkozásánál segédkeztek, mások az ellenállási mozgalomba kapcsolódtak be.

A sopronkőhidai vérbíróság és áldozataik történetének feltárása még a történetírás adóssága. Ezt az adósságot törlesztve tesszük közzé ezt a néhány tanúvallomást, amelyek 1945 tavaszán születtek a soproni főispáni hivatalban Hám Tibor kisgazdapárti főispán kezdeményezésére. A tanúvallomást tevők mindegyike valamilyen kapcsolatban állt a fegyházzal: fogolyként vagy hozzátartozóként, vagy éppen a fegyintézet alkalmazottjaként. Az iratanyag eredetije a Soproni Levéltárban talál-

ható, de a jelen forrásközlés az Új Magyar Központi Levéltár Miniszterelnökségi „TÜK" jelzésű (titkos ügyiratkezelés), 12.155/1945. számú másolatok alapján készült. E jelzet alatt a most közzétett vallomások mellett még a következő személyek nyilatkozatai lelhetők fel: Bárdosi Jenő fegyintézeti evangélikus lelkész vallomása Bajcsy-Zsilinszky Endre utolsó óráiról (ez már több kiadványban megjelent), és általában a fegyintézetről; Groszmann Árpádné szül. Keller Elza elfogatásának körülményeiről; Groszmann Árpádné összeállításában a Sopronkőhidán kivégzettek névsora; Lakatos Gézáné, férje — az egykori miniszterelnök — elfogatásáról; Mélik Endre újságíró Odescalchi Miklós herceg szökése kapcsán történt letartóztatásáról; Sallay Jenő fertőrákosi lakos a politikai foglyok október 29-i érkezéséről; Geiszbühl Mátyás római katolikus lelkész a fegyintézetről; Milassin Istvánné hadbíró őrnagy neje férje letartóztatásáról; Bisztricsányi Irén Udvarhely vármegyéből menekült irodatiszt nagybátyjáról, dr. Dietz Károly volt budapesti rendőrfőkapitányról. Keresztény János a Sopronkőhidai Szövőgyárban foglalkoztatott politikai foglyok névsorát nyújtotta be (Ez megjelent a „Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéből 1929—1945" című kiadványban); Sodró Sándorné férje, Sopron város volt katonai parancsnoka őrizetbe vételéről nyilatkozott.

A vallomások mindegyikén — a hiteles másolat jeleként — ott található a „Sopronvármegyei és Sopron kir. thj. város főispánja" feliratú pecsét lenyomata.

A szövegekben csak a nyilvánvaló gépelési, illetve elhallás miatti hibákat javítottuk. Megtartottuk viszont a nevek esetleges elírását a 444—446. oldalakon közölt dokumentum esetében, mert a hibákat nem a gépírónők, hanem maguk a tanúvallomástevők ejtették. A szögletes zárójelbe foglalt részek a forrásközlő kiegészítései.

A jegyzőkönyvek közül első helyre került dr. Pinezich István ügyvédnek, Bajcsy-Zsilinszky Endre védőjének a nyilatkozata. A dokumentum több szempontból is érdekes. Érdekes, mert eddig a Bajcsy-Zsilinszky ellen lefolytatott tárgyalás menetéről csak Érsek Albert nyugalmazott alezredes rendőrségi kihallgatásáról fölvett jegyzőkönyv alapján értesülhettünk. S Pinezich vallomása cáfol néhány eddigi megállapítást. Dernői Kocsis László, Bajcsy-Zsilinszky egyik életrajzírója, meg nem nevezett forrás alapján a következőket írta: „Pinezich üzenetet kap: Zsilinszky Gábor talán el tudná érni, hogy a németek közbelépjenek. Mondja a vádlottnak, ő visszautasítja a gondolatot. Aztán hozzáteszi: — De értesítsék őt sorsomról."[4] A most olvasható jegyzőkönyv ennek ellenkezőjéről tanúskodik. Ahhoz, hogy helyesen értékelhessük történelmünk híres személyiségeit, el kell kerülnünk a heroizálást. A valódi hősök nem az utókor beállításától válnak hősökké. Bajcsy-Zsilinszky érdemeit szemernyit sem kisebbíti, ha tudjuk róla: a halálos ítélet súlya alatt meggondolta magát, és ő is küzdött életéért. Életével többet nyerhettünk volna, mint mártíromságával...

1945. április 21-én kelt dr. Vásáry István pénzügyminiszter és dr. Gyöngyösi János külügyminiszter közös levele a minisztertanácshoz, amelyben javasolták, hogy a vértanúhalált halt Bajcsy-Zsilinszky Endrét, a Kisgazdapárt egykori országgyűlési képviselőjét a kormány nyilvánítsa a nemzet halottjának és ennek megfelelő végtisztességben részesítse.[5] A minisztertanács a javaslatot elfogadta, s elrendelte a holttest exhumálását, személyazonosságának megállapítását. Ennek végrehajtásáról tanúskodik a II. számú dokumentum, kihagyva belőle a külvizsgálatra vonatkozó leírásokat. Ez a rész ugyanis történelmileg érdektelen, csupán esendő földi mivoltunkat érzékelteti. A sors fintorának is lehetne nevezni: Bajcsy-Zsilinszky földi maradványainak egyik azonosítója az az Érsek Albert volt, akit hamarosan letartóztattak vérbíróságbeli ténykedéséért... Bajcsy-Zsilinszky Endre hamvai szülőfalujában, Tarpán helyeztettek örök nyugalomra.

Czebe Jenő vezérkari százados és Kuthy László vezérkari ezredes vallomása két Horthyra felesküdött katonatiszt Sopronkőhidára vezető útjának bizonyítéka. Mindketten elkerülték a Németországba történő deportálást: Czebe megszökött, Kuthyt pedig szabadon engedték. Ez utóbbi történet egy árnyalattal más megvilágítást kap Kádár Gyula publikus visszaemlékezésében. Szerinte Dominich hadbíró

4 *Dernői Kocsis László:* Bajcsy-Zsilinszky. Budapest, 1966. 326. o.
5 Új Magyar Központi Levéltár: XIX—A—1—j—1526/1945.

azért léptette ki a menetre kész sorból Kuthy ezredest, mert régi barátság fűzte őket össze, ami még abból az időből eredt, amikor mindketten a VKF 2. osztályán dolgoztak.[6] Czebe és Kuthy emlékezetből összeállították a politikai foglyok névsorát. A felsorolás nem teljes, mert például a Kossuth Népe 1945. május 16-i száma is közöl olyan neveket, amik innen hiányoznak. De a felsorolás jól mutatja, hogy a sopronkőhidai fogolycsapat a társadalom legkülönbözőbb rétegeiből tevődött össze.

Nagybaczoni Nagy Vilmos egykori honvédelmi miniszternek állít emléket egy belügyes tiszt, Kopácsi Gusztáv vallomása. A munkaszolgálatosokért és zsidókért nyíltan kiálló minisztert az elsők között tartóztatták le a nyilasok.

A mai napig nem teljesen tisztázott Odescalchi Miklós herceg sikertelen szökési kísérlete Olaszország angol—amerikai megszállási zónájába. Felesége vallomása — az utolsóként közzétett dokumentum — sem lebbenti fel a titok fátylát, hogy mi célból, megbizatással vagy önhatalmúlag dezertált férje Horthy hadseregéből, de lejegyzett szavai esetleg pontosíthatnak egyes mozzanatokat.

Bízunk abban, hogy a jegyzőkönyvek adalékul szolgálhatnak mindazoknak, akiket foglalkoztatnak a közelmúlt eseményei. Természetesen megfelelő kritikával és fenntartásokkal kell kezelni a vallomásokat, hiszen jellegükből adódóan szubjektív töltetűek. Egy képet azonban mindenképpen kirajzolnak elénk: a háború jellemformáló erejét. Ki az üldöző, ki az üldözött szerepét vállalta.

I. JEGYZŐKÖNYV

Készült Sopronban, 1945. évi május hó 2-án a főispáni hivatalban. Jelen vannak: alulírottak.

Az újságban közölt felhívásra megjelenik dr. Pinezich István[7] soproni (Kossuth Lajos u. 1. sz.) lakos, ügyvéd, aki a hozzá intézett kérdésekre és az igazság hű bemondására történt figyelmeztetés után a következőket adja elő:

Bajcsy-Zsilinszky Endre[8] volt országgyűlési képviselő a sopronkőhidai fegyházban letartóztatásban volt. Erről én, mint honvédségi védő értesültem. Bajcsy-Zsilinszky védőjeként az 1944. dec. 23-ára kitűzött főtárgyalásra dr. Kelemen Kornél[9] budapesti ügyvédnek kellett volna megjelenni. Az akkori viszonyok közepette kétes volt, vajon dr. Kelemen a főtárgyaláson meg fog érkezni, miért is a tárgyalást vezető bíró, avagy az ügyész felkért, hogy mint hivatalból kirendelt védő jelenjek meg arra az esetre, ha Bajcsy-Zsilinszky választott védője a főtárgyaláson meg nem jelennék. Ez a felszólítás a kőhidai fegyház épületében történt, ahol nekem egyéb ügyekben dolgom volt. Történetesen ugyanaz nap, ez lehetett december 16-án vagy 17-én, találkoztam a fegyházban Bajcsy-Zsilinszky Endrével, akivel mint régi ismerősök és volt képviselőtársak üdvözöltük egymást, és én tudtára is adtam Zsilinszkynek, hogy Kelemen Kornél dr. esetleges elmaradása esetén engem jelöltek ki, hogy őt hivatalból védjem. Zsilinszky erre azt mondotta, hogy ő nem bízik Kelemen dr. megérkezésében, s felkért, hogy tanulmányozzam át ügyének iratait, vállaljam védelmét, mint általa is megbízott védőügyvéd. Ennek a kérésnek úgy is mint ügyvéd, de úgy is

6 *Kádár Gyula:* A Ludovikától Sopronkőhidáig. Budapest, 1978. II. k., 784. o.

7 *Dr. Pinezich István* (Sopronkertes, 1879 — Sopron, 197?). A középiskolát Sopronban, az egyetemet Budapesten és Kolozsvárott végezte el. 1908-ban tett ügyvédi vizsgát. Irodáját Sopronban nyitotta meg, ahol csakhamar a város egyik tekintélyes polgára lett. A soproni Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt (Egységes Párt) vezetője, Sopron tiszteletbeli ügyésze, a katolikus konvent elnöke, a Dunántúli Turista Egyesület vezetője s más társadalmi egyesületek tagja volt. Sopron városát képviselte a felsőházban 1930—1939 között. 1945 után népbíróság előtt vonták felelősségre azzal a váddal, hogy nem tett meg mindent mint védőügyvéd Bajcsy-Zsilinszky Endre megmentéséért.

8 *Bajcsy-Zsilinszky Endre* (Szarvas, 1886. június 6. — Sopronkőhida, 1944. december 24.). Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott, majd Lipcsében és Heidelbergben végezte. Kolozsvárott avatták jogi és államtudományi doktorrá. 1911-ben Áchim András parasztvezér meggyilkolásával kapcsolatban bíróság elé állították, de az esküdtszék felmentette a vádak alól. Közéleti tevékenysége és politikai gondolkodása hatalmas ívű fejlődést tett meg. 1918-ban például egyik alapító tagja volt a Magyar Országos Véderő Egyesület nevű jobboldali szervezetnek, 1919-ben a szegedi ellenforradalmárok között találjuk, majd a Szózat című fajvédő lap szerkesztője lett. Politikai nézetei az 1920-as évek végétől kezdtek megváltozni, amikor felismerte a német külpolitika Magyarországot veszélyeztető vonásait. Még 1928-ban szakított a Fajvédő Párttal, s 1931—1935 között már a Magyar Nemzeti Radikális Pártot képviselte a parlamentben. 1936-ban belépett a Független Kisgazdapártba, s e párt képviselője lett 1939-ben. A II. világháború idején az antifasiszta egység híve, a Magyar Történelmi Emlékbizottság egyik tagja, az ellenállási mozgalom polgári szárnyának egyik vezetője. Magyarország német megszállása után a Gestapo letartóztatta. Október 13-i szabadulása után élére állt a kommunisták által kezdeményezett Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának. Árulás következtében a nyilas Nemzeti Számonkérő Szék november 23-án letartóztatta, majd a vérbíróság halálra ítélte.

9 *Dr. Kelemen Kornél* (Budapest, 1885—?). Budapesti ügyvéd, államtitkár. 1912-ben szerezte ügyvédi diplomáját. Tiszteletbeli főügyésze Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyének, főügyésze a Magyar Nemzeti Szövetségnek, megalakulása óta ügyésze a Mérnöki Kamarának. Ügyésze és tanácsbírája a Pesti Református Egyházmegyének. A politikai életben 1918-ban, illetve azt követően tűnt fel, különösen a jobboldali mozgalmakkal kapcsolatban, amelyek közül több jogi esetben is szerepelt. (Így pl. ő volt Teleki Pál egykori miniszterelnök jogi képviselője abban a politikai perben, amelyet Teleki indított Vészi József felsőházi tag, a Pester Lloyd főszerkesztője ellen egy, a numerus clausus körül támadt vitában.) Tagja volt a Pest vármegyei törvényhatósági bizottságnak is. 1931-től a Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt képviselője volt. Ő látta el Bajcsy-Zsilinszky Endre védelmét, amíg a bíróság Budapesten ülésezett.

mint ember és Zsilinszkynek régi ismerőse készséggel eleget tettem, bár az akkori viszonyok között és tekintettel arra, hogy Zsilinszky társait, Kiss János altábornagyot[10] és társait[11] már kivégezték volt, előre tudtam a védekezés sikertelenségét, és így nehezemre is esett a védői tisztség vállalása. A főtárgyalás előtt egyik napon kiszálltam Kőhidára, az iratokat áttanulmányoztam, s így az ügy és előzményei ismeretében megjelentem a főtárgyaláson. A főtárgyaláson a tárgyalásvezető bíró Dominich őrnagy[12] volt, emlékezetem szerint az állomás-parancsnokság által kirendelt bírák egyike egy csendőr-százados volt, ennek nevére nem emlékszem, épp úgy nem emlékszem az elnöklő ezredes vagy alezredes nevére sem,[13] mert számos ügyben voltam védő a honvéd-bíróságnál és a totális mozgósítás és harcbaállítás tárcanélküli minisztere mellé rendelt tábornok bíróságánál. A tárgyalás alakilag az akkor érvényben volt rendelet és bűnvádi perrendtartás szabályai szerint folyt le. Az ügyész,[14] akit ugyancsak nem tudok már megnevezni, egy hadbíró százados, előterjesztette a vádindítványt, amely szerint Zsilinszky az 1930. évi III. t.c. 59. §-ának 1. illetve 4. pontjába ütköző és § utolsó bekezdése[15] szerint minősülő, halállal büntetendő hűtlenség bűntettét követte volna el azzal, hogy egy szövetség, az ún. magyar frontba[16] tömörült pártok élére állott, amely szövetségnek a vád szerint az volt a célja, hogy a magyar fegyvereket a németek ellen az oroszok oldalán fordítsák. Zsilinszky Endre kihallgatása következett, aki kimerítően, talán másfél órán át adta elő a védekezését, illetve az ügy történetét, az indokokat, amelyek a szövetkezés alapokául szolgáltak és a szövetkezés céljait. Lényegében emlékezetem szerint előadta, hogy a háború folytatását teljesen céltalannak látta, a teljes elbukást elkerülhetetlennek tartotta, a további hasztalan pusztulás és vérontás elkerülése szerinte csak így volt lehetséges, ha a német szövetségtől elfordulunk, a lehetőség szerint a németektől kikapcsolódunk és keressük az érintkezést az oroszokkal, hogy fegyverszünetet és ennek alapján békét kaphassunk. Előadta Zsilinszky azt is, hogy egyik fő cselekvésük volt Budapest megkímélése, Budapest középületeinek és hídjainak felrobbantását valamiképpen megakadályozni.

A vádlott kívánságához képest mint védő előterjesztettem a bizonyítás kiegészítési indítványt, miután a bíróság a Kiss János és tsai elleni főtárgyaláson felmerült bizonyítási anyagokat ismertette volt. A bizonytás kiegészítése tanúk kihallgatására és Zsilinszky különböző, főleg idegen nyelvekre is lefordított vagy azokon megjelenő műveinek beszerzésére irányult. Ezzel a bizonyítással Zsilinszky igazoni akarta, hogy egész életén át a tiszta önzetlen hazafiság vezette szóban és írásban, hogy mindenkor kizárólag a magyar érdekekért szállt síkra, önzetlenül dolgozott és szegény ember maradt. Ezt a bizonyítást, amely hivatva volt a vádat lerontani atekintetben, hogy csak feltételezhető is volna, hogy Zsilinszky szándékosan az országnak és fegyveres erejének kárt volna

10 *Kiss János* (Erdőszentgyörgy, 1883. március 24. — Budapest, 1944. december 8.). Altábornagy. 1939-ben a hadvezetés német orientációjának ellenzése miatt nyugdíjazták. Ettől kezdve Kőszegen élt visszavonultan. 1944 novemberében Budapestre utazott és átvette a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága kérésére annak Katonai Vezérkarának irányítását, és kidolgozta a budapesti felkelés katonai tervezetét. 1944. november 22-én a nyilas nyomozószervek árulás révén tudomást szereztek a mozgalomról, s Kiss Jánost társaival együtt elfogták. A nyilas haditörvényszék halálra ítélte, s a Margit körúti (ma: Mártírok útja) katonai fegyházban kivégezték.

11 Az 1944. december 6-án kezdődött statáriális tárgyalás a következő személyeket vádolta: Bajcsy-Zsilinszky Endre, Kiss János altábornagy, Nagy Jenő ezredes, Tartsay Vilmos vezérkari százados, Almásy Pál hmtk. alezredes, Révay Kálmán százados, Makay Miklós vegyészmérnök, Balássy Miklós vezérkari őrnagy, Tóth István vezérkari százados, Kővágó József hmtk. százados, Schreibert Róbert egészségügyi őrnagy. Kiss Jánost, Nagy Jenőt, Tartsay Vilmost, Almásy Pált, Révay Kálmánt és Makay Miklóst halálra ítélték. Kegyelmi döntéssel Almásy, Révay és Makay ítéletét 15, illetve 10-10 évi fegyházra változtatták. A kegyelmet nem nyert három személyen december 8-án hajtották végre a halálos ítéletet. Bajcsy-Zsilinszky ügyét — mivel őt képviselői mivolta mentelmi joggal ruházta föl — elkülönítették, amíg az országgyűlés hozzá nem járult kiadatásához.

12 *Dominich Vilmos* (1904. június 11—?). Hadbíró őrnagy. 1944-ben a Vezérkar Főnöke különbíróságának vezetője, s Szálasi uralma idején is ezt a tisztséget töltötte be. Kiss János és társai, Bajcsy-Zsilinszky rögtönítélő bírósági tárgyalásán ő a tárgyalásvezető. A Sopronkőhidára kitelepült bíróság és fogház parancsnoka. 1945 májusában az a meikaiak letartóztatták és Kufstein börtönébe zárták. Később Kufsteint és az ott raboskodókat a franciák vették át. Kiadatását elkerülte, mert Magyarország és Franciaország között nem volt hadiállapot. Állítólag Argentínába emigrált. A magyar igazságügyi szervek többször kérték kiadatását, de kérelmeik nem vezettek eredményre. (Almásy Pál Sopronkőhidai napló című memoárjában beszámol arról is, hogy Dominich állítólag több évvel ezelőtt feltűnt Svájcban, és ott az egyik banknál fel akart venni egy, még 1944 előtt elhelyezett nagyobb összeget. Itt látták társaságában Gömbös Ernőt, néhai Gömbös Gyula volt miniszterelnök fiát. A svájci bank nem teljesítette kérését.)

13 A Sopronkőhidára telepített hadbíróságnál 9—10 bíró teljesített szolgálatot. 1946. január 15-én a soproni rendőrség Érsek Albertet vette őrizetbe azzal a váddal, hogy a bíróság elnökeként részt vett Bajcsy-Zsilinszky halálra ítélésében.

14 Dernői Kocsis László már idézett könyve szerint a vádat Jánosi Ferenc, a vezérkari főnökség ügyésze képviselte. A bíróságban pedig Szabó, Anka és Kerényi századosok ültek. Almásy Pál visszaemlékezése szerint viszont a vádat Nika Géza hadbíró százados képviselte.

15 Az 1930. évi III. törvénycikk „A katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről és a közönséges büntetőtörvények egyes rendelkezéseinek ezzel kapcsolatos módosításairól és kiegészítéséről" szól. A törvény 1—4. pontjai alapján tíz évtől 15 évig terjedő fegyházzal büntethető az, aki háború idején mással szövetkezik, mást rábírni igyekszik arra, hogy a magyar állam vagy szövetségese fegyveres erejének szándékosan hátrányt, vagy az ellenségnek szándékosan előnyt okozzon, valamint ennek érdekében az ellenséggel érintkezésbe bocsátkozik. Az utolsó bekezdés szerint ha a bűntett következtében a fegyveres erő egy vagy több tagja hadifogságba esett, életét vesztette, súlyos sérülést szenvedett vagy súlyos betegségbe esett, vagy ha a bűncselekményből nagy hátrány származott, vagy az a hadviselés érdekét nagy fokban veszélyeztette, a büntetés halál.

16 A Magyar Front 1944. május közepén alakult a kommunisták kezdeményezésére a Szociáldemokrata Párt és a Kisgazdapárt részvételével, mint a magyar demokratikus pártok antifasiszta szövetsége. 1944 közepére a Nemzeti Parasztpárt is csatlakozott. Propagandatevékenységet fejtett ki a németek ellen. 1944. november 9-én a fegyveres ellenállási mozgalom szervezésére létrehozta a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságát, amelynek elnöke Bajcsy-Zsilinszky Endre lett, aki addig a Kisgazdapártot képviselte a Magyar Frontban.

okozni és előnyt az ellenségnek, a bíróság feleslegesnek ítélte, és az ügyet a Kiss János és tsai elleni főtárgyalás adataival és magának Zsilinszky előadásával tisztázottnak és az ítélkezésre érettnek találta.

Az ügyész azután, hogy a tárgyalást vezető a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánította, előterjesztette sablonosan a vádat, különösebben és részletesebben annak indoklásába nem bocsátkozott, amint hogy az igazságnak megfelelően ki kell jelentenem, hogy a vád képviselője semmiféle agresszivitást a tárgyaláson nem mutatott.

A vád előterjesztése után elmondottam én a védőbeszédet, foglalkoztam a váddal. Jogi szempontból igyekeztem kimutatni, hogy a vád szerinti bűncselekmény tényálladéki elemei fenn nem forognak, s különösen hogy az életbeléptetési törvény 59. §-ának utolsó bekezdése szerint a vád szerinti tett semmiképpen sem minősíthető. Rámutattam az ügy politikai oldalára is, kifejtettem, hogy a háború elvesztésével is számolnunk kell, amikor az országnak életbevágóan szüksége lehet olyan magyar emberekre, akik tárgyalóképességüket a győztes ellenféllel szemben is megőrizték. Múltjánál, felfogásánál és keménykötésű magyarságánál fogva ilyen magyarnak állítottam, mondhatom teljes meggyőződéssel is, amit ugyancsak kifejezésre juttattam, Bajcsy-Zsilinszky Endrét is. Felmentést kértem, bűnösség megállapítása esetén Zsilinszky kifogástalan múltjára, jóhiszeműségére és végeredményben hazafias aggodalom diktálta cselekményére való tekintettel a lehető legenyhébb büntetésnek a kiszabását.

Felszólalásom után Zsilinszky Endre személyesen is előadta azt, amit védelmére előadni szükségesnek tartott. Az ügyész a védőbeszédekre nem reagált, újabban fel nem szólalt.

A bíróság erre határozathozatalra vonult vissza, majd a délelőtt 9 órakor megkezdett tárgyalást emlékezetem szerint délután 2 óra tájt az ítélet kihirdetésével befejezte. Az ítélet kötél általi halálra szólt. Az ítélet kihirdetése után jegyzőkönyvbe foglaltam a tárgyalás és ítélet elleni panaszokat, amely lényege abban állott, hogy a bíróság lényeges körülmények tekintetében előterjesztett bizonyítás kiegészítési indítványnak nem adott helyt, hogy tévesen mondotta ki bűnösnek Zsilinszkyt az ítélet szerinti bűncselekményben, hogy tévesen minősítette e cselekményt és hogy nem alkalmazta a büntetés kiszabásánál az enyhítő §-t, illetve nem élt a bíróság az enyhítés legmesszebbmenő lehetőségével. Ezeket a panaszokat kértük orvosolni, s végső esetben a halálbüntetésnek kegyelemből való átváltoztatását.

A Dominich tárgyalást vezető később kérdést intézett hozzám, hogy nem akarnék-e Zsilinszkyvel még beszélni. Tekintettel arra, hogy Zsilinszkyvel az ítélet kihirdetése után hosszasabban beszélgettem, kívánságait, amelyek megkegyelmezése iránti lépések megtételére vonatkoztak, át- és tudomásul vettem, Dominichnak azt mondottam, hogy Zsilinszkyvel mindent megbeszéltem, mire ő azt felelte, hogy azért szólt, mert esetleg már nem lesz alkalmam Zsilinszkyvel beszélni. Kérdésemre, hogy miért nem lenne már alkalmam védencemmel beszélni, hiszen az ítélet megerősítésre szorul, ami legalább öt-hat napot szokott igénybe venni, Dominich arra hivatkozott, hogy az ítéletet azonnal megerősítésre viszi, ami engem megdöbbentett, éreztem, hogy Dominich felsőbb nyomásra cselekszik, s hogy valakinek vagy valakiknek az ügy nagyon sürgős. Kérlelésre fogtam a dolgot, hogy Dominich hagyja az ügyet az ünnepek utánig feküdni, legyen meg az elítéltnek legalább a reménye, hogy megkegyelmezése érdekében a lehető lépések megtörténnek. Dominich hivatkozott arra, hogy ünnepek vannak, ő is le akarja rázni ezt az ügyet, ami engem egyenesen megrendített, ő talán ezt észre is vette s oda módosította a dolgot, hogy őt is sürgetik.

Én Zsilinszky kívánságainak megfelelően igyekeztem és szerettem volna megfelelni, nejét,[17] öccsét[18] és Kelemen Kornél ügyvédet értesíteni, felhívni, hogy sürgősen járjanak közbe Zsilinszky Endre elgondolása szerint a Nuncius[19] és a hercegprímás[20] útján az illetékeseknél, főleg Veesenmayer[21] német követnél, mert Zsilinszky abban volt és vélte tudni, hogy a német hadsereg részére felajánlandó nagyobb pénzösszeg ellenében Veesenmayer hajlandó lesz ügyét protegálni. Még a fegyházi vendéglőben értesültem, hogy egy kis autó valószínűleg Budapestre indul, ott a helyszínen megírtam egy levelet Kelemen Kornél ügyvédnek, belefoglalván azt, amit Zsilinszky szerint sürgősen ügyében meg kellene tenni. Ezután hazasiettem, hogy sürgönyileg és távbeszélőn kíséreljek meg összeköttetést Zsilinszky Endre nejével, Kelemen Kornéllal, esetleg Zsilinszky Gáborral. Alig értem haza, a fegyintézeti vendéglős telefonált, hogy az autó nem megy Budapestre, hanem Veszprémbe. Minthogy úgy tudtam, hogy Zsilinszky Gábor Ajkán tartózkodik, megkértem

17 *Bajcsy-Zsilinszky Endréné, szül. Bende Mária* (Vác, 1900. — Budapest, 1974. május 14.). 1944 augusztusában kötött házasságot Bajcsy-Zsilinszky Endrével — külön engedéllyel — a Fő utcai börtönben. Haláláig méltó megbecsülés övezte.

18 *Zsilinszky Gábor* (1888—1953). Vegyészmérnök. Bátyjától eltérően a politikával kevésbé foglalkozott, a gazdasági életben helyezkedett el. 1920-tól a jobb- és szélsőjobboldali lapokat kiadó Stádium Sajtó Vállalat vezérigazgatója. 1934-től a Nitrokémiai Ipartelepek és a Péti Nitrogénművek Rt. vezérigazgatója, 1940-től elnöke volt. Betöltötte a Gyáriparosok Országos Szövetsége elalnöki tisztét is. A háború vége felé Németországba menekült, majd kivándorolt Brazíliába.

19 1930-tól 1945-ig Angelo Rotta püspök állt a Magyarországi Apostoli Nunciatúra élén.

20 Serédi Jusztinián esztergomi érsek, bíboros hercegprímás.

21 *Veesenmayer, Edmund dr.* (Bad Kissingen, 1904. november 12. — Darmstadt, 1977. december 24.). 1944. március 19-től Németország budapesti követe és teljhatalmú megbízottja. 1945-ben szovjet fogságba esett. A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék 20 évi börtönbüntetésre ítélte. Büntetését 1952-ben 10 évre csökkentették. Végül 1954-ben szabadlábra helyezték. Haláláig Darmstadban (NSZK) élt.

Kluj ber vendéglőst, hogy a Kelemennek címzett levelet címezze át Ajkára Zsilinszky Gábornak és irányítsa az autó soffőrjét a levél személyes kézbesítése végett a címzetthez Ajkára. Borravalóval nem fukarkodtam és ígéretet tettem a soffőrnek a levél személyes kézbesítése esetén nagyobb összegű jutalmat. Magam próbáltam telefon összeköttetést kapni, de semerre sem kapcsoltak, nem lehetett összeköttetést kapni. Erre lediktáltam telefonon a postára sürgönyöket Zsilinszkynénak, Zsilinszky Gábornak és Kelemen Kornélnak. Amikor a harmadik sürgönyt diktáltam, a felvevő kisasszony az ügy komolyságára való tekintette megakasztott azzal a figyelmeztetéssel, hogy a sürgöny sem érhet előbb rendeltetési helyére, mint egy közönséges levél. A sürgönyöket azonban mégis továbbíttattam. Következő nap vasárnap reggel visszakaptam a Kelemen Kornélnak, illetve Zsilinszky Gábornak címzett levelet azzal, hogy a fentemlített autó Veszprémbe sem indult. Úgy délelőtt 10 óra tájt dr. Gunde László [22]ország.[gyűlési] képv.[iselő] barátom, aki ugyancsak internálva volt a fegyintézetben és akinek ügyében szintén eljártam, egy barátjával együtt meglepett a lakásomon azzal, hogy őt őrizetből kiengedték, s hogy Budapestre készülnek, amihez némi útravalót kértek tőlem. Tőlük értesültem, hogy szegény Zsilinszky Endrét vasárnap reggel 8 órakor kivégezték, ami tehát anélkül történt, hogy engem, mint védőt az ítélet megerősítéséről értesítettek és alkalmat adtak volna, hogy volt védencemmel még beszéljek és utolsó kívánságait átvegyem.

A kivégzésnél jelen volt orvosnál[23] érdeklődtem azután, hogy volt-e Zsilinszky Endrének valami különös kívánsága, üzent-e valamit övéinek, s hogy miként folyt le a halálbüntetésnek kötél általi végrehajtása. Az orvos szerint Zsilinszky Endre félelem nélkül, keményen és férfiasan nézett szembe a halállal, ahogy nála másképp magatartása el sem képzelhető, utolsó szavai pedig a következők voltak: „Isten áldja a hazámat, Isten veled feleségem, Isten mindent tud!"

Felolvasás után helybenhagyólag aláíratott.

Kmft.[24]

dr. Baditz Imre sk.
főispáni titkár

dr. Pinezich István sk.

Kedl Matild sk.
jegyzőkönyvvezető

A másolat hiteléül:
Baditz Imre
főispáni titkár

II. JEGYZŐKÖNYV

Felvétetett Kőhidán a büntetőintézeti temetőben Bajcsy-Zsilinszky Endre holttestének exhumálása alkalmával, 1945. április hó 22-én. Jelen vannak dr. Horváth Miklós kir. tiszti főorvos és Kup Gyula közkórházi főorvos törvényszéki orvosszakértő.

A fogolytemető különálló sarkában, közvetlenül a dűlőút mellett 15 fa-névtáblával megjelölt sír közül az első sor útszéli első sírja Bajcsy-Zsilinszky Endre jelzésű, 1944. december 24-i megjelöléssel.

A sírhant elszáradt cserepes virágokkal van díszítve. A sírhant megnyitása után 2 m mélységben homokos talajban, hanyatt fekvő helyzetben koporsó nélkül találtuk a teljesen felöltözötten eltemetett holttestet. A holttesten fekete zakó kabát, szürke pulóver, csíkos ing, fekete nadrág, szürke harisnya és fekete félcipő volt található.

Személyazonossági jelek: 1. A fekete zakó kabátban „Tóth Lajos Budapest" szabómester cégjelzése volt található. 2. A jobb szivarzsebben összehajtott zsebkendőn „B.Zs.E." betűjelzések találhatók.

(...)

Vélemény: Fentiek alapján teljes biztonsággal megállapítható Bajcsy-Zsilinszky Endre holttestének személyazonossága. A halál időpontja a rendelkezésre álló adatoknak és a talált helyzetének megfelelően mintegy 4 hó előttire tehető.

K.m.f.

dr. Horváth Miklós
dr. Kup Gyula

22 *Dr. Gunde László* (Újvidék, 1894. június 23. — ?). Magkereskedő, magtermelő, hites törvényszéki gazdasági szakértő, az Országos Magyar Terménykereskedő Egyesület elnöke. 1935-ben Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, 1939-től a Magyar Élet Pártja képviselője az országgyűlésben.

23 Dr. Aranyi Sándor orvos századost, ugyancsak sopronkőhidai foglyot rendelték ki a halál beálltának megállapítására.

24 Kelt, mint fent.

Záradék: Az exhumált holttest fémkoporsóba helyezve tengelyen Sopronba szállíttatott, hol a Szt. Mihály temető ravatalozó helyiségében ideiglenesen elhelyezést nyert.

Sopron vármegye és Sopron város főispánja dr. Hám Tibor, valamint Érsek Albert ny. alezredes, tolmács a beszállítás megtörténte után, 1945. IV. 22. du. 3 órakor megjelennek a ravatalozó helyiségben és a koporsó felnyitása után megtekintik az általuk személyesen is ismert Bajcsy-Zsilinszky Endre holttestét.

Alulírottak egybehangzó kijelentéssel megállapították, hogy az exhumált holttest néhai Bajcsy-Zsilinszky Endre holttestével azonos. Az agnoszkálási eljárás után a koporsó az evangélikus temető egyik kriptájában van elhelyezve a temetés időpontjáig.

K.m.f.

Hám Tibor
Érsek Albert

III. JEGYZŐKÖNYV

Készült Sopronban 1945. évi április hó 26-án a főispáni hivatalban. Jelen vannak: alulírottak. Megjelenik Czebe Jenő vezérkari százados[25] budapesti lakos és előadja a következőket:

1945. február 4-én tartóztattak le a vezérkari főnökség parancsára, mert január hó 9-től szolgálati beosztásomból — 7. póthadosztály vezérkari főnök — távol voltam. Február 6-án szállítottak be a soproni büntetőintézetbe Kőszegen történt kihallgatásom után önkényes eltávozás stb-vel vádolva. Itt február 9-én a vkf. 1. bíróság ügyésze Janszky hadbíró százados hallgatott ki arra vonatkozóan is, hogy nem-e akartam az oroszokhoz szökni. Tekintve, hogy abban az időben szökésem helyén harcok voltak, és bátyám (vitéz Czebe Valér vezérkari százados[26]) után is érdeklődött, aki ugyanebben az időben eltűnt. Helyzetem meglehetősen reménytelennek tűnt akkor, mert törzsem és beosztottaim egyöntetűen vallhatták azt, hogy október 15-től kezdve, a Szálasi kormányra fel nem esküdve mindent megtettem, hogy a kormányzói, majd később Vörös János vezérkari főnök[27] parancsához tartsam magamat, és hogy a magyar értékek magyar földön maradjanak, és átállási törekvésem sejtették, vagy tudták. Ebben a helyzetemben kerestem fel a fogságból dr. Varvasovszki János főorvos urat,[28] a soproni Erzsébet kórház idegosztályának vezetőjét, aki teljes segíteni akarással azon volt, hogy cselekedeteim enyhítő körülményeit az orvosi szempontok figyelembe vételével kihangsúlyozni tudja, és ezzel a várható gyors s esetleg végleges elintézését ügyemnek a lehetőség határain belül akadályozza. A soproni katonai büntetőintézetben, mely Sándor hadbíró alezredes[29] vezetése alatt volt, ott-tartózkodásom alatt egy zsidót, három orosz foglyot, és egy magyar katonaszökevényt végeztek ki. Az ellátás a büntetőintézetben jó volt. Az elhelyezés azonban a túlzsúfoltság miatt a legénységnél igen rossz. Emiatt több haláleset is fordult elő, járvány s betegségek következtében. Sopronban március 24-ig maradtam, amikor is a nyomozás során megállapított adat alapján ellenem az Kbtk. 59. §[30]-ba ütköző hűtlenség bűntettével gyanúsítottak és emiatt ügyemet a vkf. 3. bíróságának adták át, és a sopronkőhidai büntetőintézetbe szállítottak. Itt március 25-én hallgatott ki Simon hadbíró százados[31], aki kihallgatásom során a segíteni akaró benyomását tette rám. Ott-tartóz-

25 *Czebe Jenő* (Budapest, 1914. december 12. — Budapest, 1949. június 7.). A 7. póthadosztály anyagi vezérkari tisztje. Középiskoláit Kőszegen, Budapesten és a Pécsi Katonai Reáliskolában végezte el. 1936. augusztus 20-án avatták hadnaggyá. 1942 és 1944 között elvégezte a Hadi Akadémiát. 1944. május 30-tól hadszíntéri szolgálatra osztották be. Alakulatát a német rombolások megakadályozásának szolgálatába állította. Ezért a parancsnoksága alá utalt honvédségi vonatszerelvényeket a harcból kivonta, újólagos bevetésüket megakadályozta. Tevékenyen részt vett az ellenállási mozgalomban, főleg lőszerjuttatással. 1945 elején letartóztatták. Szabadulása után jelentkezett az új Honvédelmi Minisztériumba, ahol a személyügyi osztály beosztottja, majd az elvi osztály vezetője lett. Ellenállási múltjáért három év rangelőzésben és előléptetésben részesült. 1945. április 1-jével őrnaggyá, augusztus 1-jével alezredessé léptették elő. A magyar kormány megbízásából részt vett a párizsi béketárgyalásokon, mint katonai szakértő. 1947—48-ban a cseh—magyar, 1948 szeptemberében a szovjet—magyar határmegállapító bizottság tagja. 1949. február 26-án az amerikai hírszerzés javára végzett kémkedés vádjával letartóztatták. Június 7-én a vizsgálati fogságból szökést kísérelt meg, s eközben agyonlőtték. (*Markó György*, a Hadtörténelmi Levéltár igazgatójának szíves közlése alapján.)

26 *Czebe Valér* (Budapest, 1913. augusztus 3.—?). 1935. augusztus 20-án kezdte meg tényleges katonai szolgálatát. 1944-ben a vezérkarhoz beosztott tiszt századosi rangban. Életéről további információk nem állnak rendelkezésünkre.

27 *Vörös János* (Zala megye, 1891—1968). Altábornagy. 1944. március 16. és október 16. között a honvéd vezérkar főnöke. A nyilasok hatalomra kerülésekor átment a Vörös Hadsereghez. 1944. december 22. és 1945. november 15. között az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere. 1946-os nyugdíjazásáig vezérkari főnök volt. 1949 végén letartóztatták és életfogytiglani börtönre ítélték. 1956 őszén kiszabadult. Balatonfüredi villájának családja részére meghagyott szobáiba költözött, s ott élt haláláig.

28 *Varvasovszki János* (1906—1975). 1944—1945-ben a Soproni Erzsébet Kórház ideggyógyászati osztályán dolgozott vezető főorvosként. E minőségben látta el a sopronkőhidai fegyintézet polgári főorvosi tisztét is. Később csak a soproni kórházban dolgozott. 1973-ban ment nyugdíjba. Haláláig magánpraxist folytatott Sopronban.

29 Sándor András hadbíró őrnagyról van szó.

30 Katonai büntetőtörvénykönyv. Az 59. §-ról l. a 15. jegyzetet.

31 Simon Gyula hadbíró századosról van szó.

kodásom alatt két halálos ítéletet hoztak egy szervezkedés ügyében egy orvos és egy rendőrtiszt ellen. (neveikre most nem emlékszem.) Az ítéletet azonban nem hajtották végre. A sopronkőhidai március 25-i kihallgatásom után más kihallgatásom nem volt, így én a hadbíróságra vonatkozóan egyebet előadni nem tudok.

Március 28-án a fenyegető orosz előnyomulás miatt az úgynevezett védőőrizeteseket útbaindították gyalogmenetben Kismartonig, hogy onnan Németországba az írnokok tudomása szerint Kinsee[32]-be szállítsák őket. Március hó 29-én indultunk el mi politikai foglyok reggel 1/2 8 felé szintén gyalogmenetben Kismartonig, hogy onnét Németországba, tudomásom szerint Matthausenbe[33] szállíttassunk. Március hó 28-án tudomásom szerint Makkai János[34] szökött meg egy őrrel (aki kikísérte őt a fogházból). Március 29-én a Frisch főhadnagy[35] parancsnoksága alatt álló magyar őrség és az oszlop felett egy kb. 20 főből álló Gestapo altiszt parancsnoksága alatt levő Gestapo őrség vette át a parancsnokságot géppisztolyokkal felszerelve. A kiszállítandókat kb. 400 főt csoportokra osztották, minden csoportnak parancsnokot kijelölve és figyelmeztették a csoportot, hogy minden oszlopból kilépő ellen az őrség a fegyverét használja. A Sopronkőhidán volt politikai foglyokról készült névjegyzéket, melyet Kuthy vk. ezredes[36] úrral emlékezetből összeállítottunk, az ezredes Úr fogja jegyzőkönyvéhez csatolni. A menetoszlopból még magyar területen dálnoki Veress Lajos vezérezredes,[37] a 2. magyar hadsereg volt parancsnoka egy őrszakaszvezető kíséretében megszökött. A szökésről a határátlépés utáni első pihenőkor vettünk tudomást, mikor is egy, a szökésnél jelen volt úrtól (Ary ezredes[38]) tudtam meg, hogy Veress vezérezredes egy magyar kocsioszlophoz csatlakozott a magyar kocsioszlop végén néhány idősebb és betegebb podgyászát szállító kocsiról. Szökése után az őrség a kocsinál való tartózkodást és podgyász feltételét megtiltotta, és még erélyesebb figyelmeztetéseket tett. Tudomásom szerint Sérc községben a menetoszlopból egy kapu mögé beugorva, majd az oszlopból való sikeres szökés után három napi bújdoklással az előnyomuló orosz erők által elfoglalt területre kerültem, és Sopronban jelentkeztem. Ebben az ügyben egyéb előadnivalóm nincs.
A jegyzőkönyv helyesen lett felvéve.

Kmft.

Baditz sk.
titkár

Czebe Jenő sk.
vk. százados

Szabó Lenke sk.
jegyzőkönyvvezető

A másolat hiteléül:
Baditz Imre
főispáni titkár

32 Helyesen: Chiemsee. Város az NSZK-ban, Münchentől délkeletre.
33 Helyesen: Mauthausen. Község Felső-Ausztriában.
34 Helyesen: *Makay Miklós* (1900—1976). Vegyészmérnök. A Nitrokémiai Iparvállalatok igazgatója volt. Bajcsy-Zsilinszky Endre utasítására ő vitte fel Kőszegről Budapestre személygépkocsiján Kiss János altábornagyot. A nyilasok október 22-én letartóztatták, december 8-án halálra ítélték, de kegyelemből büntetését 10 évi fegyházbüntetésre változtatták. Sopronkőhidára került, s a gazdasági hivatalban lett írnok. A deportálás elől Alich őrmester segítségével megszökött. Szovjet közreműködéssel jutott el Debrecenbe, ahol az Ideiglenes Nemzetgyűlés nemzeti parasztpárti képviselőjévé választották. 1947 elején elhagyta az országot és Brazíliában telepedett le, ahol a Nitrokémia ottani leányvállalatának igazgatói teendőit látta el. Nyugdíjazása után az Amerikai Egyesült Államokba költözött, s Kaliforniában élt haláláig.
35 *Frisch József* (?). Tüzér főhadnagy. Hivatalos beosztása a politikai foglyok őrzésére alakított őrosztag, „a magyar kir. budapesti I. honvéd hadtestparancsnokság büntetőintézetének kikülönített őrosztaga" parancsnoka. Az *Új Sopron* 1946. március 29-i tudósítása szerint életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték.
36 *Kuthy László* (1896. szeptember 22—1958). Vezérkari ezredes. 1944. szeptember végén a Horthy Miklós által Moszkvába küldött fegyverszüneti bizottság előkészítését végezte. Október 16-án a németek letartóztatták. 1945 februárjában a nyilasok pert indítottak ellene, s bár a tárgyalás során felmentették, továbbra is védőőrizetes maradt. A deportálás elől — a vallomásában ismertetett módon — megszökött. 1945 folyamán az új Honvédelmi Minisztérium személyügyi csoportfőnöke, 1946 elején a honvédség felügyelője. 1946. február 21-től altábornagy, 1947. december 1-jétől vezérezredes, 1948. február 15-től politikai államtitkár. Tisztségét 1948 őszéig, Farkas Mihály miniszter hivatalba lépéséig viselte, ekkor elbocsátották. 1950-ben koholt vádak vádak alapján letartóztatták és halálra ítélték, de kegyelemből életfogytiglani börtönre változtatták az ítéletet. 1956 őszéig volt börtönben. Ezt követően rendőri felügyelet alá helyezték. Idegileg összeroppant állapotban öngyilkosságot követett el.
37 *Veress Lajos, dálnoki* (Sepsiszentgyörgy, 1889. október 4. — London, 1976. március 29.). Vezérezredes. Vezérkari főnöke „jóvoltából" 1944. október 15-én letartóztatták. Ugyanazon év végén bíróság elé állították, s 15 év börtönbüntetésre ítélték. A bajorországi deportálás elől egy, az őrséghez tartozó szakaszvezető segítségével szökött meg. Ezután Kiskőrösre került internáló táborba, onnan pár hónap elteltével szabadult. 1946-ban nyugdíjazták. A Magyar Közösség néven ismert szervezkedésben való részvétel vádjával 1947. április 16-án kötél általi halálra ítélték, majd azt kegyelemből életfogytiglanra változtatták. 1956-ban szabadult, ekkor külföldre távozott, s haláláig Londonban élt.
38 *Ary Lajos* (1888. március 24—?). 1911. augusztus 18-án kezdte tényleges katonai szolgálatát. 1944-re gyalogsági ezredesi rangot ért el, s Nyíregyháza katonai parancsnoki tisztét látta el. Sopronkőhidára 1945. március 20-án került, miután állomásparancsnoki tisztét elhagyta.

IV. JEGYZŐKÖNYV

Készült Sopronban 1945. évi április 26-án a főispáni hivatalban. Jelen vannak: alulírottak.

Megjelenik vitéz Kuthy László vezérkari ezredes[39] budapesti lakos és előadja a következőket:

Beregfy vezérezredes,[40] a nyilas-uralom honvédelmi miniszterének saját kezűleg írt parancsa alapján a nyilas-uralom első napján tartóztattak le és azt a vádat emelték ellenem, hogy a „Kormányzó Úr Őfőméltósága klikkjéhez" tartozva személyesen közreműködtem október 15-e előkészítésében. November közepéig a Margit körúti fogházban, majd ettől kezdve november végéig a Fő utcán a Gestapo fogságában voltam, november 27-én pedig két autóbuszban, többek társaságában — köztük Kállay Miklós volt miniszterelnök[41] is — Sopronkőhidára szállítottak és itt tartottak fogva 1945. március 28-án bekövetkezett szabadulásomig. Szabadulásomban erősen közrejátszott a magyar őrség, mely a Gestapo ellenére lehetővé tette azt, hogy a Németországba szállítandó csoportból a németek tudta nélkül kivettek, majd a csoport és a Gestapo kíséret eltávozása után elengedtek.

A sopronkőhidai fegyházban letartóztatásban lévők névjegyzékét — akiket korábban ismertem már —, emlékezetből összeállítottam, és azt a jegyzőkönyvhöz csatolom.

A bánásmódot illetőleg meg kell jegyeznem, hogy a magyar őrség velünk foglyokkal általában tisztességtudóan viselkedett, míg viszont a Gestapo őrség (mert a magyar őrség mellett ilyen is állott) a legkíméletlenebb bánásmódot tanúsította velünk szemben úgy magatartás, mint fellépést illetően. Annál inkább visszataszító volt ez, mert a Gestapo őrség tagjait majdnem kivétel nélkül 18—20 éves bácskai sváb gyerekek voltak, akiknek nagy része magyarul is tudott.

A Sopronkőhidán székelő vkf. illetve bíróság tagjai közül Göbölös László hadbíró századost kell kiemelnem, aki minden lehetőt elkövetett, hogy a foglyokkal való bánásmód jó legyen, sőt annak ellenére, hogy viselkedése már a nyilasok előtt gyanút keltett, nem egyszer megtette azt is, hogy cellánkba, amelyben négyen voltunk elhelyezve (mégpedig Veress Lajos vezérezredes,[42] Hardy Kálmán altábornagy,[43] Utassy Loránd ezredes[44] és én) látogatóba bejött, ott hosszabb ideig tartózkodott, sőt ügyünkkel kapcsolatban még tanácsokat is adott abból a célból, hogy védekezésünket elősegítse.

Ügyünk tárgyalása alkalmával a tárgyalást vezető Dominich Vilmos hadbíró őrnagy[45] igyekezett a pártatlanság látszatát megőrizni, bár különösen Veress Lajos vezérezredessel szemben nem egy esetben viselkedése visszatetszést szült bennünk. A vádat képviselő ügyész, Janszky László hadbíró-százados ügyész saját bevallása szerint első ügyészi ténykedéseként kapta ezt az ügyet, ennek megfelelően benyomásunk általában az volt, hogy megbízatása büszkeséggel töltötte el. A vádbeszédben visszatetszést keltett, hogy erősen kihangsúlyozta ránk vádlottakra (Veress Lajos, Hardy Kálmán, Utassy Loránd és én) csak egy méltó büntetés várhat, mégpedig az akasztófa. Ennek megfelelően Hardy Kálmánnal szemben pl. vádbeszédében súlyosbította a vádat.

Az ottani ügyészség többi tagjait nem ismertem, csak hallomásból tudom, hogy egy Nika nevű, egy Jánosi nevű és úgy tudom, egy Szabó nevű hadbíró százados[46] volt még beosztva, akiknek működéséről és felfogásáról vallomást tenni nem tudok.

Dominich Vilmos hadbíró őrnagyot illetően Göbölös százados kijelentése szerint azt mondhatom, hogy különösen az utolsó hetekben Dominich magatartása ingadozóvá vált. Göbölös szerint

39 L. a 36-os számú jegyzetet.

40 *Beregfy (Berger) Károly* (Cservenka, 1888. február 12. — Budapest, 1946. március 12.). Vezérezredes. Szálasi Ferenc 1944. október 16-án honvédelmi miniszterré nevezte ki. A budapesti Népbíróság mint háborús bűnöst ítélte halálra 1946. március 1-jén.

41 *Kállay Miklós* (Nagyhalász, 1887. január 23. — New York, 1967. január 14.). 1942. március 9-én Horthy Miklós miniszterelnökké nevezte ki. Miniszterelnöksége alatt kísérletet tett az angolszász hatalmakkal való kapcsolatteremtésre, amivel felkeltette a németek bizalmatlanságát. 1944. március 19-én — már mint exminiszterelnök — menedékjogot kért a török követségen. Mikor önként elhagyta menedékét, a németek letartóztatták. Egy ideig Sopronkőhidán, majd Mauthausenben és Dachauban őrizték. 1945 után Olaszországban, 1951-ben az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le. Itt írta meg emlékiratait, amelyet New Yorkban adtak ki 1954-ben.

42 L. a 37-es számú jegyzetet.

43 *Hardy Kálmán* dr. vitéz, nemes (Pécs, 1892. május 5. — Colombus (USA), 1980. június 21.). Altábornagy, folyamőr parancsnok. Horthy szárnysegédje, 1936-tól 1943-ig külszolgálaton. 1943-tól mint vezérkapitány a Folyami Erők parancsnoka. Erősen nyilas- és németellenes beállítottságú. A sikertelen kiugrási kísérlet után — amikor is a Folyami Erőknek a Duna-hidak védelmét kellett volna ellátniuk — a németek letartóztatták, és 1945 februárjában kötél általi halálra ítélték. A háború végéig élt a nem jogerős halálos ítélet árnyékában. Őt is deportálták Bajorországba. 1945 júniusában az amerikaiak Nürnbergbe vitték, ahol tanúként hallgatták ki a háborús főbűnösök perében. Németországban telepedett le, később az Egyesült Államokba vándorolt ki. Nyelvtanárként dolgozott nyugdíjazásáig, majd ezután Dél-Karolina állam fővárosába költözött, és ott élt haláláig.

44 *Utassy Loránd* (1897. április 18—1974.). Okleveles közgazdász végzettséggel Londonban, Washingtonban és Mexikóban teljesített katonai attasé szolgálatot. Ezután a Honvédelmi Minisztériumba került, ahol a 21. osztály vezetőjeként a hadifoglyokkal foglalkozott. 1944. október 13-án Horthy megbízottjaként Szegeden tárgyalt Malinovszkij marsallal. Október 16-án letartóztatták és Sopronkőhidára szállították. Az 1945 februárjában lefolytatott tárgyaláson ugyan felmentették, de továbbra is vizsgálati fogságban maradt. Így deportálták őt is Bajorországba, ahonnan 1945 augusztusában tért vissza. 1945. november 1-jén visszavették a vezérkari testületbe és vezérőrnaggyá léptették elő. 1948. szeptember 16-án a francia Becsületrend Lovagkeresztjével tüntették ki. Hamarosan nyugállományba helyezték, s haláláig vidéken élt.

45 L. a 12-es számú jegyzetet.

46 Nika Géza, Jánosi Ferenc és Szabó András hadbíró századosokról van szó.

Sopron kókida 1945 7/28

fürdő noba

v. Laratorhéza — Bpest. V. Perselmóz u. 4.
[illegible]

Laratos Gézáné

I. nemű noba

[illegible] Bp
[illegible] óthy Mihály XI Somlói út 23.
[illegible] Erzsébet 12. IV. 5.
[illegible] Bp. II. [illegible] 17/21. [illegible]
[illegible] Bpest. [illegible] út 56.
[illegible] Bp. I. [illegible] tér 2.
[illegible] Bp. XI. Budaörsi út 54
[illegible] Bp. XI. [illegible] u. 35.
[illegible] Bp. [illegible] 2 5/2
[illegible] Bp. XI, [illegible] u. 59
[illegible] Bp. I. Tigris utca 49.
[illegible] Bp. II. [illegible] 41.
[illegible] Bp. XI. [illegible] 7.
[illegible] Bp. X. [illegible] út 49. III. [illegible]
[illegible] Bp. X. [illegible] 4.
[illegible] Bp. [illegible] 3
[illegible]

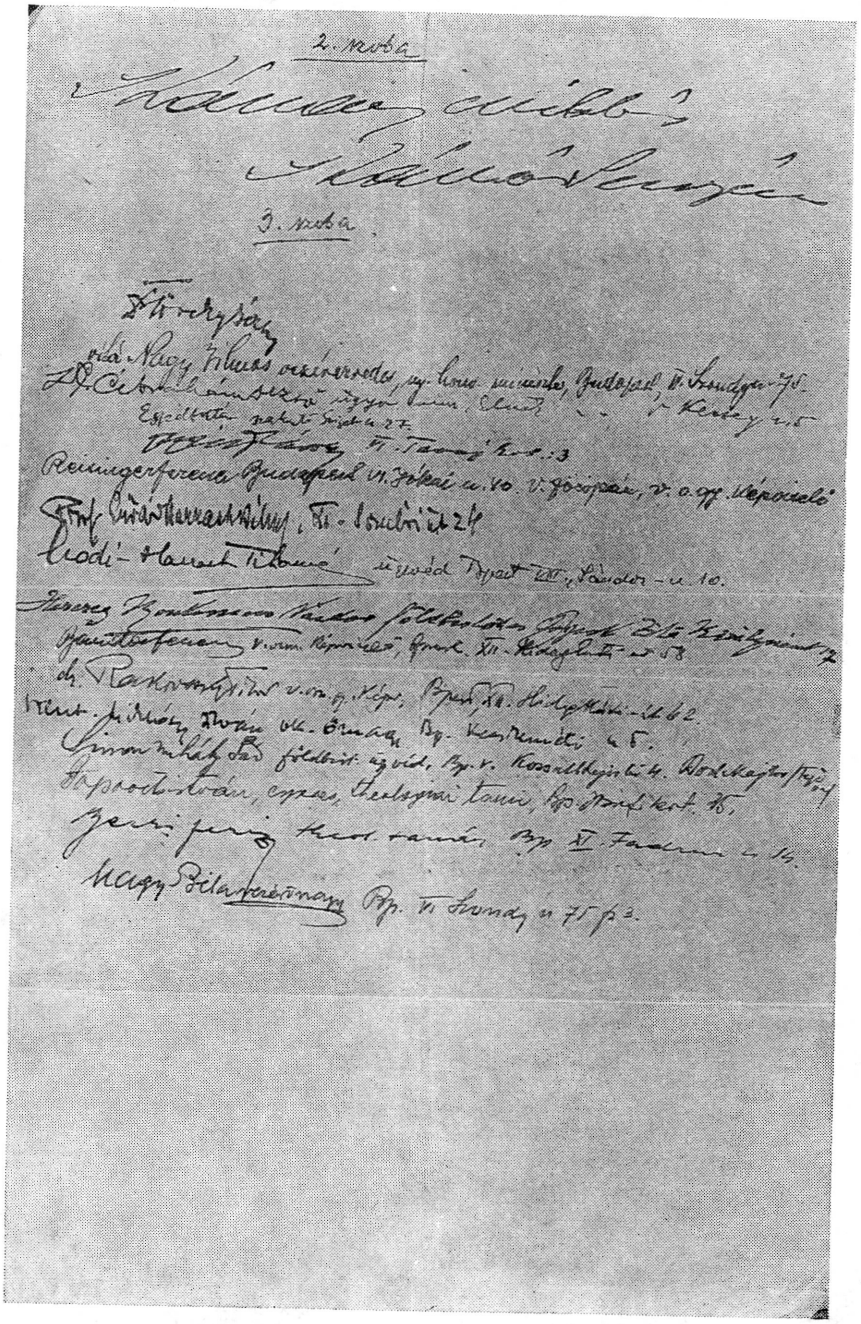

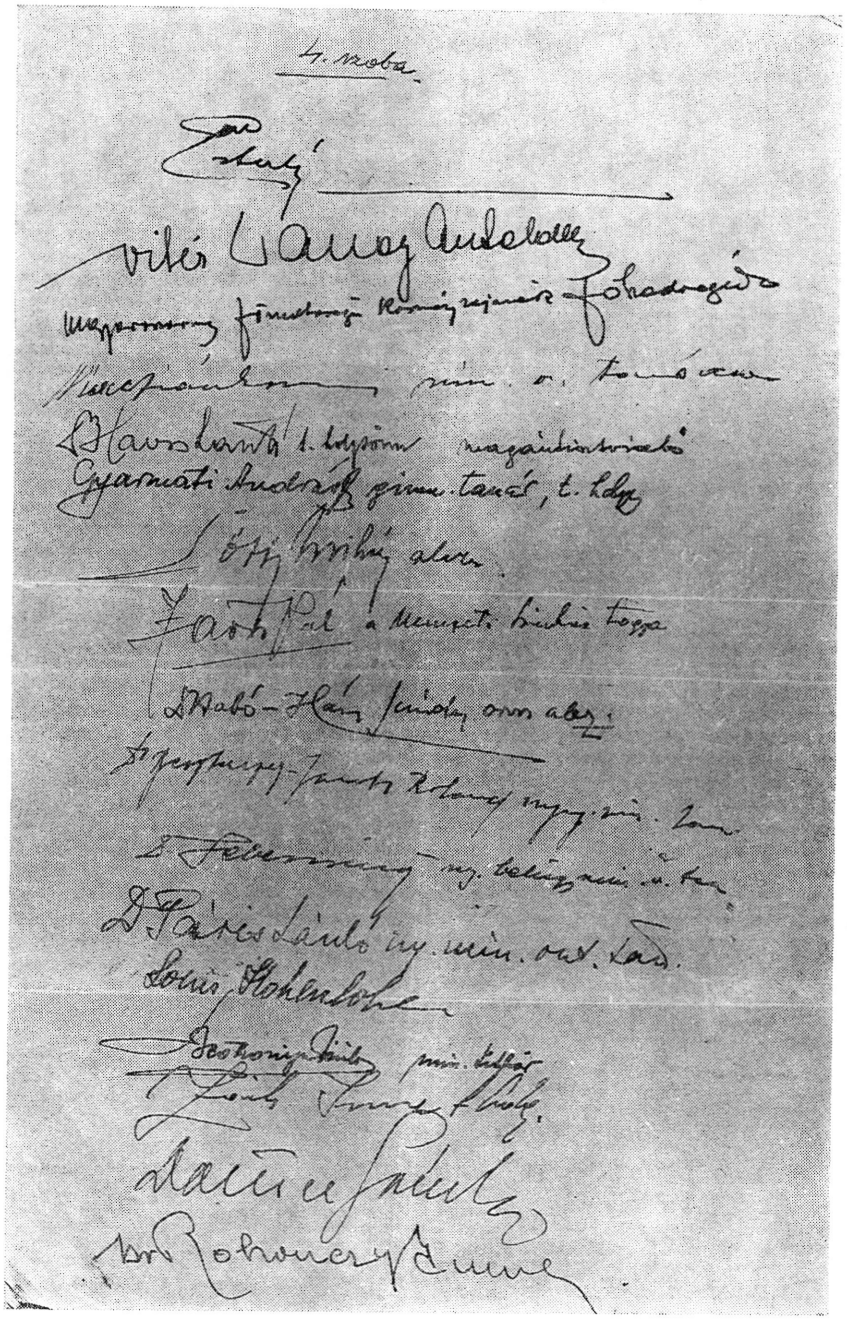

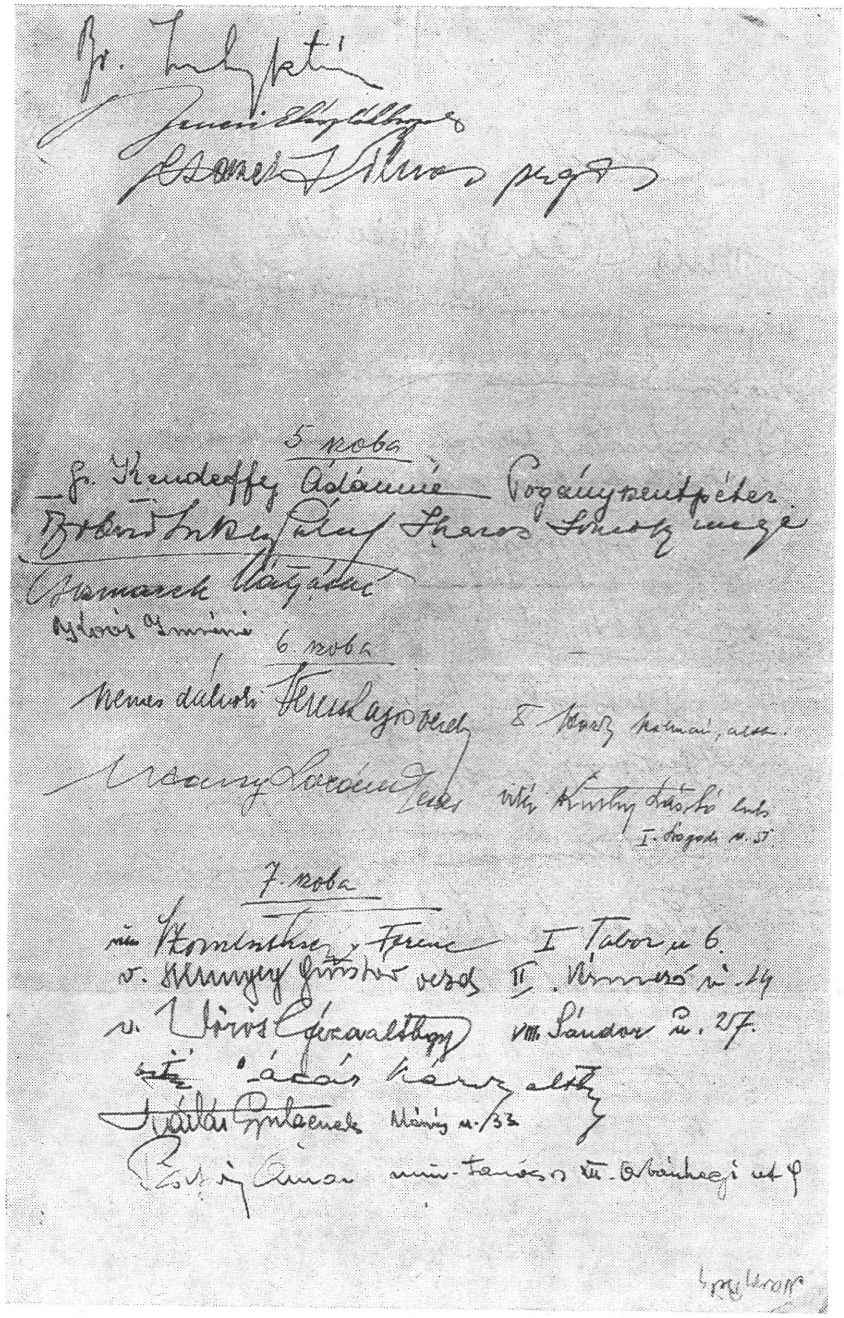

Dominichnak a német győzelembe vetett hite megrendült, míg viszont elöljáróitól, valószínűleg Beregfytől állítólag olyan parancsot kapott, hogy az ügyeket szigorúbban vezesse és a védőőrizetesekkel, illetve letartóztatokkal és foglyokkal szigorúbban bánjcn. Szerintem Dominich lelki meghasonlásba került és már kereste volna azokat az utakat, amelyek őt ebből kivezetik.

A sopronkőhidai fogháznak legsötétebb embere a nyilaspárt megbízottja Barcsay Ádám csendőralezredes[47] volt. Nevezett mindent elkövetett, hogy a foglyok és letartóztatottak, védőőrizetesek életét minél nehezebbé tegye. Megszigorította a látogatásokat, a levelezéseket, a csomagküldéseket, minden igyekezete az volt, hogy a védőőrizeteseket rosszabb elhelyezésbe tegye, hozzájárult ahhoz, hogy ne csak a magyar közegek, hanem a Gestapo őrség is cenzúrázzon minden levelet és csomagot, ennek következtében a külvilággal való érintkezésünk teljesen megnehezült. Hallomásunk szerint nevezett állandóan részegeskedett, a Gestapo őrséggel ő igen jó viszonyt tartott fenn és eltűrte annak velünk szembeni minden túlkapásait.

Az élelmezést illetően ki kell jelentenem, hogy kb. másfél hónapig romlott olajjal főzve emberileg élvezhetetlen ellátást kaptunk, és csak a fogház orvosának, dr. Varvasovszki Jánosnak[48] erélyes és ismételt kérésére s fellépésére változott meg ez a helyzet. Dr. Varvasovszkit illetően ki kell jelentenem, hogy nevezett mindent megtett, hogy helyzetünket minél inkább elviselhetővé tegye és különösen ügyünk tárgyalásával kapcsolatban Hardy Kálmánnal szemben tanúsított viselkedése egészen dicséretre méltó volt. Hasonlóan igyekezett segíteni rajtunk a fegyház katolikus és evangélikus lelkészei is.

Ottlétünk alatt emlékezetem szerint kb. 13—15 lehetett a kivégzettek száma. A kivégzéseket mindig a legnagyobb titokban végezték, úgyhogy csak a polgári fegyencek útján sikerült néhanéha ezekről hírt kapni. Bajcsy-Zsilinszky kivégzése december 24-én vasárnap reggel 8 órakor történt. Az összes fogoly között nemcsak a kivégzés ténye, de annak időpontja is mérhetetlen elkeseredést keltett, mert úgy tűnt fel, hogy szinte akarattal hajtották azt karácsony estéjének napján végre. Bajcsy-Zsilinszkyvel együtt értesülésem szerint még másik három kivégzést hajtottak végre.[49] A győri ügyben[50] azt a hírt kaptuk, hogy három kivégzés volt, köztük egy hadapród őrmester, akinek az édesapja Győrött valami magas állású tisztviselő volt. A polgári foglyok a kivégzésekről onnan szereztek könnyebben tudomást, mert azokat a fogház gazdasági udvarán hajtották végre és így a munkába járó polgári foglyok ezt az udvarrészt könnyebben meg tudták közelíteni. Ugyancsak egy vasárnapi nap végeztek ki herceg Odescalchi Miklóst[51] is, mégpedig tudomásom szerint akként, hogy szintén ott fogságban lévő feleségétől elbúcsúzni sem engedték. A kivégzéseket a magyar őrségnek egy tizedes[52] tagja eszközölte, aki minden kivégzésért hallomásom szerint 25 P-t kapott. A nevezettnek a nevét nem tudom, középmagas, borotvált képű, hosszúkás arcú, fekete férfi volt, akit bármikor meg tudnék ismerni. Mi foglyok úgy hallottuk, hogy evvel a tizedessel a magyar őrség tagjai szóba sem állottak és még társaságát is kerülték.

Németországba való kiszállítás híre a foglyok között már hetek óta keringett. Ilyen irányú értesítéseket a magyar őrség tagjaitól kaptunk, akinek legnagyobb része elkeseredve mesélte a kiszállítás lehetőségét. Majd fogolytársunktól, Almásy Pál lefokozott alezredestől,[53] aki mint

47 Helyesen: *Barcsay Árpád.* Nyugalmazott csendőr alezredes, fasiszta politikus, aki már 1937-ben csatlakozott Szálasihoz. Pontos életrajzi adatai nem állnak rendelkezésünkre, állítólag Dél-Amerikában hunyt el.

48 L. a 28-as számú jegyzetet.

49 Bajcsy-Zsilinszky Endrével együtt végezték ki Fächer (Pesti) Barnabás, Kreutz Róbert és Pataki István politikai foglyokat.

50 1945. február 16-án a nyilas bíróság halálos ítélete alapján kivégezték Németh László Jánost és Stelczer Lajost, akik a fasizmus és háborúellenes tevékenységet kifejtő győri József Attila Kör vezetői voltak. Kilenc másik társukat több évi fegyházra ítélték.

51 *Odescalchi Miklós* herceg (Tuzsér, 1902. május 6. — Sopronkőhida, 1945. január 21.). Tartalékos repülőhadnagy, földbirtokos. Élete igen látványosan alakult. Apja öngyilkos lett, anyja újból férjhez ment. Ő maga is háromszor nősült. 1944. május végén (?) kísérletet tett arra, hogy Olaszországba szökjön repülőgépével, de Pécs után felhőkbe került, így visszafordult. Június elején (?) egy ME—210 Ca—1 típusú kétszemélyes gyorsbombázó géppel, Bajusz Ferenc szakaszvezető távirásszal együtt a hajdúböszörményi tábori repülőtérről — gyakorló repülés ürügyén — önhatalmúlag elrepült. Útjának indítéka, s főleg az, hogy egyéni akciót hajtott végre, vagy megbízatásból repült el Olaszország felé, máig sem tisztázott. Valószínűleg téves navigáció következtében a kelleténél északabbra érték el az olasz területeket, és egy német vadászrepülőtérre szálltak le. Innen Bécsbe szállították őket. Sokáig a Gestapo őrizetében maradtak, majd Sopronkőhidára kerültek, ahol Odescalchi Miklóst kötél általi halálra ítélték, s az ítéletet január 21-én végre is hajtották.

52 A hóhéri „teendőket" Németh Károly tizedes látta el, de Bajcsy-Zsilinszky Endre kivégzésénél Stasák Mátyás és Kemecsei Sándor katonák is segédkeztek. (Németh Károly — útban a deportáltakkal Németország felé — öngyilkos lett.)

53 *Almásy Pál* (Vác, 1902. *július* 8. — Budapest, 1985. március 17.). Hadmérnök százados. 1916 és 1920 között az akkori Soproni Honvéd Főreáliskola növendéke. 1924-ben avatták tüzérhadnaggyá, 1929-ig csapatszolgálatot teljesített. 1932-ben mérnöki diplomát szerzett, ezután 1937-ig a Haditechnikai Intézetben dolgozott. Három évig a berlini magyar katonai attasé beosztott tisztje volt. 1942-ben alezredessé nevezték ki. 1944-ben részt vett a katonai ellenállási mozgalomban és ezért halálra ítélték, de a büntetést kegyelemből 15 évi fegyházban eltöltendő fogságra változtatták. Sopronkőhidára került, ahol írnokként is tevékenykedett. A deportálásból való hazatérése után a Honvédelmi Minisztérium egyik csoportfőnökségével bízták meg. 1945. október 1-jén vezérőrnaggyá léptették elő. 1947. január 1-jével megvált a honvédségtől és gépészmérnökként helyezkedett el. A koncepciós perek idején őt is letartóztatták, kémkedés vádjával halálra ítélték, de ismét kegyelmet kapott. 1985-ben autóbaleset következtében hunyt el. Naplójegyzetei egy évvel halála előtt jelentek meg a Magvető Könyvkiadónál „Sopronkőhidai napló" címmel.

fogolyírnok mindenben segítette az összes foglyokat, értesültünk arról, hogy a kiszállítás meg fog történni. Március közepe táján elterjedt a híre annak, hogy Dominich őrnagy Mauthausenben járt a fegyház oda való áttelepítésének kérdésében. Március 27-én a déli órákban kaptuk a rendeletet, hogy Németországba való indulás március 28-án a reggeli órákban fog megtörténni. A politikai védőőrizeteseket addigi elhelyezésükből kitették és az összeseket egy nagy terembe zsúfolták össze, majd parancsot adtak arra, hogy másnap reggel 5 órára mindenki akként készítse össze csomagját, hogy gyalogmenetben elindulhasson. A parancs természetesen különösen az idős és törődött részét a foglyoknak érintette igen érzékenyen, mert közöttük betegek, öregek, gyalogmenetre képtelenek is voltak. Március 27-én este 8 órakor a védőőrizetesek csoportját egyelőre megszámlálhatatlanul teljes mértékben a Gestapo vette át. Egy Gestapo őrmester géppisztollyal a terembe lépve ezt a foglyoknak bejelentette azzal, hogy a hazaárulók fölött átvette a parancsnokságot és gondoskodni fog arról, hogy azok a Gestapo összes módszereit mielőbb ismerjék. Kijelentette továbbá, hogy mindazokat, akik a gyalogmenetet nem fogják bírni, korbáccsal fogja menetelésre megtanítani. Személyemet illetően itt meg kell jegyeznem, hogy éjszaka folyamán egy magyar szakaszvezető keltett fel és közölte velem, hogy át fog vinni a cellaépületbe. Én felkészültem erre és a szakaszvezetővel ki akartam menni a teremből, mire a Gestapo őr ebben bennünket megakadályozott, majd az előbb említett Gestapo altisztet hívta magához. Ez az altiszt úgy a szakaszvezetőre, mint reám géppisztolyt fogva bennünket lelövéssel megfenyegetett és visszakergetett mondván azt, hogy ilyen aljas szökési kísérleteket meg fog torolni, így reggelig továbbra is a teremben maradtam, majd reggel mikor a számlálás szerinti átvétel megtörtént a magyar őrség parancsnoka, Soós alhadnagy[54] számlálás közben engemet a magyar őrség szobájába észrevétlenül beküldött és így a csoportból kimaradtam. A védőőrizeteseknek illetve foglyoknak ez a csoportja március 28-án reggel 7 órakor indult el gyalogmenetben Kismartonba.

Meg kell jegyeznem, hogy a fegyház polgári vezetőségének (az igazságügyminisztérium alá tartozó résznek) a fegyház katonai részének viszonyaiba tudomásom szerint semminemű beleszólása nem volt. A fegyház katonai részének parancsnoka Frisch főhadnagy volt. Nevezett meggyőződésem szerint megbízható nyilas felfogása következtében jutott ebbe a bizalmi állásba. Kétségtelen viszont, hogy nevezett mindenkor igyekezett a katonai előírásokat betartani, bár azoknak jóindulatú kezelését nem mindenkor tapasztaltuk.

Az alája beosztott legénység közül Soós alhadnagy szintén a katonai előírásoknak megfelelően viselkedett, rosszindulatot részéről nem tapasztaltam. Kecskés tiszthelyettes határozottan a segíteni akaró ember benyomását tette és a valóságban is mindenkor segíteni igyekezett helyzetünkön, olyannyira, hogy vele szemben véleményünknek mindig nyugodtan kifejezést is adtunk. Az őrlegénység legnagyobb része mindenkor tisztelettudóan viselkedett velünk szemben. Annak ellenére, hogy pl. engemet lefokoztak és a honvédségből kiközösítettek, az őrlegénység tagjai mindig rendfokozatomnál fogva és tisztelettudóan szólítottak meg és viselkedtek velem szemben. Az igazságügyminisztérium felügyelete alá tartozó foglárok részéről szintén általában jóindulatot tapasztaltunk. Itt ki kell emelnem Molnár főfoglárt, mindenki által elismert és dicsért magatartását, aki mindenkor és mindent elkövetett ahol segíteni tudott. Nevezett Varvasovszki doktornak volt segítőtársa.

Hallomásom szerint a sopronkőhidai ügyészségen Barcsayn kívül még több állandó nyilas delegált is volt, ezeknek neveit és magatartását azonban nem ismerem.

Ebben az ügyben egyéb előadnivalóm nincs.

Kmft.

Dr. Baditz sk.
titkár

Kuthy László sk.
ezredes

Szabó Lenke sk.
jegyzőkönyvvezető

A másolat hiteléül:
Baditz Imre
főispáni titkár

54 Soós István alhadnagyról van szó.

A IV. JEGYZŐKÖNYV MELLÉKLETE

A sopronkőhidai politikai foglyok névsora (1945 március hó végén) (Emlékezetből összeállították Kuthy vk. ezredes és Czebe vk. százados.)

Szombathelyi Ferenc	vezérezredes, v. vk. főnök
Hennyey Gusztáv	vezérezredes, v. külügyminiszter
Vörös Géza	altábornagy
Lázár Károly	altábornagy, a testőrség parancsnoka (lefokozták)
Kádár Gyula	vk. ezredes
Kapotsfy Béla [másutt: Kapotsffy]	ny. alezredes
Veress Lajos	vk. szds. (III. 9-én megszökött) (lefokozták)
Harrdy Kálmán [helyesen: Hardy]	altábornagy (lefokozták)
Utassy Loránd	ezredes (lefokozták)
Kuthy László	vk. ezredes (III. 28-án szabadult) (lefokozták)
özv. br. Inkey Istvánné [helyesen: Pálné és fia br. Inkey István]	
gr. Kendeffy Ádámné	ifj. Horthy István özvegyének húga
Csizmarekné [Csizmarek Mátyásné]	
Horváth Béla	alezredes
gr. Eszterházy Móric	ny. min. elnök
Vattay Antal	altábornagy, főhadsegéd (lefokozták)
Jávor Pál	színművész
Jacoby Roland [másutt: Jakóbi Roland, besztercei]	bün. min. tan.
Dániel Sándor	bün.oszt.tan. [A Belügyminisztérium elnöki osztályához tartozó általános alosztály vezetője volt.]
Kaczián Ervin [másutt: Kaczyán]	bün. oszt. tan. [A BM országmozgósítási osztályának h. vez.]
Bökönyi László [helyesen: Beökönyi]	bün. titkár [A BM elnöki osztálya általános osztályán]
Sebes Jenő [helyesen: Sebess]	bün. oszt. tan. [A BM rendőri büntető osztályának vezetője volt]
Halász Károly [másutt: Dabassy-Halász]	bün. oszt. főnök
Siménfalvy N. [N=nevű; Sándor]	bün. min. tan. [A BM állámpolgársági osztályának vezetője volt]
Páris László	bün. oszt. tan. [A BM egészségügyi igazgatásügyi osztályának vezetője volt.]
Miklós Aladár	[Miklós Béla min. elnök bátyja]
hg. Hohenlohe Antal [helyesen: Lajos]	
hg. Hohenlohe Antalné [helyesen: Lajosné]	III. hóban Sopronban kórházba kerültek.
nagybaczoni Nagy Vilmos	vezérezredes, ny. honv. min.
Nagy Béla	nyug. vezérőrnagy [helyesen: nyug. ezredes és címzetes vezérőrnagy]
Jeszenszky Sándor	min. oszt főnök [A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban]

Szentmiklóssy István [helyesen: Szent-Miklóssy]	vk. őrnagy
Tarnay N.	őrnagy
hg. Montenuovo Ferdinánd [helyesen: Nándor]	
Dr. Simon Pál	ügyvéd
Reisinger Ferenc	szoc. dem. képviselő
Bartos Ferenc [helyesen: Bárdos]	v. szoc. dem.
Rakovszky Tibor	
Erődy-Harrach Tihamér	ügyvéd
Erődy-Harrach Béla	egyetemi tanár
Popovics N. [István]	g. kel. lelkész [teológiai tanár]
Füzessy N. dr. [helyesen: Füzesi Miklós]	g. kel. lelkész, orvos
Egyed Zoltán	újságíró
Töreky Géza	ny. curiai elnök
Berky N. [helyesen: dr. Berki Feriz]	g. kel. teológiai tanár [A Magyar Ortodox Egyház esperes-adminisztrátora]
Arnóthy-Jungerth Mihály	a külügymin. helyettese
Pap Álmos	külügyi. min. titkár
Nagy Mihály	rep. alezredes
Timár Gyula	rep. őrnagy
Szemes István	rep. őrnagy
Krudy Ádám	rep. százados
Buday László	rep. őrnagy
gr. Kendeffy Ádám	
br. Inkei István	
Havas László	zászlós
Náray Antal	ny. vezérőrnagy
Kemény Gábor	rendőrfőtan.
Gyurits N. [Aladár]	rendőrkapitány [A BM fogház és toloncügyi osztályán]
Tóth Mihály	alezredes
Boér Vilmos	t. [tartalékos] hadnagy
Boér Ágoston	v. képviselő
Dietz Károly	v. rendőrkapitány
Szebeni [helyesen: Szebeny] József	BESZKÁRT igazgató
Almássy Pál [helyesen: Almásy]	alezrd. (lefokozták)
Révay Kálmán	százados (lefokozták)
Csűrös Gyula	folyamőr őrnagy (lefokozták)
Milassin István	hds. [hadbiztos]őrnagy (lefokozták)
P. [Pattantyús] Ábrahám Dezső	nyug. min. elnök [A szegedi ellenforradalmi kormányban]
Zerkovitz (két testvér) [Zerkowitz Péter és Oszkár]	
Makkai János [helyesen: Makay Miklós]	(III. 28-án megszökött. Állítólag elfogták.)

Kós Imre mérnök és neje	8 évre ítélve!
Zimmer Ferenc	M. T. I. főszerkesztő
Fáy N. [Miklós]	zászlós
Ary Lajos	ezredes
Tost László [helyesen: József]	ménkari szds. (Tost Gy. öccse) [Tost Gyula Horthy szárnysegédje volt]
Czebe Jenő	vk. százados (III. 29-én megszökött)
Rajk László	
br. Vécsey [Egon]	alezredes
Vályi Nagy Tibor dr.	orvos-százados
Mélik Endre	újságíró (kórházba jutva szabadult Sopronban)
Vörös Tiborné	(Vörös János vezérezredes menye, időközben Sopronban egy zárdában két gyermekkel internálták.)
Kállay Miklós	v. min. elnök II. hó végén Németországba vitték [február 15-én]

Végrehajtott halálos ítéletek száma: (Kb. 15) győri szabotázs ügyben 3, Bajcsy-Zsilinszkyvel egyszerre 3, hg. Odescalchi Miklós,

Ott voltak majd kiszabadultak:

Lakatos Géza	v. min. elnök és felesége
Ruszkiczay-Rüdiger Imre	ny. vezérezredes
Pásztói Ámon	ny. bün. min. oszt. főnök [A BM közbiztonsági osztályának vezetője volt.]
hg. Odescalchi Miklósné	
Titkos Ilona	[színésznő]
Kánya Kálmán	[v. külügymin.]
Szombathelyi Ferencné	
br. Rohonczy N. [Imre]	
Lupkovich N. [György]	[curiai bíró]
Orosz Béla	rep. ezredes
götsi Nagy Elek	tüzér alezredes — orvosi véleményre szabadult
Fluck András [helyesen:Fluks]	Urikány Zsilvölgy vezérig.
Dr. Harsányi N. [Jenő]	orvos
Brayer N. [helyesen: Breur György]	ig. Brennberg [A bánya gazdasági igazgatója volt]
Vajk N. [Artur]	ig. Brennberg [A bánya műszaki igazgatója volt]
Füredi N. [Oszkár]	építész Sopronban

V. JEGYZŐKÖNYV

Készült Sopronban a főispáni hivatalban 1945. évi április hó 26-án. Jelen vannak: alulírottak.

Megjelenik Kopácsy Gusztáv zászlós,[55] belügyi számvizsgáló budapesti (XII. Kékgolyó u. 2.) alatti lakos és az igazság bemondására történt figyelmeztetés után előadja:

Nagybaczoni Nagy Vilmos ny. honvédelmi miniszter[56] vezérezredes elfogatásával kapcsolatban:

Megjelent november elején egy honvéd-csendőr és egy nyilas-detektív Nagy Vilmosék klotildligeti villájában s közölte az elfogató parancsot. A kegyelmes úr magához vette a szükséges fehérneműket, stb-t, a tábornoki ruhát is fel akarta venni, azonban a nyilas ráordított: „Ne merje felvenni a tábornoki ruhát, mert letépem Magáról!" Az autóba beült először a csendőrhonvéd, azután beült Nagy Vilmos. Nagy Vilmosné el akarta kísérni az urát, azonban csak úgy ülhetett be az autóba, hogy félig az ura ölébe kellett üljön a csendőr udvariatlansága miatt. Amikor kiértek Klotild-ligetről, megállt a soffőr és szólt, hogy helyezkedjenek el kényelmesebben. Kérte Nagy Vilmosné a csendőrt, üljön egy kicsit arrébb, hogy a kegyelmes úr ölében ne kelljen üljön, mert fáj a lába, reomás, azonban a csendőr a kérésre még csak nem is válaszolt. Autóval a Lomnic Szállóba vitték. Másnap a lánya ennivalót vitt apjának. Éppen riadó volt és várt a folyosón, hogy az apja jöjjön le. Egy katona rászólt, hogy kisasszony menjen le a pincébe, mert riadó van, erre ő válaszolta, hogy az apámat várom, ugyis riadó van és együtt megyünk le a pincébe. A katona erre durván megjegyzi: „Ezeket a bitangokat nem engedjük le a pincébe, dögöljenek meg." Innen Sopronkőhidára vitték, ahol fűtetlen nagyobb teremben helyezték el. Vele együtt volt Nagy Béla tábornok,[57] Reisinger Ferenc[58] szoc. dem. képv., Montenuovo herceg,[59] Rakovszky Tibor[60] stb. Élelemként büdös olajból főztek ehetetlen ételeket. Aki csomagot küldött a fogolynak, az fekete listára került. Engem is mint tisztet figyelmeztettek ismételten, hogy ne küldjek, mert lefokoznak. Egy időben, amikor Csatay Lajos és felesége[61] megmérgezték magukat, betiltották a csomagküldést. Később is dr. Varvasovszky János[62] intézeti orvosnak volt köszönhető, hogy részükre élelmet lehetett eljuttatni, aki saját maga az autóján vitte ki Kőhidára titokban a Nagy Vilmos részére küldött élelmet. Megszólítás csupán „gazember, bitang, hazaáruló" volt. A fogolytársak szerint Nagy Vilmos tartotta meg egyedül régi egyensúlyát, igen erélyes volt a németekkel és nyilasokkal szemben. Egy ízben a fogház-parancsnok altábornagynak szólította. Erre ő erélyesen: „Már éppen elég ideje vagyok itt én is és Ön is, hogy tudja ki vagyok. Vegye tudomásul, hogy Nagy Vilmos ny. honvédelmi miniszter vagyok, vezérezredes, s ha velem beszél, álljon vigyázba és vegye le a sapkáját." Állandóan lekötötte magát szellemileg, rajzolt stb. Jel-

55 *Kopácsy Gusztáv* — Életrajzi adatai nem ismeretesek. Tény viszont, hogy ebben az időben Nagy Vilmos egyik lányának udvarolt, s e szálon keresztül szerezhette információit.

56 *Nagy Vilmos, nagybaczoni* (Parajd, 1884. május 30. — Piliscsaba, 1976. június 21.). 1905-ben végezte el a Ludovika Akadémiát. Részt vett az I. világháborúban, amikor is a vezérkarnál, illetve a Honvédelmi Minisztériumban szolgált. A hadseregben különböző magas beosztásokat töltött be. 1937-től altábornagy, 1942. szeptember 24. és 1943. június 12. között a Kállay-kormány honvédelmi minisztere. E minőségében a nyugatbarát konzervatív ellenzék — Bethlen és köre — támogatásával mérsékelni igyekezett a német és nyilas szélsőjobboldal befolyását a hadseregben. Szálasi hatalomra jutása után, november 16-án letartóztatták. 1945 áprilisában szabadult. Haláláig Piliscsabán élt.

57 *Nagy Béla, nagybaczoni* (Aknaszlatina, 1882. július 14. — Budapest, 1962. november 5.). Ezredes, címzetes vezérőrnagy. Ludovika Akadémiát végzett hivatásos tiszt volt. Ő vezette a Belügyminisztérium VI/A osztálya néven nyilvántartott „Rendőr Újonc Iskola" fedőnevű rejtett páncélos alakulatot. (A trianoni békeszerződés — mint közismert — maximálta Magyarország katonaságának létszámát, s ezt kikerülve szervezték a hadsereget különböző fedőnevek alatt.) 1929-ben nyugdíjazták. 1944. november elején a Gestapo letartóztatta, és testvérével, Nagy Vilmossal együtt Sopronkőhidára került. A deportálásból való hazatérés után nem vállalt katonai szolgálatot, nyugdíjazásáig a NIKOTEX vállalatnál dolgozott tisztviselőként.

58 *Reisinger Ferenc* (Pusztahídvég, 1880. — Halászi, 1964. december 26.). Asztalos munkásként lépett be a Szociáldemokrata Pártba. 1905-től a famunkáscsoport vezetőségi tagja Miskolcon és szerkesztője a Miskolci Munkásújságnak. A Tanácsköztársaság alatt a munkástanács elnöke. 1922-től az MSZDP miskolci pártszervezetének titkára, 1922—1939 között országgyűlési képviselő. Munkásmozgalmi tevékenysége miatt tartóztatták le a nyilasok, s hurcolták Sopronkőhidára. 1945 után 1947-ig a Belügyminisztériumban mint politikai államtitkár tevékenykedett, később az Országos Erdészeti Felügyelőség vezetője lett. A törvénysértések idején letartóztatták és bebörtönözték. Kiszabadulása után vidéken élt.

59 *Montenuovo Nándor herceg* (Margarethen am Moos, 1888—?). Ferenc József egykori főudvarmesterének a fia. Az I. világháborút végigharcolta. A háború után a Baranya megyei németbólyi birtokon gazdálkodott. A megye törvényhatósági bizottságának örökös tagja volt. A felsőháznak is tagja volt, de a közszerepléstől visszavonultan élt. Letartóztatásának okául az szolgált, hogy Eszterházy Móric gróffal és más arisztokratákkal együtt egy német- és háborúellenes memorandummal fordultak Horthyhoz.

60 *Rakovszky Tibor* (Szenice, 1893. július 30—?). A pozsonyi egyetemen avatták az államtudományok doktorává. Az I. világháborúban a 194. sz. császári és királyi tüzérezredben szolgált. A szegedi ellenforradalmi hadseregben századosi rangot töltött be, s mint ilyen József főherceg mellett teljesített szolgálatot. 1920-tól Sopron vármegyében szolgabíró, majd főispáni titkár. 1927-ben szolgálattételre a Belügyminisztériumba rendelték, itt négy évig volt Sztranyovszky Sándor államtitkár személyi titkára. A Keresztény Gazdasági és Szociális Párt programjával lett országgyűlési képviselő 1931-ben.

61 *Csatay Lajos, csataji* (Arad, 1888. augusztus 1—1944. november 16.). Különböző beosztásokat töltött be a hadseregben. 1943. június 12-től 1944. október 16-ig honvédelmi miniszter volt. Mint Horthy híve, mindvégig helyeselte a szovjetellenes háborút, s ezért támogatta a német hadvezetést. A Lakatos-kormány idején már bizonytalanabb magatartást tanúsított a németek irányában, ezért a Gestapo október 16-án letartóztatta. Felesége egy látogatás során ciánt vitt magával, s mindketten öngyilkosok lettek. (Halálának pontos napjaként a Magyar Életrajzi Lexikonban november 16. van feltüntetve. Ennek ellentmond Kopácsy vallomása.)

62 L. a 28-as számú jegyzetet.

lemző a bánásmódra, hogy egy ízben dr. Gera[63] pártvezető meglátogatta az intézetet, éppen akkor, amikor mindenki templomban volt. Szombathelyi Ferenc vezérkari ezredes[64] beteg volt és a cellájában maradt. Benyit hozzá Gera, nyilas és fogházparancsnok és Gera rászól Szombathelyire: „Na most legalább megtanulja érdemes volt-e a zsidókat pártolni." Erre a nyilas: „Te összetéveszted, ez nem Nagy Vilmos, ez Szombathelyi, az a másik bitang most templomban van."

Hallottam, hogy Apponyi Geraldine albán királyné [65]is 2 napig Kőhidán volt.

Nagyon szépen viselkedett Geiszbühl Mátyás r.k. lelkész,[66] kőhidai lelkész, aki dr. Varvasovszkyn kívül saját maguk biztonságának állandó veszélyeztetésével önfeláldozóan mindent elkövettek a foglyok helyzetének enyhítése végett.

Egyéb előadnivalóm nincs.

Jegyzőkönyv felolvasása után aláíratott.

Kmft.

dr. Baditz Imre sk.
titkár

Kopácsy Gusztáv sk.
fél

Feller Margit sk.
jegyzőkönyvvezető

A másolat hiteléül:
Baditz Imre
főispáni titkár

VI. JEGYZŐKÖNYV

Készült Sopronban, 1945. évi április hó 26-án a főispáni hivatalban.

Jelen vannak: az alulírottak.

Megjelenik herceg Odescalchi Miklósné szül. Perczel Erzsébet[67] és az igazság bemondására történt figyelmeztetés után előadja a következőket:

Június 10-én tartóztattak le. Mivel férjem[68] június 10-én[69] Messerchmiedt géppel átszökött Olaszországba, de Foggia helyett, ami akkor már angol—amerikai megszállás alatt volt, Anconában szállt le és ott elfogták. November 8-ig Budapesten [a] Gyorskocsi utcai Gestapo fogságában voltam, utána Bécsbe trancporáltak, ahol január 17-ig tartottak. Azután átadtak a magyaroknak és a nyilasok Kőhidára vittek autóbusszal, ahol először találkoztam férjemmel. Engem 19-én szabadlábra helyeztek, férjemmel 18-án, beszélgetési engedély alkalmával — amit én kérvényeztem — beszélhettem. Engem azért helyeztek szabadlábra, hogy férjem kivégzése alkalmával ne legyek ott. Beszélgetésünk alkalmával férjem elmondta, hogy nagyon rossz bánásmódban része-

63 *Gera József dr.* (?) Makói orvos. Szálasi közvetlen környezetéhez tartozott. A Nyilaskeresztes Párt országos szervezésének irányítója, 1941-től a párt sajtó- és propagandaosztályának vezetője. 1946-ban a népbíróság mint háborús bűnöst halálra ítélte és kivégeztette.

64 *Szombathelyi (Knausz) Ferenc* (Győr, 1887. május 17. — Újvidék, 1946. november 4.). Vezérezredes, a honvéd vezérkar főnöke. Már a II. világháború előtt is fontos pozíciókat töltött be a hadsereg vezetésében. 1938-tól a kassai VIII. hadtest, 1941-től pedig a Szovjetunió elleni támadásba bekapcsolódó, Kárpát-csoport néven összefogott magyar haderő parancsnoka. 1941. szeptember 6-tól 1944 áprilisáig a honvéd vezérkar főnöke vezérezredesi rangban. Beosztásából német nyomásra kellett távoznia. A Gestapo 1944. április 18-án tartóztatta le, mert tudomására jutott, hogy közreműködött — még a megszállás előtt — három amerikai tiszt Magyarországra érkezésének előkészítésében. A deportálásból való visszatérés után a népbíróság 10 évi börtönre ítélte háborús szereplése miatt, ezt az ítéletet a Népbíróságok Országos Tanácsa változtatta át életfogytiglanra. Később, mint elítéltet kiadták Jugoszláviának, ahol az újvidéki vérengzés irányítóival és felelőseivel együtt kivégezték.

65 *Apponyi Geraldine* (Párizs, 1917—). Néhai gróf Apponyi Gyula huszárkapitány és az amerikai származású Gladys Virginia Stuart leánya. 1938. április 27-én kötött házasságot Tiranában Ahmed Zogu albán királlyal. Mikor Olaszország elfoglalta Albániát, a királyi pár Angliába menekült, s azóta is ott tartózkodik. Fiuk, Léka jelenleg is Albánia törvényes királyának tudja magát. Az, hogy Apponyi Geraldine 1944-ben Magyarországon tartózkodott volna, nem bizonyított, de valószínűtlennek látszik, mivel Anglia és Magyarország hadiállapotban állt egymással.

66 *Geiszbühl Mátyás* (Hegyeshalom, 1908. január 1 —). 1933-ban szentelték pappá, és a sopronbánfalvi karmelita zárda lelkészi teendőinek ellátásával bízták meg. 1938-ban Fertőrákosra helyezték, s ekkor ő lett a fegyintézet lelkésze egészen 1950-ig, amikor is a fegyintézeti lelkészi állásokat megszüntették. A mai napig Fertőrákoson él. Visszaemlékezéseit a Soproni Levéltárban helyezte el.

67 *Herceg Odescalchi Miklósné, született bonyhádi Perczel Erzsébet* (1921—?). Perczel Armand és Toldalaghi Ilona grófnő leánya. 1944 második felében kötött házasságot Odescalchi Miklóssal. 1948. január 2-án Széchenyi Máriával és Haris Olivér volt detektívfőnökkel együtt elhagyta az országot, feltehetőleg amerikai segítséggel. Egy ideig Ausztriában tartózkodott, majd Új-Zélandba ment. Néhány évvel ezelőtt még Aucklandban élt.

68 L. az 51-es jegyzetet.

69 A visszaemlékezések és a szakirodalom eltérő időpontokra teszi Odescalchi távozását. Nyéki Károly történész szerint június 4-én (l. pl. „Nem fogtok szégyent vallani velem!" Vázlat Odescalchi Miklósról című cikkében, amely a *Szabolcs-Szatmári Szemle* 1983/1. számában jelent meg), a most közölt tanúvallomásban a feleség szerint június 12-én került sor Odescalchi kirepülésére. Nyéki Károly azt állítja, hogy a vallomásban felsorolt személyek nagy részét 1944. június 5-én tartóztatták le. Ez a június 4-i szökést támasztja alá, mert a letartóztatottak mindannyian közeli ismerősei voltak Odescalchi Miklósnak, s az ő szökése szolgálhatott ürügyül őrizetbe vételükhöz.

sült Bécsben, s a magyar konzulátus, akihez minden magyar politikai fogoly fordult üzeneteik továbbítására, vagy segély-kéréssel, egyáltalán nem reagált a kérelmekre. Ebben az ügyben tudomásom szerint a következők voltak letartóztatva: Pirity Mátyás rep. hdgy., akinek további sorsáról semmit sem tudok, Bajusz Péter rep. távírász,[70] aki férjemmel együtt repült el, Mélik Endre újságíró, gróf Alberty Erzsébet,[71] őt Bécsből koncentrációs táborra ítélték, Takácsi Konstantin Nemzeti Bank igazgatója, gróf Zichy Gábor,[72] vitéz Kozma Sándor a rádió igazgatója, Noéh Gábor,[73] herceg Odescalchi Margit (Lancia Józsefné)[74] férjem testvére, gróf Lónyai Gábor, férjem unokatestvére, Berényi Attila, rep. hdgy., Vadas László rep. hdgy., akik jobbára Budapesten és Debrecenben kerültek szabadlábra, kivéve Pirity hadnagyot, akinek sorsa ismeretlen.

A kihallgatások alkalmával nem riadtak vissza a legkülönbözőbb jelzők használatától, sőt az ügyben felsoroltak közül többeket vertek és kínoztak. A sopronkőhidai fegyintézetben letartóztatásom ideje alatt egyidejűleg ott tartózkodó magyar katonai és civil foglyok egy részének névsorát Czebe Jenő vk. századossal, Mélik Endrével együtt a jegyzőkönyvhez csatoltuk.

Október 18-án öcsémet, Perczel József huszárönkéntest, Ambró István az Olasz Nemzeti Bank igazgatója villájában a lakásba betörő nyilasok agyonlőtték. Férjem kivégzéséről utólag közvetett úton értesültem. Férjem utolsó kívánságát: hogy feleségétől elbúcsúzhasson és személyesen hagyatkozhasson, megtagadták, sőt levélírást sem engedélyeztek.

Ebben az ügyben több előadni valóm nincs.

Jegyzőkönyv felolvasása után aláíratott.

Kmft.

Dr. Baditz Imre sk.
titkár

herceg Odescalchi Miklósné sk.
fél

Szabó Margit
jegyzőkönyvvezető

A másolat hiteléül:
Baditz Imre
főispáni titkár

70 Helyesen: Bajusz Ferenc szakaszvezető rádiótávírász.
71 Helyesen: Alberti Denao Erzsébet.
72 Más forrásokban: Zichy Pál.
73 Noéh Gábor az Első Magyar Általános Biztosító Társaság nyíregyházi főügynökségének volt az igazgatója.
74 *Herceg Odescalchi Margit* (Tuzsér, 1903. december 8. — Eisenstadt, 1982. március 4.). Férje az olasz állampolgárságú Giuseppe Lancia volt. 1944. június 14-én tartóztatták le bátyja szökése miatt. Szerepet játszott a felszabadulás utáni magyar politikai életben.

SZEMLE

ERWIN A. SCHMIDL

JUDEN IN DER K. (U.) K. ARMEE 1788—1918
Studia Judaica Austriaca, XI. k.

(Österreichisches Judisches Museum, Eisenstadt, 1989. 237 o.)

A Kismartonban (Eisenstadt) működő Osztrák Zsidó Múzeum a Habsburg-birodalombeli zsidók hadrafogását lehetővé tevő pátens évfordulójára tekintettel 1988 végén kiállítást nyitott meg *„200 éve zsidó katonák Ausztriában"* címmel. A tudományos tanácsadóként közreműködő Erwin A. Schmidl hadtörténész ezzel párhuzamosan monografikus feldolgozást is közreadott e témára vonatkozóan, mégpedig egy kötetben német és angol nyelven.

Mintegy a téma indoklásául a kötet élén a jeruzsálemi Siratófalnál imádkozó osztrák—magyar monarchiabeli katonák fényképével az a közlés áll, hogy az első világháborúban 300 000 egyenrangúként kezelt zsidó katona vonult hadba. Közülük sokan eljutottak keleti zsidó közösségekhez, akik bennük védelmezőiket látták. Ezért hagyományápolási céllal hozták létre 1935-ben Bécsben a Zsidó Frontharcosok Szövetségét.

A kötethez előszót író dr. Robert Lichal udvari tanácsos, osztrák honvédelmi miniszter a kétszáz évvel korábbi császári pátenst az ausztriai zsidók egyenjogúsítása első lépéseként méltatja.

Bevezetésében Kurt Schubert tanszékvezető egyetemi tanár, az Osztrák Zsidó Múzeum igazgatója, a zsidók Habsburg-birodalombeli és osztrák—magyar monarchiabeli lehetőségeinek a haderőbeli tükröződését villantja fel.

Mintegy négy íves tanulmányában Erwin A. Schmidl a zsidók 1788 előtti társadalmi helyzetének elemzésével indít. Kiemeli, hogy a középkorban, koraújkorban a zsidók megbízhatóságát és katonai képességeit lebecsülték, ezért a katonai szolgálatnál nem vették őket tekintetbe. E nézet megrendülése a felvilágosodás és az azzal együttjáró vallási türelem térnyeréséből fakadt a XVIII. század nyolcvanas éveiben. A katonai pálya megnyitására lehetőséget az ugyanakkor szükségessé vált hadszervezési reform, az összeírási rendszer bevezetésével egyidőben lehetett teremteni. Az éppen akkortájt a birodalomba bekebelezett Galiciában, Lodoméria és Bukovinában ugyanis több zsidó élt, mint az összes korábbi felségterületen együttesen.

Mivel zsidók korábban fegyvert nem viselhettek, viszont a kereskedelemben és a szállításban jelentős szerepet játszottak, adottnak tűnt, hogy az 1788-ban kitört utolsó török háborúra is tekintettel a már korábban felállított hadiszállítási köteleket nyissák meg előttük. II. József 1788. február 18-i pátensében azután nem csak erről intézkedett, hanem a tüzérséghez vezető utat is szabaddá tette, töltőlegényként való felfogadást is engedélyezve. A Császári-királyi Udvari Haditanács minden ellenállása dacára a következő évben már az önként vállalt gyalogos szolgálatot is lehetővé tette az uralkodó galiciai zsidó rendtartása.

A továbbiakban a szerző elemzi a zsidó vallású lakosság vegyes reagálását a katonáskodás szabaddá tételével kapcsolatosan. A növekvő ellenállás II. József halálával a szolgálatmegváltás lehetőségének megteremtését eredményezte. Az okokat vizsgálva, a háttérben egyértelműen a kóser étkezés és a szabbat tétlenségi előírásából fakadó nehézségek bukkantak fel.

Erwin A. Schmidl ezt követően végig kíséri a dualizmus koráig vezető történelmi utat. Rámutat, hogy a napóleoni háborúkban már minden fegyvernem nyitott volt a zsidók előtt. Rendkívül érdekes adat, hogy akkortájt a magyar korona területeiről alig 1200, míg a Habsburg-birodalom egyéb országaiból, tartományaiból összesen 35 000 zsidó vállalhatott katonai szolgálatot. Akkoriban bukkantak fel az első zsidó vallású császári-királyi tisztek is. A zsidók számának növekedése a reformkorban folytatódott. Az 1848/49-es magyar szabadságharcról, illetve magyarországi háborúról szólva a szerző azt emeli ki, hogy mind a két hadviselő félnél jelen voltak zsidó tisztek és

katonák, ám sokkal nagyobb számban a honvéd hadseregben. Ebben a lakosságbeli részesedéshez képest háromszoros arányban, mintegy 11%-ban lehettek zsidók. Ugyanígy sok zsidó szolgált más területek Habsburg-ellenes harcot vívó kötelékeiben is. Így a neoabszolutizmus idején mellőzték a zsidókat, ám számuk a haderőben mégis egyre nőtt, és az 1866-os porosz—osztrák háborúban elérte a napóleoni háborúk alatti létszámot. Közülük mintegy kétszázan pedig már tiszti rendfokozatban szolgáltak.

Az általános hadkötelezettség korára áttérve Erwin A. Schmidl először is azt közli, hogy az 1869-es népszámlálás szerint a magyar korona területén 522 113, míg a ciszlajtán tartományokban 822 220 zsidó vallású élt, összesen pedig a lakosság négy százalékát tették ki. Ezzel szemben a haderő létszámából a zsidók kezdetben csak másfél százalékkal részesedtek, viszont 1902-re megközelítették a lakosság szerinti négy százalékos arányt, azután újra folyamatosan három százalékra csökkent ez az arány.

A fegyvernemenkénti és szolgálati áganként megoszlást tekintve, alig voltak zsidók a lovasságnál és a vadászkötelékeknél, míg feltűnő nagy számban szolgáltak az egészségügyi és ellátó csapatoknál. A tiszti karban a ténylegesek közt erősen csökkenő tendenciát mutatott a zsidók aránya, míg a tartalékosok közt mind magasabbra emelkedett. A vezérkari tisztek közt az eddigi adatok szerint nem volt zsidó vallású, viszont a tábornoki karban kinevezést kapott az első világháború előtt kettő, azután a háborús években még további három. A kikeresztelkedettek közül többen értek el magas rendfokozatot és beosztást, így az eredetileg Kohn Sámuel nevű, de Hazai Samu báróként (1851—1942) ismertté vált vezérezredes, magyar királyi honvédelmi miniszter. A kikeresztelkedők arányát az eddigi kutatás még nem tudta feltárni.

A szerző a továbbiakban elemzi a dualizmuskori viszonyokat, amelyeket az egyenjogúság és az előítéletek közti térben való mozgásként jellemez. Így bemutatja, hogy a magyar királyi honvédségben lényegesen magasabb volt a zsidó tisztek aránya, mint az osztrák Landwehrben, a közös hadsereghez képest is csekély viszont a közös haditengerészetben. Ezt követően kitér a keresztény tisztek zsidó családba nősülésének vizsgálatára is, mint a zsidó befolyás növekedésének fontos momentumára. Ugyanígy kimutatja, hogy a közép- és főiskolai végzettségűek között a teljes lakosságszámhoz viszonyítottan rendkívül magas volt a zsidók aránya (1863—1910 közt 7,1—20,6%), ennek tükröződéseként ugyanilyen magas volt a zsidók aránya a tartalékos tisztek körében is. A fegyvernemi megoszlás náluk is hasonló volt, mint a hivatásos állománynál, zömük a gyalogsághoz tartozott, míg létszámukhoz képest kiugróan magas volt az arányuk az egészségügyi és szállító szolgálatnál (egészen 37%-ig), feltűnően alacsony pedig a lovasságnál és a vadászcsapatoknál. Külön foglalkozik Erwin A. Schmidl a zsidó katona-tisztviselői réteggel, ahol — ugyancsak értelmiségi részesedésüknek megfelelően — magas volt az arányuk (1894-ben 18,4%). Ehhez csatlakozóan kiemeli, hogy 1918-ban nem kevesebb, mint 76 tábori rabbi látta el a zsidó vallású katonák lelkigondozását.

Áttérve az első világháború időszakának vizsgálatára a szerző elsőként azt mutatja ki, hogy a hadiszolgálatot megtagadók aránya a zsidóknál magasabb volt, mint a lakosság többi rétegeinél. A bevonultak viszont ugyanúgy helytálltak, mint a többiek. Ugyanis a zsidósággal és a birodalommal szembeni kettős loyalitás még nem ütközött, nem okozott lelkiismereti konfliktust. Egyenrangúként kezelt katonák voltak a zsidók, a kereken kilenc millió hadba vonultatott közt mintegy háromszázezren. A birodalommal szembeni loyalitásként értékeli a szerző azt a tényt is, hogy a fő hadszíntérré vált Galiciából tömegesen menekült a civil zsidó lakosság nyugati irányban a birodalom belseje felé, sokan egyenesen Bécsig.

Befejezésül Erwin A. Schmidl kitekint az 1918 utáni időre is, amelyet egyszerre végként és kezdetként jellemez. Az erősödő antiszemitizmus gyökereinek felvillantása után azt elemzi, hogy az első osztrák köztársaságban rendkívül kevés zsidó került be a korlátozott létszámú haderőbe. Csak az általános hadkötelezettség 1936-os újra bevezetése után nőtt újra a számuk és arányuk, míg azután a Német Birodalomba való bekebelezéssel előbb a hadseregből való kitaszításuk, majd üldözésük, végül megsemmisítésük következett el. Mindez azt eredményezte, ahogyan befejezésként a szerző felvillantja, hogy mintegy tízezer ausztriai zsidó vállalta a fegyveres antifasiszta harcot az ellenállásban és az antifasiszta koalíció haderőiben.

A szöveghez csatlakozó jegyzetapparátusból egyértelművé válik, hogy a szerző nem csak az eddigi szerény szaktudományos eredményeket építette be tanulmányába, hanem igyekezett feltárni a hozzáférhető forrásokat is. Így összegzése nem csak az első, hanem rendkívül figyelemre méltó kísérletnek is bizonyul e bonyolult kérdéskör vizsgálatát illetően. Az magyar szempontból is, hiszen a vizsgálat a Habsburg-birodalom, illetve az Osztrák—Magyar Monarchia teljes fegyveres erejére kiterjed. Jól jellemzik ezt a függelékben közölt statisztikai táblázatok is. Ugyancsak figyelemre méltó a csatlakozó első világháborús fényképválogatás, amely azt dokumentálja, mennyire biztosított volt a hadszíntéren is a zsidó vallású katonák szabad vallásgyakorlása, és a rendkívüli körülmények közt is mennyire igyekezett a hadvezetés tekintettel lenni a zsidó katonák vallási előírásaira.

Zachar József

PETER BROUCEK (KIAD.)

EIN GENGRAL IM ZWIELICHT

Die Erinnerungen Edmund Glaises von Horstenau, 3. k. Deutscher Bevollmächtigter General in Kroatien und Zeuge des Untergangs des „Tausendjährigen Reiches"

Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, 76.k.

(Böhlau Verlag, Wien—Köln—Graz, 1988, 598 o.)

Közel egy évtizedes vállalkozására e kötet megjelentetésével tett pontot a hazánkban is jól ismert, neves osztrák hadtörténész. Miután neki jutott az a feladat, hogy az 1957—1984 között az Osztrák Hadilevéltárba került Glaise-Horstenau — feljegyzéseket rendezze, természetszerűleg merült fel benne a gondolat, hogy az egyszerre hivatásos katona és hadtudós életének 1936—1946 közti politikus szakaszában tudatosan készített önéletrajzi ihletésű, de egyúttal kortörténeti feljegyzéseket közzétegye. Az 1980-ban megjelentetett első kötetben az 1882—1924 közti első életszakaszra való visszaemlékezések, az 1984-ben közzétett második kötetben az 1924—1941 közötti eseményekről papírra vetett feljegyzések, míg a jelen, harmadik kötetben a magyar szempontból különösen fontos, 1941—1946 közti időben történtekre vonatkozó feljegyzések láttak napvilágot.

Glaise-Horstenau ebben az időben a Független Horvát Államba kinevezett teljhatalmú német tábornokként tevékenykedett, illetve vezéri tartalékban, majd a szövetségesek hadifogságában elmélkedett e tevékenységéről. Hosszú út vezetett odáig, míg az Osztrák—Magyar Monarchia vezérkari őrnagya, az Osztrák Köztársaság Hadilevéltárának igazgatója, Schuschnigg minisztere, Seyss-Inquart alkancellárja német tábornoki öltözékében horvát földön tevékenykedve igyekezett az adott körülmények között egyre reménytelenebbül a jövőnek átmenteni a konzervatív-keresztény-nagyosztrák-föderalista eszméket.

Miként a két előbbi kötet esetében, Peter Broucek azúttal is jelentős eligazító tanulmánnyal vezeti be az olvasót az adott időszak vonatkozó eseménytörténetébe és Glaise-Horstenau abban játszott történelmi szerepébe. Ismerteti Jugoszlávia felosztását, az usztasa állam belső viszonyait, a horvát haderő szervezését, a csetnik- és a partizánkötelékek tevékenykedését. Ezt követően rátér Glaise-Horstenau horvátországi politikai terveire, a német és horvát hadvezetéssel való konfliktusaira, bemutatja a vezéri tartalékba való visszarendelését, Ausztriával kapcsolatos aktuálpolitikai elgondolásait, amerikai hadifogságba kerülését és önként vállalt halálát. Befejezésül a közreadó az egyes kéziratok utóéletét villantja fel, és közzéteszi Glaise-Horstenau közel négyszáz megjelent tudományos publikációjának jegyzékét is.

Természetszerűleg érinti Peter Broucek az akkori évek hivatalos magyar politikáját és hadi tevékenységét is. Sajnálatos módon a rövid fogalmazás túl sommás ítéletté formálódott: „A Murán túli területet és a Bácskát (Újvidéket) Magyarország annektálta. Ott mindenütt hamarosan magyarosító politikát érvényesítettek, tömeges elüldözéssel és pogromokkal." A bonyolult eseménytörténet ennél több, árnyaltabb és a valóságot jobban tükröző elemzést és abból levont következtetést kívánna. Azt már egyenesen tollhibára vezetjük vissza, hogy a Bánát helyett Baranya szerepel mint „a Románia és Magyarország között vitatott és a Nagynémet Birodalom által katonai igazgatás alá vont terület".

Glaise-Horstenaunak a kötetben szereplő huszonnégy önéletrajzi ihletésű írásában is számos alkalommal esik szó a magyar politikai és hadvezetés adott időszakbeli ténykedéséről. Így az olvasó most megtudja, miként és milyen híreket kapott Zágrábban a 2. magyar hadsereg doni katasztrófájáról, hogyan vélekedett Hitler e napokban Berchtesgadenben a magyarokról, mit tudott meg 1943 októberi budapesti látogatása során a magyar külpolitikai törekvésekről, más találkozások alkalmával miként vélekedett Sztójayról, német és magyar forrásokból mit tudott meg az újvidéki vérengzésben bűnösök elleni perről, hogyan értesült Magyarország német megszállásának előkészületeiről és lefolyásáról, valamint miként vélekedett a főszereplők ténykedéseiről, milyen élményekkel és információkkal gazdagodott 1944. május 30-i Balaton-felvidéki kényszerleszállásakor és budapesti látogatásakor, mennyit és mennyivel előbb tudott meg a Szálasi-hatalomátvétel német tervéről, hogyan, milyen hírek vételével élte meg Bécsben annak végrehajtását, hogyan ítélte meg a „nemzetvezető" személyét, az ország kiszolgáltatását, a kiszolgáltatók bukás utáni sorsát. Legtöbbet a Marosy Ferenc zágrábi magyar követtel és a háború végén SS-szolgálatba állt Ruszkay Jenő vezérezredessel folytatott beszélgetéseiről vetett papírra a pályája csú-

csán német gyalogsági tábornoki rangot elért tudós emlékező.

A közvetlen magyar vonatkozásokon túl az e kötetbeli feljegyzések egységes képet adnak a Független Horvát Állam létének teljes időszakáról, megismertetnek a főbb helyi eseményekkel és azok fő mozgatóival, a külföldről érvényesülő befolyásokkal és a külföldi kapcsolatokra törekvésekkel. Minden írásban a hadtörténelemtudomány korábbi aktív művelőjének éleslátású, kritikus szemléletmódja sugárzik. Ugyanakkor végig kíséri az írásokat az a tragikus tévedés, amellyel a nemzetiszocializmustól távol álló gondolkodó és politikus saját eszméit ennek az ideológiának a fegyveres szolgálatába állva igyekezett a jövőbe átmenteni. Utolsó írásában az életével is leszámolni készülő kénytelen volt a tudós tisztességével kimondani: „Nyilvánosan beismerem, hogy többször súlyosan tévedtem."

Őszinte köszönettel tartozunk Peter Brouceknek, hogy a közzététellel a hadtörténelmi kutatás rendelkezésére bocsátotta Glaise-Horstenau írásait. Ezeket a magyar kutatók is nagy haszonnal fogják forgatni. Megkönnyíti munkájukat a rendkívül alapos jegyzetanyag és a gondos névmutató.

Z. J.

ERWIN STEINBÖCK

ÖSTERREICHS MILITÄRISCHES POTENTIAL IM MÄRZ 1938

(Verlag für Geschichte und Politik, Wien, R. Oldenbourg Verlag, München, 1988. 186 o.)

Magyar szempontból is rendkívül figyelemre méltó újabb könyvvel jelentkezett az ausztriai hadtörténeti kutatás egyik nagy öregje, Erwin Steinböck. Az ötvenéves évfordulón a sokszor megalapozatlan érvekkel folytatott vitának talán véget vet ezzel az összeállítással, amelyben az általa feltárt, mindeddig kutatatlan levéltári források alapján Ausztria 1938 márciusi katonai potenciálját vizsgálja, vagyis kimondatlanul is választ ad, milyen erők álltak rendelkezésre egy esetleges bevetésre a hitleri Német Birodalom részéről várható, „Anschluß"-nak nevezett, bekebelezési akció ellenében.

A bevezető fejezetben a szerző visszatekint az 1919. február 6-i ideiglenes hadügyi törvény óta az első Osztrák Köztársaságban megtett hadügyi törvényhozási és hadszervezési útra. Hangsúlyozza, hogy a Szövetségi Hadsereget minden fázisban — a Saint-Germain-i békeszerződés korlátai között is — hármas feladatra készítették fel: Ausztria határainak védelmére, a belbiztonság fenntartásának garantálására és rendkívüli elemi csapások következményeinek elhárítására. Az e három területen történt alkalmazások tárgyalásánál középpontban természetszerűleg az egykori nyugatmagyarországi vármegyékről leszakított nyugati sáv ausztriai felségterületté tétele érdekében vívott harc áll. Sajnálatos, hogy az osztrák történetszemléletben általános módon, itt is sommásan „magyar bandákról", „rendkívül kétes értékű soproni népszavazásról" és „a kiszemelt tartományi székváros elvesztéséről" van szó.

1928-ban, a Szövetségesközi Katonai Ellenőrző Bizottság ausztriai tevékenységének megszűntével, új fejezet kezdődött a honvédelmi felkészítésben. Elemzésével a szerző kimutatja, hogy gyakorlatilag 1936-ra érte el a Szövetségi Hadsereg azt a fejlettségi szintet, amelyben az 1938-as esztendőt is megérte.

Áttérve az 1938-as helyzetre Erwin Steinböck elsőként a vezető szervek működését mutatja be. Hangsúlyozza, hogy az államelnök hadseregfőparancsnoki funkciója csupán formális volt, a legfelsőbb hadvezetés gyakorlatilag a honvédelmi miniszter kezében volt, ezt a tisztséget pedig hagyományosan a szövetségi kancellár töltötte be. A hadügyekhez értő legmagasabb szintű vezető a honvédelmi minisztériumi államtitkár volt. Ezután részletezi a szerző a minisztérium felépítését, valamint a haderő tagolódását. Ezt követően rátér az egyes fegyvernemek és csapategységek részletes ismertetésére. Nagy hangsúllyal szól arról ez a rész, miként igyekezett a legfelsőbb hadvezetés történelmi névadással, a korábbiakhoz igazított egyenruházattal, tudatos hagyományápolással sajátos „osztrák arculatot" adni a Szövetségi Hadseregnek. Szól a szerző a hadseregfejlesztésnek az új államiság korlátozott lehetőségeiből fakadó korlátairól is.

Magyar szempontból fontosabb az az alfejezet, amely a külföldi katonai kapcsolatokat mutatja be. Felidézi a Mussolini vezette Olaszország részéről Ausztriának és Ausztrián keresztül Magyarországnak szállított egykori osztrák-magyar fegyverek 1929—1936 közti eladásának történetét, a Római Jegyzőkönyvhöz csatlakozó 1934-es titkos jugoszlávellenes olasz-osztrák-magyar katonai egyezmény realizálását, illetve ennek nehézségeit Olaszország megbízhatatlansága, valamint a kimondatlan osztrák semlegesség és a hangsúlyozott magyar revíziós törekvések közti eltérő célkitűzés kö-

vetkeztében. Részletesen szól az egykori magyar területek megtartására irányuló osztrák törekvésekből és a részben osztrákellenesnek tartott magyar-német kapcsolatokból fakadó együttműködési nehézségekről, és az ezek ellenére megvalósított magyar-osztrák közös fegyverkezésről. Ezt követően a szerző közli a felfegyverzés költségkihatásait.

E rész befejezéseként a Szövetségi Hadsereg megbízhatóságának kérdését vizsgálja. Rendkívül értékes adatokat közöl a Német Nemzetiszocialista Munkáspárt ausztriai térnyerésének haderőbeli hatásáról. Ezek alapján osztja azt a nézetet, hogy a zöm kész volt Ausztriával szembeni kötelességének teljesítésére, és csak egy gyenge kisebbség volt hajlandó árulásra.

Monográfiája harmadik nagy fejezetében Erwin Steinböck kitérőt tesz, és — az 1937 óta szervezés alatt álló frontmiliciáról szólva — bemutatja előzményeit és népőrségszerű felépítését, valamint a tervezett hadialkalmazási területeket. Ehhez csatlakozva ismerteti azt, miként tervezte a hadvezetés a vámőrség, csendőrség és rendőrség hadialkalmazását.

Ezután, visszatérve a Szövetségi Hadsereghez, a szerző a fegyverzet és felszerelés kérdéskörét vizsgálja. Elemzi az egyes rendszeresített fegyverek és az azokhoz tartozó lőszerek, a szállítóeszközök és a műszaki anyagok biztosítását. Eközben kitér az osztrák hadiipar teljesítőképességére is.

A következő szövegegység a honvédelmet célzó békeintézkedéseket idézi fel. Ennek során részletezi az erődítési munkálatokat, a közlekedési vonalak rombolását célzó előkészületeket, a zárópontok fegyverrel és lőszerrel való ellátását, a szükséges hírszerző hálózat kiépítését, a rádiólehallgató-szolgálat megteremtését, a mindehhez szükséges gazdasági-pénzügyi feltételek biztosítását, valamint a mindössze passzív légvédelemként jelentkező polgári védelmi intézkedéseket.

Ezt követően a stratégia tervezést mutatja be a szerző. Ismerteti a vezérkar szervezeti felépítését, majd a hadműveleti tervezésre tér át. Közli, hogy 1933-ig mozgósítási tervek voltak Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia és Olaszország részéről bekövetkező agresszió esetére. Ezt követően a Magyarország és Olaszország elleni terveket ad acta tették, viszont kidolgozták a Németország részéről bekövetkező támadás elleni mozgósítási tervet. Ugyanakkor alternatív terveket készítettek a másik két irányból bekövetkezhető támadás esetére: egyedül, illetve más államokkal szövetségben csak Csehszlovákia vagy a szövetségre lépett Csehszlovákia és Jugoszlávia ellen és végül semlegesként Csehszlovákiának egy harmadik állam elleni háborúja esetén. Akár magányos, akár Jugoszláviával közösen végrehajtott csehszlovák támadás esetén számolt az osztrák hadvezetés a magyar, illetve a magyar és az olasz erőkkel való együttműködésre. Arra az esetre is felkészült az osztrák haditervezés, ha az Antikomintern Paktum Ausztriát kényszeríteni akarná a Csehszlovákia elleni német-olasz agresszióban való részvételre, vagy a támadó csapatok szabad ausztriai átvonulásának biztosítására. E két esetben elfogadhatatlan követelésekkel fellépve és így az időt húzva, tárgyalásokon kellett volna a politikai vezetésnek a veszélyt elhárítani. Ezek csődje esetére, minden körülményt mérlegelve, mindenesetre elkészültek a szükséges közlekedésrombolási és egyéb katonai tervek. A továbbiakban a stratégiai tervezés részeként elemzi a szerző az egyes várt hadihelyzetekre elkészített mozgósítási és felvonulási, valamint honi légvédelmi és hátországvédelmi terveket.

Műve utolsó fejezetében Erwin Steinböck Ausztria 1938. március 12-i német elözönlésének egyetlen következményével: az első Osztrák Köztársaság hadipotenciáljának megsemmisítésével foglalkozik. Részletezi az első intézkedéseket; a német felségjelvény kitűzetését, a zsidó katonák eltávolítását, a továbbszolgáló osztrák katonáknak Adolf Hitlerre való felesketését, az osztrák egyenruha némettel való felcserélését, az osztrák katonák német területekre vezénylését, az osztrák hadfelszerelési és fegyverraktárak birtokbavételét, majd külföldre, elsősorban Magyarországnak való eladását. Befejezésül kitér a szerző a hadseregbeli politikai üldözés tényeire.

Epilógusként a szerző három, a jelenre is vonatkoztatott fontos következtetést von le rendkívül alapos forráselemzéseiből: „1. A haderő nélküli ország veszélyes katonai és politikai vákuumot jelent. 2. Csak válsághelyzet leküzdésére, vagy a semlegesség megvédésére szükséges hadsereg. Ilyen esetekben egy kis állam is sikeresen léphet fel katonailag, mivel a válsághelyzeten a határon úrrá lehet, és konfliktus esetén bármely ellenfélnek túl sokba kerülne a semlegesség megsértése. 3. Védelmi helyzetben a fölényben levő támadóval vagy támadó csoportosulással szemben csak akkor lehetséges siker, ha a megtámadott kis állam nem áll egyedül. Miként 1938-ban, fegyverkezés és stratégiai tervezés egyedül nem segít. Csakis céltudatos összpolitika vezet eredményhez, amelynél a védelmi akaratot alátámasztja a sikeres kül-, bel- és gazdaságpolitika."

Művéhez Erwin Steinböck 12 mellékletet csatolt: valamennyi e témakörben fontos adatokat tartalmazó forrás és első ízben jut el a széles olvasóközönséghez, így a téma iránt érdeklődő magyar kutatókhoz is. Ezek megerősítik a szerzőnek egész művével sugallt nézetét, miszerint nem a Szövetségi Hadseregen múlt, hogy Ausztria hét esztendőre eltűnt a politika térképéről.

Z. J.

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ

AZ UTOLSÓ EMBERIG

(A szerző kiadása, Budapest, 1989. 350 o.)

Az 1942/43-as évre mért magyar tragédia eseményeire, áldozataira emlékezik vissza e nemrég megjelent könyvében az egykori szemtanú. A Donnál elesettekért Bártfai Szabó László írása lett volna az első requiem, az első „harangszó", amennyiben ezt a kiadási és egyéb körülmények húsz évvel ezelőtt lehetővé teszik. Mostani megjelenéséig már többeket foglalkoztatott a 2. magyar hadsereg doni tragédiája, előtérbe került a sokáig tabuként kezelt téma.

Bártfai Szabó László munkája nem szabályos visszaemlékezés, inkább a történeti feldolgozás és a memoár vegyítése. Saját doni emlékeiről írt sorait gyakran szakítják meg a hadsereg korabeli hadműveleti okmányait hazai, német, olasz és szovjet memoárokat ismertető és magyarázó alfejezetek. A szerző általában igyekszik szélesebb keretbe ágyazva tárgyalni az eseményeket, mint amit ő akkoriban tapasztalt, hallott és megtudhatott a doni hadszíntéren. A krónika „színtereinek" gyakori váltogatása ezért többnyire a leírás folyamatosságának rovására megy. Az értékéből azonban ez mit sem von le. A kellő áttekintéssel rendelkező és katonailag is képzett egykori csapattiszttől hiteles és tanulságos írást olvashatunk. Csaknem fél évszázada átélt érzéseit és gondolatait vetíti elénk és nem azoknak önigazoló, kikozmetikázott változatát.

Bártfai Szabó László főhadnagyként, mint az 1942 évi hadiakadémiai felvételi elővizsgán megfelelt hallgató, 1942 júniusától került ki a tragikus sorsú 2. magyar hadsereghez. Kezdetben ún. haditapasztalatgyűjtő tisztként a 19. miskolci könnyű hadosztály parancsnokságához osztották be. 1942 decemberétől pedig — a többi 0. évfolyamos hadiakadémiai társához hasonlóan — legalább egy hónapig saját, eredeti fegyverneménél kellett szolgálatot teljesítenie, alosztályparancsnoki minőségben. Így lett a VII. hadtestközvetlen 152. gépkocsizó utász zászlóalj egyik századának, a 107.-nek a parancsnoka.

A szerző a doni hadszíntéren töltött első hat hónapja alatt a „katonai felső vezetés szeme és füle"-ként tevékenykedett. Megismerkedhetett a hadsereg szervezési, vezetési, felszerelési, anyagi és ellátási helyzetével, problémáival. Közvetlen szemtanúja lehetett az 1942 augusztusi és szeptemberi scsucsjei hídfőharcoknak, mert ezek annak a könnyű hadosztálynak az arcvonalán zajlottak, ahova őt beosztották. Bártfai Szabó Lászlótól mindezekről sajnos nem sokat tudhatunk meg. Annál részletesebben igyekszik képet adni a 2. magyar hadsereget ért szovjet támadást követő kritikus napokról és a visszavonulásról.

A szerző a 2. magyar hadsereg véres vesztességének katasztrófális méretét nagy részben a tartalékban lévő Cramer-hadtest késleltetett bevetésének és a visszavonulási parancs szintén megkésett kiadásának tulajdonítja. Szerinte ezen intézkedéseknek az 1943 januári szovjet áttörést követő azonnali elrendelésével „feltétlenül csökkenthették volna az áttörés utáni előnyomulás lendületét, elősegíthették volna a csapatok rendezettebb visszavételét, elkerülhető lett volna a magyar katonák tízezreinek oktalan feláldozása". Feltétlenül! Csakhogy akadtak olyan körülmények, amelyek ismeretében ezen intézkedések „idejében való" kiadása, véghezvitele kissé elgondolkodtató.

A Cramer-hadtest volt a német B Hadseregcsoport egyetlen tartaléka a hétszáz kilométer széles arcvonalon. A védelmi vonal egy nagyobb ellenséges áttörésekor a bekerítés elől visszavonuló csapatok megmentését inkább el lehetett tőle várni, mintsem azt, hogy az áttörés kivédésénél azonnal felmorzsolódjon. A hadtest ezt a védekező feladatát látta el, mikor január 17. és 21. között súlyos harcok közepette késleltette a magyar csapatok teljes bekerítése céljából előretörő szovjet erőket. Természetesen e hadműveleti „magasabb szempontot" a gyakran reménytelen küzdelmet folytató és az általános helyzetről tájékozatlan legénység, de még parancsnokai sem érthették. Ők csak azt tapasztalták, hogy egy viszonylag komoly harcerőt képviselő német seregtest látszólag kivonja magát a harcokból és tétlenül szemléli a magyar csapatok pusztulását.

Amikor Jány Gusztáv vezérezredest hibáztatjuk az elkésett visszavonulási parancs kiadásában, legalább ugyanígy el kell marasztalni a magyar politikai és katonai vezetést, mert cserbenhagyta a 2. magyar hadsereg parancsnokát. Jány sem Horthy kormányzótól, sem pedig Szombathelyi vezérezredestől, a Honvéd Vezérkar főnökétől nem kapott eligazítást, mely a bekövetkezett helyzetben egyfajta támpontot nyújtott volna. Nevezetesen: mi számít a német hadműveleti alárendeltség végső határának, melyen túl, mint a magyar hadsereg parancsnokának, önállóan kell döntenie. Egy, a felettesei parancsainak feltétel nélkül engedelmeskedő katona, mint amilyen Jány vezérezredes volt, az adott időben nem tudott „politikus" *is* lenni.

A könyv külön értékes részei a csapattiszt kötelességeiről, katonához való viszonyáról, a helytállásról és a megadás valamint az átállás kérdéseiről írott alfejezetek. A szerző személyes példáján keresztül ismerhetjük meg, mit tehetett egy parancsnok százada együtt tartásáért, nagyobb veszteségektől való megóvásáért.

A gyalogsági harcra nem hivatott, mindössze négy géppuskával és egyéni fegyverzettel felszerelt utászszázad 650 kilométeres visszavonulási útja igen viszontagságos volt, míg a „jeges pokolból" a harcmentes, újjászervezési területre ért. Az öt hétig tartó menet alatt több ízben kellet kitörnie a szovjet csapatok bekerítéséből. Hogy ez viszonylag nagyobb veszteség nélkül sikerült, nagymértékben volt köszönhető a századparancsnok helyes döntéseinek, intézkedéseinek.

A 2. magyar hadsereg visszavonulása során több ízben akadt példa egy-egy katonáiért messzemenően felelősséget érző csapattiszt hasonló cselekedeteire. Nem hagyták elveszni legénységüket, nem mentették saját bőrüket, reménytelen helyzetből is keresték a kiutat. Például a III. szombathelyi hadtest maradványai több esetben teljesen körülzárt helyzetből vágták ki magukat s heteken át tartó menetelések, állandó harcok közepette verekedték ki a hadsereg zöméhez vezető utat. Ebben fontos szerepet játszott a 22. gyalogezred parancsnokának, Farkas Zoltán ezredesnek és hadtestbeli csapattiszt társainak azon elhatározása, hogy a hadtest együtt maradása mellett döntöttek Stomm Marcel vezérőrnagy, hadtestparancsnok 1943. január 31-i hadtestfeloszlató parancsa ellenében. Az események Farkas ezredest igazolták. Az együtt tartott nagyobb harccsoport — követve a német csapatok kitörési útját — hazajutott, a kis csoportok elpusztultak vagy fogságba estek. Persze megemlíthetnénk rajtuk kívül a hadsereg egyéb részeinek visszavonulását elősegítő, Osztrogozsszk városában körülzárt 13. kecskeméti könnyű hadosztály — katonái sorsával osztozó — tisztjeit, élükön Hollósy—Kuthy László vezérőrnaggyal, a hadosztály parancsnokával. A magasabb parancsnokok mellett nem lehet megfeledkezni a tartalékos tisztekről sem, akik általában minden tőlük telhetőt megtettek a rájuk bízott kisebb alakulatok legénységének megtartásáért. Ők foglalkozásuk által (néptanítók, jegyzők stb.) is szoros kapcsolatban álltak a „néppel", az egyszerűbb emberekkel, megértették ügyes-bajos dolgaikat és élvezték bizalmukat.

Csak a fegyelmezett és összetartott alakulatoknak volt a megmenekülésre minimális esélyük. Persze ez megkövetelte a szigort is, ami végső soron a katonák érdekét szolgálta. Azokét a katonákét, akiket csak akkor hatott át „a fegyelem, az engedelmesség, a bajtársiasság megannyi magasztos katonaerénye, és nem utolsó sorban a közvetlen parancsnokaik iránti bizalom", ha tisztjeik felelősnek érezték magukat sorsukért és ennek megfelelően cselekedtek. A hadsereg magasabb és alacsonyabb beosztású parancsnokai között akadtak néhányan, akik gyáván cserben hagyták katonáikat, csak saját bőrüket mentették, azonban e tisztikar egészében nem érdemel olyan jelzőket, mint amilyeneket az 50-es, 60-as években kapott: bornirt, brutális, embertelen stb.

A doni hadszíntérről és a fogságból hazaért katonák közül még élnek jó néhányan. A harcok áldozatainak emlékét, ha nem is a köztudatban, de a családokban megőrizték. Mert áldozatok voltak ők — mai szemmel nézve —, egy helytelen politikai döntés következményeinek szenvedő alanyai. Sorsukat pontosan még nem mérte fel senki, talán nem is lehet. Hozzávetőlegesen megállapítható a fogságba esettek, elesettek és sebesültek száma, de a puszta számok mögötti egyéni tragédiákat csak a családok érezték. Ez a könyv, a szemtanú hiteles visszaemlékezése — ahogy a mottóban is szerepel —, méltó emléket állít „mindazoknak, akik a doni katasztrófa áldozatai és szenvedő részesei voltak."

Szabó Péter

ÁGH ATTILA

KONFLIKTUSOK, HÁBORÚK

(Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988. 305 o.)

A Zrínyi Katonai Kiadó a közelmúltban jelentette meg Ágh Attila: „Konfliktusok, háborúk" című, mély gondolatokat tartalmazó, tudományos igényességgel megírt munkáját.

A szerző bevezetőjét azzal indítja, hogy az utóbbi években lényeges változások következtek be különösen a Szovjetunió, de az egész szocialista világ külpolitikájában. Ez az új politikai gondolkodás változást követel a nemzetközi biztonság filozófiájában, a stratégiai gondolkodás és a hadsereg szerepkörének megítélésében is. Ehhez szükséges újra gondolni a második világháború után kialakult bipoláris világtörténelmi fejlődését. Ugyanakkor a sikeres párbeszédhez szükség van az átfogó nemzetközi viszonyok marxista elméletére és ezen belül biztonságfilozófia kialakítására. Annál is inkább, mert a szocialista országokban jelenleg is csak kialakulóban van a nemzetközi viszonyok elmélete, ezzel szemben Nyugaton ezen a téren a második világháború óta óriási mennyiségű anyag halmozódott fel, ezek elmélyült marxista kritikája elengedhetetlen.

Az utóbbi évtizedben a nemzetközi biztonság szűkebb, katonai fogalma helyett a komplex fogalom került előtérbe, amelybe beletartoznak — a katonai mellett — a gazdasági, politikai, kultúrális, ideológiai stb. vonatkozások is. Az új politikai gondolkodás alapját a kölcsönös, kiegyensúlyozott és elegendő biztonság fogalmai alkotják, a biztonságot nem egymás rovására akarják fokozni, hanem valamennyi résztvevő számára együttesen magának a nemzetközi rendszernek a biztonságát kívánják növelni.

A fent említettekből kiindulva a szerző a mű feladatát a következőkben határozza meg:

„Ez a könyv arra törekszik, hogy a széles nemzetközi irodalomra támaszkodó, elmélyült elméleti elemzéssel, vagyis a nyugati szakirodalom kritikai elemzése alapján mutassa be az új biztonságfilozófiát. Különös figyelmet fordítunk tehát az idehaza alig ismert nyugati szakirodalom kritikai ismertetésére, és a marxista nemzetközi viszonyok elmélete széles ívű megalapozására. Nem kívánunk a nemzetközi fegyverzetkorlátozási tárgyalások menetéhez naprakészen kapcsolódni, s egyáltalában azok konkrét történetét felidézni, hanem sokkal inkább a nemzetközi biztonsági rendszerek történetét és elméletét, mint a mai változások általános hátterét szeretnénk felvázolni, amely segítséget nyújthat a szélesebb olvasóközönségnek a globális rendszer dinamikája és távlati megismeréséhez".

A mű bevezetővel és jegyzetapparátussal együtt négy fejezetből áll, ezek a következők: „Konfliktus és együttműködés a globalizált világban", alfejezetei: „bevezetés a konfliktuselméletbe; a biztonság elméletek hagyományos vitája; a biztonság fogalma a kölcsönös összefüggések korában."

A konfliktus és együttműködés egymást feltételező fogalmak kül- és belpolitikai szempontból egyaránt, e fejezetben a szerző különkülön kívánja bemutatni a nyugati szakirodalom alapján kialakult konfliktuselmélet alapjait, illetve a nemzetközi biztonságról alkotott koncepciókat.

A második fejezet a „Nemzetközi konfliktusok, főbb elméletek és típusok" címet viseli és két alfejezetből áll. Ebben a részben a szerző felvázolja az ezerkilencszáznegyvenes-ötvenes években — főleg Amerikában — folyó, az általános konfliktuselmélet megalkotására irányuló erőfeszítéseket, illetve a hatvanas évektől bekövetkezett változásokat, amikor is az elméleti kutatás fő iránya áttért a két nagyhatalom között lehetséges konfliktusok tanulmányozására és ebből próbálja megalkotni a nemzetközi konfliktusrendszerek átfogó leírását, illetve végrehajtja a tipizálást. A feladatát a szerző szavaival így foglalhatjuk össze: a kutatási folyamat „... áttekintése és a szocialista országokban folyó konfliktuskutatással való egybevetése hasznos és egyben szükséges kiindulópont a nemzetközi konfliktusok marxista elmélete rendszeres kifejtéséhez."

A harmadik rész, két alfejezettel, „A háborúról" szól. A háború tanulmányozása és elméletének kialakulása évszázadokkal korábban megvalósult. Ezzel együtt a különböző korokban a háborúra feltett kérdések és a rájuk adott válaszok más-más jellegűek. Ez abból adódik, hogy a háború történelmileg determinált, a társadalmi formációtól függő. Marx, Engels, de még Lenin is a kapitalizmus viszonyai között vizsgálta a háború problematikáját. A második világháborút követően nyugaton a nemzetközi konfliktuskutatással összefonódva a háború elméleti kérdéseinek vizsgálata igen széleskörűen kiterjedt, a társadalomtudományok valamennyi ága foglalkozott a kérdéssel és komoly eredményeket értek el. A szerző ebben a fejezetben elvégzi az említett eredmények kritikai értékelését, előbb a háború általános elméleti kérdéseiben, majd a jelenlegi háborúk fajtáinak megítélésében.

Az utolsó rész az „Ellenségképek, avagy a nukleáris kor biztonságfilozófiája" címet viseli.

Véleményem szerint a mű legértékesebb része, ugyanis az első három részben a szerző nemzetközi konfliktussal és a háborúkkal kapcsolatos nyugati elméletek kritikai elemzésével történeti és elméleti alapot teremt az új biztonságfilozófia megalkotásához, melyet a negyedik fejezet körvonalaz.

Ebben a részben a vizsgálat tárgyát képezi a két világrendszer között lehetséges termonukleáris világháború. A szerző a téma elemzését az új szovjet politikai gondolkodás szempontjainak figyelembevételével végzi el. Rámutat, hogy az új megközelítés új külpolitikai és katonai doktrinát követel, ami a Szovjetunióban már nagy vonalaiban kialakult. A könyv végén a szerző megrajzolja a közeljövő valószínű távlatait az új biztonságfilozófia tükrében.

Végezetül, a mű tudományos hozzáértéssel és nagy körültekintéssel, széles forrásbázis felhasználásával íródott, az elemzések és megállapítások megalapozottak. A könyv érdekes, újszerű megközelítése és feldolgozása a témának, olyan kérdéseket és filozófiai fogalmakat elemez, amelyek nálunk ezidáig jószerivel ismeretlenek voltak, ugyanakkor változó világunk problémáinak megértése, a hozzájuk való alkalmazkodó készség kifejlesztése szükségessé teszi felvetésüket. A kifejtett gondolatok azonban nehéz olvasmányt jelentenek a filozóflában és a nemzetközi konfliktuskutatásban tájékozatlan olvasó számára. A nehézséget az okozza, hogy sok újszerű idegen kifejezést alkalmaz, másrészt a bemutatott szerzők és művek — miként a bevezetőben a szerző is említi — idehaza alig ismertek, sőt a hivatkozott művek Magyarországon csak idegen nyelven hozzáférhetők. Ennek ellenére javaslom a mű elolvasását a téma iránt érdeklődő minden olvasónak.

Szántó Mihály

N. G. PAVLENKO

ELMÉLKEDÉSEK A HADVEZÉR SORSÁRÓL

(Voenno-isztoricseszkij Zsurnál, 1988. 10., 11., 12. sz.)

Egyre többet foglalkoztatja a szerzőket G. K. Zsukov életútja. Néhány hónapja fejeződött be Szimonov 5 számon keresztül húzódó visszaemlékezése, és most a folyóirat elkezdte *N. G. Pavlenko* háromrészes cikkét közölni *„Elmélkedések a hadvezér sorsáról (Egy hadtörténész feljegyzései)"* címmel (1988. 10. sz. 14—20. o.). A szerző szerint Zsukov vezető helyet foglal el a második világháború szovjet hadvezérei között és megjegyzi, hogy az irodalomban igen gyakran állítják egy sorba Szuvorovval és Kutuzovval, amit ő helyesnek tart.

Zsukovnak azonban voltak komoly hiányosságai is, amelyeket szintén nem szabad elhallgatni. Életútja elég göröngyös volt. A sors előbb szűkmarkú, majd jóindulatú, később bőkezű, a végén pedig rendkívül igazságtalan volt vele. A polgárháború éveiben a vele egykorúak ezredek és hadosztályok élén álltak, ő pedig nem emelkedett a lovasszázad parancsnoki tisztségénél fentebb. A 20-as években ezred-, majd dandárparancsnok, a 30-as években magasabbegységek élén áll. Életének legfontosabb szakasza Halhin—Goltól (1939) a berlini hadműveletekig (1945) tart. Ennél sokkal tovább volt „kegyvesztett a hatalmasoknál", Sztálinnál ez hét évig tartott (1946 közepétől 1953 tavaszáig), ezalatt az Odesszai, majd az Urali katonai körzet parancsnoka volt. 1957 őszétől 1965 tavaszáig ismét kegyvesztett volt, ezután pedig élete végéig (1974) visszaeső. Ezalatt nem volt kapcsolata katonai körökkel, a tisztiházak és klubok zárva voltak előtte. A különféle üldöztetések csaknem negyed évszázadot, életének harmadát teszik ki. Korábban is voltak egyes hadvezérek kegyvesztettek, de ez rendszerint nem tartott ilyen soká.

Kegyvesztettségét Sztálinnál könnyű megmagyarázni, mivel a „Nagy" nem bírta elviselni az olyan vezetőket, akiknek a közismertsége a nép körében, ha részben is, felülmúlta az ő népszerűségét. Meglepő azonban az, hogy a nagy népszerűsége, a hírneve iránti irigység volt az oka a második kegyvesztettségének is. Ezekről az okokról nem beszéltek, de sejteni lehetett őket. A Zsukov hírnevétől való félelem jó példája volt az a „manőverezés", amit L. Brezsnyev és segítői hajtottak végre abból a célból, hogy Zsukovot, akit a Moszkvai Területi Pártszervezet küldöttnek választott, ne engedjék be a párt XXIV. kongresszusára. Ott ugyanis, ha csak ideiglenesen is, beárnyékolta volna a főtitkár népszerűségét. A történelmi tapasztalat azt mutatja, hogy a nemzeti hősök kegyvesztettsége, valamint az, hogy áruló, összeesküvő címkéket ragasztanak rájuk, gyakran ellenkező reakciót vált ki a népből. Ugyanakkor az, hogy Zsukovra elég ügyetlenül a „bonapartista" jelzőt ragasztották, elijesztett tőle egyes kutatókat, írókat, újságírókat és két évtizedig alig jelent meg róla valami. Hetvenedik születésnapjára egyet-

len cikk jelent meg, és elhallgatták születésének nyolcvanadik évfordulóját is.

A későbbi cikkek ezt úgy igyekeztek jóvátenni, hogy sokszor hallgattak hiányosságairól és olyan vonásokat tulajdonítottak neki, amelyekkel nem rendelkezett. Ebben elsősorban a történészek a ludasok, akik még nem folytattak mélyreható kutatásokat. A szerző igen nagyra értékeli Szimonov feljegyzéseit, amelyeket korábbi számainkban ismertettünk. Ugyanakkor írások jelentek meg az „Ogonyok"-ban és más milliós példányszámú orgánumokban, amelyek tartalmaznak vitatható megállapításokat.

V. Karpov író beszélgatése egy V. Peszkov nevű újságíróval a „Komszomolszkaja Pravdában" pl. megállapítja, hogy Zsukov vasakaratú volt, nagy intellektussal és széles körű ismeretekkel rendelkezett, amelyeket önképzés útján szerzett meg. A történelemben nem gyakran jelennek meg az ilyen tulajdonságokkal rendelkező katonák. A sok háború tapasztalata azt mutatja, hogy a hadvezérek intellektusában és szervező képességeiben, ismereteiben mutatkozó hiányosságokat valamiként lehet kompenzálni. Ami az akarati tényezőt illeti, azt nem lehet egyenértékűen pótolni. Ha a hadvezérnél hiányzott az akarat, akkor abból rendszerint nem lett hadvezér.

Zsukov vasakarata szigorú tekintetben, kategórikus megítélésekben, rövid és tömör megfogalmazásokban, a végsőkig pontos nyelvezetben és „fémes csengésű" hangon jutott kifejezésre.

A háború alatt Zsukov kiváló példákat szolgáltatott arra, hogy milyen céltudatosan és következetesen oldott meg bonyolult hadműveleti és hadászati feladatokat. Kritikus helyzetekben nem félt attól, hogy felelősséget vállaljon döntéseiért és tetteiért. A Moszkva alatti csata idején Rokosszovszkijnak, a 16. hadsereg parancsnokának, Zsukov, a Nyugati Front parancsnoka feje fölött sikerült elérnie a vezérkari főnöknél, hogy engedélyt kapjon a csapatai visszavonására. Habár a csapatok visszavonása abban a helyzetben célszerű volt, Zsukov a következő táviratot küldte a 16. hadsereg parancsnokának: „A front csapatainak én vagyok a parancsnoka! A csapatoknak az Isztrinszki víztároló irányában való visszavonásáról szóló parancsot visszavonom, megparancsolom, hogy védjék az elfoglalt vonalat és egy lépést se hátráljanak...".

Még egy példa arra vonatkozóan, hogy hogyan hatott Zsukov az alárendeltjeire: a berlini hadműveletben Zsukov egyik legrégibb harcostársa, V. I. Kuznyecov vezérezredes közölte a front törzsével, hogy miután az ellenség nagy mennyiségű páncélöklöt alkalmazott, a támadás lelassult. Zsukov a következőket válaszolta: „A páncélöklökről majd mesélhet az unokáinak a háború után, most pedig minden fontolgatás nélkül támadni előre."

A hadvezér vasakaratának kísérője volt az igazolhatatlan makacsság és ridegség, amelyekről az objektív kutató nem hallgathat. Erről Rokosszovszkij is beszélt, aki csaknem fél évszázadig ismerte Zsukovot. A 30-as évek elején Zsukov egy dandár parancsnoka volt. Ez beletartozott a 7. szamarai lovashadtestbe, amelynek Rokosszovszkij volt a parancsnoka. Szerinte Zsukov felkészült, igen igényes parancsnok volt, de ez az igényesség gyakran alaptalan szigorúságba, sőt durvaságba ment át. Emiatt sok panasz érkezett a hadtesthez, és mivel hatni nem tudtak rá, hogy javítsanak a dandár helyzetén, felfelé buktatták.

Ugyanez a Rokosszovszkij mesélte 1965 nyarán, hogy később Zsukov egyes vonásai megváltoztak, de sok hiányossága maradt, amelyek nem kevés kárt okoztak neki. Ezek a hiányosságok a parancsnoki kar egy részénél antipátiát szültek vele szemben és elősegítették, hogy a hadseregben kellemetlen hírek terjedjenek el róla. Valószínűleg ez volt az oka, hogy néha, életének kritikus perceiben, mint pl. 1957 őszén, nem kapott támogatást a háborús bajtársai nagy részénél.

Egyes állítások félremagyarázott, vagy helytelen megjegyzéseiből adódnak. A szerző többek közt megemlíti, hogy nem lehet egyetérteni azzal a neki tulajdonított megjegyzéssel, amely szerint sajnálja, hogy nem sikerült „ismereteket szerezni a biológia, a természettudományok terén, amelyekkel az ember találkozik a katonai elképzelésekben". Nem ismeretes, hogy melyik hadműveletben vagy hadjáratban volt szüksége biológiára?

A második részt a 11. szám közli (19-27. o.). Ez a rész csaknem teljes egészében Zsukov visszaemlékezéseivel és azok sorsával foglalkozik. A visszaemlékezéseket tíz évig írta, de nem sikerült befejeznie. A tíz évből öt arra az időszakra esik, amikor folyt a „személyi kultusz elleni harc túlzásainak felszámolása". Ezért a szerző akarata ellenére a kéziratából kihúzgáltak sok olyan kritikus gondolatot, amelyek Sztálin tevékenységével, a megtorlásokkal, a hiányosságokkal és az elszámításokkal stb. kapcsolatosak.

Már a kiadás előtt különféle nézetek alakultak ki a visszaemlékezésekkel kapcsolatban. A. M. Szuszlovnak, aki abban az időben az ideológiai frontot vezette, az volt a véleménye, hogy a könyv tartalmát semmiféle rövidítésekkel nem lehet megváltoztatni, ezért egyáltalán nem szabad kiadni. Más volt Brezsnyev véleménye, aki végül is engedélyt adott a kiadásra, de előbb két lektorcsoport alapos munkát végzett a könyv kéziratán. Az egyik csoport a hadsereg politikai főcsoportfőnökség munkatársaiból, a másik a vezérkar hadtudományi osztályának munkatársaiból állt össze. Tevékenységük fölött az általános ellenőrzést Brezsnyev egyik legközelebbi munkatársa látta el.

A. D. Mirkina, a szerkesztő véleménye sze-

rint a mű helyrehozhatatlan károsodást szenvedett. „Ezek közé tartozik az a fejezet, amelyet Zsukov a legfelsőbb katonai vezetés ellen 1937-ben lefolytatott megtorlásokról írt. Ebben volt található az a kitűnő elemzés, amelyet G. K. Zsukov a tehetséges szovjet hadvezérekről írt, — M. N. Tuhacsevszkijről, I. P. Uborevicsről, I. E. Jakirról, A. I. Jegorovról, V. K. Blüherről és másokról, a személyes benyomásai, amelyeket ezekkel a katonai vezetőkkel való kapcsolatai folyamán szerzett, akik példaként álltak előtte, akiktől a hadászatot és harcászatot tanulta... Ezt a fejezetet nem sikerült megmenteni."

Az akkori időknek megfelelően megváltoztak a hangsúlyok mind Sztálin jellemzésénél, mind a csapatok felkészültségi szintjének értékelésénél, mind pedig sok más momentum ismertetésénél.

Zsukovnak megvoltak a nézetei a visszaemlékezések tartalmát illetően. Úgy vélte, azokat a dolgokat kell megvilágítania, amelyekben részt vett, vagy amelyeket látott. A frontparancsnok, méginkább a Főhadiszállás képviselőjének visszaemlékezéseit nem kell megtölteni harci epizódokkal, amelyekről nem is tudott, vagy gyakran nem is hallott. Az átdolgozók Trapeznyikov útmutatásai alapján kihúzgálták azokat a részeket, amelyek egy részéről már volt szó, de ugyanakkor hozzá is írtak. Amint M. Kalasnyik, az egyik kiegészítő visszaemlékezik, úgy „pótolták" a pártpolitikai munka nem kellő bemutatását, hogy beiktattak történeteket a katonák és tisztek hősies helytállásáról, beírták olyan politikai munkások nevét, akik közül Zsukov sokkal nem is találkozott a háború éveiben.

Igen érdekes az is, hogy hogyan került be Brezsnyev neve a visszaemlékezésekbe. Erről Mirkina nemrég nyilatkozott az „Ogonyok"-ban. Sokáig nem jött meg az engedély, hogy a kéziratot nyomdába lehet adni. Végül értésre adták, miszerint Brezsnyev azt kívánja, hogy a marsall említse meg a nevét a könyvben. „A baj azonban az volt, hogy a háború évei alatt egyszer sem találkoztak egyetlen fronton sem. Most mi legyen? És akkor megírták — emlékezett vissza Mirkina —, hogy Zsukov marsall egyszer K. N. Leszelidze 18. hadseregénél volt, és szeretett volna »tanácskozni« a hadsereg politikai osztályának vezetőjével, L. I. Brezsnyevvel, de az sajnos nem volt a helyén. Éppen a »Kis földön« tartózkodott, ahol súlyos harcok folytak." Zsukov itt is engedett, keserű mosollyal megjegyezve, hogy „Az okosak megértik". Hogy az epizód hihetőbb legyen, beírták még néhány politikai részleg vezetőjének a nevét.

Ezeket a bedolgozásokat természetesen csak sajnálni lehet, és a szerző reményét fejezi ki, hogy egyszer megjelenhet a könyv eredeti formában.

A szerző a részlet befejező részében megemlíti, hogy 1966-ban, amikor a „Voenno-isztoricseszkij Zsurnal" cikket készített elő a marsall 70. születésnapjára, beszélgettek vele, és e beszélgetések folyamán őszintén és önkritikusan válaszolt. A háború kezdeti szakaszának problémáival kapcsolatban idézték a kéziratából azokat az adatokat, miszerint Németország a háborút megelőző két és fél évben 20—26%-kal kevesebb páncélost, 2—2,5-szer kevesebb tábori löveget gyárott, mint a szovjet ipar. Csak repülőgépekből gyártott kb. azonos mennyiséget. A marsall megerősítette, hogy a Szovjetuniónak nagyobbak voltak az embertartalékai, több volt a harci technikája mint Németországnak és a csatlósainak. A német csapatok azonban túlsúlyban voltak a határ menti övezetben. Ez a Vezérkar és a Védelmi Népbiztosság durva hibáinak következménye volt. Látni kell azokat az előnyöket, amelyekkel az ellenség rendelkezett: a kezdeményezés megragadása, a légifölény, az irányító szervek jó képzettsége és zökkenőmentes tevékenysége, a személyi állomány harci tapasztalatai.

A folyóirat egyik szerkesztő bizottsági ülésén A. V. Hruljev hadseregtábornok, a fegyveres erők hátországának volt parancsnoka kijelentette, hogy Zsukov, amikor vezérkari főnök volt, nem helyesen értékelte a hátországi szolgálatnak a modern háborúban játszott szerepét, és ez volt a teljes dezorganizáltság egyik fő oka. Ellenezte a hátországi szolgálat újjászervezését 1941 nyarán, a visszavonulás idején. Mikor a beszélgetőpartnerek ezt elmondták Zsukovnak, azt várták, hogy el fogja utasítani. Meglepetésükre azonban kijelentette: „Ebben a kérdésben Andrej Vaszilijevicsnek igaza van." Majd kifejtette, hogy 1941 júniusáig nem tudta elképzelni a hátország gigantikus méreteit és rendkívüli bonyolultságát a modern háborúban. Ezzel a kérdéssel igazán csak a háború menetében ismerkedett meg. Amikor okait ismertette, amelyek miatt leváltották a vezérkari főnöki posztról, megjegyezte, hogy Sztálin a kérdés eldöntésénél valószínűleg nem csak azt vette figyelembe, hogy nézeteltéréseik voltak Kijev védelmének lehetőségeit illetően, hanem valószínűleg a hátország újjászervezésének problémáját is.

Az írás harmadik része (12. sz. 29—37. o.). Zsukov kegyvesztéseinek okait és történetét taglalja. A marsallnak az volt a véleménye, hogy tisztán a véletlenen múlt az, hogy nem esett bele a 30-as évek megtorlásainak sodrába.

A Moszkva alatti győzelem után jelentősen megnőtt a Nyugati Front parancsnokának, Zsukovnak a népszerűsége. Ez természetesen nem tetszett Sztálinnak. Berija apparátusa újra elkezdte a kompromittáló adatok gyűjtését. Amikor 1942 tavaszán letartóztatták Goluskevics vezérőrnagyot, a Nyugati Front hadműveleti osztályának vezetőjét, tőle remélték „beszerezni" ezeket az adatokat. Ez azonban nem sikerült.

1943—1944 folyamán Zsukov népszerűsége tovább nőtt, ami Sztálinnak egyáltalán nem

tetszett. Eleinte tűrt, majd 1944 őszén elhatározta, hogy megszabadul a hadvezértől. Kinevezték frontparancsnoknak, de egyúttal keserű pirulákat is készítettek elő a számára Sztálin bizalmasának, Bulganyinnak a környezetében. Hibák és hiányosságok után kutattak, amely tevékenységbe bevonták a Vezérkar tisztjeinek egy csoportját. Ezek vizsgálták át a Zsukov által jóváhagyott két tüzérségi szabályzatot. Természetesen semmiféle komoly hibát nem találtak, de mégis hivatalos parancsban mutattak rá, hogy „... ne siessen a komoly kérdések eldöntésénél".

A háború után Zsukov a németországi hadseregcsoport parancsnoka volt. Ez alatt a rövid idő alatt is minden vele kapcsolatos dolgot jelentettek Sztálinnak: hogy túlságosan bőkezűen tüntette ki az ismert L. Ruzslanova színésznőt, hogy túlságosan „dicsekszik" a győzelmeivel, hogy a katonák egy csoportjával összeesküvést készít elő Sztálin ellen stb. Sztálin ezek közül a feljelentések közül csak egyeseknek tulajdonított jelentőséget, pl. a „dicsekvésnek", és mindenekelőtt az összeesküvésről szólóknak. Zsukov szerint Sztálin nagyon el volt keseredve, mikor megtudta, hogy a magas rangú hadvezérek egy csoportja „Zsukovistának" nevezi magát.

1945 nyarán a vádak fabrikálása felgyorsult. Ez egy látszólag köznapi eseménnyel kezdődött: Sztálin a postdami konferencia idején találkozott fiával, Vaszilijjal, aki ekkor a németországi hadseregcsoportnál volt. Vaszilij elpanaszolta apjának, hogy a szovjet repülőgépek állítólag rosszak, az amerikaiak pedig az igaziak. Ez a bepanaszolás elég volt ahhoz, hogy Sztálin a Moszkvába való visszatérése után azonnal parancsot adjon a Repülőipari Népbiztosság vezetőinek és a Légierő parancsnokainak letartóztatására. A letartóztatottak között volt A. I. Sahurin népbiztos és A. A. Novikov repülő-főmarsall. Berija emberei mindent elkövettek, hogy Novikovból adatokat csikarjanak ki Zsukov ellen.

A Novikovból kiszedett „bizonyítékokat" Sztálin két menetben használta fel. 1945 végén értekezlet volt a Kremlben, amelyen Zsukov nem volt ott, de Kuznyecov admirális tájékoztatta az ott elhangzottakról. Sztálin a felszólalásában azzal vádolta, hogy magának tulajdonítja az összes győzelmeket és csökkenti a Főhadiszállás jelentőségét. A vitában mindenki kötelességének érezte azt, hogy Zsukovot elmarasztalja, egyesek élesen és igaztalanul, mások óvatosabban, de ugyanazon szellemben. Ez volt a „zsukovi dicsőség" elutasításának ideológiai előkészítése, ezután már szervezeti kérdések következtek.

Németországban a marsall számára sok konfliktushelyzet adódott. Ezek közül a legveszélyesebb az volt, amikor elzavarta Berlinből Berija helyettesét, Abakumovot. 1946 elején Zsukov tudomására jutott, hogy Abakumov Berlinbe érkezett és elkezdte letartóztatni a hadseregcsoport tisztjeit. Mikor Zsukov magához hívatta, nem tudott elfogadható magyarázatot adni arra vonatkozóan, hogy megérkezése után miért nem jelentkezett a főparancsnoknál és miért tartóztatja le a beosztottjait. Ezután Zsukov azt javasolta neki, hogy sürgősen térjen vissza oda, ahonnan jött, és ha nem hajtja végre a parancsot, őrizettel irányítja vissza Moszkvába. Zsukov természetesen tudta, hogy ez Sztálin rettenetes dühét fogja kiváltani, de nem tudta másként megvédeni a csapatait a teljes önkénytől. A következményre nem kellett soká várnia. Március végén volt két elég kellemetlen telefonbeszélgetése Sztálinnal, aminek következtében visszatért Moszkvába és átvette a szárazföldi csapatok főparancsnokságát.

Ez a beosztás mindössze másfél hónapig tartott. Tudomására jutott, hogy összehívták a katonai vezetők értekezletét, amelyen neki is részt kell vennie, de a napirendet nem közölték. Ugyanaznap este a dácsájában megjelent három férfi azzal, hogy házkutatást kell tartaniuk, de házkutatási engedélyt nem tudtak felmutatni. Fegyverhasználat fenyegetésével kergette ki őket a házból. Ebből világossá vált, hogy az értekezlet személyével fog foglalkozni.

Egyes marsallok (I. Konyev, K. Rokoszszovszkij, V. Szokolovszkij) véleménye szerint az értekezlet célja az volt, hogy a katonai vezetőket meggyőzze Zsukov összeesküvő tevékenysége felől. Berija kazamatáiban elkészítették több mint hetven letartóztatott tiszt és tábornok „bizonyítékait", köztük azokat is, amelyeket kínzásokkal csikartak ki A. Novikov repülő-főmarsallból. Ezek azt bizonyították, hogy Zsukov egy összeesküvés élén áll.

Az értekezleten Sztálin kétszer szólalt fel, felszólalt Berija és Kaganovics is. Beszédeik vádoló jellegűek voltak és alapjában véve Novikov és Tyelegin vallomásaira alapultak. Elütöttek ezektől a katonai vezetők felszólalásai, akik természetesen sok kérdésben bírálták Zsukovot, de határozottan elvetették a készülő katonai összeesküvés gondolatát. Zsukov kijelentette, hogy nincs köze semmiféle összeesküvéshez, és kérte Sztálint, vizsgálják ki, milyen körülmények között nyerték ezeket a vallomásokat Novikovtól és Tyelegintől. „Én jól ismerem ezeket az embereket — mondta Zsukov —, alkalmam volt együtt dolgozni velük a háború kegyetlen éveiben, és ezért mélyen meg vagyok győződve arról, hogy valaki kényszerítette őket arra, hogy valótlant írjanak alá."

A „vallomásokban" voltak más vádak is. Novikov szerint Zsukov Sztálint egyáltalán nem tartotta kompetensnek katonai ügyekben, és azt állította, hogy végig „civil" maradt. Utalások voltak arra, hogy a látogatásoknál mindig távol maradt az arcvonaltól, és ezen az alapon céloztak gyávaságára. Éles hangon lépett fel Zsukov ellen Golikov, aki azt mondta, hogy nincs kitartása, durva a tisztekkel és

tábornokokkal, visszaél hatalmával. Ezt azzal bizonyította, hogy Zsukov állítólag megalapozatlanul váltotta őt le 1943-ban a Voronyezsi Front parancsnoki tisztéből. Sztálin itt közbevetette:

— Zsukov az adott esetben nem élt vissza a hatalommal, az én parancsomat teljesítette.

Mint Zsukov később kifejtette, Sztálin ellenvetése nem győzte meg Golikovot, végig az maradt a meggyőződése, hogy Zsukov törte meg hadvezéri karrierjét.

Zsukov szerint Sztálinra a legnagyobb hatást Ribalko hozzászólása tette, aki nyíltan kijelentette, régen eljött az ideje annak, hogy ne higgyenek „a börtönben erőszakkal kicsikart tanúvallomásoknak". A továbbiakban tényeket sorakoztatott fel, amelyek cáfolták a Zsukov „gyávaságával" kapcsolatos vádakat. Elmondta, hogy sietett hozzá Zsukov segíteni, amikor hadserege 1944 tavaszán bekerítésbe került.

Sztálint természetesen nem elégítették ki a katonai vezetők hozzászólásai. Ő Zsukov-ellenes támadásokat várt, leleplezéseket, de ez nem sikerült. A „Hatalmas" megpróbált egyes parancsnokok önimádatára játszani. Konyev felszólalásánál közbeszólt:

— Tud ön arról, hogy Zsukov igyekezett kisajátítani az ön Korszuny—Sevcsenkovszk alatt aratott győzelmét?

Konyev becsületére legyen mondva, méltóságteljesen válaszolt:

— Nem tudok, nem hallottam ilyenről... Hogy ki mit beszélt ezzel a témával kapcsolatban, azt majd a történelem eldönti.

Konyev visszaemlékezései szerint befejezésül ismét Sztálin beszélt, ismét élesen, de már valamelyest másképpen. Szemmel láthatóan már megvolt a terve, hogy az értekezlet után letartóztatják Zsukovot, de megérezve a parancsnokok belső, és nemcsak belső ellenállását, a katonák közismert szolidaritását, elállt eredeti tervétől.

Konyevnek megérzései, úgy tűnik, helyesek voltak. Sztálin ekkor valóban le akart számolni vele, de a katonák szolidaritása megmentette. Hamarosan az odesszai, majd az urali katonai körzet parancsnoka lett. Ezt az időt jogosan tartják első kegyvesztettsége idejének, amely hét évig, 1953 tavaszáig tartott.

Hamarosan leváltották Kuznyecovot, a flotta főparancsnokát is, akit Vlagyivosztokba küldtek a Csendes-óceáni Flotta parancsnokának. Sorsukban a 30-as évek eleje óta sok volt a közös, bár nézeteik sokban nem egyeztek.

Zsukov 1953 elején tért vissza Szverdlovszkból Moszkvába, hamarosan a védelmi miniszter helyettese lett, 1955-ben pedig miniszter, bár kinevezésével egyes katonai vezetők nem értettek egyet.

Zsukov, mint miniszter, energikus harcot kezdett azok ellen a hiányosságok ellen, amelyek szerinte megvoltak a hadseregben. Elkezdődött az új harceszközök tanulmányozása. Nagy hadgyakorlatokat szerveztek, átdolgozták a szabályzatokat. Intézkedések történtek a honvédő háború tapasztalatainak feldolgozására. Parancsára a Vezérkarhoz vezényeltek kiemelkedő parancsnokokat, törzstiszteket, ahol alkotócsoportokat hoztak létre belőlük a nagy hadműveletek és a hadművészet kérdéseinek kidolgozására. Intézkedések történtek a hadsereg szervezetének tökéletesítése, a fegyelem megerősítése céljából. Sajnos, a gyakran szigorú intézkedések ellenére, az előrehaladás nem volt olyan gyors, mint szerette volna. Elkeserítette az, hogy nem sikerült felszámolni a rendkívüli eseményeket. Az egyik legsúlyosabb 1956- október 17-én történt: Aknára futott és elsüllyedt a hadizsákmányként kapott olasz eredetű sorhajó, amelyet „Novorosszijszk"-nak neveztek el. Több száz matróz elpusztult. A körülmények vizsgálata azt mutatta, hogy nem csak az eseményért közvetlenül felelős parancsnokokat kell felelősségre vonni, hanem a Fekete-tengeri Flotta és a Haditengerészeti Flotta főparancsnokát, Kuznyecovot is. Ez utóbbit leváltották és lefokozták, az akkor időknek megfelelően elég különös módon.

1957-ben elég különös módon leváltották Zsukovot is, amikor külföldi küldetésben volt. Az ezzel egyidejűleg a kijevi katonai körzetben zajló hadgyakorlaton Hruscsov meghallgatta egyes katonai vezetők véleményét, másoknak maga sugallta, hogy Zsukov az állam szempontjából veszélyes ember. Később maga sem tagadta, hogy hibákat követett el, amikor nem értékelte helyesen a hadsereg pártszervezeteinek szerepét, amikor túlzásokat követett el fegyelmi kérdésekben, de bántották a személyével kapcsolatos tendenciózus rágalmazások, egyes mondatainak félremagyarázása. Pl. a Molotov—Malenkov csoport ellen folytatott harc idején a vita hevében mondta a következő szerencsétlen mondatot: „Ha továbbra is harcolni fognak a pártvonal ellen, akkor én kénytelen leszek a hadsereghez és a néphez fordulni." Ezt értelmezte Hruscsov a későbbiekben „bonapartizmus"-ként. Természetesen Zsukov semmiféle veszélyt nem jelentett az államra, de népszerűsége zavarta Hruscsovot és környezetének egyes tagjait.

A hadsereg és a flotta politikai főcsoportfőnöke az a Golikov lett, akinek a Zsukov elleni gyűlöletéről fentebb már volt szó. Ő kapta azt a megbízatást, hogy figyelje a kegyvesztett marsallt. A 60-as évek elején helyére A. Jepisev került, aki sok éven át folytatta Zsukov „megfigyelését". Hruscsov leváltása után sok intézkedését felszámolták, ezt azonban nem. Ennek most elsősorban L. Brezsnyev, M. Szuszlov, A. Grecsko és mások féltékenysége volt az akadálya.

Időről időre felemlegették a „bonapartizmust", hogy az újságírókat, történészeket távol tartsák a marsalltól. Természetesen felmerül a kérdés, hogy maga Jepisev hitt-e ebben a vádban. A szerző erre 1967 nyarán

közvetlen választ kapott. V. Kulissal, a történelemtudományok doktorával Jepisevnél volt, ahol szóba került az igazság kérdése a történelemtudományban. Jepisev akkor minden gátlás nélkül kifejtette a krédóját: kinek kell a maguk igazsága, ha az zavar bennünket élni? Ez sajnos elég sokak nézete volt.

Később a légkör valamelyest enyhült, előadásokat tartott itt-ott. Sok más terület mellett a Főhadiszállás tevékenységében is rengeteg a „fehér folt". Az ott elhangzott jelentések, javaslatok, megbeszélések igen jelentős részéről semmiféle írásos nyom nem maradt fenn, ott jegyzőkönyvek sem készültek. Zsukov a történészeknek még rengeteg dolgot el tudott volna mondani, de az ismert álláspontok és körülmények miatt erre nem került sor. Ezek örökre elvesztek a történelem számára.

Lengyel István

ELŐFIZETŐINKHEZ, OLVASÓINKHOZ

Lezárult egy évszázad a Hadtörténelmi Közlemények *életében.*

A Magyar Tudományos Akadémia hadtudományi bizottsága 1887. december 3-án határozta el, hogy szűkös anyagi eszközeit hadtörténelmi folyóirat létesítésére fordítja. A szerkesztő bizottság erőfeszítései nyomán 1888 márciusában megjelent a Hadtörténelmi Közlemények *első száma.*

A Magyar Tudományos Akadémia és a honvédelmi miniszter szellemi és anyagi támogatásával indult tehát útjára a magyar hadtörténetírás önálló folyóirata, mely híven tükrözi az elmúlt száz esztendő magyar hadtörténetírásának szellemét és színvonalát. Írásaiból világosan kiolvashatók egy évszázad történelmi viharai, társadalmi megrázkódtatásai, tudományos változásai. A Hadtörténelmi Közlemények *száz éves életét fellendülések és megtorpanások, átmeneti törések, szünetek is jellemzik. Mutatói, bibliográfiái, repertóriumai őszinte képet adnak fejlődésének történetéről, eredményeiről és hiányosságairól.*

A Hadtörténelmi Közlemények *1954 óta a Hadtörténeti Intézet és Múzeum tudományos folyóirataként is egyik legfontosabb műhelye és ösztönzője a magyar hadtörténetírásnak és a hadtörténeti ismeretek közreadásának. Szerzőinek többsége történész és hadtörténész, de teret kaptak a hadtudomány, a régészet, a múzeológia és más tudományok művelőinek hadtörténeti jellegű munkái is.*

Az évente 4 alkalommal 45—50 nyomdai ív terjedelemben, számonként 1800—2000 példányban megjelenő Hadtörténelmi Közlemények *egyéni előfizetői között megtalálható tanár és katonatiszt, egyszerű érdeklődő és jeles kutató. A közületi előfizetők között vannak általános és középiskolák, egyetemek és főiskolák, tudományos intézetek és könyvtárak, gyárak és hivatalok, a fegyveres erők és testületek intézményei, alakulatai. Előfizetőink útján folyóiratunk eljut az ország minden megyéjébe, sok városába, nagy és kis községébe. Nagy eredménynek tartjuk, hogy a világ számos országában is előfizetik és olvassák folyóiratunkat.*

Második évszázadába lépett folyóiratunk a hazai és külföldi érdeklődésnek a szerényebb pénzügyi lehetőségek közepette is legjobb hagyományai megőrzésével, a korunk követelményeihez való igazodással, a korszerű tudományosság igényeit kielégítő tanulmányokkal, közleményekkel, forrásközlésekkel igyekszik megfelelni.

Tisztelt Előfizetőink előtt nem ismeretlenek a nehezebb gazdasági körülmények, amelyek kihatnak folyóiratunkra is. A nyomdaköltségek növekedése és a sajtótermékek árának jelentős emelése arra kényszerít bennünket, hogy a Hadtörténelmi Közlemények *évtizedek óta igen alacsony árát az 1989. évi 3. számtól kezdve felemeljük. Egy példány ára 32 Ft lesz. Bízunk abban, hogy ez a kényszerű áremelés nem fogja az érdeklődés csökkenését eredményezni. Kérjük olvasóinkat, hogy az eddiginél is nagyobb számban fizessenek elő folyóiratunkra, ez nagy erkölcsi és anyagi ösztönzést és támogatást jelentene.*

A Hadtörténelmi Közlemények *továbbra is évente négy alkalommal, 11—12 nyomdai ív terjedelemben fog megjelenni.*

Tisztelt hazai előfizetőink!

Folyóiratunk előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR); Budapest XIII., Lehel u. 10/A — 1900 —, közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Tisztelt külföldi előfizetőink!

Tájékoztatásul közöljük, hogy a Hadtörténelmi Közleményeket *külföldön a* Kultúra Külkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Pf. 149.) *terjeszti. Külföldi címekre folyóiratunk a* Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) *is előfizethető.*

A szerkesztőség

К НАШИМ ПОДПИСЧИКАМ И ЧИТАТЕЛЯМ

Завершилось одно столетие в жизни журнала «Хадтёртенельми Кёзлеменьек».

Военно-научная Комиссия Венгерской Академии Наук 3 декабря 1887 года приняла решение обратить свои скромные материальные средства на создание военно-исторического жсурнала. В результате усилий редакционной коллегии в марте 1888 года вышел первый номер журнала «Хадтёртенельми Кёзлеменьек».

При интеллектуальной и материальной поддержке Венгерской Академии Наук и министра обороны начал свой жизненный путь самостоятельный журнал, который достоверно отображает дух и уровень венгерской военной историографии за истекшие сто лет. По опубликованным на его страницах работам читатель может проследить исторические вихри, социальные потрясения и научный прогресс за эти сто лет. В жизни журнала «Хадтёртенельми Кёзлеменьек» *имели место взлеты и спады, временные срывы и даже перерывы. Указатели, библиографии и репертории журнала дают достоверную картину об истории его развития, о достигнутых результатах и недостатках.*

С 1954 года «Хадтёртенельми Кёзлеменьек» *как научный журнал Военно-исторического Института и Музея является одним из наиболее важных мастерских и стимуляторов венгерской военной историографии, издания военно-исторических материалов. Большинство авторов публикуемых на страницах журнала работ — историки, но в журнале публикуются также и труды археологов и представителей других наук по вопросам военной истории.*

Журнал «Хадтёртенельми Кёзлеменьек» *выходит 4 раза в год объемом 45—50 печатных листов, тиражом по 1800-2000 экземьляров; в числе индивидуальных подписчиков журнала — преподаватели и кадровые офицеры, научные исследователи и просто любознательные интересующиеся. Среди ведомственных органов, подписывающихся на журнал, значатся общеобразовательные и средние школы, университеты и другие вузы, научно-исследовательские институты и библиотеки, заводы и учреждения, военные училища и воинские части. Через своих подписчиков наш журнал попадает во все комитаты страны, во многие города, большие и малые селения. Мы считаем большим достижением, что во многих странах мира ведется подписка на наш журнал и его читают.*

Наш журнал, вступивший во второе столетие своей жизни, даже в условиях более скромных финансовых возможностем, сумел сохранить интерес к себе и в духе верности лучшим традициям старается ответить требованиям эпохи, публикуя статьи, научные труды, материалы и источники.

Нашим уважаемым подписчикам не безызвестны более трудные экономические условия, которые воздействуют и на наш журнал. Увеличение типографских расходов и значительный рост цен на печатную продукций вынуждают нас повысить и существовавшую в течение десятка лет весьма низкую цену на журнал.

В текущем году, начиная с 3-го номера стоимость журнала устанавливается в 32 форинта. Мы надеемся на то, что это вынужденное повышение цены не повлечет за собой снижения их интереса. Мы просим наших читателей в еще большем, чем до сих пор количестве подписываться на наш журнал, это явилось бы большим моральным и материальным стимулом и поддержской даял нас.

Журнал «Хадтёртенельми Кёзлеменьек» *и впредь будет выходить 4 раза в год, объемом 11—12 печатных листов.*

Уважаемые наши зарубежные Подписчики! Для информации сообщаем Вам, что журнал «Хадтёртенельми Кёзлеменьек» *за границей распространяет* Внетнетореовое предпиятие КУЛЬТУРА (Н—1389 Будапешт, п/я 149). *На адрес подписчика за границей на наш журнал можно подписаться также и в* Бюро подписки на газеты и журналы (ХЕЛИР).

Редакция

AN UNSERE ABONNENTEN, AN UNSERE LESER

Im Leben der Zeitschrift Hadtörténelmi Közlemények *(Kriegsgeschichtliche Publikationen) ist ein Jahrhundert zu Ende.*

An der Ungarischen Akademie der Wissenschaften beschloß die Kommission für Kriegsgeschichte am 3. Dezember 1887, einen Teil ihrer knappen Mittel auf die Gründung einer Zeitschrift für Kriegsgeschichte zu verwenden. In Ergebnis der Anstrengungen des Redaktionsausschusses erschien die erste Nummer der Hadtörténelmi Közlemények *im März 1888.*

Mit der geistigen und finanziellen Unterstützung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften und des Verteidigungsministeriums beschritt die selbständige Zeitschrift der ungarischen Kriegsgeschichtsschreibung ihren Weg. Sie spiegelt getreu den Geist und das Niveau der ungarischen Kriegsgeschichtsschreibung in den vergangenen hundert Jahren wider. Aus den hier erschienenen Schriften sind die historischen Stürme, sozialen Erschütterungen und die wissenschaftlichen Entwicklungen eines Jahrhunderts deutlich herauszulesen. Diese hundert Jahre der Hadtörténelmi Közlemények *sind durch wiederholten Aufschwung und Stagnation, vorübergehende Unterbrechungen und Pausen gekennzeichnet. Ihre Register, Bibliographien und Repertoiren vermitteln ein unverfälschtes Bild von der Geschichte der Zeitschift gleichwie von ihren erzielten Ergebnissen, aber auch von ihren Mängeln.*

Die Hadtörténelmi Közlemények *ist seit 1954 als wissenschaftliche Zeitschrift des Instituts und Museums für Kriegsgeschichte Anregerin und wichtige Werkstatt der ungarischen Kriegsgeschichtsschreibung sowie der Veröffentlichung kriegsgeschichtlicher Kenntnisse. Die Mehrheit ihrer Autoren bilden Historiker und Kriegshistoriker, sie eröffnete aber ihre Spalten auch den kriegsgeschichtlich geprägten Werken der Pfleger der Kriegswissenschaft, der Archäologie und anderer Disziplinen.*

Unter den privaten Abonnenten der Hadtörténelmi Közlemények, *die vierteljährlich in je 1800—2000 Exemplaren und in einem Umfang von 45—50 Druckbogen erscheint, sind Lehrer und Offiziere, einfache Interessenten und ausgezeichnete Forscher gleichermaßen zu finden. Unter den Abonnenten öffentlicher Anstalten gibt és Grund- und Mittelschulen, Universitäten und Hochschulen, wissenschaftliche Institute und Bibliotheken, Betriebe und Behörden, Institutionen der Streitkräfte und ihrer Körperschaften. Durch die Abonnenten erreicht unsere Zeitschrift alle Bezirke, viele Städte, größere und kleinere Gemeinden des Landes. Wir sehen es als großes Ergebnis an, daß unsere Zeitschrift auch in vielen anderen Ländern der Welt bezogen und gelesen wird.*

Die Zeitschrift, die nun ins zweite Jahrhundert ihres Bestehens trat, ist bestrebt, trotz der bescheideneren finanziellen Möglichkeiten dem in- und ausländischen Interesse mit der Wahrung ihrer besten Traditionen, durch die Anpassung an die Erfordernisse unserer Zeit, mit Studien, Mitteilungen und Quellenpublikationen die den Ansprüchen der zeitgemäßen Wissenschaftlichkeit genügen, gerecht zu werden.

Unseren verehrten Abonnenten sind die erschwerten ökonomischen Verhältnisse nicht unbekannt, die sich auch auf unsere Zeitschrift auswirken. Die anziehenden Druckkosten und der bedeutende Preisanstieg der Druckerzeugnisse zwingen uns, den seit Jahrzehnten überaus niedrigen Preis der Hadtörténelmi Közlemények *ab der Nummer 3 des Jahres 1989 zu erhöhen. Ein Exemplar wird 32 Forint kosten. Wir vertrauen darauf, daß diese notgedrungene Preiserhöhung kein Nachlassen des Interesses bewirken wird. Wir bitten unsere Leser, die Zeitschrift möglichst in einer noch größeren Zahl als bisher zu abonnieren, das würde uns eine große moralische und finanzielle Anregung sowie Unterstützung bedeuten.*

Die Hadtörténelmi Közlemények *wird nach wie vor jährlich viermal, und in einem Umfang von 11—12 Druckbogen erscheinen.*

Unsere veherter ausländischen Abonnenten!
Zu Ihrer Information teilen wir mit, daß die Hadtörténelmi Közlemények *im Ausland durch das* Außenhandelsunternehmen Kultúra — H —1389 Budapest, Pf. 149 — *vertrieben wird. An ausländische Adressen kann unsere Zeitschrift auch im* Hírlapelőfizetési és Lapellátási Iroda *(Büro für Zeitungsabonnement und Zeitungsversorgung)* (HELIR) *abonniert werden.*

Die Redaktion

TO OUR SUBSCRIBERS AND READERS

The first century of the life of our journal came to its end. The Committee for Military Sciences of the Hungarian Academy of Sciences decided to establish a journal for military history on the 3rd of December 1887. Notwithstanding that the financial possibilities were scanty the first issue of the Hadtörténelmi Közlemények *(Journal for Military History) came to light in March 1888.*

The Hadtörténelmi Közlemények, *published with the economic and intellectual help of the Hungarian Academy of Sciences and the Minister of Home Defence, is the scientific journal of the Hungarian military historiography giving a sincere picture of the spirit and level in Hungarian military historiography of the past hundred years. Its publications reflect the century's historical and social changes and the changes in scientific life. The are upswings and balkings, temporary breakages and pauses in these years, which can easily be observed in our repertories, bibliographies and registers.*

Since 1954 the Hadtörténelmi Közlemények *has been the journal of the Institute and Museum of War History of the Hungarian People's Army and remained to give further impulses and stimulations to publications concerning the whole circle of military history. Most of our authors are historians and war historians but we publish writings on military sciences, archeology etc., too and from any field dealing with the questions of war history.*

Our journal is a quarterly, published in the size of 45—50 printed sheets per year; the number of copies reaches the 1800—2000 by numbers. There are teachers and officers of the army, amateurs and scientific research workers, primary and secondary schools, scientific institutions, libraries, factories; institutions and corps of the armed forces among our subscribers. We have subscribers and readers in all counties and most of the cities and towns of the country. It is very heartening that the Hadtörténelmi Közlemények *has subscribers in many countries of the world, too.*

Now we start the second century of our journal and though having more modest financial possibilities than before we strive to keep our best traditions alive and we strive to serve our subscribers and readers with publishing articles, writings and historical sources which satisfy the requirements of modern scholarship.

The economic difficulties of our country must be known among our subscribers and these have effect upon our journal, too. The printing bills and prices of typographical matters are increasing and this is why we have to raise the price of journal form the 3rd number of this year. One copy will cost 32 Fts. We hope this inevitable rise of price will not effect on decrease of the interest which our subscribers and readers take in the Hadtörténelmi Közlemények. *We ask you to renew your subscriptions and we ask for new subscriptions as well; the increase of the number of subscriptions would mean a great stimulation for us.*

We continue to publish our journal as a quarterly in the size of 11—12 printed sheets by numbers.

Our foreign subscribers must know that the Hadtörténelmi Közlemények *is distributed by the* "Kultúra Külkereskedelmi Vállalat" *(Kultúra Foreign Trade Company)* H—1389 Budapest, Pf. 149. *Hungary. So far as foreign addresses are concerned, subscriptions can be done at the* Hírlapelőfizetési és Lapellátási Iroda *(Subscription and Distribution Office for Journals)* (HELIR), *too.*

The Editorial Board

TARTALOM

TANULMÁNYOK

DOMBRÁDY LÓRÁND — Ellentétek a magyar politikai és hadseregvezetés között az 1939-es lengyel—német háború megítélésében — — 287

BORUS JÓZSEF — Valóban késve indult meg 1941. június 22-ével a Barbarossa-hadművelet? — — — — — — — — 302

KÖZLEMÉNYEK

ESZÉNYI JÓZSEF — A Magyar Királyi Honvédség altiszti kara, 1922—1941 322

VERESS D. CSABA — A m. kir. 101/3. honi vadászrepülő század története, 1944. május 1—1945. május 16. — — — — — 348

MŰHELY

JUHÁSZ BÁLINT — A 12. könnyű hadosztály harctevékenysége 1942. augusztus hónapban — — — — — — — — 378

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

BONHARDT ATTILA — A lengyel hadszíntér megtekintésére kirendelt katonai bizottság jelentése; 1939. október — — — — — 389

BALOGH MARGIT — A sopronkőhidai „hűtlenek" — — — — — — 428

SZEMLE

ERWIN A. SCHMIDL — Juden in der k. (u.) k. Armee 1788—1918 *(Zachar József)* 450

PETER BROUCEK (szerk.) — Ein General im Zwielicht *(Z. J.)* — — — — — 452

ERWIN STEINBÖCK — Österreichs militärisches Potential im März 1938 *(Z. J.)* 453

BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ — Az utolsó emberig *(Szabó Péter)* — — — — — 455

ÁGH ATTILA — Konfliktusok, háborúk *(Szántó Mihály)* — — — 457

N. G. PAVLENKO — Elmélkedések a hadvezér sorsáról. Voenno-isztoricseszkij Zsurnál; 1988. 10., 11., 12. szám *(Lengyel István)* — 458

ELŐFIZETŐINKHEZ, OLVASÓINKHOZ — — — 464

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

ЛОРАНД ДОМБРАДИ — Противоречия между политическим и военным руководством Венгрии в оценке польско—германской войны 1939 года — — — — — — — — — — 287

ЙОЖЕФ БОРУШ — Действительно ли уже с опозданием началось осуществление плана Барбароссы 22 июня 1941 года? — — 302

СООБЩЕНИЯ

ЙОЖЕФ ЭСЕНЬИ — Унтер-офицерский состав Венгерской Королевской армии в период 1922—1941 годов — — — — — 322

ЧАБА ВЕРЕШШ Д. — История 101/3 венгерской королевской истребительной эскадрильи в период с 1 мая 1944 года по 16 мая 1945 года — — — — — — — — — — — — 348

МАСТЕРСКАЯ

БАЛИНТ ЙУХАС — Боевые действия 12-ой легкой дивизии в августе 1942 года — — — — — — — — — — — — 378

ИСТОЧНИКИ

АТТИЛА БОНХАРДТ — Донесение военной комиссии, назначенной для осмотра польского театра военных действий, октябрь 1939 года 389

МАРГИТ БАЛОГ — «Изменники» из Шопронкёхида — — — — — 428

ОБЗОР

ЭРВИН А. ШМИДЛ — Juden in der k. (u.) k. Armee 1788—1918 *(Йожеф Захар)* 450

ПЕТЕР БРУЦЕК (составитель) — Ein General im Zwielicht *(Й. З.)* — — — — — 452

ЭРВИН ШТЕЙНБЁКК — Österreichs militärisches Potential im März 1938 *(Й. З.)* 453

ЛАСЛО БАРТФАИ САБО — До последнего человека *(Петер Сабо)* — — — — 455

АТТИЛА АГ — Конфликты, войны *(Михай Санто)* — — — — 457

Н. Г. ПАВЛЕНКО — Размышления о судьбе полководца. Военно-Исторический Журнал, 1988, 10, 11, 12 *(Иштван Лендель)* — — 458

К НАШИМ ПОДПИСЧИКАМ И ЧИТАТЕЛЯМ — 465

INHALT

STUDIEN

LÓRÁND DOMBRÁDY — Gegensätze zwischen der ungarischen politischen und militärischen Führung bei der Beurteilung des polnisch-deutschen Krieges von 1939 — — — — — — — 287

JÓZSEF BORUS — Begann die Operation „Barbarossa" am 22.6.1941 tatsächlich zu Spät? — — — — — — — — 302

MITTEILUNGEN

JÓZSEF ESZÉNYI — Das Unteroffizierskorps der Königlichen Ungarischen Honvéd, 1922—1941 — — — — — — — — 322

CSABA VERESS D. — Geschichte des königl. ung. 101/3. einheimischen Jagdfliegerkompanie, 1. Mai 1944—16. Mai 1945 — — — 348

WERKSTATT

BÁLINT JUHÁSZ — Die Kampftätigkeit der 12. leichten Division im Monat August 1942 — — — — — — — — — 378

QUELLENPUBLIKATIONEN

ATTILA BONHARDT — Bericht der zur Besichtigung des polnischen Kriegsschauplatzes beorderten Militärkommission, Oktober 1939 — — — — — — — — — — — — 389

MARGIT BALOGH — Die „Untreuen" von Sopronkőhida — — — — 428

RUNDSCHAU

ERWIN A. SCHMIDL — Juden in der k. (u.) k. Armee 1788—1918 *(József Zachar)* 450

PETER BROUCEK (Hrsg.) — Ein General im Zwielicht *(J. Z.)* — — — — — 452

ERWIN STEINBÖCK — Österreichs militärisches Potential im März 1938 *(J. Z.)* 453

LÁSZLÓ BÁRTFAI SZABÓ — Bis auf den letzten Mann *(Péter Szabó)* — — — — 455

ATTILA ÁGH — Konflikte, Kriege *(Mihály Szántó)* — — — — — 457

N. G. PAVLENKO — Betrachtungen über das Schicksal des Feldherrn. Woenno-istoritscheskij Schurnal, 1988, Nr. 10, 11, 12. *(István Lengyel)* — — — — — — — — — — 458

AN UNSERE ABONNENTEN, AN UNSERE LESE 466

CONTENTS

STUDIES

LÓRÁND DOMBRÁDY — Conflicts between the political management and the military command in Hungary in connection with the judgement of the 1939 Polish–German war — — — 287

JÓZSEF BORUS — Was the start of the Operation Barbarossa late on the 22nd of June 1941? — — — — — — — — 302

ARTICLES

JÓZSEF ESZÉNYI — The staff of non-commissioned officers of the Royal Hungarian Honvéd Army, 1922–1941 — — — — 322

CSABA VERESS D. — The history of the Home Fighter Squadron No 101/3, 1st of May 1944–16th of May 1945 — — — — — 348

WORKSHOP

BÁLINT JUHÁSZ — The activity of the Light Division No 12 in August 1942 378

HISTORICAL SOURCES

ATTILA BONHARDT — The relation of the military commission, delegated to inspect the theatre of war in Poland, October 1939 — 389

MARGIT BALOGH — "Disloyals" in Sopronkőhida — — — — — — 428

REVIEW

ERWIN A. SCHMIDL — Juden in den k. (u.) k. Armee 1788–1918 *(József Zachar)* 450

PETER BROUCEK (ed.) — Ein General im Zwielicht *(J. Z.)* — — — — — 452

ERWIN STEINBÖCK — Österreichs militärisches Potential im März 1938 *(J. Z.)* 453

LÁSZLÓ BÁRTFAI SZABÓ — To the Last Man *(Péter Szabó)* — — — — — 455

ATTILA ÁGH — Conflicts, Wars *(Mihály Szántó)* — — — — — 457

N. G. PAWLENKO — Meditation on the Fate of the General. Woenno-istoritchesky Journal, No 10–12. 1988 *(István Lengyel)* — — 458

TO OUR SUBSCRIBERS AND READERS 468

FELHÍVÁS

A magyar nép, megpróbáltatásokkal terhes történelme során, számtalanszor vált áldozatává pusztító háborúnak. Századokon át alig akadt nemzedék, amelyet ne tizedeltek volna meg a fegyverek. Különösen sok vért és életet követeltek nemzetünktől a XX. század háborúi. Családok milliói borultak gyászba elpusztult szeretteik miatt; százezrek vesztek el úgy, hogy a sír sem maradt fenn, ahol az emlékezők a kegyelet virágait elhelyezhetnék.

A Zrínyi Katonai Kiadó, valamint a Hadtörténeti Intézet és Múzeum arra vállalkozott, hogy nevük és adataik összegyűjtésével és kiadásával állítson emléket az első és második világháborúban áldozatul esett honfitársainknak.

Az elmúlt hónapok tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a második világháború magyar katonai és polgári áldozatait, csupán a levéltári forrásokra támaszkodva, megközelítőleg sem tudjuk megismerni. Az elesett és fogságban meghalt katonákról, az elhurcolt és soha vissza nem tért polgári személyekről nagyon kevés adat áll rendelkezésre. Ugyanakkor – és ezt sok jó példa bizonyítja – a községekben és városokban egy vagy több lelkes kutató, helytörténész, a helyi nyilvántartásokra és az élő emlékezetre alapozva, képes a veszteségek megbízható felmérésére.

Ezért ismételten a társadalom segítségét kérjük. Felhívjuk mindazokat, akik községeinkben, városainkban, fővárosunk kerületeiben szívükön viselik az áldozatok emléke megörökítésének ügyét; az állami és társadalmi szerveket, honismereti bizottságokat, helytörténészeket, hogy kollektív vagy egyéni munkával járuljanak hozzá a feladat megoldásához, állítsák össze a helység, kerület katonai és polgári veszteségeinek adatait.

E hatalmas munkát egyetlen országos központból közvetlenül segíteni nem lehetséges, ezért kívánatos, hogy megyei szinten a feladatra társadalmi bizottságok alakuljanak. A Magyar Néphadsereg a társadalmi bizottságok tevékenységét megyénként egy titkári feladatokat ellátó személy megbízásával és az adminisztratív munka feltételének megteremtésével fogja támogatni.

A helységekben folytatandó felmérésben szükséges kérdésekről a Hadtörténeti Intézet és Múzeum az országos sajtó útján ad tájékoztatást.

Hisszük, hogy felhívásunk megértésre és támogatásra talál.

Ára: 32 Ft

Szerzőink figyelmét felhívjuk az alábbiakra:

1. A szerkesztőség csak olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek az „első közlés" kívánalmainak.

2. A kéziratot három példányban kérjük a szerkesztőséghez eljuttatni, mellékelve — új szerző esetében — külön lapon a szerző nevét, lakcímét, esetleg telefonszámát, munkahelyét, beosztását és tudományos fokozatát.

3. Végleges szövegű kéziratokat kérünk, mert a korrektúrában változtatásokra (kiegészítésekre) már nincsen lehetőség.

4. A szerkesztőség optimális terjedelműnek az 1,5—2,5 íves kéziratot tekinti — a jegyzetapparátussal együtt. 3 ívet meghaladó tanulmányt technikai okok miatt nehezen tudunk közölni. (Egy ív: 22 géppel írt oldal, oldalanként 28 sorral, soronként 65 leütéssel.)

5. A kéziratok jobb kezelhetősége érdekében kérjük, hogy a másolatot is az első példánnyal azonos — nem másoló — papírra gépeljék, normál, nem gyöngybetűs írógéppel. Az esetleges javításokat a második és harmadik példányra is kérjük rávezetni.

6. A kiemeléseket a szerző egyszer húzza alá, a kézirat lapjait folyamatosan és arab számokkal számozza, a jegyzeteket a kézirat végére helyezze, külön lapszámozással.

7. Az idegen nyelvű forrásokból az idézeteket általában magyarra fordítva kérjük, s csak olyan kivételes esetekben az eredeti nyelven is, amikor értelmezésük problematikus lehet.

8. A jegyzetapparátusban a jegyzetszámozás folyamatosan és arab számokkal történjék. A hivatkozott mű szerzőjének nevét egyszerű aláhúzással emelje ki a kézirat szerzője és pontosan tüntesse fel a levéltári, kézirattári és bibliográfiai adatokat.

9. Folyóiratunk az évszázadokat római számokkal jelöli. (Az idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével.)

10. Recenziók esetében a cím mellett szükségesek a pontos bibliográfiai adatok és idegen nyelvű kiadványok esetén a cím magyar fordítása is. A recenziók terjedelme az öt kéziratoldalt lehetőleg ne haladja meg.

11. Nyomdatechnikai és terjedelmi okokból csak minimális illusztrációs anyagot fogadunk el. A szerző a számozott és címmel ellátott ábrákat, táblázatokat csatolja a kézirathoz, feltüntetve minden ábra és táblázat hátlapján a nevét és a kézirat címét, a kéziratban pedig a táblázatok és ábrák helyét.